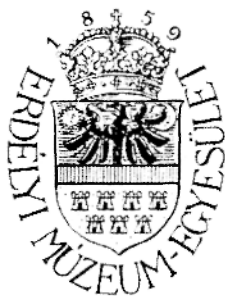

T. SZABÓ CSILLA

A DEVERBÁLIS IGEKÉPZÉS
A XVI–XVIII. SZÁZADBAN
AZ ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR
ADATANYAGA ALAPJÁN

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA
KOLOZSVÁR, 2003

Megjelent

**a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatásával**

ISBN 973-8231-22-1

**Készült a Református Egyház Misztótfalusi Kis Miklós
Sajtóközpontjának nyomdájában
Felelős vezető: Tonk István
Műszaki szerkesztő: Bálint Lajos**

Előszó

Az Erdélyi magyar szótörténeti tár kezdő szerkesztőjeként újra rádöbbsentem arra, hogy milyen gazdag nyelvi anyag kincsestárával dolgozhatom nap mint nap. Bár a szótár kötetei évről évre gyarapodtak, nyelvészeti szempontból viszonylag kevés számú vizsgálódás tárgyát képezi a benne lévő adatok sokasága.

Dolgozatom témaválasztásában két elv vezérelt tehát: egyrészt, a Szótörténeti tár szerkesztőjeként felhasználni tudományos vizsgálódás kiindulópontjaként a mérhetetlen gazdagságú forrásanyagot, másrészt pedig a XVI–XVIII. századi deverbális igeképzők rendszeres vizsgálatát megvalósítani az anyagon, amely kínálta ezt a lehetőséget.

A gyűjtés és feldolgozás során számtalan kérdés, probléma merült föl, lényegében olyan elméleti kérdések kapcsán, amelyek megválaszolásával máig is adós mind a leíró, mind pedig a történeti grammatika. Úgy vélem, hogy az Erdélyi magyar szótörténeti tár deverbális igeképzőinek lehetőség szerinti teljes feltérképezésével a különböző elméleti kérdések megválaszolásához is közelebb juthatunk.

Munkám során nagyon sok segítséget nyújtott irányító professzorom, Szabó Zoltán. Kisebb részkérdések megoldásában önzetlenül segítettek az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársai. Külön köszönet illeti Haader Leát, aki nélkül munkám sokkal nehezebben haladhatott volna. Hasznos tanácsokat adott e munkához útravalóul Benkő Loránd professzor úr és E. Abaffy Erzsébet professzorasszony. Szinte állandó konzultációs lehetőséget biztosított számomra Kósa Ferenc, a BBTE egyetemi docense.

Köszöntettel tartozom opponenseimnek, B. Gergely Piroskának, Murvai Olgának és Zsemlyei Jánosnak, alapos bírálatuk és jobbító javaslataik nagymértékben hozzájárultak a dolgozat végső változatának kialakításához.

Családom hathatós támogatása nélkül, férjem, szüleim türelmes segíteni akarása nélkül ez a munka jóval később készülhetett volna el, köszönet érte.

I. Bevezetés

A szóalkotás, vagyis új szavaknak a nyelvben meglévő elemek segítségével történő létrehozása a szókincs gyarapításának egyik leglényegesebb formája. A szóalkotás több lehetősége közül a szóképzés kétségtelenül a legősibb és legjelentősebb szókincsgyarapítási módok közé tartozik (D. Bartha 1958: 3). Ezt a megállapítást igazolja a származékszavak nagy száma nemcsak a mai magyar nyelvben, hanem nyelvünk történeti (adatokkal igazolható) és történet előtti (az összehasonlító nyelvtudomány vizsgálódásai és későbbi adatok alapján kikövetkeztethető) állapotában is. Éppen ezért a magyar nyelv rendszerében különös jelentősége van az igeképzőknek, melyekkel az igei történés megvalósulásának sokféle finom árnyalatát tudjuk kifejezni. A cselekvés tételésének, okozásának, az alanyra való visszahatásnak kifejezésében a legsajátságosabb jelölési módot szintén az igeképző biztosítja. Nyelvtani funkciója mellett fontos stilisztikai szerepet is betölt. Szabó Zoltán (1965: 5) szerint „Finom érzelmi és értelmi árnyalatok megkülönböztetésére, tömörítésre, elkoptatott szavak új mezbe való öltöztetésére kevés nyelvi eszköz nyújt jobb kifejezési lehetőséget, mint az igeképző.”

1. A vizsgálat tárgya, célja

Értekezésem tárgya az Erdélyi magyar szótörténeti tár XVI–XVIII. századi deverbális igeképzőinek vizsgálata. E korszak képzőinek tanulmányozása, a kijelölt adatanyag alapján, szervesen illeszkedik a mai nyelvtörténeti kutatások nagy áramába, ugyanis – bár mindössze egyetlen forrásanyag alapján – elsőként tárgyalom rendszerszerűen ennek a korszaknak az igeképzőit. A különböző szempontú elemzések eredményei az akkori erdélyi regionális nyelvre vonatkoznak, hiszen az Erdélyi magyar szótörténeti tár címében is jelzi, hogy a magyar nyelvterület keleti régiójának nyelvi anyagát tartalmazza.

2. A kérdés története

Az igeképzés problematikája már régi magyar nyelvtanainkban is fellelhető. A XVI–XVIII. századi grammatikákban azonban a különböző származékok igeragozási sorokban tűnnek fel, és nem önállóan. A görög, latin, német minták hatása alól egyre inkább kikerülve, a nemzeti öntudat erősödése, s ezzel együtt a nemzeti nyelven való tudományművelés igényének fokozódása, elvezet a magyar nyelv rendszerének egyre behatóbb tanulmányozásához is. A XIX. században születnek meg az első munkák, amelyek az igeképzés egy-egy szeletkáját tárgyalják, ezek közül természetesen nem egy a deverbális verbumképzésre vonatkozik, s a tudományok fejlődésével a XX. század első felében ezek egyre gyarapodnak.

Egyes szerzők tanulmányai az igeképzést történetiségében vizsgálják: egy-egy igeképző kialakulását követik nyomon, például Fischer Ignác (1875, 1876), Szily Kálmán (1912), Fokos Dávid (1914), Simonyi Zsigmond (1916, 1917), Nagy Zsigmond (1917), Horger Antal (1929), Szinnyi József (1929), Pais Dezső (1945), Sámson Edgár (1943, 1952, 1956); mások a funkcióval összefüggő problémát vetnek fel (Simonyi 1878, Szilasi Móric 1894). A kauzatív igeképzést monografikusan dolgozza fel Baboss R. Ernő (1938); nyelvtörténeti és irodalmi, nyelvhasználati összefüggésekre világít rá Csanády Sándor (1916).

Az 1950-es évek végétől egyre inkább elmélyülnek és differenciálódnak a különböző kutatási területek. Jelentős nyelvtörténeti, nyelvjárástani és leíró jellegű tanulmányok, összefoglaló munkák születnek.

Az igeképzés nyelvtörténeti alapú vizsgálata esetében leginkább D. Bartha Katalin munkásságát kell kiemelni. Az 1958-ban megjelent *A magyar szóképzés története* az igeképzés számos

megválaszolatlan problémáját oldotta meg. 1991-ben, majd 1992-ben lát napvilágot az MTA kiadójának gondozásában *A magyar nyelv történeti nyelvtanának* I. és II. kötet. E kötetekben ugyancsak D. Bartha Katalin tollából származik egy-egy fejezet *Az ígéképzés* címmel, amely a legújabb kutatási eredményeket figyelembe véve egy adott korszak (az I. kötetben a korai ómagyar kor és előzményei, a II. kötetben a kései ómagyar kor) deverbális ígéképzőrendszerét vizsgálja jól kimunkált szempontok szerint. Korszakalkotó vállalkozásról van szó, hiszen olyan mű született, amely a nyelvtörténeti korszakok nyelvi jelenségeit a maguk rendszerszerűségében tárgyalja, konkrét nyelvi tényekre alapozva, adatolva a különböző megállapításokat. A közeljövőben remélhetőleg a folytatása is elkészül.

Zsirai Miklósnak a jelentésbesugárzásról írt (1945) tanulmányával a jelentés és funkció kérdéskörének tisztázása lendületet vett. Ezen a tudományterületen számos nyelvész működött, újabb és újabb eredményeket felmutatva. Itt említhetem meg Bárczi Géza (1955), Berrár Jolán (1965, 1967, 1974, 1994), Fabó Kinga (1978, 1989), Károly Sándor (1965b, 1966b), Szabó Zoltán (1969) tanulmányait. Kutatásmódszertani szempontból is fontos előrelépés az ígéképzők történeti vizsgálatát célzó szempontrendszer kidolgozása (Szabó Zoltán 1961c).

A produktivitás és gyakoriság körüli kérdésekre szintén többen próbáltak választ találni: D. Bartha (1958, 1991, 1992), Szabó Zoltán (1961b) Károly Sándor (1965), Nagy Ferenc (1969).

A leíró nyelvészetben szintén jelentős előrelépéseknek lehetünk tanúi. Igazi áttörést Ruzsiczky Éva hoz *A mai magyar nyelv rendszerében* (1961a). Az 1960-as, 1970-es, 1980-as évek kutatásainak eredményeit felhasználva, a modern nyelvészet eszközeivel pedig új típusú leíró grammatika született. (Pl. Kiefer 1998, 2000, Keszler 2000a, 2000b.)

Az 1960-as évektől a nyelvjárási képzők kutatása is lendületet vett. Szabó Zoltán (1965), valamint Kiss Jenő (1970b) munkái fémjelzik a kutatások ilyen irányban való kiteljesedését.

Az ígéképzésre vonatkozó nyelvészeti kutatások e vázlatos áttekintése után sem jelenthetjük ki, hogy e téren már semmilyen tennivaló sincsen. Míg az ígéképzők hangalakját, funkcióit, gyakoriságát viszonylag jól kidolgozott szempontok szerint lehet vizsgálni, ugyanez a produktivitás esetében nem mondható el. Míg a leíró szempontú feldolgozás esetében Kiefer (1998) a produktivitás ismérvének a szabályszerű előfordulást adja meg, ez a kérdés a diakronikus vizsgálat esetében még mindig megoldásra vár. Bár D. Bartha a legújabb történeti grammatikában (1991, 1992) kísérletet tesz e probléma megoldására, ma sem jelenthetjük ki, hogy a nyelvtörténeti korszakok ígéképzőinek termékenysége pontosan megállapítható. Persze könnyen lehet, hogy a kérdés természetét tekintve teljes bizonyosságra ez ügyben sosem juthatunk, esetleg közelebb a tisztázásához. Azt is meg kell jegyezni, hogy az ígéképzők funkcióinak körvonalázásában is vannak még bizonytalanságok, pontosan azért, mert az egyes képzők funkciói között a határok sokkal képlékenyebbek, mint azt első látásra gondolnánk. Ez a tényező a nyelvhasználat örökösen változó-változtató természetes igényéből fakad. Ide kapcsolódik a stilisztikai funkciók kérdése is, amelyek kidolgozott szempontrendszer híján nehezen körvonalazhatóak. Véleményem szerint a szemantikai funkciókkal való egyéjolvasztás például e kérdéskör egyik lehetséges megoldása lenne (de ennek a szempontnak a kidolgozása nem képezi a vizsgálat tárgyát). Ellenkező esetben csupa egyedi előfordulást kellene tárgyalni, ami egy-egy sok ezer adatot kitevő adattár vizsgálata során szinte megoldhatatlan feladatnak látszik. Bár a számítógépes feldolgozás hozhat áttörést ezen a területen is.

Értekezésem a fent említett vizsgálatok sorát kívánja gazdagítani. Munkámban a legújabb történeti grammatika (D. Bartha 1991, 1992) által kijelölt szempontrendszer alapján kívánom vizsgálni az Erdélyi magyar szótörténeti tár deverbális ígéképzőit a középmagyar korszakban. A kutatás tehát a magyar nyelvterület keleti régiójának XVI–XVIII. századi nyelvére terjed ki. Az adatanyagot a nyelvtörténeti vizsgálat jól bevált módszerével (szinkrón metszetek készítésével és egymásra vetítésével) a maga rendszerszerűségében dolgoztam fel. Ezt összevettem a már elkészített, korábbi korszakkal (a kései ómagyar kort illetően lásd D. Bartha 1992), valamint a mai magyar nyelvre vonatkozóan Kiefer (1998) eredményeivel.

3. Az anyaggyűjtés és feldolgozás szempontjai

3.1. Az adatanyag gyűjtésének, valamint az *Adattár* kialakításának szempontjai

Az *Adattár* kialakításának elsődleges szempontjai a forrásanyagból következnek. Az adatok ugyanis az **Erdélyi magyar szótörténeti tárból** (Szabó T. Attila 1975–1998) származnak. A Szótörténeti tár (továbbiakban SzT) tájékoztatójában Szabó T. Attila (1975: 11–18) pontosan körvonalazza a Tár szóanyagának tér- és időbeli határait, valamint az anyag forrásait. Az SzT adatanyaga a XV. századtól a XIX. századig terjed. A XV. századi adalékokból számomra felhasználható anyag nem került ki. A deverbális igeképzők vizsgálatát csupán a XVIII. század végéig terjesztettem ki. Többszöri megfontolás után döntöttem így. A XVIII. századdal a középmagyar kor mint nyelvtörténeti korszak lezárul, a nyelvújítás hatásainak, eredményeinek vizsgálata is XIX. századi adatok tükrében volna lehetséges. Így azonban az adatanyag rendkívül terjedelmes lenne, még inkább megnehezítvén a feldolgozást. Tehát mind a korszakolás, mind pedig a terjedelmi szempontok arra ösztönöztek, hogy az alsó korszakhatárt a XVI. század közepénél, a felsőt pedig a XVIII. század végénél vonjam meg.

Az *Adattár* kialakításában igyekeztem felhasználni az SzT teljes adatanyagát. A gyűjtést megkönnyítette az a körülmény, hogy a képzős származékok minden esetben önálló címszóként szerepelnek a Tárban. A rendkívüli gazdagság, sokszor bő adatolás miatt azonban néhány megszorítást kellett tennem, hogy az adatbőség ne feszítse szét e dolgozat kereteit.

Természetesen minden fellelhető képzőt adatoltam. Hogy mit tekinthetek a XVI–XVIII. században képzőnek, erre vonatkozóan D. Bartha (1958: 3, 1991: 64) megállapításaira hagytam, általánosságban pedig segítségemre voltak Kiefer (2000a: 141–147), valamint Keszler (2000: 59–61) meghatározásai a képzők tulajdonságait illetően. Felvettem az *Adattárba* nemcsak a könnyen felismerhető, eleven képzőket (pl. *-gat/-get*, *-odik/-edik/-ödik*, *-at/-et*), hanem az elavultakat is, amelyeknek azonban képző volta nyilvánvaló (pl. *-dok/-dek/-dök*, *-lal/-lel*, *-kos*). Nem kerültek be az *Adattárba* a teljesen improduktív, elhomályosult képzők, amelyekkel a létrehozott származékok már a XVI. század első felében lexikalizálódtak (pl. az *-r*: *akar*, *tipor* származékokban). A fiktív tövű igék képzőit ugyancsak bevontam a vizsgálat körébe (pl. a *-g* és *-n* különböző előhangzós formáit). Egyes képzők ritkább alakváltozatai (pl. a *-col* képzőbokor, amely a *-szol* affrikálódott változata), vagy ritkábban előforduló képzőbokrok, amelyekre egy-két adatot találtam a teljes adatanyagban (pl. *-gódozik/-goldozik*, *-cangol*, *-cikál*), az *Adattárban* külön tételként szerepelnek. Külön egységként szerepel a *-rcsel* képzőbokor, amelyben *-r* elemének eredetét nem sikerült tisztázni. Óvatosan kell bánni ezzel az adattal, mert hapax, egyetlen példát találni rá. Lehet, hogy nyomdahibás az adalék. Az alapszó és képző kijelölésekor, a problematikus etimológiai kérdések megoldásában a TESz eredményei voltak az irányadók.

Nem vettem be az *Adattárba* azokat a származékokat, amelyek igekötős alakban szerepelnek. Igekötős igék csak abban az esetben kerültek be, ha olyan származékot adatoltak, amelynek képzős változata egyszerű szóként nem jelenik meg. Ugyanakkor kimaradt a latin eredetű, *-l* képzővel „honosított” származékszavak tömege is. Ezeknek az esetében egyszer sem találtam olyan képzős származékot, amely fontos, érdekes vagy ritka nyelvi jelenséget képviselne, kivéve természetesen a nagyfokú latin nyelvi hatás tükrözését. Elsősorban passzív és ható funkciójú származékok esetében számolhattam nagyszámú adattal.

Mivel a szenvedő igealakok a latin nyelv hatására a régiségben igencsak felszaporodtak, ezért érthető, hogy nagyon sok latin eredetű, *-l* képzős származék található az adatanyagban. Például: *aboleáltatik* ‘eltöröltetik’: 1623; *abólealtassek* [Szereda Cs; Törzs.]. *Bonifikáltatik* ‘kártalanítatik’: 1715; *bonificáltassék* [Kv; RLt]. *Diffamáltatik* ‘rágalmaztatik’: 1670; *diffa-*

máltattam [Kv; TanJk II/1. 776]. *Evokáltatik* 'perbe fogatik': 1742: *Evocaltatott* [Kisened AF; JHb Geor. Petrikovits (46) ns vall.].

Az adatanyag minőségéből fakadóan, a ható ige képzője több száz -l képzővel honosított latin igéhez is járul. Például: 1577: *appellalhasson* ('fellebbezhessen') [Kv; AKt 343]; 1675: *mitigálhattya* ('enyhítheti') [Kv; TJK VIII/12. 104]; 1736: *obviálhattam* ('megakadályozhatam') [Dés; Jk 185b].

Ilyen típusú képzett szavak tehát nem szerepelnek az *Adattárban*.

A X. (2000) kötet az *Adattár* elkészülése után jelent meg, ezért ebből csupán néhány példát emeltem ki.

3.1.1. Az *Adattár* felépítése a következő: a képzők osztályozása megfelel a funkciókat tárgyaló fejezet főbb alfejezeteinek. A kisebb funkcionális eltéréseket, a szemantikai különbségeket jelző részekben előforduló képzők az *Adattárban* a nagyobb, felsőbbrendű funkciók csoportjához tartoznak. Innen emeltem ki a megfelelő példákat, amelyek az adott helyeken a fejezetben szerepelnek. Például a gyakorító igék képzői a cselekvő igék képzőinek osztályában találhatók. Ezen belül az adatok a kiemelten feltüntetett képzőelem után következnek. A kiemelt képzőelemet tehát a származékszó követi, majd ennek jelentése. A kettőspont után az évszám következik, majd a betűhíven leírt adat, végül a lelőhely, amely elrendezésében és a rövidítések alkalmazásában az SzT rövidítéseihez igazodik.

Az *Adattár* teljességét illetően, illetve a teljességre való törekvés jegyében merült fel az igény arra nézve, hogy az adatok a szöveggörnyezettel együtt kerüljenek be. Ez terjedelmi okokból kivitelezhetetlen, hiszen az *Adattár* jelenlegi nagysága legalább megháromszorozódna. Ugyanakkor az SzT kötetei minden érdekelt számára elérhetőek, így minden esetben ellenőrizhetővé válik az adatok kiválasztása, a nyomtatásban megjelent kötetekbeli szöveggörnyezettel együtt. Ezért döntöttem úgy, hogy az *Adattárban* az adatok csupán *önmagukban* szerepeljenek.

Az *Adattár* végén, egy külön részben tüntettem fel a továbbképzett származékokat, mégpedig olyan sorrendben, amely tükrözi az egyes képzők kapcsolódási szabályszerűségeit, az egymáshoz való viszonyukat is.

3.2. Az adatok feldolgozásának szempontjai

Munkámban a nyelvtörténetben használatos vizsgálati módszert alkalmaztam: szinkrón metszetek készítésével és azok egymásra vetítésével próbáltam megragadni a diakrón változást. A vizsgálat szempontjai a következők: a képzők hangalakjának, funkcióinak, produktivitásának és gyakoriságának, valamint használati körének a számbavétele (lásd: Szabó 1961c). Minden egyes fejezet elején részletesen ismertetem az elemzés módját, s kijelölöm azokat a bibliográfiai vonatkozásokat is, amelyek alapján kidolgozom a magam nézeteit, egységes alpra állítván az adatfeldolgozást. Az egységes szempontrendszer kialakítása különösen a funkciók tárgyalásakor, valamint a produktivitás kérdéskörének kidolgozásakor okoz nehézségeket. Mivel a szakirodalomban ezeket a problémaköröket tekintették a legvitathatóbbaknak, ezekről is írtak a legtöbbet, s természetesen a vélemények nem minden esetben egybehangzóak. Ezek közül mindig azokat veszem figyelembe, s próbálkozom a különféle nézetek között rendet teremteni, amelyek megítélésem szerint a leginkább közelebb visznek a gyűjtött adatanyag feldolgozásának optimális megoldásához. Minden fejezet végén rövid összefoglaló található, amely az igéképzők részvizsgálatára vonatkozó következtetéseket tartalmazza. A példaanyagban két-három adatot közlök, s ezeket minden esetben évszám előzi meg, s szögletes zárójelbe tett forrásjelzet követi. A felsorolás rendjét a származékok ábcérendje határozza meg. Amennyiben ugyanaból a származékból több példát is felsorakoztatok, az időrend az irányadó. Az igéképzők funkcióit vizsgáló fejezetben az adatokat a szöveggörnyezettel együtt közlöm, mivel ez elengedhetetlen a különböző, sokszor csak árnyalataiban eltérő szemantikai tartalmak bemutatásához.

A XVI–XVIII. századi deverbális igeképzést lényegében egy szinkrón metszetnek tekintem, s ezt összevettem korábbi, illetve későbbi metszetekkel (a már meglévő grammatikákat felhasználva: D. Bartha 1958, 1992; Kiefer 1998). Ez egybecseng Rosénak (1969: 33) a nyelvtörténeti kutatás módszeréről alkotott véleményével, mely szerint a kronologikus „egymásutániságok” ugyanúgy egy szinkrón rendszer részei, mint ahogy a szinkronikus összefüggések egy diakronikus „sorozat” alkotóelemei: szinkrónia mint „egymásutániságok együttléte”, diakrónia mint „együttlétek egymásutánisága”. Jakobson (1969: 159–167) szerint pedig a nyelvtörténet egy olyan felépítmény, amelynek egymást követő szinkrón leírások sorozatára kell épülnie.

Minél nagyobb két szinkrón metszet között a távolság, azaz minél nagyobb tere van a diakróniának, annál jelentékenyebb mértékűek a köztük levő nyelvi különbségek, illetőleg annál több rendszerelemben jelentkezhetnek ezek a különbségek. Vagyis a diakrón távolságokkal általában nő a végbemenő nyelvi változások lehetősége, ami a nyelv életének természetes velejárója. Nyilvánvaló például, hogy a XIII. és a XIX. század magyar nyelve közt nagyobbak a különbségek, illetőleg dinamikusabbak a változásmozzanatok, mint mondjuk a XIII. és XVI. vagy a XVI. és a XIX. század magyar nyelvi állapota között. Ezért fogható fel egyetlen szinkrón metszetnek a tárgyalt korszak igeképzése.

A szinkrónia inkább statikus helyzetével szemben tehát a diakróniát a dinamizmus különlegesen jellemzi, vagyis: a diakróniának a változási hajlandóság igen szembetűnő jegye (Benkő 1988: 21).

A szinkrón nyelvi rendszer mintegy saját történetéből nő ki, saját idejét megelőző diakrón nyelvi folyamatoknak egy időben való foglalata és eredménye; a diakrónia a mindenkor nyelvi állapotban adott rendszer vízsi tovább – változási folyamatok kíséretében az időben. A szinkrónia sem abszolút nyugvópont, nem mozgás nélküli helyzet a nyelv életében. Azok a variánsok például, amelyek egy nyelvi rendszeren belül is gyakran egyazon időben érvényesülnek a nyelvhasználatban, voltaképpen nyelvi mozgás képviselői: vagy korábbi diakrón folyamatok maradványai, vagy követő változások kiindulópontjai.

A diakróniában a nyelvi rendszer időegymásutánisága nem jár együtt föltétlenül mindenre kiterjedő mozgással. A rendszernek nemcsak egyes elemei, hanem akár egyes részrendszerek is évszázadokon keresztül teljesen változatlanok maradnak. A diakrónia tehát bizonyos értelemben, önmagában is megmaradás és változás sajátos együttese, még ha a dolog természeténél fogva benne a mozgás, változás is az elsődlegesen jellemző, meghatározó jelenség.

A nyelvi változás (újítás) diakrón fogalom: a nyelv történetének folyamatában, az idő előrehaladása során megy végbe. A nyelvi változások a nyelvhasználatban, a beszédben indulnak meg és folynak le.

A változások a nyelvi rendszer igen számos részlegében akár hosszabb időn keresztül sem következnek be. A diakrónia tehát a nyelvi rendszer egyes részlegeit, elemeit, szerkesztésmódjait tekintve vagy meghozza a változás bekövetkeztét, vagy nem. A nyelvi változásról két állapot közti diakróniában is csak akkor beszélhetünk, ha adott nyelvi jelenség (jel, jelkapcsolat, illetve használati szabály) életében annak két időbeli helyzete, jellege közt valamilyen különbség áll fenn, illetőleg jött létre. A nyelvi részjelenségeket tekintve tehát a változás feltételezi a diakróniát, a diakrónia azonban nem okvetlenül tartalmazza a változást.

Egy-egy nyelvi változás megindulásával tulajdonképpen minták keletkeznek. A terjesztő tényező tehát a rendszerkapcsolat vezérlő ereje, a rendszerkényszer, vagyis analógia. Például az *apad* – *apaszt* gyakorító és műveltető származékok mintájára a *-d* és az *-sz* szembenállásos igei párok keletkezése hosszú évszázadokon keresztül tartott, a keletkezés és terjedés teljesen azonos jellegével csupán az idő és a mennyiségi tényező változásával (Benkő 1988: 51; lásd még Antilla 1972). A rendszerkényszeren alapuló analógiás hatások mindig a szinkrón nyelvi helyzet adottságain alapulnak, a működő nyelvet feltételezik. Analógiás hatás csak úgy érvényesülhet, ha kiinduló indukátor elemei és felvevő, befogadó elemei egy időben vannak jelen a nyelvhasználók tudatában élő és a nyelvhasználók által működtetett nyelvi rendszerben.

A nyelvi változások kérdéskörét megvilágítják az újabb nyelvtörténetelméletek elvei (erről l. Greenberg 1979).

Az egyik ilyen elmélet alkotója Gamkrelidze (1987: 350–365), akinek egyik tézise szerint a nyelvi változások nem az egyszerűtől a bonyolultabb irányában való mozgásként, hanem a nyelv diakronikus változatosságaként foghatók fel, amelyben a nyelvnek diakronikus átalakulásokra, átváltásokra való képessége nyilvánul meg.

Hoenigswald (1987: 366–383) úgy véli, hogy a változás-magyarázatoknak oksági jellege van. A korábbról jól ismert külső és belső okok tartalmát finomítani igyekszik elsősorban azal, hogy más tartományok (a nyelvtipológiához vagy a nyelvi univerzálék tanulmányozásához, továbbá a korszerűsített nyelvészociológiához) modern elméleteihez köti. És fontosnak tartja két idetartozó tényezőnek, a változások irányának (a *minek*) és a változások mechanizmusának (a *hogyanak*) a megkülönböztetését.

Idé tartozó elméleti kérdés a változás-magyarázat. Ma aligha lehetne még fejlődési törvényekről beszélni. Hatten (1980: 187) szerint ma még oksági magyarázatok nem lehetségesek, hanem csakis funkcionális magyarázatok felfedezésére törekedhetünk.

4. Kitekintés

A fent jelzett szempontok alapján kívánom tehát vizsgálni az Erdélyi magyar szótörténeti tár deverbális igeképzőit. A dolgozat fejezeteinek beosztása is ezt a törekvést jelzi. Munkámban elemzem a képzők hangalakját, funkcióját, produktivitását és gyakoriságát, használati körét.

A dolgozatom tíz fejezetből áll. Az *Előszót* és a *Bevezetést* követi *Az igeképzés régi magyar grammatikáinkban*, melyben a közel ötszáz év alatt írt nyelvtanokat tekintetem át, arra keresvén választ, hogy grammatikaíróink hogyan viszonyultak a deverbális igeképzés problematikájához. Ez után következik három olyan fejezet, amelyekben az Erdélyi magyar szótörténeti tár XVI–XVIII. századi deverbális igeképzőit vizsgálom, rendszerezem a már eddig is jól meghatározott szempontok szerint: *Az igeképzők hangalakja*, *Az igeképzők funkciói*, *Az igeképzők produktivitása és gyakorisága*, valamint *használati köre* a különböző nyelvi szinteken. A nyelvtörténeti következtetéseket, az igeképző-állomány összevetését a korábbi és későbbi korszakokkal az *Összegzés* tartalmazza. E fejezetek sorát zárja az *Adattár*, a *Bibliográfia*, valamint a *Mutató*.

II. Az igeképzés régi magyar grammatikáinkban

A több mint négy és fél évszázados magyar grammatikaíró hagyományt általában arról az oldaláról szokták megvizsgálni, amelyik nyelvünk fejlődése szempontjából a legfontosabb: jelesen abból a szempontból, hogy e grammatikák miként hatottak az írásbeliség normáinak alakulására (Benkő 1961: 185–202), s ez által milyen szerepet játszottak az egységes magyar irodalmi nyelv megeremtésében (Szathmári 1968).

Jómagam ettől eltérő vizsgálatnak vettem alá nagyhírű elődeink jelesebb grammatikáit. Jelesebbet írtam, jelezvén ezáltal, hogy a vizsgálat korántsem teljes: nem tehettem az elemzés tárgyává a közel ötszáz év alatt született összes grammatikát, részben, mert nem mindegyikük hozzáférhető, részben pedig terjedelmi okok miatt, hiszen ez a problémakör egy egész monográfiát is megérdemelne. Egyetlen, már a címben is jelzett fő szempontként a (deverbális) igeképzésről írottak számbavételét tűztem ki a vizsgálat céljául. E. Abaffy (1977: 9–19, 176–188) áttekintést nyújt arról, hogyan alakult fontosabb nyelvtanaink felfogása a műveltető igékkel kapcsolatban. Ruzsiczky (1961b: 155–164) ugyanezt megtette már öt-hat, valóban legjelesebb munkára támaszkodva, azonban véleményem szerint e kérdésnek nagyobb teret is szentelhetünk. Ezért igyekeztem szám szerint több grammatikát bevonni a vizsgálat körébe kronologikus sorrendben.

Grammatikaíróink a latin nyelvtanírói hagyományt követték (Balázs 1956: 312–22; 1958: 116–20; 1961: 180–90; Schwartz 1942). Kezdetben e tudós művek maguk is latinul (később németül is) íródtak, s a példák voltak csupán magyar nyelvűek. Nem egy esetben egy kész latin nyelvtant dolgoztak át, illetve alkalmaztak a magyar nyelvre. Ebből adódik aztán az, hogy a (deverbális) igeképzés, de általában a szóképzés problematikája háttérbe szorul, mivel a görög-latin grammatika a szanszkritől eltérően a szóképzés tanát nagymértékben elhanyagolta. Ezért e téren íróink a donatusi nyelvtanban nem találhattak kellő útbaigazítást (Balázs 1961: 183). Az igével kapcsolatban az igenemekről, valamint az igeragozásról írnak többnyire nagyon részletesen. Károly (1967: 190) meghatározása szerint az igenem: „az igei jelentésben adott cselekvésnek a cselekvés végzőjéhez és a cselekvés tárgyához való viszonya”.

Károly Sándor (1967: 200) így méltatja régi nyelvtaníróink igeszemléletét: grammatikáikban „az aktívum–médiüm–passzívum hármasságban az aktívum tranzitívságot, a médiüm intranzitívságot jelentett, s a passzívum egy harmadik kategóriát alkotott (nyilván a görög grammatika hatására).

E régi felfogás e kategóriáknak az elkülönítését tulajdonképpen transzformációs alapra helyezte, amennyiben a passzívumot úgy fogta fel, mint amely az aktívumból jön létre, a médiümot vagy neutrumot pedig úgy határozta meg, hogy annak nem lehet passzívuma. Az aktívum, médiüm, passzívum vagy hagyományos magyar elnevezésekkel cselekvő ige, középige és szenvedő ige osztályozásmód jellemezte az igenem kategóriáját Molnár Alberttől Riedl Szentdéig és Szvorényiig bezárólag. Igaz, ezek az osztályozások gyakran kiegészültek minden spácium nélkül a gyakorító, mozzanatos és ható ige kategóriákkal, de az igenem kategóriáján belül lényegében helyes úton jártak.”

Mint említettem, grammatikáinkat kezdetben latinul írták. A vizsgált művek közül latin nyelvű a Sylvester Jánosé (magyar fordítása Vladár Zsuzsa munkája), valamint a Szenczi Molnár Albert, a Komáromi Csipkés György, a Pereszlényi Pál, a Tsétsi János (ezek a nyelvtanok a Corpus Grammaticorum – 1866, szerk. Toldy Ferenc – című gyűjteményes kiadásban láttak napvilágot), a Fejérvári Sámuel és a Révai Miklós nyelvtana. Fordítás hiányában, a szerzők műszavait magam magyarítottam a ma is használt nyelvtani kifejezéseknek megfelelően. A többi grammatika esetében, amelyet magyar nyelven írtak, az egyszerűség, a könnyebb megér-

tés kedvéért a korabeli „műszavakat” szintén a ma használatosokkal helyettesítettem. Amennyiben mégis a szövegben hagytam az illető szerző által használt műszót, azt mindig idézőjelbe tettem.

Sylvester János a *Grammatica Hungaro-Latina* (1539) című művében a szófajok kategóriáját áttekintve, az ige esetében a ragozást tárgyalja részletesen. Megkülönböztet ötféle igtípust: *verbum activum* (cselekvő ige), *verbum passivum* (szenvedő ige), *verbum neutrum* (semleges ige), *verbum deponens* (álszenvedő vagy közép ige), *verbum commune* (közös ige) (Vladár 1989: 54–55).

Az ige ragozását vizsgálva, Sylvester rámutat a magyar szenvedő és műveltető igék fő sajátására, hogy ti. a szenvedés és műveltetés egyetlen szóval kifejezhető, szemben a görög és latin körülírásos formákkal. Fontos tehát a felismerése, hogy nyelvünkben a szenvedő és műveltető ige nem ragozásában, hanem csak képzésmódjában különbözik a cselekvőtől.

Szenczi Molnár Albert (1610/1866: 115–290) bemutatja nyelvünknek a képzőkben, különösen a kicsinyítő képzőkben való gazdagságát, és jól szemlélteti a képzők akkori sokféleségét, valamint produktivitását. Az ige-képzőknek természetesen ő sem szentel külön fejezetet. Az igenemek tárgyalásakor azonban említést tesz képzőkről is. Szenczi megkülönböztet öt típusú ige-fajtát: *verbum activum* (cselekvő ige), *verbum passivum* (szenvedő ige), *verbum neutrum* (semleges ige), *verbum deponens* (álszenvedő vagy közép ige), *verbum potentiale* (ható ige). „*Activum secundum*”-nak nevezi a műveltető igét és kimondja, hogy az *-at/-et* segítségével hozzák létre (pl.: *láltat, kéret*).

A szenvedő ige képzőjének a *-tic* végződést teszi meg (*kéretik, láltatik*). A lehetőséget kifejező igékről elmondja, hogy minden igéből formálhatók a *-hat/-het* partikulával (*láthat, láltathat*).

Geleji Katona István *Magyar Grammatikácska* (1645) című nyelvtanában inkább nyelvvelhességi, helyesírási kérdéseket taglal. Mindössze a gyakorító és visszaható képzőkről tesz említést a XXXVII. és XXXVIII. pontban. Gyakorítást vagy folyamatosságot fejez ki a *-gat/-get*: jár-járogat, jöv-jövöget, szánt-szántogat; a *-dogál/-degél* pedig kicsinyítés kifejezésére használatos: „*eddegelek, iddogalok, azaz kitsinyt-kitsinyt eszem, iszom*”.

Komáromi Csipkés György (1655/1866: 331–402) külön fejezetet szán a magyar igeformák gazdagságának bemutatására. A *ver* igét hozván fel példának, 80 igeformát sorol fel. Az alanyi és tárgyas ragozási formához illeszti hozzá a *-het, -et, -ődik, -degél, -kedik* képzőt és e származékok (*verhet, veret, verődik, verdegél, verekedik*) továbbképzett változatait is felsorolja (pl.: *vergelőddegelhetek, vergelődítetek, vergelőddegéltetek* stb.). Fontos felismerésre jut a szószármaztatást illetően, amikor az ige-képzés alapjaként három lehetőséget vesz számba. Eszerint a származtatott igék névből (*orrolom*), igéből (*verdegelem*), vagy más partikulákból jöhetnek létre (*általlom, jajgatok*).

Pereszlényi Pál (1682/1866: 403–548) szintén több képzőt sorol fel, egyszer csak példák illusztrálva, máskor jelentésükre, jelentésárnyalataikra is rámutatva.

Kövesdi Pál (1686/1866: 549–84) az igeragozási paradigmákat tekinti át. Megkülönbözteti az aktív, passzív és ható igét, valamint a tárgyas és tárgyatlan ragozású igéket.

Tsétsi János (1708/1866: 661–88) grammatikája helyesírási szabályok gyűjteménye tulajdonképpen. Aktív és szenvedő igékről tesz említést.

Fejérvári Sámuel *Institutiones* (1770 előtt, in: Lörinczi 1998: 89–255) című művének legerjedelmesebb része az igeről szóló, a ragozási kérdések uralta alfejezet. Komáromi Csipkés Györgyhoz hasonlóan tárgyalja az igei származékokat.

Gyarmathi Sámuel 1794-ben megjelent *Okoskodva tanító magyar nyelvmesterében* a szó-képzést „formálásnak” nevezi, az igét „időszónak”. Már a bevezetőben felhívja a figyelmet a magyar nyelv rendkívüli tömörségére, amelyet az ige-képzők biztosítanak: „Mind az Időszoknak, mind a’ neveknek olly sokféle végzetek, és a’ bol fojo jelentések van; hogy azok akarmelly gondolat ujjabb ujjabb változásainak, ’s fordításainak ki-fejezésire alkalmasok. Ezt bizonyítja a’ 90§. Már e’ből következik az a különös rövidség is, a’ Magyar Nyelvben, mely

szerint igen sokszor két, három, négy szóval kelletik kitenni azt, más Nyelvekben, a' mit a' Magyarban egy szóval fejezünk ki. p.o. Látlak, Video te. Láthatlak, Possum te videre. Láttatok, Curo te videre. Látdogaltathatok, Possum frequenter curare videre.” (Gyarmathi 1794: IX).

Gyarmathi keveri az igenemeket és módokat. A különböző típusokat az ún. „jegyző betűk” különböztetik meg egymástól. Ezeknek java része tulajdonképpen képző. Így elkülöníti az *-nt* mozzanatos igeképzőt (*csíppent*) a gyakorítóktól (*-gat/-get*, *-dogál/-degél*, *-kál/-kél*, *-dal/-del*). Elődeihez hasonlóan, ő is hosszú ragozási sorokat mutat be, tudatosan a nyelvtanítás céljait szolgálva. Felismeri a képzők szerepét a stílus alakításában: „Hogy egy időszónak ilyen sok gyakorlója legyen, mint a' Tábla 7-dik 8-dik 9-dik és 10-dik számja mutatja, az a' Magyar nyelvnek nagy kellemetességére, és szépségire vagyon, mert azok által lehet a' gondolatoknak minden apro változó különbségeit igen értelmesen ki-fejezni, mellyet más nyelveken nem könnyen lehetne végrehozni vinni.

Ezeknek pedig jelentések épen nem hasonló egymáshoz, mert egynek egy szóllás formájában, másnak másban van a' helye, p.o. Tordától fogva Kolo'svárig mind *verdegelt* az eső. Az édesgető Anya, szerette gyermekének gyengén *veregeti* az ortzáját. Istok báty minden kortsoman *meg-verekedik*, és ha meg-szalasztják; a' sürü bokrok közt nehezen *verekedik* által. Az haragos Galamb a' szárnyaival szüntelen *verdesi*, valamint a kutya-is szüntelen *mardossa* társát. Már a' ki az e' féle, első tekintetre hasonló értelműnek tettző Gyakorlo Időszókat, a' maga illendő helyire ékesen el-tudja rakogatni; a' bírja a' Magyar Nyelv erejét általjában” (Gyarmathi 1794: 161).

Gyarmathi a szóképzésnek külön fejezetet is szentel (1794: 302–47). A származtatás által a szavak a nyelvben „hosszabbodni” szoktak. Ezek a végződéses „ujjabb ujjabb jelentést szülnék”.

Lajstromozza a lehetséges képzőfajtákat, denominális nomen- és deverbális nomenképzést sorolva fel. Az igéből lehet „név”, mégpedig háromféleképpen: „változás nélkül”, „valami változással”, „valahogyan, valamilyen végzettel”.

Földi János *Magyar nyelvkönyv, avagy grammatika* (1790) című munkájának X. fejezetében ír az igékről. Az igék szerinte cselekvést és szenvedést „jelentenek”. Eszerint lehetnek „mívelő” és „szenvető”, „időszók”, azaz igék. A valóságos „mívelő” ige kiható (verbum transitivum), illetve ki nem ható (verbum intransitivum) jelentésű „időszók” lehet. A szenvedő igét a *-tat*, *-tet*, *-at*, *-et* „betűk” hozzátételével nyerjük. A szenvedő formák közé sorolja az *-odik*, *-ődik* végződésű igéket is. „Származtatás szerint” az igék lehetnek: „míveltetők”, „gyakorlogatók” (itt Földi a *-dal*, *-del*, *-dos*, *-des*, *-gál*, *-gél*, *-gat*, *-get*, *-oz*, *-ez*, *-öz* „végűeket” sorolja fel); „kisebbitők” (*-kál*, *-kél* „végezettel”); „keздеgető” igék (*-ul*, *-ül*, *-odik*, *-edik*, *-szik* „végezettel”); „kívánczó” „időszók” (*-zik* véggel), „ható, hető, vagy mívelhető” „időszók” (a *hat*, *het* szócskával).

A továbbiakban sok képzőt sorol fel, s ezeket az igék végződésének tekintti. Ebben a felsorolásban teljesen keverednek a különböző típusú képzők és származékok. Néhol az igenemekre vonatkozó megjegyzésekkel egészíti ki a felsorolást. Az itt felsorakoztatott képzők a következők: *-ad*, *-ed*, *-aszt*, *-eszt*, *-ag*, *-eg*, *-og*, *-ög*, *-at*, *-et*, *-tat*, *-tet*, *-ong*, *-eng*, *-öng*, *-dik*, *-edik*, *-odik*, *-ődik*, *-ödik*, *-odik*, *-szik*, *-zik*, *-dzik*, *-ál*, *-él* *-ol*, *-öl*, *-ul*, *-ül*, *-it*, *-an*, *-en*, *-dos*, *-des*, *-dös*, *-gat*, *-get*, *-az*, *-ez*, *-oz*, *-ész*, *-ász*.

Domokos Lajos, Benedek Mihály, Szikszai György és Gál András, a *Debreceni Grammatika* (1795) szerzői fontos nyelvi jelenségre figyelnek fel. Az ige ragozása („hajtogatás”) nem függ össze a képzés módjával. Bármilyen ragozási sorhoz lehet képzőket illeszteni: „Nemhogy tehát a Hajtogatásoknak szükségtelen szaporításával kellene a Magyar Grammatikát bővíteni: de az Igéknek, értelmére és végezetire nézve való minden Nemeit is előszámolni: nem egyéb volna, hanem Dictzionariumot kiírni. Elég lészen a nagyjából, és leg inkább az afféle Végezeteket feljegyezni; a mellyek Nyelvünkben, az Igékhez tévődvénn, azoknak értelmit úgy változtatják; hogy azt az értelmet, más Nyelvekben több különös szóval kell kitenni. Mivel pedig a Magyar Nyelvben, minden Igének Gyökere, a Jelentő Mód' Jelenvalójának egygyes harmadik Személlye: ahoz lehet, és kell az efféle Végezeteket toldani” (1795: 82).

Megkülönböztetnek ható, műveltető, gyakorító, szenvedő és közép (E. Abaffy 1978: 280–93) igéket.

Külön fejezet szól a szószármaztatásról, amelyet a „szóformálás” négy lehetséges fajtája közül az egyiknek tekintenek. A deverbális igeképzésnek is viszonylag tág teret szentelnek, viszont a gyakorító, mozzanatos, műveltető, szenvedő igék képzői keverednek e felsorolásban a módjelekkel és igei személyragokkal. A *Debreceni Grammatika* szerzői hasznosították Földi János nyelvtanát.

Révai Miklós *Elaboratior Grammatica Hungarica* (1806) című munkájának III. kötetében háromféle képzőtípust sorol fel: igéket, főneveket és mellékneveket alkotó képzőket. Révainál az igeképzők először egyszerű és összetett képzők csoportjára bomlanak. Az egyszerűek lehetnek ritkábbak vagy nagyon gyakoriak, az összetettek pedig két- vagy háromeleműek. Ezekhez harmadik csoportként csatlakoznak a műveltető, szenvedő és ható igék képzői.

Kassai József Sárospatakon kiadott nyelvtanában (1817) elkülöníti a cselekvő, műveltető, szenvedő, közép, ható, visszaható igéket. Megállapítja, hogy cselekvő igékből képezhetünk: (1) műveltető igét az *-at/-et*, *-tat/-tet* képzővel; (2) szenvedő igét az *-odik/-ődik* „végzettel”.

Verseghy Ferenc (1818) a szóképzésről mint a nevek formálásáról ír. Használja a „szóképző” műszót. Nagyon sok igeképzőt sorol fel, sok példával (*-at/-et*, *-tat/-tet*, *-gat/-get*, *-odik/-ődik*, *-ál/-él*, *-an/-en*, *-dos/-dös*, *-dal/-del*, *-kodik/-kedik/-ködik*). Elöljáróban megállapítja, hogy többnyire követik a hangrendi illeszkedés szabályait.

Bitnitz Lajos *Magyar nyelvtudomány* (1837) című művében megállapítja, hogy a szóképzőt mindig a tőhöz ragasztjuk. Több igeképzőt is felsorol, példákkal (*-at: adat*, *-et*, *-tat/-tet*, *-ít: tanít*, *-ad/-ed: fogad*, *-öz*, *-og/-eg/-ög: tekereg*, *-al/-el/-ol/-öl: hajol*, *-hat/het: származhat*, *-ül/-ül: kondul*). Részben Révaira támaszkodik. Ugyanakkor nyelvtörténeti magyarázatot próbál találni a képzők kialakulásának módját illetően.

Fogarasi János (1843) elkülöníti a képzőket és ragokat: a képzők a szószármaztatásban, a ragok a ragozási sorok, grammatikai formák kialakításában játszanak szerepet. A származtatásról szóló fejezetben több igeképzőt is felsorol (pl. *-ad/-ed*, *-edik/-odik/-ődik*, *-dít*, *-dul*, *-int*, *-van/-ven*, *-z*, *-kodik/-kedik/-ködik*), némelyek formáját tévesen állapítja meg.

Simonyi Zsigmond a *Tüzetes magyar nyelvtanban* (1895) két, illetőleg négy fő csoportba foglalja képzőinket: ige- és névszó-, közelebbről deverbális és denominális névszóképzők csoportjába. Az első csoportban elkülöníti a „tehető ige” képzőjét, a mozzanatos, a gyakorító, a kezdő, a műveltető, a visszaható és a szenvedő ige képzőit. A második csoportot nem tagolja tovább. A harmadikban különválasztja a főnevek, az igenevek és a melléknevek képzőit. A negyedik csoportot – a „számképzők” néven tárgyalt többes jeleket nem tekintve – mértéket kifejező, összetartozást jelentő, valamint elvont főnevek létrehozására alkalmas képzőkre tagolja, mértéket kifejezőnek véve (a fokozás tőle idesorolt „képzői”-t jel voltuk miatt nem említve) a kicsinyítő és a nagyító képzőket, valamint a *-nyi* képzőt.

A különböző századok művelődéstörténetére jellemző sajátosságok a grammatikaírássra is rányomják bélyegüket. A klasszikus nyelvek nyelvtanainak többé-kevésbé szolgai másolása után a magyar nyelv művelésének fontossága, a nyelvhelyesség kérdései, a magyar nyelv összehasonlítása más nyelvekkel, illetve a nyelv múltjában való kutatás mind-mind az egyetemes tudománytörténet mozzanata is. A nemzeti öntudat fokozatos erősödése jelentkezik a nyelvtanírásban is, mint általában az anyanyelvűség térhódításának minden területén. Így lehetséges, hogy Gyarmathi Sámuel a nyelvi szépséget, kifejezőerőt ízelgetheti a XVIII. század végén. A különböző szerzők azon törekvésének lehetünk tanúi, amint a latin grammatikák kötelékéből kilépve, egyre bonyolultabb, sokrétűbb, a magyar nyelv sajátosságainak egyre jobban megfelelő kategóriák felállítását célozzák meg, egyre több sikerrel.

Grammatikaíróink tehát vitathatatlanul fontos szerepet játszottak a tudományművelés e fontos területén.

III. Az igeképzők hangalakja

Gazdag képzőrendszerünk jelentős részének keletkezése természetesen a nyelvemlékes kor előtti szakaszokra nyúlik vissza. A XVI. század közepéig a nagy hangváltozási folyamatok már lezajlottak. A tövéghangzónak a tőtől való elszakadásához vezető folyamat az ősmagyar kor végétől nagyjából a kései őmagyar korig tart. Az alsó nyelvválású tövégi magánhangzó már az ősmagyarban képzőink részévé válhatott, s ez a folyamat más tövégi magánhangzók esetében a XVI. század végéig folytatódott. Ezt követően tehát e tövégi magánhangzók a képző testéhez tapadva, annak részeként, előhangzóként éltek tovább. A tövéghangzónak a toldalékhoz való vonódása folyamatában a végső állomás, amikor a formáns kielemezhetetlen részévé válik. A kései őmagyarban a mai *-ít* képző fejlődése mutatja ezt a folyamatot, a későbbiekben pedig az *-l* és *-z* deverbális igeképző (Zelliger 1992: 30–31).

Véglegesen lezárt folyamatnak nem nevezhető a képzők bokrosulása, amely bármikor végbemehet, s ez a tendencia a mai napig megfigyelhető (D. Bartha 1958: 10–12, 1992: 55, Keszler 2000a, 2000b). Kételemű képzőink, illetve többszótagú képzőbokraink az ősi, egyelemű képzők összetapadásával keletkeztek, funkcionális célt szolgálva. Kivételt ez alól egyetlen igeképzőnk, a *-hat/-het* képez, amely önálló szóból keletkezett, hangalakilag viszont a kételemű képzők csoportjába sorolható.

Az egyelemű, ősi deverbális igeképzők igen nagyszámú képzőbokrot alkotnak. Különösen a gyakorító képzőbokrok mutatnak nagy változatosságot. A képzőbokrok létrejötte elsősorban az adott funkcióban való megerősítést szolgálja, de emellett különleges hangulati hatások hordozója is lehet. Érdekes stílári hatásuk van azoknak a gyakorító képzőbokroknak, amelyek hangalakjukat tekintve valamelyik kicsinyítő képzőbokorral azonosak, illetve ezekhez hasonlóak. Ilyenek például az *-csol*, *-acskál/-icskál*, *-dácsol*, *-logat*, amelyek vizsgált adatanyagunkban is előfordulnak.

A képzőbokrok vagy két elemi képző összetapadása útján keletkeztek, vagy a már előző korszakokban többeleművé tapadt képzők tovább bokrosulása által válnak még összetettebbé. A bokrosulás iránya szerint is elkülönül két típus. Az általánosabb, gyakoribb típus az, amelyben a bokrosulás hátul történik; ebben az esetben morfológiai természetű, funkcionális indítékú bokrosulásról van szó, melynek célja a funkciómegerősítés vagy -módosítás. A képző elején bekövetkező bokrosulásban az alapul szolgáló képzőelem vagy képzőbokor funkciója nem változik, vagyis ez a bokrosulás csupán hangtani természetű.

Az összetett deverbális igeképzőink nagyobbik része hátul bokrosuló képzőbokrok közé tartozik (ilyenek például az adatanyagban előforduló *-csol/-csel/-csöl*, *-dácsol*, *-dal/-del*, *-dogál/-degél/-dögél*, *-dokol/-dekel/-dököl*, *-lal/-lel* gyakorító képzőbokor, az *-amlík*, *-amodik* mozzanatos képzőbokor, vagy a műveltető *-tat/-tet*).

A deverbális igeképzők esetében igazi elől bokrosulásra nem találni példát. A bokrosulásnak ez a fajtája ugyanis a denominális igeképzők sajátja. Vizsgált adatanyagunkban mégis elemezhető egyetlen ilyen, elől bokrosulásnak mondható eset, az *-ong/-eng/-öng/-ing* képzőbokor esetében. E képzőben az eredetileg egyelemű gyakorító *-g* az eleje beiktató *n* hanggal együtt válik kételemű képzővé. Az *n* elem bekerülése a *-g* elé valószínűleg több forrásból ered, többségében (de lehet, hogy kizárólagosan) szervetlen járulékhangként ékelődik a zárhang elé, s ezt a folyamatot bizonyára támogatja a *zeng*, *kong*-féle hangutánzók analógiája is (D. Bartha 1992: 58). Vizsgált adatanyagunkban a *csapong*: 1679: *tsapongott* [SzJk 140]. 1681: *csapongh* [Hátszeg; VhU 133–4]; valamint a *kereng*, *kering*: 1593: *kerengett* [Kv; TJk V/1. 315 Kouach Balasne, Orsolia vall.]. 1672: *keringet* [Septér K; BfR Radul Oltian vall.]. 1676: *kerenget* [Gidófva Hsz; HSzjP]. 1695: *keringe* [Kökös Hsz; MvRKLev.] adatokban található meg.

Az Erdélyi magyar szótörténeti tár deverbális igeképzőinek hangalaki vizsgálatakor D. Bartha (1958: 10–12, 1991: 66–77, 1992: 55–79), Keszler (2000a), Ruzsiczky (1961a: 333–344) munkáinak eredményeit vettem figyelembe.

1. A képzők hangtani felépítése

Korszakunk képzőállománya alaki terjedelem és hangtani felépítés szempontjából a következő típusokba sorolható:

1.1. Egyelemű, nem szótagalkotó képző. Hangtani képlete: C
-sz: *elvonsz*: 1638: *el uonszod* [Mv; MvLt 291. 164b].

1.2. Magánhangzós kezdetű, egyelemű, szótagalkotó képzők. Képletük: VC.
-ad/-ed, -od/-öd: *dagad*: 1591: *dagadot vala* [Kv; TJK V/1. 55]. *Döföd*: 1785: *döfödjék* [MNY XXXVIII, 57]. *Ered*: 1573: *ereggyetek* [Kv; TJK III/3. 198a].
-am(ik): *futamik*: 1582: *fwtamanak* [Kv; TJK IV/1. 59g], 1634: *futamek* [Mv; MvLt 291, 18b].
-an/-en: *cseppen*: 1750: *csepént* [Borbánd AF; Ks 83]. *Lepattan*: 1631: *lepattant* [HSzj abroncs al.].
-at/-et: *adat*: 1573: *adatta* [Kv; TJK III/3. 53–4]. *Csapat*: 1762: *tsapatott* [H; JHb XXXV/51. 4 vk].
-at(ik)/-et(ik): *bíratik*: 1642: *bíratot* [Sófva BN; BesztLt Miss. 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. *Fogatik*: 1742: *fogatott* [Kv; Aggm. C 12]. *Kéretik*: 1662: *kéretik* [SKr 479].
-ít: *kaparít*: 1596: *koporítok* [Kv; Szám. 6/XXIX. 173 Bachi Tamás sp kezével], 1779: *kaparította* [Fejér m.; DobLev. III/524. 1a vk].
-og/-eg/-ög: *bódorog*: 1765: *bodorogni* [Torda; TJKT V. 293]. *Facsarog*: 1782: *fatsarogván* [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1791: *fatsargott* [Méra K; RKA]. *Füstölög*: 1573: *fwsteolog* [Kv; TJK III/3. 190].
-ál/-él, -ol/-el/-öl: *döföl*: 1696: *döföl* [Mikháza MT; Berz. 17 Fasc. XII], 1799: *döfölte* [Dés; DLt]. *Metél*: 1590: *Metelúe* [Kv; Szám. 4/XX. 42 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1710k.: *metélték* [BÖn. 524]. *Nézel*: 1662: *nézelve* [SKr 259].
-od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik): *állapodik*: 1578: *állapodot* [Kv; TanJk V/3. 158a]. *Dörgedik*: 1570: *deorgedyk* [Kv; TJK III/2. 139].
-oz(ik)/-ez(ik)/-öz(ik): *esedezik*: 1572: *Esedezik* [Kv; TJK IV/1. 486]. *Lakozik*: 1583: *lakožnanak* [Oroszfája K; WLt], 1610: *lakožek* [Derzs U; UszT 49].
-ul/-ül: *merül*: 1761: *merülének* [NyIr 199 Bánffi Farkas álma].
-ap: *állapik*: 1629: *allapek* [Kv; TJK VII/3. 83].
-os: *futos*: 1573: *fwstostak* [Kv; TJK III/3. 116].
-oz/-ez/-öz: *küldöz*: 1587: *kwldeoznunk* [Kv; Szám 3/XXX. 51 Seres István sp kezével]. 1678: *küldöznek* [TML VIII, 34 Teleki Mihály lev. Nalácz Istvánhoz]. 1710: *küldözé* [CsH 77]. *Nyerítez*: 1787: *nyerítezni* [Kézdimartonfva Hsz; HSzjP].

1.3. Magánhangzós kezdetű, kételemű, szótagalkotó képzők. Képletük: VCC.
-aml(ik): *háramlik*: 1573: *haromlik* [Kv; TJK III/3. 238].
-ant/-ent: *pillant*: 1644: *pillantok* [Mv; MvLt 291. 423b].
-int: *csapint*: 1762: *tsapintotta* [Kv; Aggm].
-ong/-eng/-öng: *csapong*: 1679: *tsapongott* [SzJk 140]. 1749: *tsapongottak* [Tarcsva U; Pf]. *Kereng*: 1593: *kerengett* [Kv; TJK V/1. 315 Kouach Balasne, Orsolia vall.]. 1672: *keringet* [Septér K; BfR Radul Oltian vall.]. 1779: *Keringett* [Km; KLev.].

-aszt/-eszt: *dagaszt:* 1596: *dagasztani* [Kv; Szám. 6/XXIX. 167]. *Mereszt:* 1715: *meresztet* [Türe K; Told. 28].

1.4. Mássalhangzós kezdetű, szótagalkotó, kételemű képzők. Képletük: CVC. Ebbe a típusba hangalakját tekintve az önálló szóból keletkezett *-hat/-het* is beletartozik, de ez természetesen nem kételemű.

-col: *bevoncol:* 1768: *be vontzolták* [Káján SzD; BK].

-csol/-csel/-csöl: *általlépcsél:* 1585: *lepchielenek által* [Kv; Tjk IV/1. 486b]. *Kopácsol:* 1699: *kopaczoznak vala* [Hagymásbodon MT; BálLt 62]. 1710 k.: *kopácsoltam* [BÖn. 529].

-dal/-del, -dál/-dél: *kapdál:* 1781: *kapdálni* [Gyszm; DE 3.7]. *Mérdel:* 1722: *mérdelik* [Kvh; HSzjP Kantában lako Zernyesti Mihály (25) vall.].

-dok/-dek/-dök: *bujdokik:* 1583: *Budoktam* [Kv; Tjk 4/1. 166].

-dos/-des/-dös: *csipdes:* 1625: *czibdeste* [UszT 89].

-doz/-dez/-döz: *lödöz:* 1704: *lődoztek* [Kv; KvE 285 SzF]. *Lengedez:* 1697: *lengedez* [Szamosfva K; Ks 90].

-dul/-dül: *fordul:* 1573: *fordul* [Kv; Tjk III/3. 53–4]. *Megzördül:* 1629: *megh Zeordüle* [Kv; Tjk VII/3. 22].

-dút: *szordút:* 1619: *szordút* [ETA II, 177 BT].

-gál/-gél, -gol/-göl: *borongol:* 1737: *borongolva* [Széplak KK; CU]. *Keresgél:* 1770: *keresgél* [H; BK nr 1017 vk]. *Mondogál:* 1767: *mondogálja* [TML VII, 141 Nálácz István és Székely László lev. Teleki Mihályhoz].

-gat/-get: *adogat:* 1582: *adogatak* [Kv; Tjk 4/1. 89]. *Meneget:* 1796: *menegettünk* [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Paulus Kuti (25) ns vall.].

-göd(ik): *kevergődik:* 1585: *kevergeottek* [Kv; Tjk IV/1. 516].

-hat/-het: *fejhet:* 1584: *feyhettek* [Kv; Tjk IV/1. 248]. *Gyalázhat:* 1585: *gialazhatnak* [Kv; Tjk IV/1. 490]. *Kergethet:* 1563: *kergetheti* [ETA I, 21 BS].

-kál/-kél, -kol/-kel/-köl: *áskál:* 1730: *áskálnak vala* [ETA I, 21 BS]. *Beledöböcköl:* 1650: *deoböczeoli bele* [UszT 8/64. 70b]. *Mérkel:* 1632: *merkeleők* [Mv; MvLt 290. 68b].

-kod(ik)/-ked(ik)/-kőd(ik): *alamizsnálkodik* 1764/1765: *alamizsnálkodgyatok* [Kóród KK; Ks 14. XLIIa Kornis Ferenc végr.]. *Álmélkodik:* 1614: *almelkodott* [Nsz; VLt 53/5267 Cyprianus Seyler (23) udv. muzsikussal vall.]. *Árulkodik:* 1783: *árulkodol* [Szökefva KK; Ks 92].

-kos: *futkos:* 1653: *futkosnak* [ETA I, 133 NSz]. 1785: *futkosnak* [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

-koz(ik)/-kez(ik)/-köz(ik): *bontakozik:* 1677: *bontakozni* [Madaras Cs; CsVh 50]. *Csodálkozik:* 1578: *chyodalkozott* [Torda/Hidas TA; Thor. V/14 Mathias Pap (80) jb vall.].

-lal/-lel: *hizlal:* 1572: *hyzlalny* [Kv; TanJk V/3. 61b]. 1774: *hizlaltanak* [Mocs K; KS Conscr. 57]. 1783: *hizlaltván* [Nagyiklód SzD; SLt XXXIX]. *Kérlel:* 1573: *kerlely* [Kv; Tjk III/3. 371].

-tat/-tet: *beretváltat:* 1736: *beretváltatta* [MetTr 349–50]. *Csépeltet:* 1587: *Chipelttettem* [Kv; Szám. 3/XXVI. 68]. *Kapáltat:* 1634: *kapaltatnak* [UF I, 329 I. Rákóczi György gazd. ut.].

-tat(ik)/-tet(ik): *kötetetik:* 1599: *keottessek* [Kv; Tjk VI/1. 368]. *Korcsmároltatik* 1682: *korcsmarolatot* [Kibéd MT; DLev. 5]. *Métáztatik:* 1773: *métáztatott* [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 63].

-tol: *hazudtol:* 1768: *hazudtoltak* [Dés; DLt Liber inventionis].

A *-tol* képzőnek létezik *-tel* változata is (pl. a szemetel származékban) (lásd: Szabó 1958: 199–200), az adatanyagban azonban nem fordul elő.

1.5. Mássalhangzós kezdetű, háromelemű, szótagalkotó képzők, képlete CVCC:

-cong: *marcong:* 1675: *marcongották* [KemÖn. 136]. 1763: *morczongja* [Torda; TjkT. 147].
vagy: CCVC:

-rcsel: *köhörccsel:* 1702: *köhörcczel* [Kv; Tjk IV/1. 486b].

1.6. Kétszótagú képzőbokrok. Ritkábban előforduló alakulások, amelyekben három képzőelem tapadt képzőbokorra. Magánhangzóval és mássalhangzóval kezdődő csoportokba különíthetők el, mindkét esetben különböző variánsok találhatók hangtani felépítésük szerint.

Magánhangzóval kezdődő kétszótagú képzőbokrok. Képletük VCVC:

-*amod(ik)*: *aláfutamodik*: 1638: *ala futamodek* [Mv; MvLt 291. 157b].

-*igál*: *hasigál*: 1715: *hasigálván* [Lupsa TA; WH. Kosok Iuon (70) vall.].

vagy VCCVC:

-*acskál/-icskál*: *faricskál*: 1599: *faraczkal* [UszT 14/39]. 1629: *fariczkalnak* [Kv; TJK 10].

Mássalhangzóval kezdődő kétszótagú képzőbokrok. Képletük: CVCVC:

-*cikál*: *beráncikál*: 1793: *bé rántzikálták* [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

-*dácsol*: *kapdácsol*: 1757: *kapdácsolt* [Gyszm; DE 3 St. Kémenes (38) pp vall.].

-*dogál/-degél/-dögél*: *addogál*: 1765: *addagálták* [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *Nyugdogál*: 1671: *nyugdogalik* [KJ].

-*dokol/-dekel/-dököl*: *bujdokol*: 1583: *budokla* [Kv; TJK 4/1. 157], 1671: *budokolnak* [Radnót MT DLev. 3. XXXIA. 14]. *Mérdekel*: 1727: *mérdékeljük* [Vaja MT; DobLev. III/505. 4b].

-*gódoz(ik)*: *nyargódozik*: 1716: *nyargodozot* [Karácsonfva MT; Told 76].

-*logat*: *illogat*: 1745: *illogatott* [Uzon Hsz; Kp I. 155a P. Kováts (70) ns vall.].

-*sékel*: *mérsékel*: 1605: *mersékelwen* [Kv; TanJk I/1. 504].

vagy CVCCVC:

-*cangol*: *marcangol*: 1777: *morczonglani* [H; Ks 114 Vegyes ir.], 1794: *martzongollyák* [Déva; Ks 79. XXVI. 10].

-*goldoz(ik)*: *nyargoldozik*: 1657: *nyorgoldozván* [KemÖn. 41], 1756: *niargoldoz* [Bencenc H; BK Misc. 1143 Tot Marian (37) jb vall].

2. A képző és tö viszonya. A kapcsolódás alaki vonatkozásai

Mivel a középmagyar korszakra a tövéghangzók a toldalékok részévé, váltak, vizsgált adatanyagunkban a tö és képző viszonyára elsődlegesen az jellemző, hogy elsősorban csonka töhöz járulnak. Ugyanakkor egyes képzők egyaránt járulnak teljes és csonka töhöz is.

2.1. Csonka töhöz járuló képzők

Egyeleműek

-*ad/-ed, od/-öd*: *döföd*: 1765: *döfölte* [Kisenyed AF; Esz-Mk Vall. 130]. *Hasad*: 1597: *hasadot wala* [Kv; Szám. 7/ XIV. 104 Th. Masass sp kezével]. 1755: *hasadat* [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt vall.].

-*og/-eg/-ög*: *bódorog*: 1798: *bodorgottunk* [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *Kavarog*: 1679: *kavarog* [TML VIII. 469 A mezei hadaknak Teleki Mihályhoz intézett panasza].

-*ál/-él, ol/-el/-öl*: *döföl*: 1711: *döfölte* [Cszs; Born. XXXIX. 50 Borsovaj Thamas Miklos (58) pp vall.]. *Metél*: 1590: *Metelúe* [Kv; Szám. 4/XX. 42 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1710k.: *metélték* [BÖn. 524].

-*am(ik)*: *futamik*: 1582: *fwtamanak* [Kv; TJK IV/1. 59g].

-*ap*: *állapik*: 1629: *allapek* [Kv; TJK VII/3. 83].

-os: *futos*: 1573: *fwtos* [Kv; Tjk III/3. 67–8], 1580: *futostam* [M.palatka K; JHbK XIII. 29].
 -at/-et: *dúlat*: 1628: *dúlasson* [SzO VI, 78 fej.]. *Feket*: 1570: *fekessek* [Nsz; MKsz 1896, 372].
 -od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik), -ód(ik)/-őd(ik): *feredik* 1572: *ferettek* [Kv; Tjk III/3. 34]. 1589: *feredet* [Dés; DLt 226]. *Forgódik*: 1568: *forgodik* [Kv; Tjk III/1. 200].
 -oz(ik)/-ez(ik)/-öz(ik): *hazudozik*: 1582: *hazudozot* [Kv; Tjk IV/1. 47].
 -oz/-ez/-öz: *kerengez* 1671: *kerengezed* [Nyújtód Hsz; HSzjP Üke Marton (25) jb vall.].

Többszemélyes

-acska/-icska: *faricska*: 1629: *fariczkalnak vala* [Kv; Tjk 10].
 -amod(ik): *aláfutamodik*: 1638: *ala futamodek* [Mv; MvLt 291. 157b].
 -aml(ik): *háramlik*: 1573: *haromlik* [Kv; Tjk III/3. 238].
 -ant/-ent: *pillant*: 1644: *pillantok* [Mv; MvLt 291. 423b].
 -int: *csapint* 1762: *tsapintotta* [Kv; Aggm.]. *Hárint* 1763: *harintotta* [Torda; Tjkt V, 157].
 -ong/-eng/-öng: *csapong*: 1679: *tsapongott* [SzJk 140]. *Kereng, kering*: 1593: *kerengett* [Kv; Tjk V/1. 315 Kouach Balasne, Orsolia vall.]. 1672: *keringet* [Septér K; BfR Radul Oltian vall.].
 -aszt/-eszt: *akaszt*: 1671: *akazzatok* [Mv; MvLt 290. 25b]. *Ereszt*: 1573: *erezette* [Kv; Tjk III/3. 134]. 1600: *erezthe* [UszT 15/124].
 -cangol: *marcangol*: 1794: *martzongollyák* [Déva; Ks 79. XXVI. 10].
 -cikal: *beráncikal*: 1793: *bé rántzikálták* [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].
 -col: *bevoncol*: 1768: *be vontolták* [Káján SzD; BK].
 -dácsol: *kapdácsol*: 1757: *kapdácsolt* [Gyszm; DE 3 St. Kémenes (38) pp vall.].
 -dít: *elszordít*: 1604: *El zordítak* [UszT 18/139 Zabo peterne Annazonj cziebj vall.].
 -dogál/-degél/-dögél: *folydolgal*: 1772: *fojdogal* [Ádamos KK; JHb XX/39]. *Nődegél*: 1774: *nődegell* [Polyán TA; JHb XVI/15]. *Nyugdogal*: 1671: *nyugdogalik* [KJ]. 1687: *nyugdogalnak* [ApLt 6 Kálnoki Sámuel lev. feleségéhez, Lázár Erzsébethez].
 -dok/-dek/-dök: *bujdokik*: 1583: *budoktam* [Kv; Tjk 4/1. 166].
 -dokol/-dekel/-dököl: *bujdokol*: 1629: *budoklot* [Kv; Tjk 18]. *Érdekel*: 1796: *érdeklík* [Torockó; TLev. 10/6].
 -dos/-des/-dös: *gyakdos*: 1584: *gyakdosa* [Kv; Tjk IV/1. 345]. *Nyomdos*: 1768: *nyomdosot* [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].
 -dul/-dül: *fordul*: 1743: *fordul* [Ádamos KK; JHbK XXVIII/9]. *Megzördül*: 1629: *meg Zeordüle* [Kv; Tjk VII/3. 22].
 -gódoz(ik)/-goldoz(ik): *nyargódozik*: 1716: *nyargodozot* [Karácsonfva MT; Told 76]. *Nyargoldozik*: 1657: *nyorgoldozván* [KemÖn. 41], 1756: *niargoldoz* [Bencenc H; BK Misc. 1143 Tot Marian (37) jb vall.].
 -gőd(ik): *kevergődik*: 1585: *kevergeottek* [Kv; Tjk IV/1. 516].
 -hat/-het: *becsülhet*: 1582: *Beochywlhwite* [KvLt VII/4 a km-i konvent okl.].
 -int: *csapint*: 1762: *tsapintotta* [Kv; Aggm.]. *Hárint*: 1763: *harintotta* [Torda; Tjkt V, 157].
 -ít: *háborít*: 1568: *haborityatok* [Kv; Tjk III/1. 171]. 1597: *haboritot volna* [Kv; Tjk VI/1. 75]. 1606: *haboritottak* [UszT 18/11]. 1609: *haboritota(n)* [BLt 1 Barta Pal (50) tusnádi lib. vall.]. *Kaparít*: 1662: *koporítá* [SKr 110].
 -lal/-lel: *kérlel*: 1573: *kerlely* [Kv; Tjk III/3. 371].
 -logat: *illogat*: 1773: *illogata* [Selye/Magyarós MT; BetLt Barbara Balog (16) vall.], 1775: *illogatánk* [KLev.].
 -sével: *mérsével*: 1605: *mersévelwen* [Kv; TanJk I/1. 504].
 -sz: *elvonsz*: 1638: *el uonszod* [Mv; MvLt 291. 164b].
 -tat/-tet: *csépettet*: 1588: *Czipeltettem* [Kv; Szám. 4/V. 5 Gr. Veber sp kezével]. *Dolgoztat*: 1716: *dolgoztattam* [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

- tat(ik)/-tet(ik):** *csináltatik*: 1586: *chinaltassék* [Kv; TanJk I/1. 27]. *Erősítettik*: 1694: *erősítettet* [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.].
-tol: *hazudtol*: 1768: *hazudtoltak* [Dés; DLt Liber inventionis].
-ul/-ül: *járuul*: 1564: *járuuljon* [ETA I, 21 BS]. *Nyomul*: 1653: *nyomulnak* [ETA I, 133 NSz].

2.2. Teljes és csonka tőhöz egyaránt járuló képzők

Többelemlűek

- csol/-csel/-csöl:** *általlépcsel*: 1585: *lepchielenek által* [Kv; Tjk IV/1. 486b]. *Kopácsol*: 1699: *kopacszolnak vala* [Hagymásbodon MT; BálLt 62]. 1710 k.: *kopácsoltam* [BÖn. 529].
-doz/-dez/-döz: *álladoz*: 1773: *alladozni* [Dés; Ks 32]. *Kapdoz*: 1662: *kapdozván* [SKr 314]. *Lengedez*: 1672: *lengedezett* [TML VI, 201 Székely László lev. Teleki Mihályhoz].
-gál/-gél, -igál, -gol/-göl: *borongol*: 1737: *borongolva* [Széplak KK; CU]. *Hasigál*: 1715: *hasigálván* [Lupsa TA; WH. Kosok Iuon (70) vall.]. *Keresgél*: 1770: *keresgélni* [H; BK nr 1017 vk].
-gát/-get: *adogat*: 1582: *adogatak* [Kv; Tjk 4/1. 89]. 1585: *adogatta(m)* [Kv; Szám. 3/XXII. 73]. 1600: *adogatott* [Kv; Tjk VI/1. 448]. *Bizgat*: 1770: *bizgatnám* [Dés; JHbB 361]. *Emelget*: 1586: *emelgetik* [Kv; Szám. 3/XXIV. 23].
-kál/-kél, -kol/-köl: *járkál*: 1779: *járkálván* [KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druziánna (61) vall.]. *Megtüpöcsköl*: 1759: *tüpöcskölvé* [Csejd MT; VK].
-kod(ik)/-ked(ik)/-köd(ik): *dulakodik*: 1583: *dulakodnak* [Kv; Tjk IV/1. 133]. 1633: *dulakottak* [Mv; MvLt 290. 111b]. *Ébrekedik*: 1781: *Ebrekedni* [Balavására KK; Ks 19/IV. 8]. *Esekedik*: 1600: *esekettem* [Pálfa; UszT 15/105 „Nagy Gyeörgy Palfalui, Zabad Zekely” (35) vall.]. 1727: *eseked(ne)k* [Szemerja Hsz; Ap. 2 Bora Sigmond Apor Péternéhez]. *Garázdálkodik*: 1584: *garazdalkodggial* [Kv; Tjk IV/1. 311]. *Küszködik*: 1679: *küszködik* [TML VIII, 518 Teleki Mihály lev. Thököly Imréhez].
-koz(ik)/-kez(ik)/-köz(ik): *hagyakozik*: 1731: *hagjakozik* [DobLev. I/142 „Sara Lőrintz (29) nb Ladislai üveges cons.” vall.]. *Ígérkezik*: 1592: *Igirkezek* [Kv; Tjk V/1. 265].

3. Az igeképzők illeszkedése

Az igeképzők jelentős része kétalakú, de nem kevés a háromalakúaknak, a labiális-illabiális illeszkedést is követőknek a száma sem. Az illeszkedés a kései ómagyar korban már kész, kialakult állapot, kezdetének ideje egybeesik a szótagalkotó képzők születésének szakaszával (D. Bartha 1992: 79).

Mint toldalékaink általában, a vizsgált korszak szótagalkotó képzői is három típusba sorolhatók a hangrendi illeszkedés szempontjából.

3.1. Nem illeszkedő képzők

- dút:** *mozdút*: 1676: *mozditaná* [TML VII, 275 Vesselény Pál lev. Teleki Mihályhoz].
-int: *megkoccint*: 1724: *meg kóczintotta* [Mihályfa N; BK sub nro. 984 Georg. Taar (25) ns vall.].
-út: *állít*: 1670: *allita* [Usz; Ks T. 31].

3.2. Palatális-veláris illeszkedésű képzők

- an/-en:** *kiloccsan:* 1733: *ki locsana* [Csicsóhagymás SzD; JHb]. *Megretten:* 1577: *meg Rettenwen* [Kv; TanJk V/3. 144b], 1653: *megrettentek* [ETA I, 137 NSz].
- aszt/-eszt:** *akaszt:* 1671: *akazzatok* [Mv; MvLt 290. 25b]. *Ereszt:* 1573: *erezette* [Kv; TJK III/3. 134]. 1600: *erezthe* [UszT 15/124].
- at/-et:** *dugat:* 1656: *dugattak* [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Peter Janos (50) pp vall.]. *Furat:* 1587: *fürattam* [Kv; Szám. 3/XXVI. 63].
- dal/-del, -dál/-dél:** *furdal:* 1767: *furdolták* [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.]. *Harapdál:* 1689: *harapdalta* [SzJk 242].
- dul/-dül:** *fordul:* 1573: *fordolt* [Kv; TJK III/3. 135], 1743: *fordul* [Ádamos KK; JHbK XXVIII/9]. *Megzördül:* 1629: *meg Zeordüle* [Kv; TJK VII/3. 22], 1756: *meg zördüle* [Kvh; HSzjP Bagjos Kelemen (26) vall.].
- gat/-get:** *bontogat:* 1714: *bontogattya* [Mv; Berz. 13. II/33]. *Hinteget:* 1692: *hintegette* [Dés, Jk]. *Írogat:* 1614: *Irogatott* [Nsz; Vlt 5/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall.].
- hat/-het:** *csinálhat:* 1597: *chinalhatnak* [Kv; Szám. 7/XIV. 109 Masass Thamas sp kezével]. *Enyhíthet:* 1703: *enyhithetem* [Ne; MvRK Alvinczi Mihály lev.]. *Nyithat:* 1574: *Nitthata* [Kv; TJK III/3. 369].
- lal/-lel:** *fájlal:* 1593: *failalta* [Kv; TJK V/1. 351.]. *Hízlal:* 1579: *hyzlalny* [Kv; TanJk V/3. 191a], 1744: *hizlalá* [Szentmargita SzD; Ks 171. LXXXIV. 27].
- tat/-tet:** *halmaztat:* 1731: *halmaztották* [Borzás KK; Ks 83]. *Intéztet:* 1753: *intéztettem* [Marosillye H; Born. XXXIX. 50]. *Napoztat:* 1590: *napoztattad* [UszT].
- ul/-ül:** *járul:* 1564: *járułjon* [ETA I, 21 BS]. *Nyomul:* 1592/1593: *Niomúla* [Szásznyíres SzD; Ks].

3.3. Labiális-illabiális illeszkedést is mutató képzők

- ad/-ed, od/-öd:** *döföd:* 1765: *döföđte* [Kisenyed AF; Esz-Mk Vall. 130]. *Hasad:* 1597: *hasadot wala* [Kv; Szám. 7/ XIV. 104 Th. Masass sp kezével]. 1755: *hasadat* [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt vall.].
- csol/-csel/-csöl:** *általlépcsél:* 1585: *lepchielenek altal* [Kv; TJK IV/1. 486b]. *Kopácsol:* 1699: *kopaczołnak vala* [Hagymásbodon MT; BálLt 62]. 1710 k.: *kopácsoltam* [BÖn. 529].
- dogál/-degél/-dögél:** *érezdegél:* 1682: *érezdegelnys* [Kv; RDL I. 160]. *Jődögél:* 1590: *Jeodeogeltek* [UszT]. *Maraddogál:* 1710k.: *maraddogalt* [CsV].
- dok/-dek/-dök:** *bujdokik:* 1583: *Budoktam* [Kv; TJK 4/1. 166].
- dokol/-dekel/-dököl:** *bujdokol:* 1585: *Budokol vala* [Kv; TJK 4/1. 482]. *Érdekel:* 1737: *érdeklette* [Dés; Jk 228b], 1795: *érdekelvén* [Ádamos KK; JHb XIX/49].
- dos/-des/-dös:** *csapdos:* 1598: *cziaıpdosak* [Kv; TJK V/1. 162]. *Csipdes:* 1689: *csipdeste* [SzJk 242]. *Lődös:* 1655: *lödösvén* [Mezőpagocsa MT; TSb 21].
- doz/-dez/-döz:** *kapdoz:* 1662: *kapdozván* [SKr 314]. *Lengedez:* 1662: *lengedez* [TML II, 375 Ebeni István lev. Teleki Mihályhoz]. *Lődöz:* 1757: *lodözzenek* [Kvh; HSzjP Szöts István Farago (64) vall.].
- og/-eg/-ög:** *bódorog:* 1798: *bodorgottunk* [Ádamos KK; JHb XIX/58]. *Kavarog:* 1679: *kavarog* [TML VIII. 469 A mezei hadaknak Teleki Mihályhoz intézett panasza].
- gál/-gél, -gol/-göl:** *borongol:* 1737: *borongolva* [Széplak KK; CU]. *Keresgél:* 1770: *keresgélni* [H; BK nr 1017 vk]. *Mondogál:* 1676: *mondogálja* [TML VII, 141 Nálácz István és Székely László lev. Teleki Mihályhoz].
- kál/-kél, -kol/-kel/-köl:** *áskál:* 1781: *áskáltak* [Malomfva U; EHA]. *Beledöböcköl:* 1650: *deoböcškeoli bele* [UszT 8/64. 70b]. *Mérkel:* 1632: *merkeleők* [UszT 8/64. 70b].
- kod(ik)/-ked(ik)/-köd(ik):** *ébrekedik:* 1781: *Ebrekedni* [Balavására KK; Ks 19/ IV. 8].

- koz(ik)/-kez(ik)/-köz(ik):** *fogatkozik*: 1598: *fogatkozik* [Kv; TJK V/1. 232]. *Gyülekezik*: 1703: *Gyülekeztek* [SLt A. Q. 43].
- ál/-él, ol/-el/-öl: döföl:** 1711: *döfölte* [Csz; Born. XXXIX. 50 Borsovaj Thamas Miklos (58) pp vall.]. *Metél:* 1590: *Metélúe* [Kv; Szám. 4/XX. 42 Hooz Lörinc sp kezével]. 1710k.: *metélték* [BÖn. 524].
- od(ik)/-ed(ik)/-öd(ik):** *háborodik*: 1584: *haborodot* [Kv; TJK IV/1. 359]. 1585: *haborodny* [Kv; TJK IV/1. 520]. *Ízeledik*: 1662: *ízeledvén* [SKr 377–8].
- ong/-eng/-öng:** *csapong*: 1679: *tsapongott* [SzJk 140]. *Kereng, kering*: 1593: *kerengett* [Kv; TJK V/1. 315 Kouach Balasne, Orsolia vall.]. 1672: *keringet* [Septér K; BfR Radul Oltian vall.].
- oz(ik)/-ez(ik)/-öz(ik):** *fáradozik*: 1584: *faradozot* [Kv; TJK 4/1. 254]. *Feredezik*: 1748: *feredezett* [Marossztkirály MT; Told 56].
- oz/-ez/-öz:** *kerengez* 1671: *kerengezed* [Nyújtód Hsz; HSzjP Üke Marton (25) jb vall.].

A felsorolt három fő csoport mellett, vizsgált képzőanyagunkban előfordul néhány kételemű, szótagalkotó, illetve kétszótagú, többelemű képzőbokr, amely egyetlen változatban szerepel. Ezeknek egy része meglehet, hogy nem illeszkedett, más esetben azonban könnyen lehet, hogy a gyűjtött anyagba nem került példa más hangrendű párjára.

Kételemű szótagalkotó képzők a következők:

- am(ik):** *futamik*: 1583: *futamek* [Kv; TJK 194.], 1603. *futamank* [Kv; TJK VI/1. 663–4].
- aml(ik):** *háramlik*: 1573: *haromlik* [Kv; TJK III/3. 238].
- col:** *bevoncol*: 1768: *be vontzolták* [Káján SzD; BK].
- gőd(ik):** *kevergődik*: 1585: *kevergeottek* [Kv; TJK IV/1. 516].
- tol:** *hazudtol*: 1758: *hazutalni* [Cintos AF; TKI 19/42 Gyirászin André (60) jb vall.]. 1768: *hazudtoltak* [Dés; DLt Liber inventationis].

Kétszótagú képzőbokok:

- amod(ik):** *aláfutamodik*: 1638: *ala futamodek* [Mv; MvLt 291. 157b].
- cangol:** *marcangol*: 1794: *martozngollyák* [Déva; Ks 79. XXVI. 10].
- cikál:** *beráncikál*: 1793: *bé rántzikálták* [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].
- dácsol:** *kapdácsol*: 1757: *kapdácsolt* [Gyszm; DE 3 St. Kémenes (38) pp vall.].
- gódóz(ik)/-goldoz(ik):** *nyargoldozik*: 1657: *nyorgoldozván* [KemÖn. 41], 1756: *niargoldoz* [Bencenc H; BK Misc. 1143 Tot Marian (37) jb vall.]. *Nyargodoznak*: 1716: *nyargodozot* [Karácsonfva MT; Told 76].
- logat:** *illogat*: 1775: *illogatánk* [KLev.].
- sével:** *mérsével*: 1605: *mersévelwen* [Kv; TanJk I/1. 504].

4. A képzők hangalakváltozatai

Az Erdélyi magyar szótörténeti tár címében is jelzi, hogy a magyar nyelvterület keleti régiójának nyelvi anyagát tartalmazza. A hangalakváltozatok elemzése során tehát a keleti nyelvjárások sajátosságaira kell tekintettel lennünk, valamint olyan hangtani jelenségekre, amelyek jellemzőek a teljes magyar nyelvterületre, s beilleszkednek a hangváltozások általános tendenciáiba.

A XVI. század végétől egyre inkább teret hódít az egységesülő irodalmi nyelv, s ez lassanként magával hozza a nyelvjárási sajátosságok háttérbe szorulását hangtani szempontból is.

Természetesen a kiegyenlítődés hosszú folyamat eredménye, s bár a XVII–XVIII. századra ez nagyjából megvalósul, az egységesülő irodalmi nyelv teljes megszilárdulásáról a nyelvújítást követően beszélhetünk.

A vizsgált adatanyagban is találni az irodalmi nyelvtől eltérő hangalakú képzőket. Az alábbiakban ezeket a hangalakváltozatokat sorolom fel.

1. Magánhangzók

1.1. Nyíltabb formák:

A *-dul/-dül* képzőnek **-dol** változata: *fordul*: 1573: *fordolt* [Kv; TJK III/3. 135].

A *-tol* képző **-tal** változata: *hazudtol*: 1758: *hazutalni* [Cintos AF; TKI 19/42 Gyírárszin André (60)jb vall.].

Az *-ít* képző **-ét** változata: *csitít*: 1572: *chytetotta* [Zentelke K; KP].

Az *-ng* képző **-i**, illetve **-e** előhangzós változata szinte egyenlő arányban váltakozik a kereng, kering adalékaiban: *Kereng*, *kering* 1. 'kódorog': 1593: *kerengett* [Kv; TJK V/1. 315 Kouach Balasne, Orsolia vall.]. 1672: *keringet* [Septér K; BfR Radul Oltian vall.]. 1676: *kerenget* [Gidófvá Hsz; HSzjP]. 1695: *keringe* [Kökös Hsz; MvRKLev.]. 1779: *Keringett* [Km; KLev.]. 2. 'kóvályog': 1594: *kerengettek* [Kv; Szám. 6/III. 13]. 1711: *keringe* [CsH 468]. 1780: *keringve* [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1793: *keringet* [Bodola Hsz; Mk]. 3. 'forgolódik': 1569: *kerengez* [Kv; TJK III/2. 172b]. 4. 'ólálkodik, settenkedik': 1762: *kerengett* [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. 5. 'vonaglik': 1635: *keringe* [Mv; MvLt 291. 39b]. 1791: *keringett* [Méra K; RKA]. 6. 'kerülget': 1675: *kerengeni* [ETA I, 164 NSz]. 1662: *kerengik vala* [SKr 569]. 1710: *keringik* [CsH 392]. 7. 'forog': 1676: *kerengett volna* [TML VII, 260 Rhédei Ferenc lev. Teleki Mihályhoz].

Az *-ít* képző **-itt**, valamint **-ítt** hangalakban is használatos: *háborít* 1762: *haboríttana* [Szentimre Cs, Hr 5/41]. *Kerít* 1775: *keríteni* [Szökefva KK; Újf. 3]. 1798: *kerítve* [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27].

Adatanyagunkban az *-ít* képző hangalakjai közül az uralkodó az *i*-s forma (*-ít*), ritkán találunk *é*-s (*-ét*) változatot, emellett jelentkezik a *t*-s geminált forma is (*-itt*). Például: *-ít*: *kaparít*: 1596: *koporítok* [Kv; Szám. 6/XXIX. 173 Bachi Tamás sp kezével]. *-ítt*: *háborít* 1762: *haboríttana* [Szentimre Cs, Hr 5/41]. *-ét*: *csitít*: 1572: *chytetotta* [Zentelke K; KP]. Ez a megállapítás egybeesik D. Bartha (1992: 75) vizsgálati eredményeivel, aki a kései ómagyar korszakra vonatkozóan megállapítja, hogy „a keleti (erdélyi) nyelvjárásterület több pontján uralkodó változat az *-ít*”. Az *-ul/-ül* képző esetében is megállapítható, hogy az uralkodó változat az *u*-s, *ü*-s forma. D. Bartha (1992: 76–77) szerint „A keleti, közelebből a székely nyelvjárásterületre lokalizálható vizsgált forrásokban az *-ul/-ül* a szinte kizárólagosan használt képzőalak”.

1.2. Zártabb formák:

A *-cangol* képző **-congol** változata: *marcangol*: 1794: *martzongollyák vala* [Déva; Ks 79. XXVI. 10].

A *-cang* képző **-cong** változata: *marcong*: 1749: *martzongotta* [Szentbenedek SzD; Ks]. 1763: *Martzangván* [Nagyida K; Told. 9]. 1763: *morczongja* [Torda; TJKT. 147].

A *-dal* képző **-dol** változata: *furdal*: 1767: *furdolták* [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.].

Elhasonulás:

a > i: az **-acskál/-icskál** képzőben *faricskál*: 1599: *faraczkal* [UszT 14/39]. 1629: *fariczkalnak* [Kv; Tjk 10].

2. Mássalhangzók

2.1. Affrikálódás:

A **-col** képző a **-szol** képzőből affrikálódott: *bevoncol*: 1768: *be vontzolták* [Káján SzD; BK]. 1788: *bé vontzoltanak* [Somb. II. „Nagy András Kis Petri Contibuens”-nek az alispánhoz intézett lev.]. *Hurcol-voncol*: 1771: *hurtzolt, vonzolt* [Dés; DLt 321. 12b Eva Onaki Szabo cons. Alexandri Kis vall.]. 1775: *hurtzolni vontzolni* [Tarcsva U; Pf]. 1786: *hurtzolták, Vontzolták* [Torda; KW].

Érdekes forma a hurcol-voncol ikerszó alakváltozata, melyben nemcsak a hurcol előtag tartalmazza az affrikálódott **-col** képzőt, hanem az utótag is.

A **-csol/-csel/-csöl** képző a **-sol/-sel/-söl** képzőből affrikálódott: *általlépcsel*: 1585: *lepchielenek által* [Kv; Tjk IV/1. 486b]. *Kopácsol*: 1699: *kopaczolnak vala* [Hagymásbodon MT; BálLt 62]. 1710 k.: *kopácsoltam* [BÖn. 529].

2.2. Zöngétlenülés:

A **-cikál** képző a **-cigál** zöngétlenült változata: *beráncikál*: 1793: *bé rántzikálták* [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

Nyelvjárási formát találunk a **-gódozik/-goldozik** képző hangváltozataiban, a **-goldozik** l-je kiesik, s az előtte levő rövid *o* megnyúlik: *nyargódozik, nyargoldozik*: 1657: *nyorgoldozván* [KemÖn. 41]. 1716: *nyargodoznak* [Karácsonfva MT; Told 76]. 1756: *niargoldoz vala* [Bencenc H; BK Misc. 1143 Tot Marian (37) jb vall.].

Erdélyi regionális sajátosság a **-logat** képzőbör használata az *illogat* származékban: 1745: *illogatott* [Uzon Hsz; Kp I. 155a P. Kováts (70) ns vall.]. 1773: *illogatta* [Selye/Magyarós MT; BetLt Barbara Balog (16) vall.]. 1775: *illogatánk* [KLev.].

Különleges, egyedi képzőforma is fellelhető a Szótörténeti tár adatanyagában, a **-rcsel**, amely egy tanúvallomás szövegéből való, tehát a beszélt nyelvi szintről származó adalék: *köhörchsel* ‘köhécsel’: 1702: *köhörczel* [Tarcsva U; Pf Boer János (20) vall.].

5. A képzők egymáshoz való viszonya. Kapcsolódási szabályszerűségek

A képzők kapcsolódásában jól meghatározott szabályszerűségek vannak. A szótó + képző + képző (esetleg + képző) felépítésű szóalakban a képzők meghatározott sorrendben követik egymást. Minél kötöttebb funkciójú egy képző, annál közelebb esik a szótóhoz, minél általánosabb funkciót tölt be, helye annál inkább található a szó végén. A ható képző kivétel nélkül mindig a képzett szó végén helyezkedik el, a cselekvő igék képzői (a gyakorító és mozzanatos) pedig a szótó után állnak. A műveltető, a visszaható és szenvedő igék képzői továbbképzés esetén az előbbiekhöz viszonyítva középső elhelyezkedésűek. A sokszoros továbbképzések részben funkcionális jellegűek: az Erdélyi magyar szótörténeti tár adatanyagában gyakori példa a műveltető képző megkettőzése, amelynek célja a funkció kifejezésének nyomatékosítása. Ugyanakkor a hosszú, túlképzett igealakok használata a kor nyelvi divatját is tükrözi.

A továbbiakban az adatanyagban előforduló továbbképzés-típusokat mutatom be egy-egy példával.

1. A cselekvő igék képzőinek kapcsolódásai

1.1. gyakorító + gyakorító:

-eng + -ez: *kerengez* 1671: *kerengezed* [Nyújtód Hsz; HSzjP Üke Marton (25) jb vall.].

1.2. mozzanatos + gyakorító:

-t + -gat/-get: *köszöntget* 1704: *köszöntgetvén* [WIN I, 84]. 1705: *köszöntgetni* [WIN I, 633].

2. A tranzitív (műveltető) képző kapcsolódásai

2.1. gyakorító + műveltető:

-csol + -tat: *dugacsoltat* 1786: *dogotsoltattam* [Gernyeszeg MT; TL Málnási László ref. Főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

-dal + -tat: *furdaltat* 1586: *fwraltattunk* [Kv; Szám. 3/XIV. 34].

-dos + -tat: *dugdostat* 1605: *dugdostatta* [UzT 19/10 Antonius Kouacz de Zentkiraly pp vall.].

-doz + -tat: *kapdoztat* 1646: *kapdoztattuk* [Torboszló MT; MvÁLt Bereczki lev. 39].

-gál + -tat: *hajigáltat* 1662: *hajgáltatnák* [SKr 607]. 1763: *hajgáltatta* [Egerpaták Hsz; HSzjP].

-gat + -tat: *foldgattat* 1595: *foldgattatta* [Kv; Szám. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

-kod + -tat: *csapkodtat* 1586: *chapkottatot* [Kv, TanJk I/1. 40].

2.2. mozzanatos + műveltető:

-ít + -tat: *állittat* 1720: *allittata* [Folyfva MT; Told. 76]. 1741: *állittata* [Kv; BLt].

-t + -et: *köszöntet* 1619: *köszönteti* [BTN² 243]. 1711: *köszöntett* [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.].

2.3. visszaható + műveltető:

-ód(ik) + -tat: *munkálódtat* 1700: *munkalodtatván* [Kv; ACJk 35].

2.4. műveltető + műveltető:

-aszt + -at: *marasztat* 1672: *marasztatni* [TML VI, 114 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

-at + -tat: *adattat* 1586: *adattata* [Kv; Szám. XXIV/3. 14]. 1587: *adattatot* [Kv; Szám. 3/XXX. 20].

-tat + -tat: *nyomtattat* 1662: *nyomtattatván* [SKr 349]. 1664 *nyomtattatta* [TML III, 114 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

-lal + -tat: *hizlaltat* 1623: *hizlaltasso(n)* [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

3. Az aktív intranszitiv (visszaható) képző kapcsolódásai

3.1. gyakorító + visszaható:

-dos + -ódik: *bujdosódik* 1696: *bujdosot vala* [LLt 10 A].

-doz + -odik: *hordozkodik* 1573: *hordozkodyk* [Kv, TJK III/3. 199].

-doz + ódik: *hordozódik* 1590k.: *hordoszodek* [UzT].

-gat + -ódik: *duggatódik* 1747: *duggatodtak* [A.várca Sz; Ks 27/XVII].

-gat + -ózik, -ódzik: *hallgatódik* 1756: *halgatodzván* [Kv; Mk-Rh IX Vall. 180]. **Hallgatózik** 1631: *halgatozotis* [Mv; MvLt 290. 239a].

-al + -odik: *huzalkodik* 1771: *huzoldotak* [Dés; DLt 321. 8 Barbara Bányai cons. Andreae Pap (40) vall.].

-öl + -ódik: *kötölődik* 1786: *kötölődén* [Torda; KW].

-el/-öl + -őzik, -ődzik: kötölődzik 1781: *kötölödzett* [K, KLev.], 1792: *kötölődzik* [Szováta MT; Berz. 16. XL/5]. **Kötölőzik** 1785: *kötölözne* [Feltorja Hsz; HSzjP Dávid Szöts (55) jb vall.].
-kál + -ódik: áskálódik 1741: *áskalodott* [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.].

3.1.1. *gyakorító + gyakorító + visszaható:*

-g + -ol + -ódik: morgolódik 1597: *Morgolodanak* [Kv, Szám 7/XIV. 16 Masass Thamas sp kezével].
-öl + -ez + -edik: kötölezedik 1590: *keoteolezedgyel* [Kv; TJK V/1. 10].

3.2. *mozzanatos + visszaható:*

-ed + -ezik: éledezik 1762: *éledezett* [Torda; TJKT V. 89].

3.3. *műveltető + visszaható:*

-at + -kozik: fogyatkozik 1585: *fogiatkoztek* [Kv; TanJk I/1. 16].
-at + -ozik: mulatozik 1590: *mulatozek* [Kv; TJK V/1. 48].
-at + -ódik: adatódik 1729: *adatodott volna* [Dés; Jk]. 1757: *adatodott* [TL Teleki Ádám költségnaplója 107b].
-tet + -ódik: legeltetődik 1780: *legeltetődnek* [F.lapugy H; Ks 80. XLVIII. 4].

4. A passzív intranzitív (szenvedő) képző kapcsolódásai

4.1. *gyakorító + szenvedő:*

-cangol + -tatik: marcangoltatik 1662: *marcongáltatván* [SKr 205].
-doz + -tatik: hordoztatik 1662: *hordoztatván* [SKr 184].
-gat + -tatik: látogattatik 1662: *látogattatott* [SKr 307].
-kod + -tatik: munkálkoddatik 1662: *munkálkoddattatott* [SKr 414 Tartalomjelző fejezetcímből].

4.2. *mozzanatos + szenvedő:*

-al + -tatik: forraltatik 1764: *Forraltattak* [KS tábl. vk].
-t + -tetik: köszöntetik 1662: *köszönteték* [SKr 109].

4.3. *műveltető + szenvedő:*

-at + -tatik: bírattatik 1588: *birattassek* [Kv; Szám. 4/IV. 2].
-ít + -tatik: állíttatik 1694: *alitattam* [Fog; Szád.].
-lal + -tatik: hizlaltatik 1681: *hizlaltatik* [Eszmény SzD; Told. 29].
-aszt + -atik: akasztatik 1759: *akasztattanak* [Tomnátyek H; Ks 112 vegyes ir.].
-tat + -tatik: jártattatik 1662: *jártattatván* [SKr 252].

Megvizsgálva a XVI–XVIII. század deverbális képzőállományát, elmondható, hogy hangtani sajátosságait tekintve megegyezik a ma is használatos képzőállományával. Természetesen néhány eltérés megfigyelhető, mégpedig olyan nyelvjárási sajátosságok, amelyek máig is jelen vannak nyelvjárásainkban. (Ilyenek például az *-ít* képző különböző formái [*-itt, -ítt, -ét*], vagy néhány zártabb, illetve nyíltabb magánhangzós forma.) A legnagyobb hangtani eltérések a gyakorító igeképzőkkel képzett származékok esetében észlelhetők. Ugyanazon képző különböző formáinak párhuzamos használata a nyelvi változás lehetőségét jelzi. Például a *kereng* mellett a *kering* változat is használatos, később ez válik egyeduralmukodóvá a köznyelvben, persze nyelvjárási szinten máig megőrződött. Ugyanígy az *-ít* képző hangalakváltozatai is egymás mellett élnek, s bár az *-ét* kiszorult az irodalmi nyelvből, nyelvjárásainkban máig is élő forma. Ugyanakkor több olyan érdekes hangalakú képzőbokrót is találunk, amelyeknek formájuk, kevés származékuk sejteti, hogy sosem váltak az irodalmi nyelv részévé, annál inkább gazdagították a nyelvjárásokat (pl. *marcong, faracskál, hurcol-voncol* származékokban).

A vizsgált korszakunk igeképzőinek hangalaki változásait tekintve kiemelkedően fontos abból a szempontból is, hogy ekkor válnak a tövéghangzók a képzők hangtestének részeivé, ekkor válnak tulajdonképpen előhangzókká, bár ez a folyamat már a korai ómagyar korban elkezdődött.

A deverbális igeképzők előtti tőhasználatra az a jellemző, hogy a képzők leggyakrabban csonka tövekhez járulnak, az egyelemű képzőink viszont inkább teljes tövekhez kapcsolódnak.

A képzők egymáshoz való kapcsolódásának sorrendje a következő: a cselekvő igék képzőit követheti a műveltető képző (pl. *furdaltat, köszöntet*), vagy az aktív intranszitiv képző (*áskálódik*). A tranzitív és az aktív intranszitiv képző egymással felcserélhető (pl. *munkálódttat*, de: *íratódik* is). A passzív intranszitiv képző egyaránt állhat a cselekvő igék képzői, valamint a tranzitív ige képzője után is (pl. *marcangoltatik, adattatik*). A ható ige képzője pedig, a *-hat/-het* bármelyik képző után állhat, továbbképzett származékok esetében is mindig zárja a képzősört.

IV. Az igeképzők funkciói

E fejezetben a következő témaköröket tárgyalom: 1. A funkció általános problematikája. 2. A képzők funkciójának megítélése a magyar szakirodalomban. 3. A XVI–XVIII. századi deverbális igeképzők funkcióinak vizsgálata. 4. A képzők funkcionális oppozíciói.

1. A funkció általános problematikája

A képzők napjainkig meglévő leglényegesebb funkcionális sajátosságai ősi fejlemények, uráli- finnugor örökségként az ősmagyar kor kezdetétől élnek nyelvünkben. A primer képzők keletkezésekor funkciójuk meghatározatlan lehetett, a képző bizonytalan jelentéstartalmú végződésnéként módosította az alapszó jelentését az adott kifejezési igénynek pillanatnyilag megfelelő irányban. A funkció meghatározatlan voltával függ össze, hogy ekkor még a származék szófaji jellegére vonatkozólag sem érvényesültek szabályozó kötöttségek; ugyanaz a képző létrehozhatott igét és névszót egyaránt, s bármelyik szerepben többféle funkcionális árnyalat megvalósítója lehetett. A képzők ősi poliszemantizmusa az előző kezdetlegesebb állapot emlékét megőrizte. A funkcionális differenciálódás, a használati szabályok lényegének kialakulása is nyelvünk önálló létének kezdete előtt megtörtént.

A képzők kettős funkciót töltenek be: egyik a szófajisággal kapcsolatos, másik a különböző grammatikai jelentéstartalmak közlésére alkalmas szerep. Az ősmagyar korra létrejöttek a származékok szófaját érintő szabályszerűségek, melyek értelmében elkülönültek egymástól az igéket és névszokat létrehozó képzők kategóriái. Az ősmagyar korban keletkezett képzők vagy képzőbokrok vagy igei, vagy pedig névszói szófajú származékokat képeztek, nem lehettek egyszerre ige- és névszóképzők (kivétel az *-ász/-ész*). A szófajisággal kapcsolatos funkció érvényesülésének fő sajátosságai és törvényszerűségei lényeges vonásaikban napjainkig azonosak maradtak (D. Bartha 1991: 78). Eszerint a képzők három fő szerepet töltenek be: szófajtartók (ide tartoznak a deverbális igeképzők, amelyeknek vizsgálata a dolgozat tárgyát képezi), szófajváltók (pl. a deverbális nomen, denominális verbum képzők) és szófajjelölők (pl. zörren fiktív tövek esetében).

Alapvető funkcionális készség a jelentéskifejezés képessége is: ez a képzésben az egyes képzők potenciálisan hordozott jelentéstartalmának érvényre jutásával valósul meg. A képzőnek önmagában nincs megfogható jelentése, az a funkcionális árnyalat, amely még az ősmagyar kor kezdete előtti időkhöz hozzátapadt, s benne állandósult, csupán a képzés folyamatával létrehozott származékokban realizálódik. A képzők jelentéstartalma mindig grammatikai természetű, fő árnyalatai ősi örökségként kezdettől élnek nyelvünkben.

Egyik fő árnyalata a történés tartamára vonatkozva kifejezheti annak tartós (*akar*) vagy mozzanatos (*tekint*) jellegét, vagyis olyan jelentést is közölhet, melyet képzőtlen igék is jelölhetnek (*vár, üt*). (D. Bartha 1991: 79)

Másik fő jelentésárnyalata a cselekvésnek a cselekvő alanyhoz és a cselekvés tárgyához való viszonyát fejezi ki. Az idetartozó igék a két fő grammatikai jelentésen belül több mellékárnyalat alapján rendeződnek különböző kategóriákba. E részkategóriák között vannak ősi eredetűek (pl. a kauzatív igék csoportja: *kelt, önt*), de vannak újabb keletkezésűek is, mint a viszonylag későn, valószínűleg az ősmagyar kor közepe táján kialakult szenvedő igék képzése: *ÓMS.: kynzathul, werethul* (D. Bartha 1991: 79).

Nyelvünknek a szintetikus kifejezési formák iránti készsége nyilvánul meg abban a tényben is, hogy az ősmagyar korban képzővé vált *-hat/-het*, illetve a vele képezett ige jelöli a cselekvés lehetőségét: *HB.: mulchotia* (D. Bartha 1991: 79).

Az igeképző-rendszer minden egyes tagja elsődleges alapjelentésként hordozza e három grammatikai árnyalat valamelyikét, fő funkciója ezek egyikének jelölése. Ehhez sok esetben

egy-egy kísérő, másodlagos grammatikai funkció is tartozik. Azok a képzők, melyek funkciója elsőrendűen az akcióminőség jelölésére szolgál, mellékfunkció gyanánt a tárgyhoz való viszonyt is jelölhetik. A kauzatív *-t* képzőhöz szintaktikai természetű alapjelentésén kívül, a vele formált származékok többségében a mozzanatosság jelentése is társul másodlagos grammatikai funkció gyanánt: 1210: *Etteuen* hn. (Csánki 3: 554); 1355: *Sertew* szn. (MNY 10: 328).

A képző szemantikai tartalmát az alapszó, pontosabban a fő jelentésének irradiációja határozza meg. Az alapszónak ez az eredeti jelentése a származékszó jelentését is megszabja, mintegy besugárzik a származékszó jelentésébe. Ugyanazok a gyakorító képzők például tartós cselekvést kifejező alapszóhoz járulva olyan származékokat képeznek, amelyek maguk is a cselekvés tartós voltát jelentik: *nézeget, beszélget*, míg mozzanatos alapjelentésű igékből a cselekvés többszöriségét, ismétlődését kifejező származékokat hoznak létre: *csipeget, tépeget*. Ugyanígy a *-dos/-des/-dös*, amely legtöbbször mozzanatos alapjelentésű igékből képez gyakorító (frekvenciatív) jelentésű származékokat: *csapdos, csipdes, kapdos, lökdös*, ha duratív (tartós) alapjelentésű igéhez járul, a vele formált származék is tartós, huzamos ideig folyó cselekvést jelöl: *bujdos(ik)*.

Zsirai (1945: 1–11) szerint – mivel ugyanazok az erők hatottak a múltban is, amelyek ma irányítják a nyelv életét – eleve valószínűnek kell tartanunk, hogy az alapszó jelentésbesugárzása a képzőelemek történeti fejlődésében is szerepet játszott. E jelenség teszi érthetővé a képzők poliszemantizmusát, nemcsak azt, amely a nyelvallapot ősi fokán állapítható meg, hanem azt is, amely a későbbi idők fejlettebb nyelvallapotában bekövetkezett differenciálódás után is még mindig megmaradt, illetve ekkor fejlődött ki, éppen az alapszó jelentésének besugárzása következtében. „A szóképző elem nem önmagában hordja tehát képzet- és hangulatkelőtő erejét, hanem jórészt az alapszó adja neki, az alapszó sugározza beléje a maga jelentéskategóriájának megfelelően” (Zsirai 1945: 9).

A képző funkcióját befolyásoló tényezők sorában szerepe van a származékszó jelentésbesugárzásának is. Ha ugyanis idővel a származékszavak jelentésváltozáson esnek át, a nyelvérzék az új jelentést ráértéssel a képzőnek tulajdonítja, s az így megváltozott jelentésmódosító funkcióval használja fel új szavak képzéséhez. Így például a deverbális *-at/-et* képzős főnevek nagy többsége eredetileg magát a cselekvést jelentette (nomen actionis): 1466: MünchK. 15: „S. Janos olayban fozete” ‘főzése’; uo.: „Scent Michal ielenete” ‘megjelenése’; XVI. sz. eleje: VirgK. 17: „Embery nemzetnek epwletire” ‘épülésére’. Az *-at/-et* képzős származékok nagy része idővel jelentésváltozáson ment keresztül, azok a származékok, amelyek a kódexek korában még cselekvés jelentéssel találhatók, később a cselekvés eredményét jelentették.

A képző azon funkcionális adottsága következtében, hogy az alapszóhoz viszonyítva megváltozott vagy módosult jelentéssel látja el a származékszót, tulajdonképpen új jelentésű szót hozhat létre, vagyis a szóképző új lexikai elemekkel gyarapítja. Ez a nyelvi szerep a képzők keletkezésének ősi szakaszától kezdve létfontosságú tényezője az árnyalt és pontos nyelvi kifejezőeszközök megteremtésének, a mindenkorai kommunikációs igény minél teljesebb kielégítésének.

Az egyedi jelentéstartalmakat hordozó származékgéink a szóképző állandósult elemévé váltak, esetükben sokszor a képzés tudata is elhalványult (*mond, terem*). Ilyenkor a képző és fő kapcsolata megszilárdult, a képző nem cserélődhetett fel más, szinonim képzővel. Az ősmagyar kor kezdetén és azt megelőzően a képzett igék lexikai állandósulása ritka volt. A képzés sokkal inkább alkalmi jellegű lehetett, a pillanatnyi kommunikációs igényekhez igazodhatott. A fő mellett ez esetben a szinonim képzők váltakozva jelentek. Ez is magyarázhatja D. Bartha (1991: 81) szerint, hogy ősi képzőkkel alkotott, finnugor eredetű tövekből képzett igéink nem azonosak az ugyanazokkal a képzőkkel alakult rokon nyelvi származékokkal. Az egyes származékok szemantikai specializálódása később, fokozatosan alakult ki.

A különböző korszakok képzőrendszere funkcionális hatáskörét és lényeges tulajdonságait tekintve hasonló képet mutat. A funkciónak ezek a hosszú távon megmaradó, alapvetően jellemző vonásai ugyanis még egy-egy adott képző keletkezésének idején kialakultak. A XVI–

XVIII. századi deverbális igeképzés is rendelkezik mindazokkal a funkcionális sajátosságokkal és képességekkel, melyek az előbbi és a későbbi nyelvtörténeti szakaszokban egyaránt szerephez jutnak, természetesen a mennyiségi és az intenzitásbeli arányok korszakonként módosulnak.

2. A képző funkciójának megítélése a szakirodalomban

A szóképzés nyelvi szerepéről nyelvészeti irodalmunk egybehangzóan vélekedik: a szóalkotás egyik legfontosabb módja, a képzők bizonyos irányban megváltoztatják az alapszó jelentését, így új szemantikai tartalmú származékszavak születnek. D. Bartha (1958: 13) írja: „A képző legfontosabb szerepe az alapszó jelentésének bizonyos irányban történő módosítása.” Bárczi (1955: 86) hasonlóképpen vélekedik: „A képzők olyan szemantikai értékű morféimák, melyeknek önálló jelentéspulzusuk nincs, csupán a tőhöz járulva annak jelentését módosítják.” (Lásd még Simonyi 1905: 281.)

Zsirai (1945) tanulmánya óta ugyancsak általánosan elfogadott tétel, hogy a képzőknek nincs saját jelentésük (Bárczi 1955: 86). D. Bartha (1958: 13) szerint: „A képzőnek természetesen – mint ahogy önálló léte nincs – nincsen önálló jelentése sem, tehát ha a képző jelentéséről beszélünk, mindig arra a jelentésmódosító szerepre gondolunk, amelyet az alapszóhoz járulva betölt.” Berrár (1967: 72) így ír erről: „A képzőnek nincs ugyan saját, önálló jelentése, de van saját jelentéspulzusa, az a jelentésmozzanat, amellyel a képző az alapszó jelentését módosítja.”

Újabb jelentős lépést tett a szóképzés természetének megismerése felé Papp István (1953: 359–370), aki tanulmányában a képzett szavak és szintagmák szoros kapcsolatát ismeri fel: „Képzett szavaink belső – grammatikai – szerkezete tehát megfelel a szintagmák belső szerkezetének, s így a képzett szavak jelentésfunkciójuk szerint mindig egy-egy szintagmával érnek fel.” A képzett szó valamilyen szintagmát, szószervezetet pótol: *írhát – tud írni*.

Több tanulmányt szentel a képzett szavak és szintagmák kapcsolatának Berrár Jolán és Károly Sándor. Berrár (1965: 35) szerint: „bizonyos típusú képzett szavaknak lexikai, illetőleg szintaktikai szerkezetekkel való kapcsolata sokkal bonyolultabb, mint az eddig futó megjegyzések és transzformációs kísérletek sejtetik. Sok esetben nem egyszerűen arról van szó, hogy egy képzett szó jelentése nagyjából megegyezik egy szószervezet jelentésével, vagy hogy az azonos képzővel ellátott szavak mindig ugyanolyan típusú szintagmákká bonthatók fel. (...) az ugyanazon szófajon belül maradó képzett szavak lexikai és szintaktikai szerkezetté bontása a legegyszerűbb, és leginkább megfelel a fenti fogalmazásnak.”

Az úgynevezett „tisztá esetek” közé sorolja például a gyakorító képzős igéket, amelyek módjellegű időhatározós (számhatározós) szerkezeteknek felelnek meg, s a gyakorító képzők – két fő jelentésárnyalatuk szerint – részint a *többször*, *gyakran*, *ismételten* féle iteratív jelentésű határozószók megfelelői, részint a *hosszan*, *sokáig*, *folymatosan* féle duratív jelentésű szinonimasoré.

Hasonlóan vélekedik Károly Sándor is (1965b: 273–289; 1966a: 91–104).

Szabó Zoltán (1969: 39–45) szintén e felfogáshoz kapcsolódik. A magyar nyelvben kétféle szóképzést tart nyilván: lexikológiai és grammatikai szóképzést. Grammatikai képzés esetében a képző valamilyen nyelvtani jelentéssel gazdagítja az alapszó értelmét, így az alapszó és származék közötti jelentésseltolódás egészen csekély. Lexikológiai szóképzés eredményének tekinthetjük azokat a származékokat, amelyekben a képző valamilyen új, nem grammatikai jelentéssel módosítja az alapszó jelentését, s ezzel új szót hoz létre.

A kétféle képzés elhatárolását az egyes származékok külön történő elemzésével oldhatjuk meg, melynek kritériuma a transzformációs analízis (Szabó 1967: 5–10): *lép + eget* → *többször lép*.

Kiefer Ferenc (2000: 137–164) három típusát különíti el a szóképzésnek: szintaktikai, lexikai és szemantikai szóképzés.

(1) A *szintaktikai szóképzés* megváltoztatja az alapszó szintaktikai felhasználhatóságát, anélkül, hogy az alapszó szótári jelentésén változtatna (*fut* – *futás*). A szintaktikai képzések általában egyszerű vagy generalizált transzformációval vezethetők le. E műveletek során új fogalomszó nem jelenhet meg vagy nem tűnhet el. Az egyszerű transzformáció esetében egy mondatot, amelyben az alapszó fordul elő, átalakítunk egy másik mondatná, amelyben a származékszó jelenik meg. Így kiderül, hogy milyen szintaktikai átrendeződést kíván meg a képzés. Például: *A sár bemocskolja a ruhát.* – *A ruha bemocskolódik a sártól.* A generalizált transzformáció során a két kiinduló mondat közül az egyiket – egy szavának továbbképzése segítségével – beleágyazhatjuk a másik mondatba. Például: *1. A fiú szalad.* *2. A fiú felbukik.* – *A szaladó fiú felbukik.*

Ha ellipsis is van, akkor csak névmás, lexikailag tartalmatlan szó esik ki: *futás* – *az, hogy fut (vki).* (Ez a Szabó által [1969: 39–45] grammatikai képzésnek nevezett típusnak felel meg).

(2) A *lexikai szóképzés* jellemzője, hogy a képző egy szótári szóval, a képzett szó pedig egy szintagmával egyenértékű: *egerészik* = *egeret fog*. A lexikai szóképzés körébe tartozó származékok elliptikus transzformációval vezethetők le: *kis egér* – *egérke*; *földben élő* – *földi*; *egeret fog* – *egerészik*.

A képzett szó képzője vagy úgy viszonyul az alapszóhoz, mint egy alárendelt fogalom a neki fölérendelthez, vagy fordítva.

A képző alárendelt szintagmatagnak felel meg: *nyulacska* = *kis nyúl*, *mendegél* = *lassan megy*.

A képző fölérendelt szintagmatagnak felel meg: *ásó*, *hegyező*, *daráló*: ‘ásásra való, hegyezésre való, darálásra való szerszám’; az *-ó*, *-ő* jelentése: ‘ásásra való szerszám’.

(3) *Szemantikai szóképzéskor* a származékszónak egyedi jelentése van: jelentésspecializálás következik be, a sajátos többlet nem vezethető le az alapszó és a képző jelentésszegéből (*lövöldöz* nem azonos ‘többször, gyakran lö’), de a származékszó lehet szemantikailag elemezhetetlen is. Nincs transzformációs levezetése, vagy ha van, az többlepcsős (*lövöldöz* – *többször*, rendszertelenül lö; kétszeres ellipsis). Ezek a képzések sohasem automatikusak.

A 2. és a 3. típusú képzést Szabó (1969: 39–15) egységesen lexikológiai szóképzésnek nevezi meg. Célszerű elfogadnunk a Kiefer árnyaltabb felosztási módját, mert ez közelebb visz a képzők szemantikai tartalmának pontosabb meghatározásához.

A képzők rendszerének felépítése, osztályozásuk is általában a funkció jegyében történik, mégpedig hagyományosan úgy, hogy az elsődleges osztályozási alap a szófaji jelleg, majd ezen belül a szemantikai elkülönülés.

Berrár (1974: 123) a képzők funkciójának vizsgálatához négy szintet javasol, jelesül a morfológiai, szófaji, szintaktikai és szemantikai szintet.

Szegfű Mária (1992) kandidátusi értekezésében a szakirodalmat áttekintve, mintegy konklúzióként írja: „a szóképzés régi és mai nyelvi szerepe elsősorban új jelentésű szavak létrehozása, tehát a cél az, hogy felderítsük, bemutassuk a képzéssel kifejezhető szemantikai tartalmaikat”.

A szófaj és a jelentés egymástól független kezelése a képzőkkel, a szóképzéssel kapcsolatban évtizedek óta szokássá vált; a szófaji elhatárolás biztonságossága háttérbe szorította lényegi azonosságukat: a szófaji jellegnek a jelentésben gyökerező voltát.

Bárczi (1955: 37) is figyelmeztet a szófaj és jelentés egységére: „A nyelvtanban rendszeresen meg szokták különböztetni a képző jelentését és funkcióját. (...) A képzőnek voltaképpen mind a kettő (az alapszó jelentésének módosítása és a szófajiság) a funkciója, az utóbbi ugyanis a képző »jelentésének« ugyancsak része.”

A képzők és a képzett szavak funkcionális csoportosításakor tehát nem szabad szem elől téveszteni a jelentés meghatározó voltát. Ennek nem mond ellent, ha első szinten elkülönítjük a deverbális és denominális képzést, hiszen az igei vagy névszói szófaji jelentés megszabja a további jelentésmódosulás lehetséges irányait.

3. Az Erdélyi magyar szótörténeti tár igeképzőinek funkciói

E fejezet tárgya a XVI–XVIII. századi deverbális igeképzők funkcióinak vizsgálata. Tehát itt csupán a szófajtartó képzők megadott csoportjának (deverbális verbum) funkcióit tekintem át. Mivel a szófajiság eleve adott, elsődleges célom a grammatikai jelentéstartalmak meghatározása.

A szakirodalomban több probléma is felmerül a deverbális igeképzők rendszerbe foglalásával, funkcionális csoportjainak megállapításával, illetőleg tárgyalási sorrendjével kapcsolatban (E. Abaffy 1978: 280–293; D. Bartha 1991: 60–103; 1992: 55–118; Fabó 1978: 453–464, 1989: 31–48; Károly 1967: 189–218; Ruzsiczky 1961b: 155–164; Szabó 1961c: 47–53, 1967: 5–10, 1969: 39–45).

Általános jellemzőjük a képzők rendszerbe foglalásának igénye a lehető legpontosabban, úgy, hogy a szófajiság mellett a grammatikai jelentéstartalom, a szemantikai árnyalatok sokasága is minél jobban érvényesüljön.

Itt a fent említett szerzők tapasztalatait, javaslatait figyelembe véve, a lehető legtágabb és mégis jól áttekinthető rendszert kívánok kidolgozni.

A cselekvő igék képzői, a cselekvés minőségére vonatkozva kifejezhetik az igék történet-tartamának főbb jellemzőit: a cselekvés egyszeri, illetve pillanatnyi, valamint tartós, illetve többszöri, ismétlődő voltát. Természetesen a hagyományosan gyakorítóknak és mozzanatosnak nevezett igeképzőkről van szó.

A cselekvő alanyhoz és a cselekvés tárgyához való viszonyt fejezik ki a tranzitív (műveltő) és intranszítív (visszaható, mediális, szenvedő) igék képzői.

A cselekvésre való képesség vagy a cselekvés lehetőségének kifejezése a *-hat/-het* igeképző által történik.

3.1. A cselekvő igék képzői

3.1.1. A gyakorító igék képzői

A szakirodalom álláspontja hasonló, de nem egészen egyöntetű a gyakorítást kifejező képzők funkcióit illetően. Szabó (1960: 78) szerint „a gyakorító igeképzők legáltalánosabb jelentése az igék történetstartamára (többszöriség, illetve tartósság) vonatkozik”. Ruzsiczky szerint (1961a: 345) a gyakorító igék képzői „egyfelől elaprózott, ismétlődő (frekventatív, iteratív) cselekvésű, valódi gyakorító igéket, másfelől tartós, huzamos (duratív) cselekvést kifejező igéket képezhetnek”. D. Bartha álláspontja a Ruzsiczkyéval azonos (1991: 85). Kiefer (1989: 255–256) a gyakorítást és a kicsinyítést állapítja meg a gyakorító képző szemantikai funkciójaként: „A gyakorítás és a kicsinyítés természetesen nem független egymástól: a gyakori, megismételt cselekvés általában csökkenti a cselekvés intenzitását.”

Általánosan elfogadott tény, hogy gyakorító jelentésű ige akkor képezhető, ha vagy az alapige fejez ki egyszeri, pillanatnyi cselekvést, vagy az alapigének van olyan igekötős származéka, amely ezt a jelentést hordozza.

Fabó (1989: 32) e képzőcsoporttal alkotott igéket a „gyakorító nevű konglomerátumnak” nevezi, amely „már hagyományos nyelvtanokban is több különböző igecsoport pontatlan gyűjtőneve, az ide sorolt igék parafrázis-lehetőségei alapján pontosabban is felosztható”.

A Fabó által felállított kategóriákat kisebb eltérésekkel a XVI–XVIII. századi törzsanyagra is sikerrel alkalmazhatjuk.

(1). *Többszoriséget, ismétlődő cselekvést kifejező (tulajdonképpen gyakori) képzővel létrehozott származékok csoportja:*

-dal/-del, -dál/-dél: *furdal* ‘furkál’: 1767: egy hosszú furuval a’ kertet keresztül kasul *furdolták* még... kérdeztem ... hogy mit kerestének a kertben aval a hosszú furuval [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab 36 cantor eccl. cat. vall.].

-dogál/-degél/-dögél: *addogál* ‘eladogat’: 1765: Mind ezen személyekről tudjuk, hogy tsak nem éhel halásra jutott emberek voltak, de addig tserélték, *addagálták*, majd egy, majd más szörű Lovaikat, hogy már tsak alkalmasint táplálodnak [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *Néздегél* ‘meg-megnéz’: 1640: Az többi között ezt tudom mondani, hogy e télben az én fiam, Gyurkó igen fertelmes rútul megszidogatta vala ezt a Kállainét – s nem ére harmadnapot, úgy megtörzsölék az boszorkányok, hogy egy nyomra sem mehetett s túl *néздегélte* Kállainé s mondá egyszer, hogy „bizony meghidd, György uram nem sokat cicázol azon a lovon” [Mv; MvLt 291. 189a átírásban]. *Nyomdogál*(ja vkinek a fejét) ‘bogarát ültetget a fülébe’: 1600: wgia(n) ott az meniekezobe(n) hozzam ieőwe Jakoch Andras, s mo(n)da azzonio(m) wid el onnat az gyermeketh ahol wl, mert meegh ma Ferencz Janos mi(n)d *niomdogala* az feiemet, de lenni kell rola [UzT 15/64 Bodo Benedekne, Ersebet azzony Zent Egyhazas Olahfalwy vall.].

-dok/-dek/-dök: *bujdokik* ‘bújál’: 1583: ez Theòreók Marthonne vallasa hamis, sem *Budoktam* estalloba en, Amint ez vallia [Kv; TJK 4/1. 166].

-dokoll/-dekell/-dököl: *érdekel* ‘bökdös, döföl’: 1737: az I. ő kglme hol Szolgámat hol lovamat verte, s új hajigáló fákkal *érdekelte* mind addig, mig megirt Szolgámat, a Tzitz Hegjre által járo palló közzé ugratta, az holottis, Lovamnak lába ketté tört [Dés; Jk 228b].

-dos/-des/-dös: *csapdos* ‘ütlegel’: 1582: Igiarto Georg, Rengeo Annanak monda vgianys kellez vala Bestie kwra, es ot vere *chapidosa* konthiat le vona hayat huza Rengeo Annanak [Kv; TJK IV/1. 53]. 1638: Istuan Deak Ura(m) ... azonba(n) verni kezde, *czapdosta* valtigh, kapot az vsteőkebe(n) [Mv; MvLt 290. 130a]. 1748: (Az alperes) aggredialta és conse(quarter) *tsabdosta* hurczolta verte [BSz; JHb LXVII/3. 201].

-doz/-dez/-döz: *kapdoz* ‘beleakad, kötőlődzik’: 1662: a vidékbéli falokon a gyulai törökök által a jeneiek ellen valami dézmákba *kapdozván* esvén ... a gyulaiakhoz való írás és követség által idején – korán a dolog nem orvosoltatott [SKr 314]. *Lődöz* ‘lövöldöz’: 1704: a kurucok feljöttek éppen Magyar utcába ... es ott kiáltoztak és *lődöztek* szaporán – noha csak karabéllyal – a várfok felé [Kv; KvE 285 SzF].

-gat/-get: *csókolgat* ‘meg-megcsókol’: 1570: Zaz Balas hythy zerent vallya, hogy ... Lattha ezt az Mayorbol hogy Zewch Demeter Eolelgette *chyokolgatta* eeket [Kv; TJK III/2. 81]. 1614: Azt penigh lattam hogy Dengeleghinet *Czyokolgatta* eolelgette Bathori Gabor [Nsz; VLT 53/5267 P. Hegedws (20) udvari muzsikuss vall.]. *Ijesztget* ‘meg-megrémít’: 1591: Zente Balint ... wallia .. valtigh firtatam, *yezgetem*, monda vegre..., hogi ha el boczatanak eotet..., kez volna meg keresni az lovat [Kv; TJK V/1. 72]. 1743: *ezezgetni* kezdek az emberei az Nemes Peter Sellereit ... es ... az Selli a szena füét felhagják, és az Vesélenyi emberei potentiose fel fogák [Born. IX. 9. I. Paraszktiv (86) zs vall.].

-kod/-ked/-köd: *csapkod* ‘vagdos, csapdos’: 1597: Ferentczy Istwan ... wallia... mideon ot bezelgetnek egimással azon keozbe tekinteok hat Nagi Benedekhez igen *chiapkod* ez fogoli legeny az zabliawal [Kv; TJK VI/151]. 1657: az A Bátyya is, annal Lovát azon korbacsal *csapkodta* [Kv; TJK VIII/12. 58]. 1782: Mlgos Groff Urunk eő Nga Praefectussa és Tisztartója ... mihelyt oda érkeztek azzonnal *tsapkodtak* az ott lévő Emberekhez [F.zsuk K;

- SLt XLII/5. 46]. *Csipked* átv kb. ‘(az ellenséges hadba rajtaütésszerűen) bele-belekapdos’: 1653: 1602 esztendőben ... Gyalu tájatt valami egynéhány száz legények öszszegyülnének a frigy alatt, és a Básta hadát *csipkedni* kezdtették volt [ETA I, 66 NSz].
- ol/-el/-öl:** *döföl* ‘döfköd’: 1696: enis ugj látám hogy Kovács János, s az Pásztor keményen vernek vala agjban s az pásztor csak az vas villával *döföl* vala [Mikháza MT; Berz. 17 Fasc. XII]. 1755: a Katona, a Puskával a Gazda fiát akarta volna *döfölni* [Marokháza K; Ks 5. IX/4].
- ong/-eng/-öng:** *csapong* ‘‘kószál’’: 1679: Mivel hetedik esztendőben fordult immár Szöts Mihály hűtelenül feleségét Kis Katat Gyermekekkel együtt el hagyta, azolta oda *tsapongott*, költségevel ne(m) taplalta tartotta ... az aszonyi allat diuortialtassek hűtelen ferjetül [SzJk 140]. *Kereng* ‘kódorog’: 1593: egi veres lo ... mikor az mezeorol be jwt, az eo hazához ment, es ot *kerengett* [Kv; TJK V/1. 315. Kouach Balasne, orsolia vall.]. 1676: Zalani Koncza Anna ... elbujdosvan imit amot *kerenget* [Gidófvá Hsz; HSzjP]. 1762: Merk Lukát Sok ízben láttam, mint etzakának idején, mint nappal midőn Kotsis Toma hon nem völt, a’ Kotsis Toma háza körül, hogy *kerengett*, és béis ment [Kóród K; Ks 17. XXXI].
- sével:** *mérsével* ‘(földet) méreget/méricskél’: 1748: Mi régen meddig volt ezenn allodiális tilalmas erdőnek határa, nem tudván, a Magyar Létaikkal ... azok közzüll Bodisár István amiképpen vezérelt, körös környül ki határoztuk ... vélek együtt *mérsékeltük*, s inteztük, betsüllöttük [O.léta TA; JHB 375].
- (2) *Gyakran-csoport (habituális igék)*: az idetartozó igék szokáscselekvéseket fejeznek ki. Ezért *gyakran* + *ige* vagy a *szokott* + *infinitívuszi* szerkezetekkel írhatók körül.
- dal/-del, -dál/-dél:** *kapdál* ‘gyakran vmin kapdos, vmit foglalgatni igyekszik’: 1781: ez előtt valami három esztendővel kezdének itten *kapdálni* s hatalmaskodni [Gyszm; DE 3. 7.].
- dogál/-degél/-dögel:** *áruddogál* ‘szokott árulni’ 1722: Az Szász Pap (: a kiről Tavalyis panaszlék:) csak *áruddogal* titkon, korcsomárosom rajta érte a’ ki onnat bort vit [Fog.; KJMiss. Rétyi Péter lev.].
- dos/-des/-dös:** *fogdos* ‘gyakran szokott kezelni’: 1717: Eger Patakon vagyon edgy Isák Peter nevű öreg ember: Sepsz szekben az melj gyermekeknek az torka fájt: mind az *fogdosta* s jobban lettek [NSz; Ap. 2. Apor Péter lev. feleségéhez].
- doz/-dez/-döz:** *lövöldöz* ‘állatot szokott lelőni’: 1757: Három Esztendővel ez előtt tudom hogy ... hajtattott vala ide a’ bükre sertéseket ... hallottam hogy Gáborffi Uram Zaklatta, s *Lövöldözte* eökök [Gyszm; DE 3].
- gat/-get:** *bosszantgat* ‘gyakran bosszant’ 1585: egik vgy rutolta Masikat Mint A Masik, De vgia(n) Viczey Antal *bozzongata* Danch leorinchet [Kv; TJK IV/1. 517]. 1767: (A jobbágyoknak) semmi hasznát Tökélletesen nem vehetné sőt naponként szöfogadatlanágokkal szörnyű képpen *bosszongatnák* [Bethlenfvá U; Hr]. 1781: a’ kecskéknek bé hajtásával es â Szénának el egettetésével mindenkor turbalta, *bosszongatta* ... Szt Miklos falvat â Melto(sá)gos Groff Szarhegyi Lázár Familia [Gyszm; DE 3].
- kál/-kél, -kol/-kel/-köl:** *járkál* ‘járogat, gyakran jár’: 1780: mi Asszonyokul eo Nagyságához bé járosok nem voltunk, s nem is volt szabad oda *járkálnunk* [Bethlen SzD; BK. Anna Lakatos conj. St. Ersek (39) vall.].
- ol/-el/-öl:** *döföl* ‘szokott döfködni’: 1765: Én Poszoroj Anucza mint hogy korcsmáros voltam gyakran hegedűsekkel jöttek hozzám, annyira elkénosztak, már mikor hallattam hogy jönnek már rázott a hideg belé, mert mihent bé jött az Páczájával olyanakat ütöt réam Kosztántin Foka, hogy az kékit sokáig viseltem, némelykor bort eresztettem olyankor *döfölt* hogy az kupából az bor mint (!) ki locsogot [Marosbogát TA; Mk V. 97].
- tol:** *hazudtol* ‘vkít hazugnak nevez’: 1758: Volnya Idegenekel bizonyittván Giláék *hazutalni* kezdtették hogy mitsanallyanak az Anyanak es Lelkenek [Cintos AF; TKI 19/42 Gyírászin André (60) jb vall.].

-oz/-ez/-öz: küldöz 'menesztget': 1587: Farkas ferencj Negi louan voltunk ... az Varos falwiban az Meg holt ember vere latasara ... vgian akkor az louas legini velunk volt es hogi Nemes nepeket kellett *kwldeoznunk* Zolga Biroert is fizettem – /37 ½ [Kv; Szám 3/XXX. 51 Seres István sp kezével].

(3) **Próbál-csoport:** ezeknek a származékoknak a jelentése a következő szerkezettel írható le: *főnévi igenév + próbál*.

-dácsol: *kapdácsol* 'vmit foglalatni próbál': 1757: Én külömb(en) nem hallottam hogy ... a' Lázár Familia azon бүкös Erdön *kapdácsolt* volna [Gyszm: DE 3 St. Kémenes (38) pp vall.]

-dokol/-dekel/-dököl: *bujdokol* 'bújkálni próbál': 1591: ele vete magat Istuan, es hogi meg zolítuk hogi nem mehet, de eo annal inkább kezde *budoklani* mindenwt [Kv; TJK V/1. 164]. 1629: Balintfi Christofnak ados leue(n) az kerekas, akkor sem mert hon lenni, hanem *budoklot* [Kv; TJK 18]. 1711: Csiszar Istan bizony csak *budokol* Gegő előtt [Vacsárcsi Cs; Born. XXXIX. 50].

-dos/-des/-dös: *dugdos* 'rejtegetni próbál': 1598: Mikoron ozta(n) az vonakodasnak vege leot volna, lata(m) azt hogy az hegedws Ianos az kese(n) pepechiel vala, *dugdossa* vala [Kv; TJK V/1. 162]. 1765: ezen öt személyek gyakran idegen esméretlen emberek(ne)k adtanak szállást, véllek vendégeskedtenek, falubeli más emberek előtt azokat *dugdosták* [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.].

-doz/-dez/-döz: *lövöldöz* '(ellenséget/várat) próbál fegyvertűzzel bevenni': 1653: Móses ... bízék igen a jó vitéz tatárokban ... de azért nem meri magát sáncz nélkül hagyni, hanem lövőszerszámaikat – a tatártól megválva – mind lovasát, mind a gyalogját, még a basát is szekérsánczba rekeszti, hogy onnat *lövöldözze* ellenségét, s hátul esmét a tatár *lövöldözze* meg [ETA I, 82 NSz].

-gat/-get: *látogat* 'megnézni próbál': 1794: Timár Láto Mester Uramik oda jöttek az Exponens Horvat Josef uramhoz, Inas mive *látogatni* [Dés; DLt az 1799. évi adatok közt]. *Kapdozgat* 'próbál kapni': 1754: Román Istokra pedig panaszkodott miképpen szokta ötét élni s már el hatta és máshoz *kapdozgatt* [Altörja Hsz; HSzjP Catherina Molnár (35) jb vall.].

(4) **Ide-oda, le-föl jelentéscsoport:** az ide tartozó igepárok tagjai között az a különbség, hogy az alapszó egyirányú mozgást jelentő ige, a képzett szó pedig többirányút. (A *járkál* esetében nem mindig fejez ki irányváltást a képző.)

-dogál/-degél/-dögél: *járdogál* 'járkál': 1584: (Az asszony) A hold vilagon ky Ieowe hazabol, es az kapunal innet leweo hid ala Mene, onnet ky Ieowe, Esmegh Az eó Aytia(n) br Mene, vizontagh A hid ala Mene, es esmeg Az eó Aytia(n) be Mene, vizontagh A hid ala Mene, es esmeg ky Ieowe, de Ne(m) tudom mit *Iardogalt* vgy [Kv; TJK IV/1. 274 Chiob Georgy vall.].

-doz/-dez/-döz: *ingadozik* 'ide-oda inog': 1736: a' Tornatz Gerendái között fekszik vas Csapos és Vas Kantákkal szorított Tengellyetskéjeken álnak, és *Ingadoznak* két kis Harangotskak ... (a) kissebb mondathatik tsak Inkábn (!) Tsengettyűnek mind harangnak [Várhegy MT; CU].

-gat/-get: *hányogat* 'ide-oda rakosgat': 1631: Latta(m) azt hogi *haniogatta* Rado Peter az ezüstös hüelt az aztalon mikor az Nagi Ladat fel nytotta vala aranios ingetis latta(m) ot az Rado Peter hazanal [Mv; MvLt 290. 262b].

-gódózik/-goldozik: *nyargódózik*, *nyargoldozik* 'nyargalászik': 1657: az szolga lován ... ellopám magamat, ott *nyorgoldozván* többekkel az templum körül [KemÖn. 41]. 1716: Lovakra kapván Nyaros nevű Rétin fejjül az élen mind *nyargodoznak* [Karácsonfva MT; Told 76]. 1756: aztis láttam hogy Keregutz György a Kapitány a Petika Demeter kantzajan *niargoldoz* vala [Bencenc H; BK Misc. 1143 Tot Marian (37) jb vall.].

-kál/-kél, -kol/-kel/-köl: *bújkál(ik)* 'ide-oda, erre-arra kószál': 1676: Szathmári ... a bokrok között *bukálvá(n)* latorságát úgy akarta el titkolni [Kv; TJK 247]. 1762: Az kérdésben tött

bigámus ... míg azon gonosságban élt, *bukált*; hogy Krajnik Uram eleiben nemis került [Roskány H; Ks 113 Vegyes ír.].

-*kos*: *futkos* 'ide/oda szaladgál': 1653: Azok nem renddel, sem seregben, sem csoportban, hanem a császár szekere körül azon a tágosságon úgy *futkosnak* ki imide, ki amoda, és a marok nyíllal úgy intik a ki kelletinél közelebb menne a császár szekéréhez [ETA I, 133 NSz].

-*os*: *futos* 'ide-oda futkároz': 1573: Bor Ianosne Orsolia Azt vallia hogy ... Ez Nyarba az Kydey papne volt zalasson es egy Kidey Nemes Ember gyermekewel ky Nala tart zallast estwe Iachottak *fwstostak* az eo hazanal es haza eleot [Kv; TJK III/3. 116]. 1580: en akor az wdeoben biraiok uolta(m) es tetoua *futostam*, mydeon megh oztozanak, Almadine Azzoniom, es Gabriel vram [M.palatka K; JHbK XIII. 29].

(5) Kicsinyítést, kedveskedést, néha felaprózottságot kifejező származékok csoportja:

-*acskál/-icskál*: *faricskál* 'faragdos': 1599: az Vduaron *faraczkal* (!) vala Deak Peter, egi palczachikat veon kezebe kj mene [UszT 14/39]. 1629: onnat latom hogy Teokoly Ianos koczisi szekeret czinalgatnak *fariczkálnak* vala [Kv; TJK 10]. 1778: Hatzegán Abrám ... Gyermek korában ment Benyere, ottan mind addig *faratskált*, míg jo farago ember és Molnár lett belolle [O.tordos AF; BK ad 465 Pirle Stefán (60) jb vall.].

-*dos/-des/-dös*: *csapdos* 'csapkod, vagdos': 1783: el menénk .. az Utrizalt La Koligy nevezetű helyben, és ott gjepes ut mellett *csapdostunk* egh kevés tüzfát [Kissáros KK; JHb XX/8. 7]. *Csipdes* 'csipked' 1582: Giulay Eothweós Istwan vallia ... Egikor Esmeg Agiamba mikor fekwnnem ... oda Ieowe Az Azoony Thuri Palne, Es *chipdesny* chiklandani kezde, Azon keozbe kere hogy megh latogatnam az eo Cellaiat, De en nem Mente(m) oda [Kv; TJK IV/1. 68]. 1642: Én soha nem ismertem ezt az asszont ... semmi gonosságot nem láttam, nem tudok hozzá. Hallottam másutl hogy eccer Meggyesen mezitelen volt s *csípdeste* az maga részit [Mv; MvLt 291. 318a]. 1716: Láttam hogy Harinainé Aszszonyomat *csípdeste* [Nagyida K; Told. 22].

-*gat/-get*: *bizgat* 'bizget, piszkál': 1770: égj Kapjoni Udvari Cselédgye eo Nga liberias Cseledi közűl ... a' míg ott az Kalibámnál állatt az Tüzett mely el hammahazatt volt izdítani kezdém, mellyről meg intett hogy ne *bizgatnám* [Dés; JHbB 361].

-*rcsel*: *köhörchsel* 'köhéccsel': 1702: a' vén ember ... *köhörczel* [Tarcsva U; Pf Boer János (20) vall.].

(6) Intenzitáscsökkentő csoport. Több alcsoportját tarthatjuk számon:

(6.1) *Lassan, ráérősen, kényelmesen végzett cselekvést kifejező származékok csoportja*:

-*csol/-csel/-csöl*: *általlépcsel* 'átlépeget': 1585: Bornemisza Gergely Thorday ... vallia ... az Palo mellett az keoweken *lepchielenk által* [Kv; TJK IV/1. 486b].

-*dogál/-degél/-dögél*: *fondogál* 'fonogat': 1769/1778: minden Őszön Lent, vagy Kendert, bizonyos számú fontokat vetvén Aszszony Népeinkre, míg azt *fondogallyak*, addigis minket, mikor kívántatik hajtának az Vraság Szólgálattyára [Kárásztelke Sz; BfN DDD/4].

-*gat/-get*: *készítget*: 1595: Miert hogy az Birak Wraim közűlnek (!) vala Wrúnk ő fge eleiben, foldoztattam az varos 2. kuczíat, és *keztigettem* az útnak [Kv; Szám. 6/XVIIa. 153 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1656: En mostanrol valami el maradott az Nagyságod méltó ditséretiben, *készítgetek* Isten kegyelmességéből, több egy néhány rendbeli munkákat-is, mind Deákul, Magyarul [ÖGr Aj.].

-*kál/-kél, -koll/-kell/-köl*: *mérkel* 'méreget': 1632: Az arujokba(n) ot nem volta(m) mikor megh uette Nagi Marton az Haz helt, de azutan, mentünk vala oda hogj ket fele oszuk, *merkeleők* is ket fele [Mv; MvLt 290. 68b].

(6.2) *Kevésbé erősen végzett cselekvést, illetve történést, állapotot kifejező származékok csoportja:*

- dogál/-degél/-dögél:** *csepegdegél* 'lassan-lassan csepeg': 1716: Istennek hálá ugj teczik könnyebben vagjok, *csepegdegel* Ujjan megh az vizelletem [Nagyida K; Told. 22]. *Folydogál* 'kevésbé erősen folyik': 1597: Anna azzony Zok peterne ... wallia ... latam hogi az leankanak az labarol az keoteo le súhat vala s az ver *foldogal* wala ala az zara(n) [Kv; TJK VI/1. 94].
- doz/-dej/-döz:** *lengedez* 'kevésbé erősen fúj': 1697: mondám az feleségem(ne)k miért engedik hogj olyan nagj tüzet rakjanak, mert ha nagjob szél talál indulni, az Udvarházzal edgjütt bizony az egész falu meg ég, (: mivel akkoris egj kis szél *lengedez* vala :) [Szamosfva K; Ks 90].
- kál/-kél, -kol/-kel/-köl:** *megtüpöcsköl* 'kevésbé erősen elpáhol': 1759: szolgánk igen Nagy Bágyadva es meg Verve *tüpöskölve* jöve későn Hazamhoz [Csejd MT; VK].
- lal/-lel:** *kérlel* 'szelíden, ismételten kér vkit vmire': 1749: Urszul *kérlelte* hogj ne szidja mert Attya fia, de Pap Mitru azt mondá néki hogj Attyafia s.v. az Annya valaga [Szentbenedek SzD; MvRKLev.].

(6.3) *Céltalanul, határozatlanul végzett cselekvést, illetve történést kifejező származékok csoportja:*

- dal/-del, -dál/-dél:** *harapdál* 'nem túl erősen harap': 1699: (Az alperes) ellene(m) potentiose feltamadott es kezebe(n) levő puskájával hátban döfött ... mardosott, *harabdalt*, veremet kiontotta [Dés; Jk 291a].
- dogál/-degél/-dögél:** *folydogál* 'lassanként, céltalanul telik (az idő)': 1782: ritkán esett meg az is, ... hogj hetességre kukurucza kapálni, vagj szedni, vagy széna tsinálni kimentenek az aprobe tselédek, a Bányász Mesterség folytatásától a' mieinket el nem fogták, így *folydogalt* ez sokáig, s ha talám valamivel terhesedett is csak szenvedhető volt [Torockó; Thor. XX/5].
- dokol/-dekel/-dököl:** *bujdokol* 'céltalanul bujdosik': 1742: (Veres Samuel) Törvenyt nem állott, hanem *bujdoklott*, s ugjan azon bujdosásába láttam énis a Rákotziánium Revoluti előtt [Kisenyed AF; JHb].
- doz/-dej/-döz:** *álladozik* 'céltalanul, határozatlanul állingál': 1773: a Szamosra menvén láttam ... Jobbágyát ... hanyot fekünni, ki körül is láttam *alladozni* egy középszer termetű, Viseltes hamu szín kopenyegben ... égy embert [Dés; Ks 32].
- og/-eg/-ög:** *bódorog* 'céltalanul bolyong': 1777: azon Gligor nevű Legény ... azon Feleségét Irinát el hagyván oda *bodorgott* Világra sokáig [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. *Kavarog* 'bódorog, csatangol': 1679: feleségünket s apro gyermekinket kevés portékáinkkal együtt ... az kinek penig háza nincsen, imitt – amott *kavarog*, élődik s kit az török, s kit az labancz s kit az paraszt ember öli s vágja s fogyat bennünket [TML VIII, 469 A mezei hadaknak Teleki Mihályhoz intézett panasza].
- gál/-gél, -igál, -gol/-göl:** *keresgél* 'határozatlanul kutatgat': 1770: hol ment bé az az ember a'ki a' be zárkázott embert az Ladákban *keresgél*ni szemlélte? [H; BK nr 1017 vk].
- gat/-get:** *hányogat* 'céltalanul keresgél': 1685: egy alkalmatossággal *hanyogatvan* az Ladajaban Bodoni Györgyne aszszonyom [Mv; BálLt 59].
- kál/-kél, -kol/-kel/-köl:** *áskál* 'itt-ott ásogat': 1781: Lattam ... a Benedek Mihály potyo nevezetű kertében az András Pál és János sertésseket otan turkáltak és *áskáltak*, Sarjujat gazlották [Malomfva U; EHA].

(6.4) *Lassan, apránként végzett cselekvést kifejező származékok csoportja:*

- dogál/-degél/-dögél:** *gyüldögél* 'lassan gyűlöget': 1754: ezek (ti. a pénzek) csak nem régen az Ecclesia industriája al(tal) *gyüldögelvén* romladozásban levő Templomunkra minden órán erogalodik (így!) [Dési ref. egyhm. conscr.].

- dokoll/-dekel/-dököl**: *mérdekel* 'felmér': 1727: mikor az szánto föledekert és réteket fel intézzük vagy *mérdékeljük* ő kegyelmek között akkor két annyi rész a külsőből, à hol akarja Sárosi János Uram, excindáltassék ő kegyelmének [Vaja MT; DobLev. III/505. 4b].
- dos/-des/-dös**: *csipdes* 'apránként le-lecsíp': 1738: minek utána meg holt Nagy György egy is más is szántotta azon Nagy György földe félét és *csipdestek* [Szásznyíres SzD; Ks 27. XVI].
- doz/-dez/-döz**: *lengedez* 'hír lassanként terjed' 1662: itt Kemény Simon uram felől rossz hír *lengedez*, hogy az török futva szalasztotta volna Naményből őket [TML II, 375 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. 1703: Az országban connumeratiót indítván, *lengedez* a hír, hogy ide is, Kolozsvárra is eljönnek [Kv; KvE 275 SzF].
- gál/-gél, -igál, -gol/-göl**: *hasigál* 'szabdal': 1715: az Fel Gyogyiak ... azon irtásokat, nyilakra *hasigálván* az Ponoriaknak Remeteieknek és másoknak adták kaszálni [Lupsa TA; WH. Kosok luon (70) vall.].
- gat/-get**: *csinálgat* 'készítget': 1690: onnat latom hogy Teokoly Janos koczi szekeret *czinalgatnak* fariczkalnak vala [Kv; TJk 10]. *Dolgozgat* 'munkát végezget': 1735: Teleki Samuel Vram eő Natsaga Mester emberej ... Teleki Pál Vram eő Natsaga Nagy Somkuti Vdvarházán *dolgozgatta(na)k* [Drágavilma SzD; TLt].
- sz**: *elvonisz* 'apránként elvonsoz': 1638: monda Lakatos Giorgjne, Czikor Giorgjnenek hogy ezt ez en penzemen vet feöldemetis *el uonszod* innet [Mv; MvLt 291. 164b].

(6.5) *Kis intenzitással végzett cselekvéseket jelölő származékok csoportja:*

- dogál/-degél/-dögél**: *kaszáldogál* 1722: Már ezentul *kaszáldogalnánk* [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból].
- gat/-get**: *kapálgat* 'lassanként kapál': 1637: a kertemb(en) *kapálgatok* vala [Noszoly SzD; WassLt Teódtori Janos (60)jb vall.].

(7) *Nyomatékosítás, valamint erőszakos cselekvés kifejezésére szolgáló származékok:*

- cangol**: *marcangol* 'erősen megtépáz': 1777: Petru még keményebben kezdet káromkodni hajomba kapni, és *morczonglani* ... hajombolis egy Csomot ki szakasztot [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1794: latam tsak hamar a Sogorát ... oda Nyargalni, két kivont kardokkal kakis meg ragadván az Exp(onen)st *martzongollyák* vala a Földre levervén, és verik vala [Déva; Ks 79. XXVI. 10].
- cikál**: *beráncikál* 'beráncigál/rángat': 1793: Barátosi János, és Horváth Joseff *bé rántzikálták*, taszigálták a Házba [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].
- col**: *bevoncol* 'behúzogat': 1768: Nemes Idösb Toth Vonul ... eő Nganak egy Birta Juvon nevű sellérit egy Ovre Grigoria nevű ide valo Nemes Emberel az Falu utzájáról a Nemes sessiona *be vontzolták* s ott keményen ketten meg verték [Káján SzD; BK].
- cong**: *marcong* 'harap, szaggat': 1749: Láttam Szabados Györgj feleségénél egy motskolt oldal petsenyét, mintha kutya *martzongotta* volna [Szentbenedek SzD; Ks].
- od/-ed/-öd**: *döföd* 'erőteljesen döfköd': 1733: a földön a fejsze nyelével úgy *döföldött*, mely mia megis kell halnom [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP].
- dos/-des/-dös**: *nyomdos*: 'nyomkod': 1778: látám hogy Csanán Urszuly a' Földön el van nyujtva, Ugrán Lapadát s Flora Gligor az haját tépik, Berár Zaharia pedig térdivel a' melyit *nyomdossa* s patkojával rugdossa [Egerbegy TA; JF Beltyerán Kratsun (40) vall.].
- gat/-get**: *fojtogat* 1586: Anna Zasz Georgne vallia ... ky Indulek Az pitwar Aytayan, es hát az egik ... Az Ayto meget Al, Az masik az haz meghwl Arczal futamodek Ream ... es torkon ragada vgy foghak megh, ... es vgia(n) esmerem iol hogy ez az Aky engem *fojtogat vala* [Kv; TJk IV/1. 562]. 1773: *fojtagatta*, szájával orrát, ujját Nyakát harapdsván meg vérezte [Nyárádsztlászló MT; Sár.].
- sékel**: *mérsékel* 'megfontol, mérlegel': 1605: Ez az ... varas ... az kinek Jsten aggia az orzagnak birodal(ma)t azt fely, vrallya, es hywseges engedelmeüel bechiwlly. Nem zwkség haat azt ... megh sanyargatni ... ky ... Jstenteol adatot feyedelmeknek, engedelmesen zolgal

... Mind ezeket beolch itelety zerent meg gondoluan ítelwén es *mersékelwen*, mind nagy mind kichyn rend ez zegeny warosnak békét hágy [Kv; TanJk I/1. 504].

Ha az elemzés irányát megfordítjuk, korántsem kapunk a képzők szempontjából egységes képet. Általános az, hogy az azonos képzővel létrejött származékok különböző szemantikai kategóriákba sorolhatók. Mivel az Erdélyi magyar szótörténeti tár adatai javarészt több jelentéssel bírnak, nem ritka ugyanannak a származéknak (különböző jelentések alatti) besorolása más-más csoportba. Természetesen ennek a kontextus is az oka, hiszen egy jel jelentését a szövegkörnyezet is befolyásolja. Nézzük tehát e szemantikai osztályozást a képzők felől!

-cangol: nyomatékosítás kifejezésére (7).

-cikál: nyomatékosítás kifejezésére (7).

-col: nyomatékosítás kifejezésére (7).

-cong: nyomatékosítás kifejezésére (7).

-csol/-csell/-csöl: intenzitáscsökkentő csoport: lassan, ráérősen, kényelmesen végzett cselekvést kifejező csoport (6.1);

-acskál/-icskál: kicsinyítés kifejezésére (5).

-ad/-ed, -od/-öd: nyomatékosítás kifejezésére (7).

-dácsol: próbál-csoport (3).

-dal/-del, -dál/-dél: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (1); gyakran-csoport (2).

-dogáll/-degél/-dögél: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (1); gyakran-csoport (2); ide-oda, le-föl jelentéscsoport (4); intenzitáscsökkentő csoport: lassan, ráérősen, kényelmesen végzett cselekvést kifejező csoport (6.1); kevésbé erősen végzett cselekvést kifejező csoport (6.2); céltalanul, határozatlanul végzett cselekvést kifejező csoport (6.3); lassan, apránként végzett cselekvést kifejező csoport (6.4); kis intenzitással, nem szívesen végzett cselekvést jelölő-csoport (6.5).

-dok/-dek/-dök: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (1).

-dokoll/-dekell/-dököl: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (1); próbál-csoport (3); intenzitáscsökkentő csoport: céltalanul, határozatlanul (6.3); valamint lassan, apránként végzett cselekvést kifejező csoport (6.4).

-dos/-des/-dös: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (1); gyakran-csoport (2); próbál-csoport (3); kicsinyítés kifejezésére (5); intenzitáscsökkentő csoport: lassan, ráérősen, kényelmesen végzett cselekvést kifejező csoport (6.4).

-doz/-dez/-döz: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (1); gyakran-csoport (2); próbál-csoport (3); ide-oda, le-föl csoport (4); intenzitáscsökkentő csoport: kevésbé erősen végzett cselekvést kifejező csoport (6.2); céltalanul, határozatlanul végzett cselekvést kifejező csoport (6.3); lassan, apránként végzett cselekvést kifejező csoport (6.4).

-og/-eg/-ög: intenzitáscsökkentő csoport: céltalanul, határozatlanul végzett cselekvést kifejező csoport (6.3).

-gódozik/-goldozik: ide-oda, le-föl jelentéscsoport (4).

-gál/-gél, -igál, -gol/-göl: intenzitáscsökkentő csoport: céltalanul, határozatlanul végzett cselekvést kifejező csoport (6.3); lassan, apránként végzett cselekvést kifejező csoport (6.4).

-gat/-get: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (1); gyakran-csoport (2); próbál-csoport (3); ide-oda, le-föl jelentéscsoport (4); kicsinyítés kifejezésére (5); intenzitáscsökkentő csoport: lassan, ráérősen, kényelmesen (6.1); céltalanul, határozatlanul (6.3); lassan, apránként (6.4); kis intenzitással, nem szívesen végzett cselekvés kifejezésére szolgáló csoport (6.5); nyomatékosítás kifejezésére (7).

-kál/-kél, -koll/-kell/-köl: gyakran-csoport (2); ide-oda, le-föl csoport (4); intenzitáscsökkentő csoport: lassan, ráérősen, kényelmesen (6.1), kevésbé erősen (6.2), valamint céltalanul, határozatlanul végzett cselekvést kifejező csoport (6.3).

- kod/-ked/-köd*: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (1).
- kos*: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (4).
- ál/-él, -ol/-el/-öl*: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (1); gyakran-csoport (2).
- lal/-lel*: intenzitáscsökkentő csoport: kevésbé erősen végzett cselekvést kifejező csoport (6.2).
- logat*: gyakran-csoport (2).
- ong/-eng/-öng*: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (1).
- rcsel*: kicsinyítés kifejezésére (5).
- os*: ide-oda, le-föl csoport (4).
- sékel*: többszöriséget, ismétlődő cselekvést kifejező csoport (1); nyomatékositás kifejezésére (7).
- sz*: intenzitáscsökkentő csoport: lassan, ráérősen, kényelmesen végzett cselekvést kifejező csoport (6.1).
- tol*: gyakran-csoport (2).
- oz/-ez/-öz*: gyakran-csoport (2).

Áttekintve a gyakorítóknak nevezett képzők állományát, meglehetősen heterogén a kép. Néhány, ritkábban előforduló képző szerepel egyedül egy-egy csoportban (pl. az *-os, -sz, -dácso*, *-dok/-dek/-dök, -kod/-ked/-köd*). Mások, mint pl. a *-gat/-get, -dogál/-degél/-dögél, -doz/-dez/-döz* képzővel alkotott származékok szinte mindegyik szemantikai csoportba besorolhatók. Ezek a „szélsőségek” az adott képzők produktivitásáról, gyakoriságáról is képet nyújtanak. Az egyelemű képzők, amelyek a nyelvi tudat számára egyre inkább elhomályosultak, természetesen alig-alig fordulnak elő és jóval korlátozottabb szemantikai tartalmakat hordoznak, mint pl. a máig is produktív és nagyon gyakori *-gat/-get*.

E képzőcsoport tagjaival alkotott származékok nagy része a szemantikai képzések sorát gazdagítja. Azonban az 1-es, 2-es és 3-as csoport származékai, amelyeket Fabó (1978: 457) „többször-”, „gyakran-”, illetve „próbál-” csoportoknak nevez, a Kiefer által lexikai szóképzésnek nevezett művelet termékei (Kiefer 2000a: 137–140).

E szemantikai csoportok elkülönítésében, mint említettem, a kontextus is segítségemre volt. Szövegkörnyezet nélkül nem minden esetben tűnik indokoltnak a származékok ilyenfajta felaprózott elkülönítése. Mivel a származékok önmagukban nem mindig motiválják a gyakorító képzők fenti szemantikai alapon történő funkcióbeli elkülönítését, a gyakorító igék képzőinek csoportját egységesnek kell tekintenünk. (Nem érthetünk egyet Fabó azon állításával, hogy e képzőcsoport számos tagja között semmilyen közös vonás sincs). A többszöri, ismétlődő cselekvés kifejezése mint grammatikai és szemantikai tartalom, valamilyen formában jelen van a származékokban.

Ez az, ami e képzőcsoport egységét biztosítja.

Korszakunk gyakorító képzőállományáról általában tehát elmondható, hogy gazdag, változatos. Az egyelemű képzők helyét lassanként átveszik a több elemű képzőbokrok, amelyek természetesen továbbviszik az alapvető funkciókat. A sokféle képző használata óhatatlanul a szinonímia kialakulásához vezet. Ez a nagyfokú változatosság, a szinonímia jelenléte a XVI–XVIII. századi gyakorító képzők használatában stilisztikai szempontból is figyelemre méltó. Berrár (1965: 35–42) szerint a szinonim képzők szembenállása csak akkor jellegzetes, ha ugyanahhoz a szótőhöz több szinonim képző is hozzájárulhat, és a származékok között valami jelentésárnyalatbeli, intenzitásbeli vagy hangulati különbség ismerhető fel. Az eltérések azonban általában csak egy-egy szópárra érvényesek, nem pedig az illető képzők összes származékára.

A fentieket figyelembe véve, Pete Istvánnal (1997: 472) kell egyetértenünk, aki Keneseivel (1996: 92) vitatkozik: „Kenesei ... egyenlőségi jelet tesz a *-gat/-get* és a *-gál, -dögél* ismétlődő jelentésű képzők közé, szembeállítván az *olvas-gat*, de *szalad-gat*, illetve *szalad-gál, lépe-get*, de *ül-get*, illetve *ül-dögél, rádióz-gat*, de *harap-gat*, illetve *harap-dál* alakokat. Az *olvasgat* alakot a *szaladgálgat, (el)üldögélget, harapdálgat* alakokkal állítanám párhuzamba. A *-gat/-*

-get-es alakok az ismétlődésen kívül a cselekvés időbeli szaggatottságát, elaprózottságát és nem nagy odaadással való végzését emelik ki. A *szaladgál, járkál, mászkál* alakokban az összevissza irányú ismétlődés képze dominál időbeli szaggatottság nélkül. A *-dögél* képző pedig tartós, maga kedvére végzett cselekvést jelöl: *üldögél, álldogál, folydogál, fújdogál*.”

3.1.2. A mozzanatos igék képzői

A mozzanatos ige a cselekvés pillanatnyiságát, egyszerűségét (*verbum momentaneum*), valamint a cselekvés elkezdésének pillanatát (*verbum inchoativum momentaneum*), kifejező grammatikai jelentéstartalom hordozója (D. Bartha 1958: 33-4, 1991: 91, 1992: 105; Ruzsiczky 1961a: 352, Szabó 1960: 78–80). Fabó szerint (1989: 45) csupán az *-an/-en* képző fejez ki mozzanatosságot, az összes többi mozzanatosnak nevezett képzővel ellátott igealak viszont nem. Fabó a kezdő jelleget mint grammatikai funkciót figyelmen kívül hagyja.

A vizsgált adatanyagban kevés mozzanatos képzős származék van. Nem egyszerű feladat minden esetben elválasztani az egymáshoz amúgy is közel álló kétféle szemantikai funkciót kifejező származékokat: a pillanatnyiságot kifejezőket a cselekvés elkezdésének momentumát jelölő származékoktól.

(1) *A cselekvés elkezdésének pillanatát kifejező képzők:*

- amik:** *futamik* ‘nekifutamodik’: 1573: latwan az azzon az harcerokat az hazba *futamik* kezd Eroszen feddny zitkozodny [Kv; TJK III/3. 303–4].
- amlik:** *háramlik* ‘vmi vkire ráháru’: 1573: Zekeres Iacob ... vallia ... Be Ieo puskarne oda ... Mond hogi Myt haborgat keged hyzem ha my En rea(m) *haromlik* benne Meg fizetem keg(ne)k [Kv, TJK III/3. 238].
- amodik:** *aláfutamodik* ‘alácsordul’: 1638: ez az Tollas Peter keöueket kapdossa fel s neki futamodek s hozza hajta az meszaroshoz, a kezet talala, s mingiart *ala futamodek* a palcza(n) a uer [Mv; MvLt 291. 157b].
- an/-en:** *kilobban* ‘fellángol/lobban’: 1584: Zaz Mihalne vallia Az paytanal az kis hazbol *lobbant* ky Az Langh [Kv; TJK IV/1. 209].
- ad/-ed, -od/-öd:** *ered* ‘elered’: 1622: Petelén létünkben Varga Miklósné köztünk fekvék le. Egykor egy kis eső *eredvén*, hát felkölt onnét, s kezdők keresni, hova lött [Mv; MvLt 290. 27a–30b]. *Fakad* ‘(víz) felszínre tör, (ki)buggyan’: 1610: az Orban Janos kertj feöleöth olj Semleny (?) Sar *fakadoth*, hogj nem birhatthiak kj mia [UszT 50]. 1784: a’ Forrás és Árkottska ... *fokad* és foly ezen Glémeuluj nevü nagy Hegyből [Szekeemb^a; JHb XXXIII/36. – ^aNagyág H].
- dít:** *szordít* ‘sietve, sürgetve meneszt’: 1619: én is megbizván magunkat, *szordítám* az legényeket, mondék: fogjátok meg az bestye kurvát, vigyük mi magunk az basának [ETA II, 177 BT].
- dul/-dül:** *megzördül* ‘megzörren’: 1629: hatunk meghet ugyan jo tavul egy lecz *megh Zeordüle* oda Bakosek fel leon az Zorges [Kv; TJK VII/3. 22]. 1768: valami pozdorját egj hitván szekrényben hanyini kezdetek s az el lopott Lántz *meg zerdült* benne [Martonos U; Pf].
- al, -all/-el, -ell:** *nyilallik* ‘hirtelen szúró fájdalom jelentkezik’: 1710: Egy kis dara jégesöcske lön, meg kezdém fázni, s a hideg ellele, az oldalam kezde *nyilalni*, és erősen megbetegedém [BÖn. 527].

(2) *A cselekvés pillanatnyiságát, mozzanatosságát kifejező képzők:*

- ad/-ed, -od/-öd:** *fogad* ‘befogad’: 1570: Zeoch adam azt felely neky hogy valaky azt Mongya ennek hogy latrokat *fogattam* en hazamba es azokal haygaltatam volna [Kv; TJK III/2. 71]. 1614: az szine és elei az város népének befutánk-búdosánk Brassóba, azhol – Isten jót adjon az brassaiaknak– nagy böcsülettel *fogadtak* és kedveztek [BTN 50].

- an/-en:** *kiloccsan* 'kifröccsen': 1733: Kaplonyba menék: Haller Gyorgy Vram eo Ngahoz s levelet vik az urffi eo Ngatol Szombati István Vr(amna)k s mikor az levelet el olvassa engem ugj arczul csapa hogj mingjart *ki locsana* az vér az orromon [Csicsóhagymás SzD; JHb].
- dút:** *mozdút* 'előrelendít': 1657: Ez vala pedig az practica, hogy az gyűlésben véle consentiált uraknak cooperációjok által az respublicát inducálni tentálja nyilvánvaló hadakozásra az pogányság ellen, kit ha effectuálhat, bene quidem, és az kikkel közlötte s invitált ez hadra ... *mozdítsák* ez nagy dolgot [KemÖn. 291].
- dul/-dül:** *fordul* 'odaafordul': 1573: az egik legen Megh sebesitty, Eois agiahoz *fordul* es zabliaia kezebe akadot De az Masikes azomba vagta [Kv; TJK III/3. 53–4].
- int:** *csapint* 'hozzáver': 1762: a bérésre mingyárt pistolyt rántván, ket három izbenis a bereshez *tsapintotta* de el nem sült a pistoja [Kv; Aggm.].
- út:** *kaparít* 'megkaparint': 1596: Az mi az Mezaros Miklos fizetset nejj, penzel nem fizettem, sem az varos zenaiaawal, hanem mideön kert volna teöllem szenat, megh mondam, hogj ha magamnak az Varos zenajaban nem *koporitok*, masnak sem adok [Kv; Szám. 6/XXIX. 173 Bachi Tamás sp kezével].
- al, -all/-el, -ell:** *nyilallik* 'szúró fájdalom jelentkezik': 1664: Istennek hála, én igen jó egészségben vagyok, csak az oldalomban az sérvísem indult meg, az melyen *nyilalik* [TML III, 96 Teleki Mihály Veér Judithhoz].
- ant/-ent:** *pillant* 'pislant': 1644: Marto(n) Deakne Monda Keoteles Janosnenak, Marta Azzoni lapossat *pilla(n)tasz* te most Keóteles Janosne mo(n)da Erre, Mikor en lapossat *pillantok* akkor sokat gondolok [Mv; MvLt 291. 423b].
- ap:** *állapik* 'megáll': 1629: latam az Varga Georgy fiat hogj az Horuath Istua(n) hazat Vagdalya..., Az Azzony Horuat Istuan(n)ne az Aytoba(n) *allapek* Zolita az Varga fiat hogj miért Cselekezi azt az hazoko(n) [Kv; TJK VII/3. 83].
- t:** *köszönt* '(szóban vagy levélben) üdvözlő vkit': 1602: az Templomban ... az valasztot plebanos vramat Pal vramat az Asztalhoz allatwan esmet biro Vram Tanach es varos kepeben *keozeonte* megh Alda, es zerenchyeltete, publicaluan az valasztastis az papy rend, és az egez varos nepe eleott [Kv; TanJk I/1. 404]. 1723: Az gyermekeimet Attyai szeretettel *köszöntöm* [ApLt Apor Péter lev. feleségéhez].

Hogyha a képzők felől végezzük az elemzést, megállapítható, hogy a kontextus segítségével egyes képzők különböző szemantikai-grammatikai jelentéstartalmi viszonylag jól kirajzolódnak.

- ad/-ed, -od/-öd:** a cselekvés elkezdésének pillanatát (1), valamint a cselekvés pillanatnyiságát fejezi ki (2).
- amik:** a cselekvés elkezdésének pillanatát fejezi ki (1).
- amlik:** a cselekvés elkezdésének pillanatát fejezi ki (1).
- amodik:** a cselekvés elkezdésének pillanatát fejezi ki (1).
- an/-en:** a cselekvés elkezdésének pillanatát (1), valamint a cselekvés pillanatnyiságát fejezi ki (2).
- dút:** a cselekvés elkezdésének pillanatát (1), valamint a cselekvés pillanatnyiságát fejezi ki (2).
- dul/-dül:** a cselekvés elkezdésének pillanatát (1), valamint a cselekvés pillanatnyiságát fejezi ki (2).
- int:** a cselekvés pillanatnyiságát fejezi ki (2).
- út:** a cselekvés pillanatnyiságát fejezi ki (2).
- al, -all/-el, -ell:** a cselekvés elkezdésének pillanatát (1), valamint a cselekvés pillanatnyiságát (2) fejezi ki.
- ant/-ent:** a cselekvés pillanatnyiságát fejezi ki (2).
- ap:** a cselekvés pillanatnyiságát fejezi ki (2).
- t:** a cselekvés pillanatnyiságát fejezi ki (2).

A mozzanatos képzőkkel létrejött igei származékok a Kiefer (2000: 137–140) által lexikainak, Szabó által lexikológiaiinak (1961b: 161–4, 1969: 39–45) nevezett szóképzés eredményei.

A mozzanatos képzőállományról megállapíthatjuk, hogy szám szerint nem túlságosan gazdag. Az onomatopoetikus képzések számottevők, s már korszakunkban megfigyelhető a mozzanatos képzők használatának visszaszorulása, amely a továbbiakban az állomány fokozatos leépüléséhez vezet.

A cselekvő igeik képzőinek csoportját áttekintve elmondhatjuk, hogy részben Fabóval (1978: 453–64, 1989: 31–48) kell egyetértenünk abban, hogy e két képzőcsoportot teljes egészében nem állíthatjuk szembe egymással. Úgy vélem, hogy célszerű itt D. Bartha (1991: 91) álláspontját elfogadnunk, aki szerint „a gyakorító igeikével ellentétes *grammatikai jelentést* fejez ki a mozzanatos ige” (kiemelés tőlem).

3.2. A cselekvő alanyhoz és a cselekvés tárgyához való viszony kifejezése

A cselekvő alanyhoz és a cselekvés tárgyához való viszonyt az igenem kategóriái fejezik ki (Károly Sándor 1967). Ezek a műveltető, szenvedő, visszaható és középigék. A műveltető ige mindig tranzitív, a szenvedő és a visszaható ige pedig intranszítív. A tranzitív–intranszítív, valamint aktív–passzív tengely szélső pólusai között képeznek átmenetet a közép- vagy mediális igék.

Az intranszítív igeik kategóriájába tartozó passzív (szenvedő) igeik saját képzővel rendelkeznek (*-atik/-etik*, *-tatik/-tetik*), így alakilag is elkülönülnek az aktív igeik csoportjától. Az aktív igeik különböző típusaiban viszont azonos képzők eltérő grammatikai jelentéskategóriát képviselő származékokat képezhetnek, másfelől több képző szolgálhat azonos jelentéskategóriába tartozó igeik képzésére. Az intranszítív aktív igeik képzői eredeti funkciójuk szerint két csoportba sorolhatók. Az egyik csoport egyedei kezdetben reflexív igeiket képezték, a reflexív funkcióból fejlődött ki a nem visszaható jellegű intranszítív ige képzésének funkciója. A másik csoport tagjai eredetileg gyakorító képzők, melyek intranszítív gyakorító igeiket képezték, majd a hozzájuk tapadt *-ik* alakilag is elkülönítette őket a gyakorító képzőktől, s megerősítette intranszítív funkciójukat.

A képzett tranzitív igeik különböző típusai (kauzatív, faktitív) éppen úgy saját képzőkkel rendelkeznek, mint a passzív igeik (*-at/-et*, *-tat/-tet*), e képzők ősi funkcióját valószínűleg a kauzatív árnyalat jelentette. Ebből fejlődhetett ki a faktitív funkció.

3.2.1. A tranzitív (műveltető) igeik képzői

A műveltető képző legsősibb és leggrammatikaibb funkciójú igenemképzőink közé tartozik (Károly 1967: 208). Két fő grammatikai funkcióját különíti el a szakirodalom: a kauzatív és a faktitív funkciót (D. Bartha 1991: 99–100, 1992: 111–112). A kauzatív funkciót betöltő képzővel alkotott származékok a cselekvés okozását, a faktitív igeik pedig a cselekvés tétetését, mással való elvégeztetését fejezik ki (D. Bartha 1958: 40). Valószínű, hogy a kauzatív funkció régebbi (Baboss R. 1938). Lényeges különbség a két igitípus között, hogy bár a faktitív ige a kauzatív igeik képzésében is résztvevő képzőkkel jön létre, nem direkt tárgyra irányuló cselekvést fejez ki. A faktitív ige kategóriában ugyanis a tárgyra irányuló cselekvést nem az alany hajtja végre: *fát vágat*. A faktitív igeik képzésére a kauzatív képzők közül csupán kettő, az *-at/-et* és a *-tat/-tet* szolgál (D. Bartha 1991: 100).

(1). *A cselekvés okozását kifejező származékok és képzők (kauzatív igék).*

- át/-et:** állat 'valamilyen helyzetbe állít vkit': 1691: Kováts Kata vadollya férjét Illyes Petert, hogj velle a' hazassaghi egygyessegb(en) congressub(an) mod nélkül banik ne(m) ugj mint keresztyen ember, nem szenvedheti; majd ugjan fejere *allattja* ugj fajatalankodik ..., de még nagyobbakkal fenyegete, hogi belitis ki vondoztattya [SzJk 255]. *Ingat* 'lendít': 1558k.: Wed az kymert onnoth es ted egy fazekben ... es agy eros tuzeth neky es Mido(n) az on Meg hewly es vegy eegy vas kаланth es *Ingasd* Jol toua es lezen az on hamuua [NSz; MKsz 1896. 282]. *Keserget* 'keserít, szomorít': 1570: Jol lehet az attiafiak Neke(m) Engettek vala Egenleo akaratbol az zeoleot, De chzak Ne horozzanak (!)^a Byrora Tanachra Ne kesergessenek Illenmodon aztis Nekyk Engedem Bekeseknek okayert [Kv; TJK III/2. 138a – ^aTollvétség hordozzanak h.]. *Kocogat* 'kocogtat': 1592: Lakatos Janosne, Angalit Azzoni ... vallia ... latam hogi az Inas, Tamas, valami ewsteot *koczogat vala* az wleon [Kv; TJK V/1. 243]. *Lógat* 'lóbál': 1633: mikor en haza menek latam hogj az mi hazunknal az katonak az Leaniokkal tanczolnak, es miuel az mi gerendara keoteot szalonna(n)ktol eok el nem fernek tazigaltak *logattak* [Mv; MvLt 290. 118a].
- ít:** állít 'létesít, telepít': 1794: az hegy meget nevezetű helybe igen Szép Szálos erdőt *állított* s nevelt az Gróf [Mezőmadaras MT; BK Gazd.]. *Kerít* 'szegélyez': 1699: vagyon egj vetemenyes, es viragos kert tablakra fel osztva ... melly(ne)k első tablájában vagyon foghagyma, ennek egyik oldalát *kerítik* egres fák [Szentdemeter U; LLt Inv. 28].
- lal/-lel:** *hizlal:* 1572: Keryk el k. Byro vramat es Tanachbeli vramates visellienek gondot erreol, hogi semmy egieb Barom Neh Iarion az chorda kywl, hane(m) chak az my Mezarzekre valo, egieb foltos Barmot es Teosersegre valot Ne engedienek eo k. az varos feolden *hizlalny* [Kv; TanJk V/3. 61b]. 1675: a makrol hozattam be *hizlalni* Artant és Geőlyét no 38 [Porumbák F; UtI]. 1774: Tavaj *hizlaltanak* itten az Udvarban 12. nagy Sertést, és 6. Süldőt Börös petyenyének [Mocs K; KS Conscr. 57].
- aszt/-eszt:** *dagasz:* 1596: Gazdam Azzonis azon hetfeon swttet az Barat Peter vram swteo hazaban. Az kik megh segitettek az mi hazunk nepenek zitalni, es *dagasztani*, fizetet gazdam Azzoni d 28 [Kv; Szám. 6/XXIX. 167]. *Olvaszt:* 1645: Miuel azirt Uram az mi bizonyosagok lehetne, es az kitűl ertegettik hogj az Viaszsot hul *olvasztotta* volna az az Janos pap, es az hul masokat kinalt az Viaszal, az kegtel Jozagaba(n) ... vagi(on) [Kisbudak BN; BesztLt 20 Retteggy István lev.].
- tat/-tet:** *gazoltat* 'pocsékoltat': 1769: Valaki Más Ember Gabonáját, Sarjuját és Szénáját orozva praedaltatya vagy *gazoltatya* az is 12 forintokon maradgyon [Zetelaka U; UszLt XII. 89]. *Gyógyítat:* 1592: Nagi Mihalne ... vallia: Tudom hogi az giermekek nueeletlenek valanak es betegesek. Teglas Ianos *giogitatta*, fizetett is erettek: es eo temettete eoket [Kv; TJK V/1. 218]. 1717: Varro Jánost ... ugj tartották mint örökös jobbágjokat, Koszszából s varából *gjogjitatták*, varrosagra tanitatták, mi(n)ketis tanított varrani szolgálul [Koronka MT; Mk. Ugron lev. 1717–48]. *Kedveltet* 'megkedveltet': 1657: (Csáki István) az fejedelemasszonyhoz igen titkoson beszínelvén magát még élteben az fejedelemnek, mind személyét annyéra *kedveltette* s mind practicáját, hogj az fejedelem halála után egészben az ő akarátját akarja vala az fejedelemasszony követni [KemÖn. 109].

(2). *A cselekvés tétetését, mással való elvégeztetését kifejező származékok és képzők (faktitív igék).*

- at/-et:** *ásat:* 1585: Mykor az Lengyelnek feyet vővek ... az korchyolással *asattam* syrt neky fizette(m) tölle ... d. 40 [Kv ; Szám. 3/ XXII. 78]. 1733: mondam Tisztarto Uram(na)k hogj *ásoson* követ oda a határba, mert ha én meg halok a Sem leszen akki meg mutassa a határt [Hévíz NK; JHbT]. *Fonat:* 1587: Az mely fonalatt Zabo Lenart *fonatoth* wolt, Zeotettem megh egy Zappan wczay Takachyal [Kv; Szám. 3/XXXIV. 15]. 1606: *Fonattam* az Jspotalj haznal az vcza felől szaz niolczuan niolcz karora ualo söuent [Kv; Szám. 12a/I. 31]. *Oltat* 'növényt nemesített': 1643: ez ket ... haz helynek felső uegeben ... Vajda Istuan vramnak

vala egy vetemenies kerte, az mely vetemenies kertben gjumolcz fakat *oltatta* [Tamásfva K/Páncélcseh SzD; RLt 0.5 Tamasfaluj Jmreh (65) ns vall. Blasius lit. Kovach de Kide jud. com. Dob. kezével].

-tat/-tet: *csépetet* 'cséppel dolgoztat': 1587: 1 die Decembris hogj alakort *Chipellettem*, å mi iütot az Czipleo rezire azt penzul meg veottem teolle [Kv; Szám. 3/XXVI. 68]. 1633: az Tizenkét kalongia dezma buza felőlis ... megh hatta hogy az Biro az fejedelem (!) Buzaja közé *czepeltesse* [F.venice F; Szád. Sztan Paszerey (45) vall.]. *Faragtat* 'ki/megfaragtat': 1585: *faragtatunk* Keomiwes Balasal az waras hazanak a kybe az harangozo lakot egik aytayanak egy kizebet [Kv; Szám. 3/XIX. 39]. 1602: Jtt Colosuarott en az en zerelmes vramnak Kemeny Lazlional *faragtattam* egy keowet Gywto Martonnal [Kv; RDL I. 73]. *Kapáltat*: 1634: Az Uduarbirák jobbáginkat magok munkayauul terhelik, szántatnak, vettetnek, arattatnak, kaszaltatnak, *kapaltatnak* ... magok számára vellek [UF I, 329 I. Rákóczi György gazd. ut.]. 1792: Bardocz Adám Vram egj néhány dolgossaiival *kapáltat* az Exponens Aszonyinak Pök hegybeli szölleiben [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. Clara Váró cons. Laurentii Mohai (28) ns vall.].

(3) A -tat/-tet képző „sajátos” funkciója.

A *-tat/-tet* műveltető képzőnek főleg mozgást jelentő igékben sajátos funkciója van (D. Bartha 1958: 45). Ezekben az igékben a *-tat/-tet* képző nem műveltető, hanem inkább gyakorító funkcióval működik, s műveltető jellege annyira elhomályosult, hogy ezek a származékok még csak nem is tárgyas igék (Nagy Zsigmond 1917: 93. Simonyi 1917: 93, Szilasi 1894: 438). Mivel ez a dolgozat a nyelvtörténeti szemléletet érvényesíti, e funkciót itt tárgyalom, hiszen eredetét tekintve a képző műveltető. A jellegzetesen műveltető funkciójú képző tehát a származékok bizonyos csoportjában jelentésváltozáson ment át (D. Bartha 1958: 45). A leíró grammatikákban indokoltabb a funkció felől megközelíteni a problémát, s így ott ez a képző nem mint poliszemantikus funkcióval rendelkező képző jelenhetne meg, hanem a szinkronikus szemléletmódban gondolkodva, homonímiáról kell inkább beszélni (Keszler 1993: 102).

A vizsgált korpuszban is találni e funkcióra néhány példát: *Futtat* 'vágatában hajt': 1600: Noha az Tanuknak vallasibol eliceal hogy Menihart deaknak halala az zekernel el deolesse miatt teortent, De mjwelhogy ollian hozzu Jdejgh *futtattanak*, es az futtatásban az el deolesre nagy okot az Nemes ember kwchyaJs Adott, nem tekinthet arra az teorweny hogy zanzandekkel deolteotte Balinth vgy el az zekeret hogi Menihart deaknak holta teortennyek [Kv; TJk VI/1. 390]. *Nyargaltat* 'lovon futtat': 1662: a Bihárnál levő földvárba mintegy 40 lovas beállottak vala ... azonban a jámbor prédikátorok kocsját csak magában jőni meglátván, elejekbe *nyargaltatának* [SKr 567]. 1757: Nem tsak szegjen, sok buslodással, böjti napokon hal után *nyargaltatni*, de sött el kerülhetetlenül 'a Mész kertben jó hoszszu Halastot kellett csináltatni [Déva; Ks 92. I. 23].

Az elemzést megfordítva, és nem a származékok, hanem a képzők oldaláról vizsgálva a funkcióbeli megoszlást, a következő képet kapjuk:

-at/-et: kauzatív és faktitív funkciót tölt be (1), (2).

-ít: kauzatív funkciót tölt be (1).

-lal/lél: kauzatív funkciót tölt be (1).

-aszt/-eszt: kauzatív funkciót tölt be (1).

-tat/-tet: kauzatív és faktitív funkciót tölt be – (1), (2) –, valamint egyes, mozgást kifejező igék esetében a gyakorítás árnyalatát is hordozza szemantikai funkciójában.

A műveltető képzős származékok grammatikai (Szabó 1961b: 161–164, 1969: 39–45), azaz szintaktikai (Kiefer, 2000: 137–140) képzés útján jönnek létre:

faktitív funkció: *Béla levelet ír.* → *János levelet írat Bélával.*

kauzatív funkció: *Béla jeget olvaszt.* → *A jég megolvad (Béla által, Béla segíti hozzá).*

Kivételt ez alól a *nyargaltat*, *futtat* típusú származékok képeznek, amelyek lexikológiai (Szabó 1961b: 161–164, 1969: 39–45), azaz szemantikai (Kiefer 2000: 137–140) képzés termékei. Ezek a származékok lexikalizálódtak.

A XVI–XVIII. század műveltető igeképzőit számbavéve, megállapítható tehát, hogy a korábbi *-at/-et* képzőforma mellett jelentős szerepet kap a elemkettőzéssel létrejött *-tat/-tet* forma, melynek kialakulását a funkció megerősítése indokolja. Ez a két képzőalakulat mind kauzatív, mind pedig faktitív funkcióban is hoz létre származékokat. A többi, csupán kauzatív funkciójú képzőalakulat használata (*-lal/-lel*, *-ít*, *-aszt/-eszt*) fokozatosan háttérbe szorul, a velük képzett származékok többnyire lexikalizálódtak.

3.2.2. Az aktív intranszitiv (visszaható) igék képzői

Ebben a kategóriában a különböző funkcionális típusokba tartozó származékok képzését az intranszitiv képzők egész sora valósítja meg, s szinte mindegyik képző alkalmas különböző fokozatú intranszitivitással rendelkező igék képzésére. A gyakorító képzőkből intranszitivvá fejlődött *-odik/-edik/-ödik*, *-ozik/-ezik/-őzik*, *-kodik/-kedik/-ködik*, *-kodik/-kedik/-ködik*, *-kodik/-kedik/-ködik* lényegében azonos típusú származékokat hoznak létre. A szintén intranszitiv igéket képező *-ul/-ül* nem tartozik a volt gyakorító képzők sorába, eredetileg is visszaható funkciójú képző lehetett (D. Bartha 1992: 109).

Az egész kategória szokásos összefoglaló elnevezése, a visszaható ige megjelölés, valójában a mennyiségileg legjelentéktlenebb csoport, a tulajdonképpeni visszaható igék altípusának nevéből vált általánossá.

3.2.2.1. A visszaható igék képzői

A tulajdonképpeni visszaható ige azt fejezi ki, hogy a cselekvés visszairányul a cselekvő alanyra (D. Bartha 1991: 96).

-kodik/-kedik/-ködik, -kodik/-kodik: *bosszankodik* 'mérgelődik, bosszantja magát': 1552: Az Jo wram lazar ferencz Eddigys eleget *Bozzonkodoth* az Jozagert [Berekeresztúr MT; Kv AKt 344]. 1640: hallottam Golia Geörgyteől hogy mondotta az el szabadított Rabok(na)k hogyi noza ighatok dalolliatok, ne fellietek had *bozonkodgianak* oda fel az esse lelek kuruak ne fellietek igitok immar ha megh szabadítottunk [Szilágycseh; GyK 1]. 1756: láttam Német János Uramat erősen busulni, és *bosszonkodván* mondani előttünk: bár tsak adná elé az eb a Lelke azon pénzt valami úton módon ... és nem gyalázatoskodnánk annyit minnyájan érette [Kv; Mk IX Vall. 181]. *Oltalmazkodik* 'óvja magát': 1654: Kerlek az I(sten)ért Edes Fiam szerenczetlenségheől *oltalmazkodgyatok* [Gyf; BesztLt Kemény Jánosné lev. Kállai Susanna fiához, Kemény Simonhoz]. 1676: ellenségétül embernek könnyebb *oltalmazkodni*, mint vele mindennap együtt lakó, járó, vele egy országban levő irigy gonoszakaróitúl [TML VII, 245 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

-kodik/-kedik/-ködik: *beretválnokzik* 'borotválja magát': 1736: Bodor Ádám ... *beretválnokzik* – kivéve hogy meghagyja spanyol-szakállát [DLt 1309 nyomt. kl.]. *Igérkezik* 'magát odaígéri': 1592: Hennig Janosne, Cristina vallia. Az mi vincelerwnket hia vala Bak Balint az zeoleobe, miert hogi ne(m) *Igirkezek*, kett vitalis zida megh [Kv; TJK VI. 265]. 1640: Néhánkor olyan dolog is eshetik, hogy valamely pastor két felé is *igérkezett*, vagy nem legitimo modo hanem más alávalo supplántálással kelleti valahová be magát canonunk ellen [SzO VI, 147 fej.]. 1736: az it valo buzara holnapra *igérkeztek* csiplők nyolczadan kilenczedin ebid vikara ha vgy parancsoja Ngod [Kv; TKI Mihály deák lev. Teleki Ádámhoz].

-odik/-edik/-ödik, -ödik/-ödik: *mosdódik* 'mosakodik': 1736: az mikor az ebéd kész volt ... az vendég ... rendre *mosdódván*, leültenek, az étket elhozták [MetTr 390]. 1749: az Urak most érkezödvn ki *mosdodik* ki öltözödik ki nyukszik [ApLt 2 László András lev.].

-ozik/-ezik/-őzik, -őzik/-őzik, -ődzik/-ődzik/-űdzik: *csingillázzik* 'magát lecsüngeti, lógatja': 1791: Álly félre, baszam az Anyádba a' lelket, mert úgy fel rúglak Kukra, hogy az béled is

tsingilládzik [Bács K; RKA]. *Csingolódzik* 'lógázva csüngeti magát': 1771: Tudgyae a Tanu ... hogy ... a p(rae)titt. Exponens ... B Kereszturi Varga Ferencz nevű Jobbágya két Esztendő paripa Csikáját hol, kík, miképpen mitsoda patakba szöktették belé? hogj edjik első lába helyiből ki menván máig is tsak *tsingoládzik* (!) hogj réa nem álhat, meg gyogyulásához semmi reménség Nints? [Msz; Bet. 7 vk]. *Feredezik* 'fürdik': 1642: ittanak az Barmok es ott Delleozenek, az pasztorok *feredeztek* az vízben [HSzj délöz al.]. 1748: Volt gyanuja, ha Vizikorság is volna rajta, mert az ellen is orvosolta magát, *Feredezett* Sos vizb(en) [Marossztkirály MT; Told 56]. *Gerjedezik* 'magát buzdítja, gerjeszti': 1671: Keresztyen Religionkhoz Ngd klmes Urunk mely nagy indulattal *gerjedezzen*, lattuk; Istenünket aldgjuk ertte [SzJk 117]. 1770: Szekely Mihaly vram ő kglme helytelen maga viseléséért ... semmi jót nem végezhetett a nemes Céh, sőt midőn dorgálással mások intették is, annál jobban *gerjedezett* és ... haszontalanul esküdt, káromkodott [Dés; DFaz 28].

-ul/-ül: *járul*: 1592: eo Naga poronchiola my nekink hogy mennenk Kobatfaluaban es *iarulnank* az Nemes Kadachy Kathalin azzony e<le> Kachio Jakabne ellen, és eo teolle ozlast kernenk [UszT]. 1607: Az vta(n) az Bencedj Balassj Mihaly's mellem *Jarúla* ..., monda En kegdnek illjen tudomant tezek hogy az Galambfalúj reszbe ne szalj, mert azt az Atiafiak ne(m) hadgyak [UszT 20/64]. 1780: Ide *járul* Csíkvárdotfalvában commoráló Boga Józsefné Bartos Anna, ki is mind a két pretendensnek édesanyja, protestál [Taploca Cs; RSzF 228]. *Nyomul* 'előre nyomakodik': 1657: az ellenség is utánunk *nyomulván*, egész éjjel mind rajtunk volt [KemÍr. 317]. 1705: A rácok Hunyad vármegye felé *nyomultanak* *vala*, hogy bójóvén ott, a generállal magokat uniálhassák [WIN I, 428].

3.2.2.2. Kölcsönösséget kifejező, reciprok igék képzői

A szituációban részt vevők cselekvésének kölcsönös egymásra hatását fejezik ki. Funkcionálisan átmenetnek tekinthető a passzív és a tranzitív igék között, cselekvése ugyanis külső tárgyra is irányul, s külső cselekvőtől kiindulva vissza is hat az alanyra (D. Bartha 1992: 109, Szili 1996: 5).

-kodik/-kedik/-ködik: *bujálkodik* 'paráználkodik': 1759: Hallotta(m) azt hogyy Néhai Alb Tyiron egy Fentösi Menyetskét szeretvén ezen csegely földén tanálták volna őket *bujálkodni* [Nagysomkút Szt; TL]. *Nyalakodik* 'csókolózik': 1788: Tudom hogy járatosok voltak Balogék az Sebestyén Márton jázához edgyütt ittak *nyalakodtak* [Dés; DLt].

-kozik/-kezik/-közik: *birakozik* 'birkózik': 1749: az Actor a Feleségemet megragadván erőszakot akart tenni rajta ..., énis ... haza érkezvén tanáltam az Feleségemet az Padon le nyomva és kiáltozva, Az Actort pediglen fen álva, és *birakozva* az Felesége(m)mél [Kersec H; Ks LXII/13].

-odik/-edik/-ödik, -ődik/-ődik: *cimborálódik* 'egymással barátokzik': 1665: nem félek, hogy azon büntetésben essem, mert nem lévén sem akaratom, sem gondolkodásom arra, hogy török vrammal *czimborálódjam* [TML II, 556 Teleki Mihály lev. Kászoni Mártonhoz]. *Civódik* 'veszekedik': 1715: En maga szajabol hallotta(m) ... Demian Lupnak, mikor ez el veszett penzem iránt velle *czivodta(m)* volna, hogj monda. Mit *czivodol* en velem Popa Juvon, mi nekemis vagion ur(am) ... a ki is tudom ennekem partomat fogja [Ispánlaka AF; Ks 19. VIII. 52]. *Fántalódik* 'veszekedik': 1794: ki kerekedvén a házból az udvarra, Horvát Josef uram az udvaron; Barátosi Josef uram az utzára, mindenik a kapu mellett lévén egy mással *fántalodtak*, hogy ezen veszekedésnek te voltál az oka, de bizony te [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. *Hurcolódik* 'torzsalkodik, viszálykodik egymással': 1638: ez az legeny reank iőt odais az malomba(n) ismet, s ot Padocz Istuantis szitta hogi az masik szemetis utanna veri s ot ben elegge *horczolodanak* egimással [Mv; MvLt 291. 170a].

3.2.2.3. A cselekvés tartósságát, időbeli kiterjedését, gyakoriságát kifejező származékok képzői

E csoportot alkotó származékok esetében a cselekvő és a cselekvés viszonyának megjelenítését mintha háttérbe szorítaná a cselekvés időbeli lefolyásának, tartósságának, gyakoriságának dominánsabb kifejeződése. Szili Katalin (1996) az *-odik/-ődik* funkcióinak vizsgálata kapcsán arra a megállapításra jut, hogy e származékok morfológiai felépítésének jellemző vonása, hogy zömük a képző előtt az *-l* denominális verbunképzőt is tartalmazza, tehát aktív vagy lappangó tövű főnév: munka + *-l* = munkálódik, kapa + *-l* = kapálódik. E hármas szerkezeti felépítés aktív tövek esetében, klasszikus tranzitív–intranszitiv oppozíciót rejt: kapál vmit → kapálódik, munkál vmit → munkálódik (Szili 1996: 6–7). Más képzőre is vonatkoztatható ez az állítás, pl.: a *-kozik/-kezik/-közik* esetében: gond + *-l* = gondolkodik; vagyis: gondol vmit → gondolkodik.

Az igecsalád – mint ez Simonyinak (1895: 441–2) a képző fejlődését összegző etimológiájából kilálglik – az *-l*-től függetlenül is hordozza szemantikai kódját. Simonyi (1895: 441) szerint ugyanis a képzőbókor *-d* eleme „alig lehet egyéb, mint a frequentatív *-d* képző, tehát pl. *huzódik* valaha annyit jelentett mint a mai *huzódozik* ...”. Bár ő határozottan reflexívnek mondja szerepét, nem kerülték el a figyelmét a *-d* eredeti jelentését őrző alakok, illetve funkciójának elhomályosulása után újraéledése az *-l*-ben: „Néha még félig-meddig érezhető a frequentatív árnyéklat, pl. *élődik, tengődik, szokódik*” (Simonyi 1895: 441). „Régezte azt mondták *forgódik, zúgódik* stb., de később ugyanezen igék a reflexív képző elé felvették a frequentatív *-l* képzőt: *forgólódik, zúgólódik* stb.” (Simonyi 1895: 442).

A szóban forgó igecsoport jelentésének megfejtéséhez tehát a kulcsot a diakrón vizsgálatok eredményei nyújtják. A képző e funkciójának létrejöttét feltehetőleg alkotóelemeinek fejlődése segítette: a reflexív jelentéstartalmat hordozó *-ó, -ő* morféma szerepe elhalványult, lehetővé téve ezzel a *-d, illetve az azt gyakran megelőző -l* frekventatív grammatikai jelentéstartalmának dominánssá válását (Szili 1996: 7).

-gódzik/-gődzik, -gődik hevergődzik ‘heverészget’: 1704: Ugyam most este csak hirtelen kezdé a földhöz verni magát az úr spanyol lova, akit is az ördögök nyargaltanak meg ..., elsőbben csak izzadott és *hevergődött*, fel sem kelhetett magától [WIN I, 290]. *Kevergődik* ‘kavarog, kevereg’: 1585: Monda Viczej Andras ... Kedden ... Mennyen ky zekeresed, es ozzuk meg tizenket orakort, Kedden is Mind vartuk Az Zenaval a’ Iaromba(n) *kevergeottek* Az zenafwbe(n) Ne(m) Mertem ky fognys, vgian Ne(m) Ieowe [Kv; TJK IV/1. 516].

-kodik/-kedik/-kődik: bölcselkedik ‘bölcsen gondolkodik’: 1558k.: Illienkepen zolok es tanobizonsagoth tezek Mindenek eloth, tudny Jllik, kyk erthenek ehez es *bolchelkettek* ez dologban [Nsz; MKsz 1896. 294]. *Garázdálkodik* ‘cirkuszo!’: 1584: Eothweos Pal Boncziday Gergel zolgaia vallia, Az Vra(m) haza eleot megh Allapodanak vgmint Negyen, Es Monda eggik egy Nagy Magas feyerbelinek, ky Mikanda volt, Hagy Beket vgmond ennekem Ne *garazdalkodggial* [Kv; TJK IV/1. 311]. 1632: Giöngjösi az ablakon be vete az puskat hogj megh igaziczam az ablakotis mind be szaggatta, s fel tekerem az puskaajt s hat semmi gondgja ninczen az puskanak (így !) csak hogj *garazdalkottok* mondom [Mv; MvLt 290. 78a]. 1763: kecség kívül *garázdalkodott*, mert hogy bé ment csak hamar nagy lármát hallok ben a házban s jajgatásokat [Nagyida K; Told. 9].

-kozik/-kezik/-közik: fogadkozik ‘fenyegetőzve (meg)fogad vmit’: 1598: Kadas Janos ... vallja ... en mondam nekj ne menj vtanna mert igen *fogatkozik* read, egyeold megh vagdálnak ha vthannok megy, mert megh mezze nem halattanak [Kv; TJK V/1. 232]. *Gyülekezik* ‘összegyűl’: 1554: Jutott megh Egy Boyar kytwl azt Izente Petrowyth az Waydanak, hogy Imar csak Nag azon napra *gwlekezenek* [Hunyadvára; Pesthy, Krassó IV, 65–6 Joannes Fanczy de Cordowa Hunyad vára prefectusa lev. Paulus Bornemissza erdélyi püspökhöz]. 1653: Értésére lön Bástának, hogy Székely Mózes Segesvár felé *gyülekeznék* esmét [ETA I, 67]. 1717: Moldva felől ismét ros hírek ujulnak, hogy szász Ezér Tatár *gyülékézet* ismét bé akar ütni l(ste)n oltalmazon hértelen valo futamodastol [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor

Márton lev.]. *Nevetkezik* 'nevetgél': 1566: az en hazomnal harmad ewe, hogy Janos deyakny woltt az geyrggel bezelgettek, es *Mewetkeztek* egy masal [Rovás NK; NszALt Lad. 63. Nr 672 Nova col. post. Bartos Lempes vall.]. 1662: (A generális) a fejedelemnek Gazsi nevű ... bolondját ... kimentében szemközben találván, attól is nagy teli torokkal ... elbúcsúzik: No Gazsi! (úgymond) kurva légyen már az anyád néked is! Mellyen az egész udvar népe nagyon *nevetkezett* [SKr 212].

- odik/-edik/-ödik, -ódik/-ődik:** *bajmolódik* 'bajlódik': 1725: Vagjon itt Thorda W(á)r-(me)giéb(en) Bogáthon egj becsülletes Medicus Felfalusj Mihály Vram ... mint Uj Gazda Economiájának Fundamentum vetése körül *bajmolodott* [Dátos TA; Ks 95]. *Dolgozódik* 'dolgozgat': 1681/1669/1681: Mivel Hunyadi Molnaink es töb épületeknek fel allatasara Molnar Thamast kellett volt Váradrol be hozatnunk ... az mikor mi szamunkra *dolgozodik*, hat Cipot es egy kupa bort rendeltünk nekie [VhU 301 fej.]. 1771: azon ökrött ... haza hajtván Abafájára *dolgozodtam* vélle mint magam marhámmal [Abafája MT; Told. 26/8]. *Kapálódik* 'rúgkapál': 1605: Tudom azt hogj valamy paztorok Jeowenek az falura, mondak hogj valamy vagyon it kwn de ... Chyak *kapalodik* tetova [UszT 19/89].
- ozik/-ezik/-özik, -őzik/-őzik, -ódzik/-ődzik/-ádzik:** *hazudozik* 'hazudik': 1582: Balas kowach ... vallia ... Egkor ... eg zomzedom Azzony Gergel kowachne, Monda ennekem, hallad vgmond Balas vram, Azt hallottam en Zarwadi Gergelneteól, hog Te veres Lukachal eozwe eg wst penzt talaltatok, Azert ez hitwan Azzonj ig' *hazudozot* es zolot hamissan feleollem Masüttis [Kv; TJk IV/1. 47]. 1689: Szabo Mihalyne' Judit mint Actrix proclamlaltata Csutak Pe'ternét Annat mint Inctat ... diffamalt illjen szokkal, hogj miattam nem lakhatik az uraval addig cinciuskodom *hazudozok* [Kovászna; HSzjP]. 1758: Urak közül hizelkedni, *hazudozni*, ajtajakon sompordálni, gratiájokhoz bízni irtóztam [RettE 80]. *Lakozik* 'lakik': 1583: Komlodon kertht volna negwen foryntho kett Sayatt haz Jobagyra mellek Lomperthon Kolos var megeben *lakoznanak* [Oroszfája K; WLt]. 1610: Enis Demeter Mihalnitt lakom, ott *lakoze* az ket legeni [Derzs U; UszT 49]. *Munkálódik* 'dolgozik': 1634: Uram, kegied sokatt *munkalodzat*, az feoldekett mindenütt ige(n) nagioobbittia Kegied sok munkaua [LLt 70/7]. *Nyargalódik* 'futkos, szaladgál': 1670: *nyargalodcznak* volt a mezőben, hogj báránt foghassanak [Bodola Hsz; BLt]. 1746: Étető Ferencz Ur(am) adais el futatt azon marha után ... az Falu uttáján Szerte Szélllyel égy fejszével *nyargalodzat* utánna [Szentegyed SzD; WassLt Marsinán Juon (45) zs vall.].

Ha az elemzés menetét megfordítjuk, megállapíthatjuk, hogy az *-odik/-edik/-ödik, -ódik/-ődik* minden funkcióban szerepet kap, míg a *-gódzik/-gődzik* csupán egyetlen grammatikai funkciót tölt be.

-gódzik/-gődzik, -gődik a cselekvés időbeli kiterjedését jelölő származékokat hoz létre.

-kodik/-kedik/-kődik, -kődik/-kődik: reflexív, reciprok, a cselekvés időbeli kiterjedésének jelölése.

-kozik/-kezik/-közik: reflexív, reciprok, a cselekvés időbeli kiterjedésének jelölését szolgáló származékokat hoz létre.

-odik/-edik/-ödik, -ódik/-ődik funkciói: reflexív, reciprok, a cselekvés időbeli kiterjedésének jelölése.

-ozik/-ezik/-özik, -őzik/-őzik, -ódzik/-ődzik/-ádzik: reflexív, a cselekvés időbeli kiterjedésének jelölése.

-ul/-ul: reflexív funkciójú származékokat hoz létre.

E képzőkkel létrehozott származékok nagy része lexikalizálódott, létrejöttük lexikológiai (Szabó 1961b: 161–164, 1969: 39–45), illetve szemantikai (Kiefer 2000: 137–140) képzés eredménye.

Korszakunk intranszítív (visszaható) képzőit megvizsgálva, szembetűnő, hogy legkevesebb a valódi visszaható igéből képzett származék. Az *-odik, -ozik, -kodik, -kozik*-féle képzők gyakorító képző + *-ik* végződésből jöttek létre, ezért a velük képzett származékok egy részében

érezni a cselekvés időbeli kiterjedésének jelölését mintegy funkcióbeli árnyalatként. Az *-ul/-ül* képző az egyetlen intranszitiv-reflexív képző, amelyhez nem járul *-ik* végződés; vagyis származékai sohasem ices igék. Igen valószínű, hogy ez a körülmény is eredendően reflexív jellegének a bizonyítéka (D. Bartha 1992: 109), adatanyagunkban is csupa reflexív funkciójú származékokat hoz létre, igaz, számbelileg nem túlságosan sokat.

3.2.3. A mediális igék képzői

Az igenemeknek ezt az osztályát mai leíró nyelvtanaink általában nem ismerik. Kivételt ez alól Kiefer (1998) alakitana képez. Régi grammatikáink e terminusát Károly Sándor újította fel (1967: 189–218). E. Abaffy (1978: 280–293) és Szili Katalin (1996) a mediálisokat is megpróbálták kategorizálni. A nyelvtörténeti munkákban (lásd: D. Bartha 1958, 1991, 1992) nem veszik figyelembe ezt az igenem típust. Megléte talán felvetődik az ezután megjelenő történeti nyelvtan kötetekben. Ebben a dolgozatban is megjelenő medio-passzív ige csoport E. Abaffynál a mediálisokon belüli kategória, Károly Sándor és Szili Katalin idézett művében úgy tekinti, mint átmenetet a passzív és mediális igenemek között. Felfogásukat követve és osztva véleményüket, a medio-passzív ige csoportot a mediálisok mögé helyeztem a tárgyalási sorrendben, az átmenetiséget akarván érzékelteni.

E. Abaffy (1979: 291) meghatározása szerint a mediális igenem a szenvedő és a bennható cselekvő igék közötti átmenetet alkotó nagy igitartomány, melynek egy része a szenvedő igehez áll közelebb. Ezek tisztán tárgyas vagy kauzativ igékből transzformálódnak mediállissá, s e szintaktikai transzformáció során a tárgyas ige tárgyából a mediális ige alanya lesz, a tárgyas ige ágens alanya pedig eltűnik. A mediális igék másik része közelebb áll a cselekvő igékhez. Ezek a mediálisok csak ritkán vezethetők le tárgyas igéből, alanyuk nem tárgya egy cselekvő mondatnak. A cselekvőtől az választja el, hogy a mediálisok alanya nem szándékosan, aktívan cselekszik, hanem akaratától függetlenül történik vele valami. A mediális igék mindig intranszitívek, szenvedő igévé nem alakíthatók.

A mediális igék történetét, létezését, valamilyen fizikai vagy lelki állapotváltozást vagy állapotban lételt fejeznek ki. A mediális ige vonzási körébe nem tartozik ágens.

A vizsgált adatanyag képzőinek egy része mediálisok létrehozására is szolgál, formailag az aktív intranszitiv funkciójú képzőkkel azonosak:

-kodik/-kedik/-ködik: *álmélkodik* 'csodálkozik': 1614: Az Karoly Mihaly Hegedwsse, Hegedws Pal bezellette ennekem, mikor egyczer Imrephinehez ment volna az feyedelem az Agya alatt egy Czyuprott talalt az feyedele(m), melyben mindenfele ruhayaban egy egy darab volth, kit megh latuan *almelkodott* rayta, s azt monta hogy, Czyudalkozom rayta hogy howa leznek az en ruhaym [Nsz; VLt 53/5267 Cyprianul Seyler (23) udv. muzsikus vall.]. *Eszmélkedik* 'feleszmél': 1768: szalada hozzám Boka Mitru felesége és monda nekem hogy mennyek szaporan mert Boka Mitrut meg ölte Nemes Toth Vonul és a Földön hever halva, én el mentem es az földen holt számba találám Boka Mitrut ..., s viratta felé kezdett *eszmelkedni* ... Boka Mitru [Kiskaján SzD; BK. Boka Petre (38) jb vall.]. *Gyengélkedik* 'betegeskedik': 1796: ma ... Szindről által jöttem Koppándra de még *gyengélkedem* [Koppánd TA; GyL]. *Nevelkedik* 'nő': 1770: az igaz keresztyén annál többet buzog, mentül inkább sanyargattatik: a Palma fais mentül inkább terheltetik annál magasabban *nevelkedik* [MvJk II/1. 203].

-kozik/-kezik/-közik: *bontakozik* 'omladozik, romladozik': 1677: Az vas verő házból szolgál ki egy kő kémény, melynek alatta vagyon vas hevítő koh, tűz helye nem igen jó, az kémény alja is *bontakozni* kezdett [Madaras Cs; CsVh 50]. *Csodálkozik* 'meglepődik': 1578: mindenkor mind Jeoweobe Meneobe hogy Az Annyához Ment Frwsinaazzony Ez wallonal zallott ... Az Egez falw *chyodalkozott* Rayta Mennye Sok Egygettmost hozott az Annyatwl [Torda/Hidas TA; Thor. V/14 Mathias Pap (80) jb vall.]. 1639: jóve oda hozzam ez az fogol czizmadiane, ... monda ... ugia(n) *czodalkozam* rajta [Mv; MvLt 291. 198a]. 1709: Banyai

vra(m) dolgán vra(m) elégge csudalkozhatna(m), de nem *csudalkozom* mert ő kg(ne)k szokása hogj mindenkor többet Tulajdonit ő kgl(m)e maga(na)k mint sem kellene [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

-odik/-edik/-ődik, -ódik/-ődik: *állapodik* 'véglegeződik, marad': 1578: kery eo kegmet Byro vramat hogy meg erchie az tawaly Byrotul, a' dolog mybe *állapodot* Es meg Ertwe(n) vrunkat is eo Nagat talally meg felölle, hogy eo Naga ... igazetatna el keoztwnk es az Monostoryak kayantaiak keözöt az hatarrol valo Igienetlenseget [Kv; TanJk V/3. 158a]. *Dörge* 'mennydörög': 1570: Hedwig Hannes Zachne ezt vallya, hallotta agyaba hogy egy holwal mykor az Annyatwl keoltzyk volt az Kwpas Janosne leanya Jgen *deorgedyk volt* de Ne(m) tugia my veget [Kv; TJK III/2. 139]. *Dugódik* 'feltolul': 1765: Simén András Ura(m) el pusztult Malma fenn állásakor az nevezett régi Molom helyénél sokkal fellyeb toljta az Vízett, kétség kívül, mostis ha meg köttetik a' gát, fenneb *Dugodik* [Széplak KK; SLt évr. Transm. 198]. *Emésztődik* 'megévdődik': 1749: ezen Ekl(ézs)anak feles fejer nemű portekai tanálatnak, melyekre mind' az Ekl(ézs)ának szüksége nincsen, és csak magakban *emésztőd(ne)k* [Nagyborosnyó Hsz; SVJk].

-ozik/-ezik/-őzik, -őzik/-őzik: *harapózik*: 'terjedezik': 1629: az Ik haza gyult elseoben megh es onnet *harapozot* eleb az tűz [Kv; TJK VII/3. 201].

-ul/ül: *merül* 'süllyed': 1761: a jég mindenfelől ropogni, hasadozni és süllyedezni kezde, sokan ... a jég alá *merülének* [NyIrr 199 Bánffy Farkas álma]. 1770: az Adámosi Malomnak negyedik köve igen rosszszul forgatt és rosszszul Lisztelt, igen alatta lévően hamar meg szorult, vízbe *merült* az also kereke [Királyfva KK; JHb LXVII/100].

3.2.3.1. A medio-passzív igék képzői

A szakirodalomban kissé eltérő vélemények fogalmazódtak meg e képzőcsoport funkcióit illetően, attól függően, hogy szinkronikus, avagy diakronikus szempontból vizsgálják azt. D. Bartha (1992: 109) szerint a XVI. században megindult a folyamat, amelyben az *-odik/-edik/-ődik* képzős ige „valódi szenvedő funkcióban” válik használatossá. Károly Sándor (1967: 209) és Szili Katalin (1996: 11–15) szerint az *-odik/-ődik* funkciója nem azonos a szenvedővel: azt fejezi ki vele nyelvünk, hogy a passzív cselekvést úgy fogjuk fel, mintha önmagától menne végbe. Valóban, leginkább általános alany kapcsolódik hozzá, vagy szenvedő szerkezettel értelmezhető az igei állítmány: *a föld boronálódik* → *a föld boronáltatik (a borona által)*, vagyis *a föld boronált lesz*. Tehát a cselekvés főként tárgyi, dologi résztvevője az alapige melléknévi igenévi vagy melléknévi származékával leírható állapotba jut (Szili 1996: 11). Ez utóbbi felfogás e csoportot a mediálisokhoz közelelti.

A medio-passzív származékokat a vizsgált adatanyagban az *-odik/-ődik* képző hozza létre.

-odik/-ődik: *boronálódik* 'boronáltatik': 1761: vettek is Ngos Vram, igen jól is *berenálo*dik a föld [Butyásza Szt; TL Pap György lev. gr. Teleki Ádámhoz]. *Büntetődik* 'büntetetik': 1599: Myerthogy ... az mentet es gíloch felseo ingeket az Balas lopta volna el ... relegaltassek telliessege az varos hatararol, es annak vthanna itt ne talaltassek, mert Nagyob beontetessel *beonteteodik* [Kv; TJK VI/1. 368]. 1625: keuanom az teörüintul hogy az j azon buntetessel *buntetődgiek* az mint (!) az malefactor erdemlet uolna [Uszt 30a]. 1724: Idegen más helyről jött ember ... ha valamey falusi ember szállást adna neki s korcsomát tartana az Gazda *büntetődyék* forintig [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33]. *Emelődik* 'megemeltetik': 1772: az I. Groffné akarta maga Malom Mesterével meg igazittatni, hogj tudni illik két első, s most bajban lévő kerekeim feljűl vettesse nek, s a' Silipem a' szerént *emelődgyék* [Kük.; JHb LXVII/219]. *Fizetődik* 'fizetetik': 1589/XVII. sz. eleje: Az mikoron ez Város az eő hataraban epittetik minden keőmiesek tartozzanak oda menni, es serenien iol es hiuen, ugi mint hazaioknak az mwhben szolgálni. Akkoron penigh az Hazas mestereknek Cehbelieknek más fél forint, Az Heti Beres Legeny szamara, edgi forint, Az io mies Jnas szamara, eőtuen penz *fizetődgiek* es iarion hetre [Kv; KőmCART]. 1697: azon lesznek hogy ... az Hugom rész jóságából ne tartoznék fizetni hanem az magam reszemből *fizetődgyék*

[Szentdemeter U; LLt Gyulaffi László sk-ü aláírásával]. 1756: (A telkekről) semmi taxa nem *fizetődik*, ell kell tehát igazítani, hogy annuus cesusa folyhasson [Déva; Ks 101]. *Halasztódik* 'halasztatik': 1718: az Privilegium olvasás pedig *halasztodott* az leg közelebb esendő Kántoros bé gyűlésére a B. Cehnek [Kv; ACJk 108]. *Látódik* 'tapasztaltatik': 1699: protestal ... eő kglme ne *lítottodjék* pacifice Dominumjában praescribálni ... ne legyen kesseő ... minden Törvenies utakat el köövetni, azon Dersi joszágnak ... reacquisitiojában [JHb XLVII/10 fej.]. *Mérődik* 'felosztatik, szétmérődik': 1712/1777: mind Ns és Jobbágy földek, rétek, erdők etc. a két rész atyafiak között *mérődjének* s limitaltassanak ad aequales partes két felé [Msz; DobLev. I/79]. *Okozódik* 'okoztatik': 1787: a' Tilalmas oly kemény büntetés alatt meg tartassék, hogy ha leg kissebb szántsándékos kára valakinek *okozodik* ... a' károsnak okozott kárát egyenesen a' Birák fizetik meg [Torockó; TLev. 3/2. 2a].

Ha az elemzést a képzők és nem a származékok felől végezzük el, megállapítható, hogy a mediális igéket gyakorlatilag minden, hagyományosan visszahatónak nevezett képzővel képezhetünk. Medio-passzív funkciót viszont csupán az *-ódik/-ődik* képző tölt be. A mediális és medio-passzív funkcióbeli szerep a továbbiakban is ezeknek az igeképzőknek a sajátjuk marad, az *-ódik/-ődik* képző pedig a székely nyelvjárásban e funkcióban napjainkban is igen produktív.

3.2.4. A passzív intranzitív (szenvedő) igék képzői

Az intranzitív képzett igék kategóriájában sajátos altípust képvisel a passzív igék csoportja. A magyar passzívum nem finnugor örökség, hanem önálló alakulás (D: Bartha 1991: 94). A szenvedő igéknek a műveltetből való eredeztetése általánosan elfogadott, s ezt természetessé is teszi a mindkettőben meglevő közös mozzanat, hogy a mondat alanya nem azonos a cselekvés direkt alanyával (Károly Sándor 1967: 208). A szenvedő ige tehát azt fejezi ki, hogy a mástól végzett cselekvést az alany eltűri, elszenvedi (D. Bartha 1958: 52).

A passzív ige képzője a műveltető *-at/-et* és *-tat/-tet*, megtoldva az *-ik* személyraggal: *-atik/-etik*, *-tatik/-tetik*.

Elvileg bármely igéből képezhető grammatikai (Szabó Zoltán 1961b: 161–164, 1969: 39–45), azaz szintaktikai képzéssel (Kiefer 2000: 137–140) szenvedő funkciójú származék. Egyetlen, morfológikailag passzív képzésű ige, amely lexikailag állandósult, a *születik*.

A vizsgált adatanyagban sok szenvedő képzős származék található:

-atik/-etik: *adatik* : 1568: *adassik* [Gyf; RLt O]. *Bíratik*: 1642: *bíratot* [Sófva BN; BesztLt Miss. 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. *Fogatik*: 1742: *fogatott* [Kv; Aggm. C 12].

-tatik/-tetik: *csináltatik*: 1586: *chinaltassék* [Kv; TanJk I/1. 27]. 1679: *csinaltatott* [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv.]. *Faragtatik*: 1738: *faragtottak* [Szászvevessződ NK; Born. XX/12]. *Kapcsoltatik*: 1657: *kapcsoltatnék* [KemÖn. 23].

Korszakunkban tehát a szenvedő igealak gyakorisága a latin hatás következtében nagy méreteket ölt. Különösen igaz ez az idegen szavak esetében. Az Erdélyi magyar szótörténeti tár adatanyagában számos latin eredetű, *-l* képzővel „honosított” származékszó található, ezeknek számbavétele, elemzése külön kutatói feladat lehet. A későbbi korszakokban a passzív igeformák használata háttérbe szorul, számuk fokozatosan csökken.

3.3. A ható ige képzője

Az önálló szóból agglutinálódott *-hat/-het* (D. Bartha 1958: 53–54, 1991: 102–103, 1992: 114–115, Pais 1945: 19–26) képzővé válását megelőzően, az ősmagyar korban a cselekvésre való képességet, illetve a cselekvés lehetőségét nyilván a fő igéből és egy segédigéből álló szerkezet fejezte ki. A segédige maga a *hat*, mely már önálló létében jelentésváltozáson esett át, fölvéve az absztrakt 'bír valamit', 'képes valamire' jelentésárnyalatot. Az önálló lexemaként

élő *hat* uráli örökség (Hajdú 1976: 15), képzővé agglutinálódása azonban a magyar nyelv önálló életében ment végbe. A ható ige nyelvünk szintetikus jellegének egyik megvalósítója.

Általános jellegű grammatikai jelentése következtében (a cselekvés lehetőségének kifejezése) a *-hat/-het* képzős származékok közül egy sem válik a szókészlet állandósult elemévé.

A *-hat/-het* képzős formák grammatikai (Szabó 1961b: 161–164, 1969: 39–45), illetve szintaktikai (Kiefer 2000: 137–140) képzéssel jönnek létre.

A *-hat/-het* nem módosítja olyan mértékben az alapszó jelentését, mint más képzők; bizonyos vonatkozásban a cselekvés körülményeit határozza meg. Gyakori és szabályszerű előfordulása, valamint helye a szótó-toldalékok sorában arra utal, hogy viselkedése, funkciója szerint rokon a módjelekkel (Kenesei 1996: 92–95, 1998: 67–80, Keszler 1997: 86–90, Ruzsiczky 1961a: 361).

Ruzsiczky (1961a: 361–362) ötféle szemantikai funkcióját különíti el a *-hat/-het* képzőnek. Ezek a következők: (1) vki, vmi képes a cselekvésre, tud cselekedni; (2) vkinek, vminek módja, lehetősége van a cselekvésre; (3) vkinek, vminek szabad, jogában van cselekednie, vmit megtennie; (4) a cselekvés, történés esetleg, valószínűleg bekövetkezik, végbemegy; (5) a cselekvés, történés bizonyosan folyamatban van, szükségszerűen végbemegy, bekövetkezik.

A szemantikai funkciók ilyen aprólékos elkülönítését a vizsgált adatanyag esetében nem tartom szükségesnek. Véleményem szerint a Ruzsiczky által felállított szemantikai kategóriák elsősorban az alapszó besugárzásával igazolhatók. D. Barthával (1991: 102) értek egyet, aki elsődleges ('képes vmire') és másodlagos (a cselekvés lehetőségének kifejezése) jelentésáramlatról beszél. A második az elsőnek „hajszálnyi jelentésseltolódással keletkezett rokon ága” (D. Bartha 1991: 103). Ezért kezelhető egységesen a *-hat/-het* képzős származékok szemantikai funkciója, amely tehát nem más, mint a cselekvés lehetőségének, illetve a cselekvésre való képességnek a kifejezése.

-hat/-het: *adhat*: 1555: Atyafi atyjafia ellen idegennek semmijét el ne *adhassa*, sem el nem vallhatja [Szu; SzO II, 121]. *Kérhet*: 1610: talam *kerheteónk* ualami io emberúnkteól szalmat [UzT 4. 9d]. *Kölcsönözhet*: 1788: Nagy Thamas Vram ... parantsalt fel téteti 10 jo száraz fenyő Deszkákat mint nagy gazda költsön soha meg nem adom fejében, mintha Kolosvárat közelebb nem *költsönözhetett* volna [Solymos K; BfN Kátai Mihály lev.].

Mivel a *-hat/-het* képző e szemantikai funkcióbeli szerepet egyedül tölti be, a vizsgált anyagban nagyon sok származékkal adatolható: a XVI. században 140, a XVII. században 164, a XVIII. században pedig 220, összesen 524 adat van rá. Akárcsak nyelvtörténetünk korábbi szakaszaiban, a későbbiekben is egyetlen képzőként tölti be funkcióját, ezért máig gyakori, élő nyelvi elemként tartjuk nyilván.

4. A képzők funkcionális oppozíciói

A funkcionális szembenállás erős oppozíciós kapcsolatot teremt a szembenálló származékpárok között. A szembenállás hatása nemcsak abban merül ki, hogy a pár egyik tagja felidézi a másikat, hanem kiterjed arra is, hogy ha a már megszilárdult szembenállás egyik tagja él a nyelvhasználatban, a másik is létrejöhessen. Így azok a képzők, amelyek oppozíciós alakpárokat hoznak létre, hosszabb távon is megőrizhetik produktivitásukat.

Az oppozíció szerepe igen jelentős a szembenálló származékok jelentéstípusának szempontjából is. Az ellentétbe állítás kiemeli és megerősíti az oppozíciós ige párok grammatikai funkcióját. Vizsgált adatanyagunkból a következő oppozíciós párok emelhetők ki: **-ad/-ed, -od/-öd : -aszt/-eszt** szembenállás:

akad: 1638: *akada* [Mv; MvLt 291. 124a]. 1744: *akadott* [Szekásbesenyő AF; Told. 3]. 1749: *akada* [Szentbenedek SzD; MvRK].

akaszt: 1671: *akazzatok* [Mv; MvLt 290. 25b].

bágyad: 1724: *badgyadva* [Ap. 2 Apor Péter lev. feleségéhez]. 1759: *Bágyadva* [Csejdi MT; VK].

bágyaszt: 1772: *badgyasztották volt* [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 164].

dagad: 1591: *dagadot vala* [Kv; TJK VI/1. 55].

dagaszt: 1596: *dagasztani* [Kv; Szám. 6/XXIX. 167]. 1759: *dagaszt* [Marosludas TA; TKI].

ered: 1573: *eregyetek* [Kv; TJK III/3. 198a]. 1711: *eredvén* [Dés, Jk].

ereszt: 1573: *erezette* [Kv; TJK III/3. 134]. 1600: *erezthe* [UszT 15/124]. 1650: *ereszteni* [UszT 6/64. 58c]. 1757: *eresztettük* [Torockó; Bosla] XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

A mozzanatos *-ad/-ed, -od/-öd* szembenállása a műveltető (tranzitív) *aszt/-eszt* képzővel, elsősorban az előbbinek a másodlagos funkcióját, az intranszitiv voltát emeli ki.

-ul/-ül: -ít szembenállás:

kerül: 1572: *keröle* [Dés; DLt 182]. 1586: *kerewlenk* [Kv; TJK IV/1. 563]. 1593: *kerult* [Kv; Szám. 5/XXI. 112–3]. 1605: *kerülnik* [UszT 19/41 Lucas Kouacz de Marefalua vall.]. 1630: *kerül* [Mv; MvLt 290. 204a]. 1751/1753: *keülniek* [Koronka MT; Told. 78].

kerít: 1729: *kerítve* [Buza SzD; JHb V/2]. 1798: *kerítettve* [Vályebrád H, Ks 76. IX. 27].

-dul/-dül : -dít szembenállás:

csendül: 1573: *chendl* [Kv; TJK III/3. 213].

csendít: 1736: *csendített* [MetTrCs 444–5].

megzördül: 1629: *meg Zeordüle* [Kv; TJK VII/3. 22]. 1756: *meg zördüle* [Kvh; HSzjP Bagjós Kelemen (26) vall.]. 1768: *meg zerdült* [Martonos U; Pf].

megzördít: 1574: *Zerdítik meg* [Kv; TJK III/3. 329a]. 1604: *zördíték* [Szentábrahám U; UszT 20/319]. 1629: *Zeorditue(n)* [Kv; TJK VII/3. 111]. 1724: *zördite* [Királyfva KK; BK. Hétfalusi Isváné (50) ns vall.].

mozdul: 1638: *mozdulni* [Mv; MvLt 291. 157a]. 1765: *mozdulni* [Marosszitimre H; Eszt-Mk Vall. 209].

mozdít: 1676: *mozditaná* [TML VII, 275 Vesselény Pál lev. Teleki Mihályhoz].

A két mozzanatos képzőbórok szembenállása újra a másodlagos funkciót, a *-dul/-dül* reflexív, míg a *-dít* műveltető jellegét erősíti. Ugyanakkor ez az oppozíció egy többszörös szembenállás egyik láncszeme, mert kapcsolatban áll az *-og/-eg/-ög* gyakorító képzős származékokkal is, amelyek a maguk rendjén oppozícióban állanak az *-an/-en* mozzanatos képzős származékokkal is.

-og/-eg/-ög : -an/-en szembenállás:

kopog: 1781: *kopogott volt* [Csóka MT; Ks].

kikoppan: 1717: *kikoppan* [SzO VII, 225]. 1736: *kikoppana* [MetTr 338, 340]. 1744: *ki koppantak* [Bölon Hsz; INyR].

lobog: 1619: *lobog vala* [BTN² 284]. 1736: *lobogott* [MetTr 410].

kilobban: 1584: *lobbant ky* [Kv; TJK IV/1. 209].

locsog: 1710k.: *locsogjon* [BÖn. 725].

loccsan: 1710k.: *loccsanna* [BÖn. 591].

kopog: 1781: *kopogott volt* [Csóka MT; Ks].

megkoppan: 1754: *meg koppana* [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.].

A vizsgált adatanyag igeképzőinek funkcionális szembenállása két síkon is megfigyelhető: egyfelől az akciómínőség ellentétében, másfelől az intranszitiv-reflexív és a tranzitív-műveltető grammatikai jelentés oppozíciójában.

V. Az igeképzők produktivitása, gyakorisága és használati köre

Ebben a fejezetben a következő témaköröket tárgyalom: 1. Produktivitás–gyakoriság–funkció általános problematikája a magyar szakirodalomban. 2. A XVI–XVIII. századi deverbális igeképzők produktivitásvizsgálata. 3. A XVI–XVIII. századi deverbális igeképzők gyakoriságának vizsgálata. 4. Az igeképzők használati köre a különböző nyelvi szinteken.

1. Produktivitás–gyakoriság–funkció általános problematikája a magyar szakirodalomban

Bármelyik nyelv szóképzésének a vizsgálatakor a képzőknek viszonylag nagy számával találkozunk. Károly Sándor (1965b: 281) szerint „még azt az érdekességet is megfigyelhetjük, hogy a szabályosan alkalmazott képzők funkciója nagyjából azonos az egyes nyelvekben. Ilyenek lesznek a legfontosabb szófajváltó képzők: a főnévből melléknévet képzők, a melléknévből elvont főnevet, igét, az igéből elvont cselekvésnevet, cselekvőt, a cselekvés helyét, eszközét jelölőt; főnévből igét, amikor is a főnévi alapszó a cselekvés eszköze, tárgya vagy eredménye. A főnévből főnevet képzők között a foglalkozást, kicsinyítést, összefoglalást jelentők, az igéből igét képzők között az igenem (szenvedő, visszaható, intranszitiv, műveltető) és az akció képzői (tartós, mozzanatos). Körülbelül ezek azok a funkciók, amelyekben a képzők többé-kevésbé szabályszerűen elő szoktak fordulni. A tényleges szabályszerűség azonban nyelvenként változik.” E képzőtömeg nem minden egyede alkalmas azonban új szavak képzésére.

A képző csak akkor termékeny, ha az adott szemantikai és szintaktikai feltételek mellett új szavak képezhetők vele. Nem lehet általában beszélni egy-egy képző produktivitásáról. Ugyanis nem minden képző produktív minden funkcióban.

Termékeny képzésnél a képzett szó jelentése mindig kompozicionális, azaz levezethető az alapszó és a képző jelentéséből. A termékeny képzés tehát mindig szó alapú, azaz a képző létező szóhoz járul. Kiefer (1998: 222) szerint a termékenység mindig feltételezi a szabályba foglalás lehetőségét. Ha tehát egy adott képzővel új szó már nem képezhető, akkor ez azt jelenti, hogy erre a képzőre vonatkozóan nincs olyan szabály, mely lehetővé tenné új szavak képzését (lásd még: Nagy Ferenc 1969: 353). Kivétel mindig a szabály alól, hogyha stilisztikai hatást célzó képzés jön létre. Ebben az esetben sokszor olyan képzőket elevenít fel az író, például korhangulat keltésére, amely már nem élő, nem produktív, vagy esetleg nyelvjárási képzőt alkalmaz a népies stílus részeként. A sort folytathatnánk. A szabályon alapuló képzésen kívül vannak természetesen úgynevezett analógias képzések is. Az analógias képzések nem szabály alapján jönnek létre, hanem adott minta alapján. A minta mindig létező lexéma. Az analógias képzés lehetősége azonban sohasem jelent termékenységet. (Ilyen analógias képzés eredménye pl. a *csobog ~ csobban*.)

A gyakoriság az előfordulások számát jelenti. Gyakoriságról csak egy adott korpuszra vonatkoztatva beszélhetünk. Keszler (2000a: 62) szerint a termékenység és a gyakoriság nem föltétlenül függ össze. Szabó (1961c: 47–53) ellenben azt állítja, hogy az igeképzők megterheltségi fokának növekedése, illetőleg csökkenése szorosan összefügg a képzők produktivitásának változékonyságával, hiszen egy formáns termékenysége abban nyilvánul meg, hogy mind több és több szóhoz csatlakozik, vagyis megterheltségi foka állandóan növekszik. Kiss Jenő (1970a: 210–213) Ruzsiczky (1961: 339), Keszler (2000a: 62) és Kiefer (1998: 222) véleményével egybehangzóan cáfolja a fenti állítást. Szerintük a gyakoriság és

termékenység közötti összefüggés nem szükségszerű, a gyakoriság utalhat a termékenységre, de nem bizonyíthatja azt. Ruzsiczkyhoz hasonlóan Keszler (2000a: 62) is megállapítja, hogy a produktív és improduktív képzők lehetnek egyaránt gyakoriak vagy ritkák.

Károly Sándor (1965b: 273–289) a szinkronia síkján kísérletezik a képzők produktivitási fokának megállapításával. Felvet azonban néhány olyan szempontot, amelyek talán a diakronia síkján is sikerrel alkalmazhatók. „A képzőproduktivitás megállapítására igen alkalmasak a jövevénytörzsek, illetőleg az idegen szavak. Ez a módszer a régi nyelvre is alkalmazható. Ha a régi nyelvben azt találom, hogy egy képző mondjuk valamely szláv jövevénytörzsen jelentkezik, akkor tudom a *post quem*-jét is a képző produktív használatának. A jövevénytörzsek ezek szerint nemcsak fontos hangtani, hanem szóképzéstani tanulsággal is szolgálnak. Tudvalevő ugyanis, hogy a képzők produktivitásának a változása nem egyenes vonalú, azaz nem egyszerűen olyan, hogy a produktivitás felől halad az improduktivitás felé. Nem ritkán előfordul, hogy egy képző felelevenedik, divatba jön. Erre a képző éppen azáltal alkalmas, hogy töve más kapcsolatokban is előfordul. Ennek következtében a tö és a képző mintegy önállóságot kap, s amikor nincs is még divatban, lappangó energiaként mindig kész mozgásba lendíteni a szókincset. Hogy valóban sor kerül-e felelevenítésére, az számtalan, részben nyelvi, részben nyelven kívüli tényezőtől függ.” (Károly 1965b: 281–282)

A produktivitás megállapítása, sőt bizonyítása után a produktivitás fokának megállapítására kell törekedni. Az olyan képzőt, amelynek grammatikai használata szabályszerűség dolgában még a ragokét is felülmúlja (mert jelentése szempontjából sokkal szabályszerűbben és következetesebben alkalmazható, mint bármely ragunk), Károly „kategorikusan produktív képző”-nek nevezi (1965b: 282). Ez azt jelenti, hogy egy meghatározott nyelvtani (szófaji, morfológiai), vagy ezt szűkebbre vonva, szemantikai kategórián belül a képző használata szinte kivétel nélküli. Példaként a *-hat/-het* képzőt említhetjük.

A „nem kategorikusan produktív képzők”-ön (Károly Sándor 1965b: 282) belül is különbséget kell tennünk a ritkábban használatos és egy kategórián belül legalább például 75 százalékos gyakoriságú képzők között.

Károly szerint (1965b: 283) „a képzőhasználat szabályszerűsége szempontjából gondolnunk kell arra is, hogy sokszor egy-egy képző nem kategorikusan produktív, de néhány más azonos funkciójú képzővel együtt mégis kategorikusan produktív válik. Hogy egy-egy nyelvben mennyi a kategorikusan produktív képző, az a nyelv természetétől, s ezzel kapcsolatban múltjától függ. A magyar nyelvben feltűnően nagy ezeknek a képzőknek a száma.”

Károly Sándor (1965b: 284) hat csoportot különít el a képzőkön belül a produktivitás szempontjából:

1. ragszerűen szabályosak (szinte kivétel nélküliek)
2. kategorikusan produktívak (95 százalékos szabályszerűség): önállóan vagy párhuzamos képzőkkel
3. szabályszerűen produktívak (75 százalékos szabályszerűség): önállóan vagy párhuzamos képzőkkel
4. produktívak
5. nem produktív gyakoriak
6. nem produktív ritkák.

D. Bartha (1958: 8–10) a képzők életében négy állomást határoz meg:

1. Élő vagy eleven az a képző, amely többnyire világos alapszóból világosan felismerhető funkcióval képez új származékot. Az évelenség mértéke is változó. Van olyan képző, amely szinte minden megfelelő alapszóból létrehozhat új származékot (pl. az *-ás/-és* deverbális névszóképző). Van azonban olyan, még élő képzőnk, amelynek hatásköre mára erősen korlátozottá vált (*-vány/-vény* deverbális képző). Ezeket a képzőket a mai nyelvtudat minden

nagyobb nehézség nélkül el tudja különíteni a szótótól, az ezt követő kategóriák elkülönítése és felfedése azonban a nyelvtörténetész feladata (Ruzsiczky 1961a: 339).

2. Elavult vagy kihalt az a képző, amelynek képző volta még felismerhető ugyan, de új származékok képzésére már nem szolgál. Ilyen alig elavult képző pl. az *-alom/-elem* deverbális névszóképző, amely rendkívül gyakori, azonban már nem produktív képzőnk.

Az elavultságnak igen előrehaladott stádiumában van pl. az *-l* gyakorító képző, amely a mai köznyelvben inkább csak a megnyúlt nyílt tövégi magánhangzóval bővült alakban jelentkezik, így is elég ritkán (*ugrál, dobál, vetél*). Az eredetibb rövid (rendszerint zártabb) véghangzós származékai vagy elavultak (*orozol, vájol*), vagy elhomályosultak (*őröl, tékozol*).

3. Elhomályosult képző: az elavulás vagy kihalás későbbi stádiumában a képző a nyelvérzek számára felismerhetetlenné válik (pl. a *-k* kicsinyítő képző az *ének, fészek* szóban).

4. Lappangó képzőről a képző fejlődésének, életének legvégső szakaszában beszélhetünk. Lappangónak nevezzük azt a képzőt, amely valamilyen képzőbokorba beolvadva eredeti alakját elveszti, s egykori jelenlétét csak bizonyos nyomok árulják el. Pl. az elemi *-β* visszaható képző az *-ul/-ül* képzőbokorban (*merül*) jutott lappangásba, melyben az *u, ü* elem eredeti hosszúsága (illetve ezt megelőzőleg diftongus volta), valamint az a tény, hogy a visszaható jelentésének a végződésben ma semmi szemmel látható hordozója nincs (az *-ik* sem járulhat hozzá soha), valószínűleg arra mutat, hogy az *u, ü* elembe a visszaható *-β* lappang.

A képzők termékenységéről csupán egy adott korszak eleven képzői esetében beszélhetünk.

Kőrösi (1882: 17) a képzőproduktivitás megállapítására három kategóriát sorol fel: „Megtörténik azonban, hogy egy-egy képző tájszólásilag tovább folytathatja életét, noha a közhasználat teljesen elejtette: pl. Tudjuk, hogy közhasználatban élő momentán képzőnk nincs; (...) De a székelységben, különösen a háromszéki nyelvjárásban nagyon gyakran *-int* képzővel alakulnak momentán értékű új szók: *hallint, illint, dobint, nyalint, forralint, fuvint, húrint*. (...) Így Munkácsi is azt bizonyítja, hogy a reflexív *-ül, -ül* a csángóknál valósággal élőnek mutatkozik: *fogúl* ‘kezd’, *kötül* ‘kötődik’, *ütül* ‘mosul’.

Nem elégíthet tehát ki a képzőknek egy élő és egy elavult osztályba sorolása, egy harmadikat is fel kell vennünk: a tájszólásban élő képzők osztályát.”

D. Bartha (1991: 81) szerint a képző produktivitása, vagyis a képessége, hogy bármelyik megfelelő alapszóból képezhet származékot, teljes hatókörrel általában nem, vagy csak kivételesen áll egy-egy képző rendelkezésére. A képzők produktivitásának azok a korlátai, melyek végül nemegyszer a teljes passzivitáshoz vezetnek, részben még arra a szakaszra nyúlnak vissza, melyben a képzők funkcionális sajátosságai kialakultak. Az a körülmény például, hogy azonos funkcióval több képző működhetett, eleve csökkentette ezek származékképzési lehetőségeit, határt szabott produktivitásuk érvényesülési körének. Az azonos funkciójú képzők viszonylag nagy száma akkor vált igazán a produktivitás korlátjává, amikor a származékok bizonyos hányadában a képző és a fő kapcsolata megszilárdult, vagyis a képzett igék egy része a szókészlet állandósult elemeként élt tovább. Ezekben a származékokban megszűnt a szinonim képzők váltakozásának lehetősége. A képzett igék lexikai állandósulása az ősmagyar kortól kezdve egyre erősödő fejlődési tendencia.

2. A XVI–XVIII. századi igeképzők produktivitása

A kései ómagyar korban elkezdődtek olyan nyelvi folyamatok, (D. Bartha 1992: 82), amelyek a későbbiekben – a középmagyarban – folytatódni, felerősödni látszanak. Az igeképzők jelentős hányada nem tekinthető produktívnak, nem rendelkezik azzal az aktivitással, amely a megfelelő alapszóból történő származékképzés tevékenységéhez szükséges. Azt a folyamatot, amely a képző produktivitásának gyengülését, végül megszűnését magyarázza, több, olykor felismerhető, olykor rejtve maradó tényező okozhatja. A produktivitás különböző mértékű csökkenésével vagy megszűnésével kölcsönhatásban a képzőkével azonos funkciójú

egyéb kifejezőeszközök veszik át ezek szerepét. Azok a nyelvi eszközök, amelyek az improduktív vá váló képzők szerepét betöltik, lehetnek más, még produktív képzők, de lehetnek a képzők kategóriáján kívül eső elemek, például igekötők a mozzanatosság kifejezésére.

Bár a származékok mennyisége nem azonos a produktivitás mértékével, egy-egy képzővel nagy számban létrehozott igék rendszerint hatékony produktivitást jeleznek. Minthogy a képzés analogikus folyamat, érthető, hogy minél több származék szolgál mintául, annál valószínűbb hasonló születése.

A képző produktivitásának mértéke korszakunk igeképzésében is szorosan összefügg a jelentéstartalom milyenségével. Minél általánosabb a képzőnek a származékokban kiteljesedő alapjelentése, annál szélesebb körű produktivitással rendelkezik. Ezért százszázalékos a szinte módjelszerűen általános jelentésű *-hat/-het* képző produktivitása. A jelentés általános jellege a származékok lexikalizálódását is akadályozza, nem véletlen, hogy a *-hat/-het*-tel alakult származékok közül egy sem vált állandósult lexikai elemmé. Ez a körülmény szintén a produktivitás megőrzését segíti elő. Más, kevésbé általános jelentéstartalmú képzőkkel létrehozott igék, melyek könnyen gyarapodhattak a lexikalizálódáshoz szükséges szemantikai többlettel, lexémaként élnek tovább, s minthogy a szókészlet állandósult tartozékai, a képzés folyamatának megismétlése nélkül, készen állnak a nyelvhasználat rendelkezésére, képzett voltuk jelentősége a nyelvtudat számára elhalványodik, a képző produktivitása szempontjából holt anyaggá válnak.

A produktivitás típusai

D. Bartha (1992: 83) megállapította, hogy az igeképzők a produktivitás különböző mértéke és jellemzői alapján más-más típusokba sorolhatók. A XVI–XVIII. századi deverbális igeképzők produktivitási fokának pontos, számszerű felmérése nem lehetséges, azonban viszonyítható a működési körük nagysága.

1. Teljes körű produktivitás

Általános jelentéstartalmának köszönhetően teljes produktivitással rendelkezik a *-hat/-het* képző. A jelekéhez hasonló alapjelentése bármilyen képzővel ellátott ige továbbképzésére is alkalmassá teszi, de természetesen képző nélküli igéből is alkothat származékokat.

-hat/-het: bővelkedhetik 'bőviben lehet vminek, dúskálhat vmiben': 1643: *bwveolkwodhessik* [Dés; DLt 405]. *Énekelhet*: 1643: *enekelhetik* [GörgJk 342]. 1696: *enekelhettyük* [Vécs MT; TKI Kemény Simon lev. Teleki Pálhoz]. *Metélhet*: 1591: *metelhessen* [Kv; TJK V/1. 137]. A példákat még szaporíthatnánk.

2. Korlátozott produktivitás

Jelentéstartalmának általános volta következtében szintén széles körű a produktivitása a passzív *-atik/-etik* és *-tatik/-tetik* képzőnek. Mivel azonban a nyelvhasználatnak két azonos funkciója, vagyis szinonim képző áll rendelkezésére, működésük egymás produktivitását korlátozza. Az összes lehetőségeken, az egész igeállományból alkotható passzív jelentésű igék képzésén ez a két képző osztozik.

A szenvedő igéknek a korszakunkbeli rendkívüli gyakorisága a latin hatásnak tulajdonítható. Előfordulásuk elsősorban az írott nyelvhasználatra jellemző számottevő.

-atik/-etik: adatik: 1568: *adassik* [Gyf; RLt 0]. *Biratik*: 1642: *biratot* [Sófva BN; BesztLt Miss. 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. 1765: *biratik* [Szászsztlászló KK; MúzBeth. 5501]. *Kezdetik*: 1570: *kezdetet* [Kv; TJK III/2. 51].

-tatik/-tetik: *faragtatik:* 1738: *faragtottak* [Szászvevsszöd NK; Born. XX/12]. *Káromoltatik:* 1636: *káromlattatik* [ÖGr 7]. *Közöltetik:* 1657: *közöltessék* [KemÖn. 221]. *Oltalmaztatik:* 1586: *otalmaztatnek* [Kv; TanJk I/1. 33].

A szinonimitást mint korlátozó tényezőt figyelembe véve, ugyanebbe a típusba sorolható a kauzatív-faktitív *-at/-et* és *-tat/-tet*, produktivitásuk azonban még szűkebb körű, hiszen a működésük számára kínálkozó lehetőségeken nemcsak egymással, hanem más szinonim képzőkkel (*-(a)sz/-(e)sz/-ít*) is osztozniuk kell, bár deverbális használatban így is a legtermékenyebb kauzatív-faktitív képzők.

-at/-et: cséplet: 1599: *chiepletni, chipletné* [UszT 14/32]. *Fedet:* 1730: *födette* [Hsz; Pf]. *Keserget:* 1570: *kesergessenek* [Kv; Tjk III/2 138a]. *Kocogat:* 1592: *koczogat* [Kv; Tjk V/1. 243]. *Lógat:* 1633: *logattak* [Mv; MvLt 290. 118a]. *Mozgat:* 1600: *mozgattja* [Kv; Tjk VI/1. 489]. *Nézet:* 1657: *nézették* [KemÖn. 21].

-tat/-tet: *alkudtat:* 1645: *alkuttatuk* [LLt Fasc. 120]. *Becsültet:* 1573: *Beochwltettek* [KV; Tjk III/3. 136]. *Fájtat:* 1724: *fajtatya* [ApLt. Apor Péter lev. feleségéhez]. *Ezüstöztet:* 1755: *ezüstöztetem* [TL. Teleki Ádám költségnaplója 7b]. *Imádkoztat:* 1710: *imádkoztatnak* [Marossztkirály MT; Told. 2]. *Kapáltat:* 1570: *kapaltasd, kapaltatwk* [Kv; Tjk III/2. 167]. *Olvasztat:* 1639: *olvostosatok* [H; Jhbk XLV/32].

-aszt/-eszt: *mereszt:* 1715: *meresztet* [Türe K; Told. 28]. *Dagaszt:* 1759: *dagaszt* [Marosludas TA; TKI]. *Olvaszt:* 1558k.: *oluazthua* [Msz; MKsz 1896. 287].

-ít: *állít:* 1670: *allita* [Usz; Ks T. 31]. 1679: *allitana* [Msz; Ks 18/LXXXVIII. 1]. 1710: *állitanna* [Asz; Borb. I]. 1753: *alitta* [Marossztyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. 1769: *állitani* [UszLt XIII/97].

Ugyancsak e csoportba tartozik a *-gat/-get* is. Deverbális szerepben tevékenységének körét csak a számos szinonim képző használata szűkíti. Egyetlen gyakorító funkciójú képző, amely máig megőrizte produktivitását, egyre szélesedő hatókörrel. Ennek a korszaknak produktív gyakorító képzője a *-dogál/-degél/-dögél*, amely terjedelmessége miatt a kor nyelvi divatjában is fontos szerepet tölt be. Terjedését azonban a számtalan szinonim képző akadályozza.

-dogál/-degél/-dögél: *folydogál:* 1597: *foldogal wala* [Kv; Tjk VI/1. 94]. 1772: *foljdogal* [Ádamos KK; Jhb XX/39]. 1782: *folydogalt* [Torockó; Thor. XX/5]. *Fondogál:* 1769/1778: *fondogallyák* [Kárásztelke Sz; BfN DDD/4]. *Gyüldögél:* 1754: *gyüldögelvén* [Dési ref. egyhm. conscr.].

-gat/-get: *adogat:* 1585: *adogatta(m)* [Kv; Szám. 3/XXII. 73]. *Fedezget:* 1755: *fedezgetvén* [Déva; Ks 101]. *Kapogat:* 1710: *kapogattak* [CsH 377]. *Nyitogat:* 1593: *nitogattiak* [Kv; Tjk V/1. 362]. *Olvasgat:* 1722: *olvasgatám* [KJ. Rétyi Péter lev. Porumbákról (F)].

Szintén egymás produktivitását korlátozzák a *-kodik/-kedik/-ködik*, *-kozik/-kezik/-közik* és az *-odik/-edik/-ödik*, valamint az *-ozik/-ezik/-özik* képzőbokok.

-kodik/-kedik/-ködik, -kódik/-kődik: *bánkodik:* 1585: *bankodek* [Kv; Tjk IV/1. 518]. *Bosszankodik:* 1552: *Bozzonkodoth* [Berekeresztúr MT; KvAKt 344]. *Ébrekedik:* 1781: *ébrekedni* [Balavására KK; Ks 19/IV. 8]. *Kapaszkodik:* 1662: *kapaszkodnék* [TML II, 354 Lónyai Anna özvegy fejedelemszony lev. Teleki Mihályhoz]. *Menekedik:* 1657: *menekedém* [KemÖn. 266].

-kozik/-kezik/-közik: *beretválkozik:* 1736: *beretválkozni* [CU]. *Ígérkezik:* 1592: *Igirkezek* [Kv; Tjk V/1. 265].

-odik/-edik/-ödik, -ödik/-ödik: *aggódik:* 1660k.: *aggod(na)k* vmiben [Gysz; LLt]. *Átkozódik:* 1591: *atkozodot* [Kv; Tjk V/1. 61]. *Bíbelődik:* 1752: *bíbelőgyem* [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *Morgódik:* 1593: *morgodot* [Szentegyházasoláhfalu U; Oflev.].

-ozik/-ezik/-özik, -özik/-özik, -ódzik/-ödzik/-ádzik: *óhajtozik:* 1662: *óhajtozik* [SKr 394].

-ul/-ül: *járul:* 1564: *járuljon* [ETA I, 21 BS]. *Nyomul:* 1592/1593: *Niomúla* [Szásznyíres SzD; Ks]. 1771: *Nyamulni* [Dombó KK; Jhb XX/26. 4].

Vannak olyan igeképzők, melyek hatóköre csupán onomatopoeitikus jellegű származékok létrehozására korlátozódik. Hangutánzó igéink képzős formában születnek és élnek. Tulajdonképpen nem valódi képzések, hiszen bennük a képző az esetek nagy többségében soha nem létezett alapszóhoz járul, azonban ugyanazt a funkciót töltik be, mint a valódi képzésekben, s egy fiktív, kikövetkeztetett tőhöz kapcsolva, a funkcionális igényeknek megfelelően váltogatja őket a nyelvhasználat ugyanúgy, mint a valódi képzésekben. A -g-nek ehhez a területhez fűződő produktivitása korszakunkban is (sőt napjainkig) tökéletesen virulens.

-og/-eg/-ög: *csupog:* 1790: *tsupog* [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.]. *Herreg:* 1629: *herregtek* [Kv; TJK VII/3. 148]. *Morog:* 1567: *Morgani* [Kv; TJK III/1. 94].

A gyakorító -g funkcionális ellenpárja a mozzanatos -an/-en, produktivitása jellegét tekintve ugyanebbe a csoportba sorolható. A mozzanatos jelentésű hangutánzó-hangfestő igék képzésében egyre erősödő produktivitással vesz részt, éppen úgy, mint a -g a gyakorító jelentésűekében.

-an/-en: *cseppen:* 1750: *Csepént* [Borbánd AF; Ks 83]. *Kikoppán:* 1736: *kikoppána* [MetTr 338]. *Megzökken:* 1705: *megzökkent* [WIN I, 656].

Szintén hangutánzó keletkezésű tövekből alkotja származékait a mozzanatos -dít és funkcionális ellentéte a -dul/-dül. Produktivitásuk azonban egyre szűkülő tendenciát mutat.

-dít: *megzördít:* 1574: *Zerditik meg* [Kv; TJK III/3. 329a]. *Mozdít:* 1676: *mozdítaná* [TML VII, 275 Vesselényi Pál lev. Teleki Mihályhoz].

-dul/-dül: *fordul:* 1573: *fordolt* [Kv; TJK III/3. 135]. *Megzendül:* 1621: *meg Zendwluen* [Kv; Szám. 15b/IV. 21].

3. Nem produktív képzők

A virulens produktivitástól a teljes improduktivásig hosszú út vezet a képzők életében. Sőt a mozgás nem teljesen egyirányú, nem mindig egyenes a produktivitástól a teljes terméketlenségig. Néha egy-egy képző felelevenedik, divatba jön. Az improduktivásnak is vannak különböző fokozatai (D. Bartha 1992: 87), a két szélső stádium között mutatkozó fokozatbeli eltérések azonban nehezen értékelhetők.

3.1. A teljes improduktivás fokát képviselő igeképzők az egyelemű képzők, valamint korai alakulású (XVI. század közepe előtti) képzőbokok közül kerülnek ki. Ilyen például az -ál/-él, -ol/-el/-öl, -os, -sz, gyakorító, valamint az -amik, -al, -all/-el, ell, -ap mozzanatos képző. Ugyancsak terméketlen a -dok/-dek/-dök gyakorító képzőbokor, amelynek improduktívává válását az is jelzi, hogy időközben egy -l képző is hozzátapadt, s így jött létre a -dokol/-dekel/-dököl képzőbokor, amelynek előfordulása sokkal gyakoribb a vizsgált adatanyagunkban korábbi, kételemű változatánál (a -dok/-dek/-dök gyakorisági mutatója 0,12 százalék, míg a -dokol/-dekel/-dököl képzőbokoré 3 százalék).

-ad/-ed, -od/-öd: *fogad:* 1570: *fogattam* [Kv; TJK III/2. 71]. 1614: *fogadtak* [BTN 50]. 1681: *fogadni* [VhU 65]. *Nyomod* 1582: *Njomotta* [Kv; TJK IV/1. 16]. 1606: *niomottak* [UszT 20/275]. 1751: *nyomották* [Balázstelke KK; IB. Petrus Deák (43) jb vall.].

-amik: *futamik:* 1572: *futamyk* [Kv; TJK III/3. 39]. *fútama(m)* [UszT 14/41–2].

-amlík: *háramlik:* 1573: *haromlik* [Kv; TJK III/3. 238].

Az -ít képző mozzanatos funkciójában improduktív:

-ít: *kaparít:* 1596: *koporitok* [Kv; Szám. 6/XXIX. 173 Bachi Tamás sp kezével].

-ál/-él, -ol/-el/-öl: *döföl:* 1735: *döffelte* [Szentegyed SzD; Wass.].

-al, -all/-el, -ell: *forral:* 1595: *forolúa* [Kv; Szám. 17a/6 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Nyilallik: 1664: *nyilalik* [TML III, 96 Teleki Mihály lev. Veér Judithoz].

-dok/-dek/-dök: *bujdokik:* 1583: *Budoktam* [Kv; TJK 4/1, 166].

-ap: *állapik:* 1629: *allapek* [Kv; TJK VII/3. 38].

-os: *futos:* 1573: *fwtostak* [Kv; TJK III/3. 116]. 1585: *fwtos vala* [Kv; TJK IV/1. 477].

- sz: *elvonsz: el uonszod* [Mv; MvLt 291. 164b].
 -t: *köszönt: 1602: keozeonte* [Kv; TanJk I/1. 404]. 1619: *köszöntse* [BTN² 262]. 1723: *köszöntöm* [ApLt Apor Péter lev. feleségéhez].
 -oz/-ez/-öz: *nyerítez: 1787: nyerítezni* [Kézdimartonfva Hsz; HSzjP].

3.2. A kevésbé improduktív képzők

Ebbe a csoportba számos képzőbokr sorolható, ezek a produktivitás–improduktivitas között különböző fokozatokat képviselnek.

A képzőbokok esetében általában kiiktatható az improduktivitást előidéző tényezők sorából az életkorral járó kifáradás, alaki és funkcionális elhalványulás, s nagyobb súllyal nem jöhet számításba a származékok elhomályosulása sem. Jelentős eltérés a primer képzőkkel kapcsolatos körülményektől az a tény, hogy a képzőbokok nagy része keletkezése pillanatától olyan csekély számú származék képzésére szolgál, produktivitásának hatóköre – főleg szinonim képzőtársai térfoglalása következtében – oly szűkre korlátozott, hogy az fölé egy előre haladott improduktivitással.

Több ilyen, elsősorban gyakorító képzőbokrunk van:

- cangol: marcangol: 1777: morczonglani* [H; Ks 114 Vegyes ir.].
 -*cikál: beráncikál: 1793: bé rántzikálták* [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].
 -*col: bevoncol: 1768: be vontzolták* [Káján SzD; BK]. 1788: *bé vontzoltanak* [Somb. II. „Nagy András Kis Petri Contibuens”-nek az alispánhoz intézett lev.].
 -*cong: marcong: 1749: martzongotta* [Szentbenedek SzD; Ks].
 -*acskál/-icskál: faricskál: 1599: faraczkal* [UszT 14/39], 1629: *fariczkalnak* [Kv; Tjk 10].
 -*csol/-csell/-csöl: általlépcsel: 1585: lepchielenek által* [Kv; Tjk IV/1. 486b].
 -*dácsol: kapdácsol: 1757: kapdácsolt* [Gyszm; DE 3 St. Kémenes (38) pp vall.].
 -*dál/-del, -dal/-dél: furdal: 1767: furdolták* [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat, vall.]. *Harapdál: 1699: harabdalt* [Dés; Jk 291a].
 -*dokol/-dekell/-dököl: érdekel: 1751: érdekelni* [Szászújfalú; Told. 67]. *Mérdekel: 1727: mérdékeljük, mērdékelwin* [Vaja MT; DobLev. III/505 4b].
 -*dos/-des/-dös: csapdos: 1599: czapdosnj* [Kv; Tjk VI/1. 384]. *Fogdos: 1562: fogdosának* [ETA I, 19 BS]. *Lődös: 1655: lödösvén* [Mezőpagocsa MT; TSb 21].
 -*doz/-dez/-döz: alkudozik: 1798: alkudoztom* [Mezőbodon TA; IB]. *Lengedez: 1697: lengedez* [Szamosfva K; Ks 90]. *Lövöldöz: 1574: leoweldezny* [Kv; Tjk III/3. 353].
 -*gáll/-gél, -igál, gol/-göl: keresgél: 1770: keresgélni* [H; BK nr 1017 vk].
 -*gódozik, -goldozik: nyargódozik, nyargoldozik: 1657: nyorgoldozván* [KemÖn. 41]. 1716: *nyargodozot* [Karácsonfva MT; Told. 76].
 -*kál/-kél, -kol/-kel/-köl: bújkál: 1676: bukálvá(n)* [Kv; Tjk 247]. *Megtüpöcsköl: 1759: tüpötskölvē* [Csej MT; VK].
 -*kodl/-kedl/-köd: csapkod: 1782: tsapkodtak* [F.zsuk K; SLt XLII/5. 46]. *Csipked: 1653: csipkedni* [ETA I, 66 NSz].
 -*kos: futkos: 1597: futkostak* [Kv; Szám. 7/XII. 132]. 1653: *futkosnak* [ETA I, 133 NSz]. 1785: *futkosnak* [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].
 -*lal/-lel: kérlel: 1573: kerlely* [Kv; Tjk III/3. 371], 1793: *kérlelte* [Koronka MT; Told.].
 -*logat: illogat: 1745: illogatott* [Uzon Hsz; Kp I. 155a P. Kováts (70) ns vall.].
 -*ong/-eng/-öng: csapong: 1679: tsapongott* [SzJk 140]. 1681: *csapongh* [Hátszeg; VhU 133–4].
 -*rcsel: köhörcsel ‘köhércsel’: 1702: köhörczel* [Tarcsva U; Pf Boer János (20) vall.].
 -*sékel: mérsékel: 1605: mersékelwen* [Kv; TanJk I/1. 504].
 -*tol: hazudtol: 1758: hazutalni* [Cintos AF; TKI 19/42 Gyirászin André (60) jb vall.], 1768: *hazudtoltak* [Dés; DLt Liber inventationis].

Mozzanatos képzőink közül az improduktivitásnak enyhe fokán található az:

- amodik:** *aláfutamodik*: 1626: *ala futamodék* [Szentgyörgy Cs; BLt 3], 1638: *ala futamodek* [Mv; MvLt 291. 157a].
- int:** *csapint*: 1762: *tsapintotta* [Kv; Aggm.]. *Megkoccint*: 1724: *meg kóczintotta* [Mihályfva Nk; BK sub nro 984 Georg. Taar (25) ns vall.].

Intranszítív képzőink közül is néhány e csoportba sorolható, azzal a fenntartással, hogy egyesek valószínűleg a különböző nyelvjárásokban nagyobb fokú produktivitással rendelkezettek.

- gódzik/-gődzik, -gődik:** *hevergődzik*: 1704: *hevergödött* [WIN I, 290]. *Kevergődik*: 1585: *kevergeottek* [Kv; TJK IV/1. 516].

A vizsgált adatanyagunkban olyan származékok, valamint ritka előfordulási képzőbokrok találhatók, amelyek a forrásanyag gazdagságára, sok esetben egyediségére hívják fel a figyelmet. Különösen a cselekvő igék képzőivel alkotott származékok sorában fordulnak elő – akár egyedinek is nevezhető – érdekes formák. Mivel a cselekvő igék képzői a beszélt nyelvben különösen gyakoriak, ezek a származékok a beszéd sodrásában keletkezettek, és így természetesen magukon viselik a beszélő nyelvének nyelvjárási, regionális sajátosságait. Álljon itt példaképpen néhány ilyen származék:

- cikál:** *beráncikál* ‘beráncigál/rángat’: 1793: *bé rántzikálták* [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].
- col:** *hurcol-voncol* ‘húz-von’: 1771: *hurtzolt, vonzolt* [Dés; DLt 321. 12b Eva Onaki Szabo cons. Alexandri Kis vall.]. 1775: *hurtzolni, vontzolni* [Tarcsva U; Pf]. 1786: *hurtzolták, Vontzolták* [Torda; KW].
- csele:** *általlépcsel* ‘átlépeget’: 1585: *lepchielenek által* [Kv; TJK IV/1. 486b].
- dácsol:** *kapdácsol* ‘vmit foglaltatni igyekszik, vmin kapdos’: 1757: *kapdácsolt* [Gyszm; DE 3 St. Kémenes (38) pp vall.].
- gódozik/-goldozik:** *nyargódozik, nyargoldozik* ‘nyargalászik’: 1657: *nyorgoldozván* [KemÖn. 41]. 1716: *nyargodoznak* [Karácsonfva MT; Told 76]. 1756: *niargoldoz vala* [Bencenc H; BK Misc. 1143 Tot Marian (37) jb vall.].
- igál:** *hasigál* ‘szabdal’: 1715: *hasigálván* [Lupsa TA; WH. Kosok Iuon (70) vall.].
- köl:** *beledöböcköl* ‘belenyomkod, dömöcköl’: 1650: *deoböcckeoli bele* [UzT 8/64. 70b].
- Megtüpöcsköl** ‘elpáhol’: 1759: *meg tüpötskölvé* [Csejd MT; VK].

Ezek a képzők, bár – ritka előfordulásuk, valamint a sok szinonim képző miatt – produktívitasukban erősen korlátozottak, mégis nagy valószínűséggel állítható, hogy a keleti régió beszélt nyelvi szintjén a XVI–XVIII. században elevenek lehettek.

Általános szabályként is elfogadható, hogy az egyes képzőkkel alkotott származékok tömeges lexikalizációja a képző produktivitásának csökkenését vonja maga után. A lexikalizáció során ugyanis a képzés tudata elhalványul a beszélőben, s csupán a kész származékok rögzülnek. A vizsgált adatanyagban előfordulnak olyan származékok, amelyek később lexikalizálódtak, a középmagyarban azonban többjelentésűek. Néhány ilyen példát mutatok be a *mosogat*, *látogat*, valamint a *fogdos* esetében. Ez utóbbinak a lexikalizálódása azonban nem olyan tökéletes, mint az előbbieké. A *mosogat* származéknak a mai köznyelvben egyetlen speciális jelentése van: ‘használt edényt megmos, elmos’. A XVI–XVIII. századi adatanyagunkban ‘ruhát kimos’, ‘embert lemos’ jelentése is van. A *látogat* származéknak is csupán egyetlen jelentése maradt fenn a mai köznyelvben: ‘meglátogat’. A középmagyarban a szónak más jelentései is voltak: pl. ‘nézeget’, ‘vizsgálgat’, ‘szemlélget’. A *-gat/-get* képzővel alkotott származékok közül a *mosogat*, *látogat* lexikalizációja szinte kivételnek tekinthető. Ez a képző máig is eleven, produktív képzőnk, a vele létrehozott származékok közül kevés lexikalizálódott. A *fogdos* esetében is végbement jelentésszűkülés, -specializáció: vizsgált korszakunkban tíznél is több jelentése van, a mai magyarban azonban csak hármat tartunk nyilván: 1.

‘vmi(ke)t ismételten v. egymás után (nemkívánatos módon) megfog’; 2. ‘vkit érzéki módon meg-megérint, tapogat’; 3. ‘vmik közül egyet-egyet elfog’ (vö. ÉKsz).

Összegezve a képzők produktivitásáról alkotott képet, elmondhatjuk, hogy a XVI–XVIII. században viszonylag sok képzőnk él, a produktivitás különböző fokain helyezkedik el. Teljes körű produktivitásról csak nagyon kevés képző esetében beszélhetünk, ezek egyedül töltik be egy-egy funkcióban a szerepüket (*-hat/-het*, *-tatik/-tetik*). Többnyire azonban a számos termékenységet korlátozó tényező közül valamelyik, sőt több is érvényesül (szinonimika, a funkció más nyelvi elemekkel való kifejezésének lehetősége). Ezért a későbbiekben az igeképzők produktivitása csökkenő tendenciát mutat, a létrehozott származékok lexikalizálódnak, s ez az egész képzőrendszer életét befolyásolja, tulajdonképpen leépüléséhez, elsorvadásához vezet. Különösen érvényes ez a megállapítás a cselekvő igék (gyakorító és mozzanatos) képzőire. Kiefer (1998: 221) például a *-gat/-get* gyakorító képzőt tekinti napjainkban is produktívnak. Nyelvjárásaink valószínűleg sokkal színesebb képzővilágot őriznek ma is, mint a köznyelv. A székely nyelvjárásban például a kicsinyítő képzők és a gyakorító képzők között számos eleven, termékeny, gyakran használt képző fordul elő.

3. A XVI–XVIII. századi igeképzők gyakoriságvizsgálata

A képzők gyakoriságának elemzése egyetlen, jól meghatározott korpuszon belül képzelhető el. A vizsgált adatanyagban az egyes képzőket nem csupán megterheltségi fokuknak megfelelően vettem számba, hanem minden esetben lebontottam funkcióbeli és századok szerinti megoszlásuk szerint is.

A **gyakorító** képzők táblázatát áttekintve, (lásd az 1-es és 1A. számú mellékletet) megállapítható, hogy a vizsgált korpuszban leggyakoribb a *-gat/-get*, amely szinte minden funkcióban képez származékokat. Ezt követi a *-dos/-des/-dös*, valamint a *-dogál/-degél/-dögél*. Ritkán fordul elő az *-os*, *-sz* képző, és ugyancsak gyenge megterheltségi fokot mutat számos képzőbórok (*-icskál/-acskál*, *-cangol*).

A **mozzanatos** képzők esetében általában megállapítható, hogy a gyakoriság szempontjából is lefelé ívelő tendenciát mutatnak. Gyenge megterheltségi fokuk is jelzi, hogy funkciójukat fokozatosan más nyelvi eszközök veszik át. (Lásd a 2-es és 2A. számú mellékletet).

A **műveltető** igék képzésének funkcióját elsősorban az *-at/-et* és *-tat/-tet* képzők töltik be. (Lásd a 3-as számú mellékletet.) A gyakoriságot illetően fontos megjegyezni, hogy a *-tat/-tet*, amely lényegében elemismétléssel jött létre, körülbelül háromszor gyakrabban fordul elő szinonim párjánál. Valószínűleg a nyelvhasználók gyakorlatában a funkció megerősítésének szándéka miatt alakult így. Funkciójukat megosztják azonban a *-lal/-lel*, *-aszt/-eszt*, *-ít* képzővel is, ezeknek megterheltségi foka jóval alacsonyabb.

Az **aktív intranszítív** igék képzői közül az *-odik/-edik/-ödik*, *-odik/-kedik/-ködik*, *-ozik/-ezik/-özik*, *-kozik/-kezik/-közik* képzők megterheltségi foka viszonylag egyenletes minden funkcióban. (Lásd a 4-es számú mellékletet.) Kirívó azonban, hogy a képzőcsoport névadó funkciója, a tulajdonképpen visszaható képzők száma lényegesen alacsonyabb. Ugyanezek a képzők szerepelnek **mediális** funkcióban is. (Lásd az 5-ös számú mellékletet.) Az *-odik/-ödik* képzőbórok **medio-passzív** funkcióban különösen a XVIII. században mutat nagy megterheltségi fokot. (Lásd az 5-ös számú mellékletet.) Az *-ul/-ül*, mint **aktív intranszítív** képző, csak **reflexív** funkciót tölt be, ugyancsak e funkcióban ritkán található más képzőbórok is (*-gódzik/-gődzik*, *-gődik*), ezeknek megterheltségi foka azonban nagyon alacsony, szórványos előfordulásúak. (Lásd a 4-es számú mellékletet.)

A **passzív** funkció betöltésén az *-atik/-etik*, *-tatik/-tetik* képzőbokok osztoznak. (Lásd a 6-os számú mellékletet.) A vizsgált korpuszban a *-atik/-tetik* a sokkal gyakoribb, a *-tat/-tet* analógiájára elemismétléssel erősítette meg funkcióját.

A **cselekvés lehetőségének** kifejezésére szolgáló funkcióban egyetlen képző lévén a *-hat/-het*, megállapíthatjuk, hogy megterheltségi foka maximális és gyakorlatilag végtelen számú származékban szerepel, ezért gyakorisága is természetesen igen nagy. (Lásd a 7. számú mellékletet.)

4. Az igeképzők használati köre a különböző nyelvi szinteken

Az Erdélyi magyar szótörténeti tár forrásanyagának minősége lehetőséget nyújt arra, hogy az adatanyag alapján feltérképezzem néhány deverbális igeképző használati körét. Két ige-képző-csoportot vizsgálok, jelesen a cselekvő igék néhány képzőjének használati körét szembeállítom a szenvedő ige képzőjének használati körével. Ugyanakkor elkülöníték három nyelvi réteget: a beszélt nyelvi szintet, amely a tanúvallomásokban tükröződik, és az írott nyelvvaltozat két szintjét, a magánlevelekben használt, személyes hangvételű nyelvezetet, amely félúton van az irodalmi írásbeliség felé, valamint a jegyzőkönyvek és leltárok, inventáriumok írásakor használatos hivatali stílust képviselő nyelvet.

1. A beszélt nyelvi szint

A beszélt nyelvi szintet a rögzített tanúvallomások alapján vizsgáltam. Ebben az esetben természetesen számolnunk kell a fej, azaz a beszélő és a kéz, illetve a jegyző nyelvének viszonylatával, vagyis azzal, hogy a beszélő szavait valaki más vetette papírra, s így esetleg a jegyző nyelve, nyelvjárása belejátszhatott a vallomás szövegébe, módosíthatta azt.

1.1. A cselekvő igék képzői

1. 1. 1. A gyakorító igék képzői

- col: hurcol-voncol:** 1771: *hurtzolt, vonzolt* [Dés; DLt 321. 12b Eva Onaki Szabo cons. Alexandri Kis vall.].
- acskál/-icskál: faracskál:** 1778: *faratskált* [O.tordos AF; BK ad 465 Pirle Stefán (60) jb vall.].
- dácsol: kapdácsol:** 1757: *kapdácsolt* [Gyszm; DE 3 St. Kémenes (38) pp vall.].
- dal/-del, -dál/-dél: furdal:** 1767: *furdolták* [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.]. **Mérdel:** 1722: *mérdelik vala* [Kvh; HSzjP Kantában lako Zernyesti Mihály (25) vall.].
- dogál/-degél/-dögél: iddogál:** 1796: *iddogalni* [Mv; Born. XXXIX. 53 Fr. Szathmári jun. (23) vall.]. **Járdogál:** 1584: *lardogalt* [Kv; TJK IV/1. 274 Chieob Georgy vall.]. **Jődögél:** 1604: *Jödögelnék* [Rava U; UszT 18/139 marossj Janos Rauay lib. vall.]. 1766: *jödögeltünk* [Kp I. 231 Nic. Györbiro (49) miles equ vall.]. **Mendegél:** 1744: *mendegelvén* [Bölon Hsz. INyR Damokos Andrásné Farkas Kata vall.]. **Nyomdogál:** 1600: *niomdogala* [UszT 15/64 Bodo Benedekne, Ersebet azzony Zent Egyhazas Olahfalwy vall.].
- dos/-des/-dös: bujdosik:** 1591: *budostanak vala* [Kv; TJK VI/1. 340 Gergely Pal veres darabont-tizedes (Jakabfva Cs) vall.]. **Dugdós:** 1780: *dugdossa* [Bethlen SzD; BK Ant. Bod magister scholae ref. (45) vall.]. **Furdós:** 1767: *furdossák, furdosták* [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.]. **Kapdos:** 1600: *kapdostak* [UszT 15/58 Barla Janos Lokodi szabad zekely (60) vall.]. 1615: *kapdosoth* [Törzs. Kapas Mihaly Derzej (50) jb

- vall.]. 1702: *kapdos* [Zágon Hsz; HSzjP Olosz György (60) jb vall.]. 1724: *kapdos* [O.lápos SzD; BK. Koszta Simon (50) jb vall.]. 1776: *kapdosták* [Zágon Hsz; HSzjP Sigismundus Király (66) vall.]. **Nyomdos:** 1778: *nyomdossa* [Egerbegy TA; JF Bettyerán Kratsun (40) vall.].
- **doz/-dez/-döz; küldöz:** 1776: *küldözött* [Kóród KK; GyL Christ. Kováts conj. St. Miklos (55) vall.]. **Lődöz:** 1728: *lödözni* [Hidvég Hsz; Mk I. Joan Barabás (56) jb vall.]. 1757: *lodözzenek* [Kvh; HSzjP Szöts István Farago (64) vall.].
- **og/-eg/-ög; füstölög:** 1779: *füstölögni* [Egerpatpak Hsz; HSzjP „Nagyborosnyói születésű Providus Bodo András” (19) vall.]. **Morog:** 1703: *morgasz* [O.solymos KK; SLt AQ. 24 Balonoz Simon (26) jb vall.].
- **gódóz(ik)/-goldozik; nyargoldozik:** 1756: *niargoldoz* vala [Bencenc H; BK Misc. 1143 Tot Marian (37) jb vall.].
- **gál/-gél, -gol/-göl, -igál; hasigál:** 1715: *hasigálván* [Lupsa TA; WH. Kosok Iuon (70) vall.].
- **gat/-get; cimborálgat:** 1796: *Czimboralgattunk* [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Rebeka Tana cons. Davidis Kuti (29) vall.]. **Csókolgat:** 1614: *Czyokolgatta* [Nsz; VLt 53/5267 P. Hegedws (20) udvari muzsikuss vall.]. **Duggat:** 1701: *dugatta* [Kereszténymás; Szer. Georgius Hercz (30) nb vall.]. 1703: *dugotta* [Récekeresztúr SzD; SLt AQ. 38 Marosán Miklós (40) zs vall.]. 1773: *duggatott* [Selye/Magyarós MT; Bet. 7 Joh. Kardos (29) auriga vall.]. **Ereget:** 1600: *eregetik* [Lengyelfva U; UszT 15/265 „Damakos Janos Lengyelfalui Lo feő ember” vall.]. 1767: *eregették* [Kiskapus K; Born. II. 41 Mart. Vincze (23) jb vall.]. **Érezget:** 1771: *érezgette* [Girbó AF; JHb György Czitzu (50) zs vall.]. **Erősítget:** 1789: *erősítették* [Désfva KK; GyL. Lörintz János (49) ns vall.]. **Fojtogat:** 1765: *fojtagattyák* [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.]. **Gyűjtöget:** 1585: *gywteogetet* [Kv; TJK IV/1. 506 Ilona Damakos Mathiasne vall.]. 1797: *gyűjtögettem* [Oltszem Hsz; Mk II. 8/260 Oltszemi Molnár Veres János (39) vall.]. **Halogat:** 1713: *halogatta* [Köröspatak Hsz; HSzjP Neste Andrásné (38) relictá, jb vall.]. **Hasogat:** 1641: *hassogattak* [Csokmány SzD; JHbK VIII/8 pojniczai Bankos Peter (65) jb vall.]. **Hinteget:** 1753: *hintegetni* [Albis Hsz, Törzs. Joh. vaas (54) pp vall.]. **Hiteget:** 1570: *hytegeted* [Kv; TJK III/2. 191 Myklos Nyrew Ambrus zolgaia Orsolya olah Myklosné és Erzebeth Rez Janosne vall.]. 1771: *hitegetvén* [Girbó AF; JHb Nikoje Patre (70) jb vall.]. 1776: *hitegette* [Szentdemeter U; GyL St. Henter (37) vall.]. **Hordogat:** 1779: *hordogatni* [Csesztve AF; Mk Szilvás 5/3 Téli Samu (40) cigány jb vall.]. **Ijesztget:** 1743: *ejezgetni* [Born. IX. 9. I. Paraszktiv (86) zs vall.]. 1776: *ijezgette* [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger (20) famul. vall.]. 1787: *ijezgette* [Cófva Hsz; HSzjP G. Kalotsai (64) vall.]. **Írogat:** 1614: *Irogatott* [Nsz; VLt 5/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall.]. **Irtogat, ortogat:** 1701: *ortogatni* [BNB V/9 Valentinus Salatia Principilus de Köpecz (45) vall.]. **Izenget:** 1779: *izengetett* [M.lapád AF; Mk 5/3 Tzigány Híma cons. Tzigány Vaszi (20) jb vall.]. **Jegyezget:** 1763: *jegyezgették* [Szecsel Szb; JHb Lazár Morrár (35) molnár lib. vall.]. **Kapálgat:** 1637: *kapálgatok* vala [Noszoly SzD; WassLt Teótőri Janos (60) jb vall.]. **Kapdozgat:** 1754: *kapdozgatt* [Altörja Hsz; HSzjP Catherina Molnár (35) jb vall.]. **Kerget:** 1573: *kergette* [Kv; TJK III/3. 217 Feyer Ianos Zwky Benedekne Iobagia vall.]. 1573: *kergetet* [Kv; TJK III/3. 106 Anna feozes (!) Balintne vall.]. 1600: *kergetny* [UszT 15/27 St. Hoggiay de Hoggia ns vall.]. 1617: *Kergetik volt* [Cszs; BLt 3 Leorincz Balynt Kozmasy Gialog hadnagi (50) vall.]. 1638: *kergetik* [Torockó; Thor. XVI/1. Val. Szócz jb jud. prim. vall.]. **Kísérget:** 1724: *kisirgeti* [Koronka MT; BK Csáki Ferenczné (50) ns vall.]. 1785: *kísérgette* [M.zsombor K; KLev. Georgius Ugrán (50) vall.]. **Küldözget:** 1635: *küldözget* [Drágavilma SzD; TKI Csuka Kosztán (48) jb vall.]. 1767: *küldezgettenek* [Abosfva KK; Ks 4 St. Szabo (14) jb vall.]. **Legyintget:** 1722: *legyingetet* [TL Josá Márton (40) jb vall.]. **Meneket:** 1796: *menegettünk* [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Paulus Kuti (25) ns vall.]. 1797: *menegettem* [Sszgy; HSzjP Márk Sámuel (63) Senator vall.]. **Méreget:** 1631: *meregetué(n)* [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (54) jur. civis vall.]. **Mosogat:** 1591: *mosogatta* [Kv; TJK V/1. 55 Segeswary Marton vall.]. **Nevezget:** 1745:

- nevezgette* [Szásznyíres SzD; Ks Kádár András (70) jb vall.]. **Nyúzogát:** 1668: *nyuzogatot* [Feketelak SzD; JHb Vegh Mihály (40) vall.]. **Olvasgat:** 1614: *oluasgattya* [JHb XX/2 Vittkay Kakony Istwan Gergenben lako vall.].
- kál/-kél, -kol/-kell/-köl: járkál:** 1779: *járkálván* [KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druziánna (61) vall.].
- ál/-él, -ol/-el/-öl: döföl:** 1711: *döfölte* [Cszs; Born. XXXIX. 50 Borsovaj Thamas Miklos (58) pp vall.]. 1779: *döfölte* [M.lapád AF; Mk Szilvás 5/3 G. Sarkadi (30) jb vall.]. **Metél:** 1779: *metiltik* volna [A.csernáton Hsz; HSzjP Gajdó Lászlóné Paputs Anna (47) jb vall.].
- logat: illogat:** 1745: *illogatott* [Uzon Hsz; Kp I. 155a P. Kováts (70) ns vall.]. 1773: *illogatta* [Selye/Magyarós MT; BetLt Barbara Balog (16) vall.].
- ong/-eng/-öng, -ing: kereng, kering:** 1593: *kerengett* [Kv; Tjk V/1. 315 Kouach Balasne, orsolia vall.]. 1672: *keringet* [Septér K; BfR Radul Oltian vall.].
- rcsel: köhörcsel** 'köhécsel': 1702: *köhörcezel* [Tarcsfva U; Pf Boer János (20) vall.].
- tol: hazudtol** 'vkít hazugnak nevez': 1758: *hazutalni* [Cintos AF; TKI 19/42 Gyirászin André (60) jb vall.].

1.1.2. A mozzanatos igék képzői

- ad/-ed, -od/-öd: apad:** 1655: *apadat* [Kv, CartTr II Petrus Szavaj vall.]. **Fakad:** 1722: *fokat* [Kecsed SzD; TL. Hrubán Gavriła (38) prov. vall.]. **Fogad:** 1680 *fogada* [Göröcsfva Cs; CsVh 83–4 Joannes Balás de Göröcsfva (38) vall.]. **Hasad:** 1755: *hasadat* [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt vall.]. **Nyomod:** 1597: *nyomottunk* [UszT 12/38 Thomas Sima de S. Kiralj lib. vall.]. 1751: *nyomották* [Balázstelke KK; IB. Petrus Deák (43) jb vall.].
- an/-en: megretten:** 1765: *meg rettenek* [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Rusz Garvilláné Popa Anucza (72) zs vall.].
- dít: elszordít:** 1604: *El zordittak* [UszT 18/139 Zabo peterne Annazonj cziebj vall.]. **Megzördít:** 1724: *zördite* [Királyfva KK; BK. Hétfalusi Isvánné (50) ns vall.].
- dul/-diül: lódul:** 1780: *lóduly* [Bere MT; BetLt 6 Paulus Szabedi ex Bere (38) pp vall.]. **Megzördül:** 1756: *meg zördüle* [Kvh; HSzjP Bagjos Kelemen (26) vall.].
- int: megkoccint:** 1724: *meg kóccintotta* [Mihályfva N; BK sub nro. 984 Georg. Taar (25) ns vall.].

1.2. A passzív intranszítív (szenvédő) ige képzője

- atik/-etik: hívatik:** 1754: *hivatott* [Altörja Hsz; HSzjP Catharina Márton (15) vall.].
- tatik/-tetik: irtatik:** 1769: *irtatott* [Gothátya H; BK 260 Goncz Groza (58) jb vall.]. **Evokáltatik:** 1742: *Evocaltatott* [Kisenyed AF; JHb Geor. Petrikovits (46) ns vall.]. **Fogantatik:** 1766: *fogantatott* [Grohot H; Ks 40/9 Roman Iuon (40) jb vall.]. **Neveltetik:** 1776: *neveltetni* (vmilyen hitben) [Szentdemeter U; GyL br. Lud. Révai (40) vall.].

2. Magánlevelezésben

Ez a nyelvi szint a beszélt nyelvhez áll a legközelebb. A levelek stílusára jellemző a választékos fogalmazásra való törekvés és személyes hangvétel. Ugyanakkor fellelhetők a kor levelezésében divatos nyelvi fordulatok is.

2.1. A cselekvő igék képzői

2.1.1. A gyakorító igék képzői

- csol/-csel/-csöl:** **kopácsol:** 1660: *kopácsol* [TML I, 554 Korda Sigmond lev. Teleki Mihályhoz]. 1748: *kopácsollyon* [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Kálnoki Ferenc lev.].
- dogál/-degél/-dögél:** **járdogál:** 1748: *járdogalom* [Somlyó Cs; ApLt 5 Bőjte Lőrinc lev. Apor Péterhez]. 1729: *járdogal vala* [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller Jánod lev. Apor Péternéhez].
- Kaszáldogal:** 1772: *kaszáldogalnánk* [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ből]. **Keldegel:** 1722: *keldegel* [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből]. **Mondogál:** 1676: *mondogálja* [TML VII, 141 Nalácsi István és Székely László lev. Teleki Mihályhoz]. **Nyugdogal:** 1687: *nyugdogalnak* [ApLt 6 Kálnoki Sámuel lev. feleségéhez, Lázár Erzsébethez].
- dos/-des/-dös:** **fogdos:** 1666: *fogodossák* [Thor. III/3. Thoroczkai Mihály, Péter és István lev. a fej-hez]. 1717: *fogdosta* [Nsz, Ap. 2 Apor Péter lev. feleségéhez]. **Kapdos:** 1755: *kapdosott* [Ks 86 Baló Antal lev. Nsz-ből].
- doz/-dez/-döz:** **lengedez:** 1662: *lengedez* [TML II, 375 Ebeni István lev. Teleki Mihályhoz]. 1672: *lengedezett* [TML VI, 201 Székely László lev. Teleki Mihályhoz]. **Omladozik:** 1673: *omladoznak* [TML VI, 529 Teleki Mihály lev. Bornemisza Annához].
- gat/-get:** **beszélget:** 1639: *beszélgetne* [Homoródsztpál U; Szád. Redej Janos lev. Nagy Tamashoz, a fog-i vár gondviselőjéhez]. **Bontogat:** 1646: *bontogatna* [Bádok K; JHb III/72 Kézdiipolyáni Veres István lev. atyjához]. **Csipeget:** 1794: *tsipegetett* [Kővárhosszúfalu SzT; TKhf Jakab Gábor lev. gr. Teleki Imréhez]. **Duggat:** 1770: *duggatta* [Dés; JHb Bethlen lev. 361]. 1770: *duggatta* [Dés; JHb Bethlen lev. 361]. **Hörpöget:** 1735: *hörpegessen* [Ks Boronyai N. Márton lev. Nsz-ből]. **Kerget:** 1696: *kergetik* [Marosilye H; BK. Bethlen Gergely lev. Fogarasi Pap Miklóshoz]. **Készülget:** 1661: *készülgetni* [TML II, 65 Teleki Mihály lev. feleségéhez, Vér Judithoz]. 1784: *készülgetni* [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. **Kötözget:** 1672: *kötözgetnek* [TML VI, 61 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. **Menteget:** 1659: *mentegetvén* [TML I, 416 Rhédei Ferenc lev. Teleki Mihályhoz]. **Mondogat:** 1678: *mondogaték* [TML VIII, 73 Kapi György lev. Teleki Mihályhoz]. **Olvasgat:** 1664: *olvasgatván* [TML III, 188 Szalárdi János lev. Teleki Mihályhoz]. 1722: *olvasgatám* [KJ. Rétyi Péter lev. Porumbákról (F)].
- kál/-kél, -kol/-kel/-köl:** **írkál:** 1772: *írkálni* [F. zsuk K; SLt XXXIX Suki László lev. Henter Jánoshoz].
- ong/-eng/-öng:** **kereng:** 1676: *kerengett volna* [TML VII, 260 Rhédei Ferenc lev. Teleki Mihályhoz].
- oz/-ez/-öz:** **küldöz:** 1678: *küldöznek* [TML VIII, 34 Teleki Mihály lev. Nalácsi Istvánhoz].

2.1.2. A mozzanatos igék képzői

- ad/-ed, -od/-ed/-öd:** **bágyad:** 1724: *badgyadva* [Ap. 2 Apor Péter lev. feleségéhez].
- an/-en:** **moccan:** 1672: *moczcanni* [TML VI, 224–5 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz].
- dít:** **megzördít:** 1667: *megzördítik* [TML IV, 56 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz].
- Mozdít:** 1676: *mozditaná* [TML VII, 275 Vesselény Pál lev. Teleki Mihályhoz].
- dul/-dül:** **megzördül:** 1672: *megzördültek vala* [TML VI, 264 Katona Mihály lev. Teleki Mihályhoz]. **Mozdul:** 1665: *mozdulni* [TML III, 362 a fej. lev. Teleki Mihályhoz]. 1677: *mozduljon* [TML VII, 404 a fej. lev. Teleki Mihályhoz]. 1678: *mozdulok* [TML VIII, 192 Vesselényi Pál lev. Teleki Mihályhoz]. 1689: *mozdulanak* [Szökefva KK; Szád. Sárosi János lev.].
- al, -all/-el, -ell:** **nyilallik:** 1664: *nyilalik* [TML III, 96 Teleki Mihály lev. Veér Judithoz].
- t:** **köszönt:** 1723: *köszöntöm* [ApLt Apor Péter lev. feleségéhez].

2.2. A passzív intranszitiv (szenvedő) ige képzője

- atik/-etik:** küldetik: 1670: *küldetett* [TML V, 996–7 Bojér Sigmond lev. Teleki Mihályhoz]. 1661: *küldetik* [TML II, 58 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz].
- tatik/-tetik:** akadályoztatik: 1668: *akadalyoztassek* [Drinápoly; KJMiss. Székely Moyses portai követ lev. a fej-hez]. **Búsítatik:** 1655: *busittatunk* [IB X. 2 a fej. lev. I. Bethlen Domokoshoz]. **Kárhoztatik:** 1659: *kárhoztatnák* [TML I, 437 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. **Kedveltetik:** 1667: *kedveltetett* [TML IV, 160 Baló László lev. Teleki Mihályhoz]. **Kényszergettetik:** 1672: *kényszergettetvén* [TML VI, 299 Teleki Mihály lev. a fej-hez]. **Kénytelenítetik:** 1667: *kételenítették* [TML IV, 123 Bethlen Miklós lev. Teleki Mihályhoz]. 1751: *kételenítettém* [Szentmihály Cs; ApLt 5 Biális János lev. Apor Péterhez]. **Késedelmeztetik:** 1675: *késedelmeztetik* [TML VII, 113 Veselényi Pál, Kende Gábor, Kubányi László lev. Teleki Mihályhoz]. **Köteleztetik:** 1678: *köteleztessem* [TML VIII, 105 Teleki Mihály lev. Nalácz Istvánhoz]. **Méltóztatik:** 1794: *méltoztasson* [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor lev. gr. Teleki Imréhez]. **Mocskoltatik:** 1718: *mocskoltatom* [KJ Rétyi Péter lev. Fog-ból]. **Neveltetik:** 1670: *neveltetik* [TML V, 134 Teleki Mihály lev. a fejedelemhez]. **Nyújtatik:** 1675: *nyújtatik* [TML VII, 113 Wesselényi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László lev. Teleki Mihályhoz]. 1675: *nyújtatott* [TML VII, 38 Teleki Mihály Béli Pálhoz]. **Okoztatik:** 1666: *okoztassunk* [TML III, 557 a fej. lev. Teleki Mihályhoz].

3. A hivatali nyelv

A hivatali nyelv (jegyzőkönyvek anyaga: Kolozsvár város tanácsának jegyzőkönyveiből, leltárokból vagy inventáriumokból, összeírásokból, valamint törvénytövegekből: az *Approbatæ Constitutiones Regni Transylvaniae* szövegeiből):

3.1. A cselekvő igék képzői

3.1.1. A gyakorító igék képzői

- dogál/-degél/-dögél:** gyüldögél: 1754: *gyüldögelvén* [Dési ref. egyhm. conscr.].
- dos/-des/-dös:** hágdos 1679: *hagdosnak* [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 88].
- doz/-dez/-döz:** fedez: 1585: *fedezzenek* [Kv; TanJk I/1. 10].
- og/-eg/-ög:** 1774: *heregetenek* [Paptelke SzD/Mocs K; KS Consr.]
- gat/-get:** emelget: 1791: *emelgetni* [Kv; TanJk 77]. **Építget:** 1589: *epitgetnj* [Kv; TanJk I/1. 106]. **Fizetget:** 1785: *fizetgesse* [M.gyerőmonostor K; Born. XXIXb 20/124 Kornis Krisztina conscr.]. **Halogat:** 1570: *halogassa* [Kv; TanJk V/3. 10a]. 1594: *halogatni* [Kv; TanJk I/1. 232]. **Hányogat:** 1592: *haniogassa* [Kv; TanJk I/1. 119]. **Kavargat:** 1602: *kawargattyak* [Kv; TanJk I/1. 408]. **Kerget:** 1677: *kergetni* [AC 133]. **Kötözget:** 1621: *keőteőzgetnj* [Kv; TanJk II/1. 313]. **Lopogat:** 1605: *lopogassak* [Kv; TanJk I/1. 511]. **Lyuggat:** 1588: *liuggattiak* [Kv; TanJk I/1. 86]. **Mívelget:** 1629: *mielgessen* [Kv; TanJk II/1. 45].
- ál/-él, -ol/-el/-öl:** metél: 1679: *metelve* [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 57].
- sével:** mérsével: 1605: *mersévelwen* [Kv; TanJk I/1. 504].

3.1.2. A mozzanatos igék képzői

- ad/-ed, -od/-ed/-öd:** apad: 1589: *apad* [Kv; TanJk I/1. 115]. **Ered:** 1605: *eredet* [Kv; TanJk I/1. 535].

3.2. A passzív intranszitiv (szenvedő) ige képzője

- atik/-etik:** adatik: 1583: *adassanak* [Kv; TanJk V/3. 271a].

-tatik/-tetik: bocsáttatik: 1598: *bochyatattanak* (hadba) [Kv; TanJk I/1. 323]. **Büntettetik:** 1584: *bewntettessek* [Kv; TanJk V/3. 286a]. 1602: *beontettessek* [Kv; TanJk I/1. 406]. **Csináltatik:** 1586: *chinaltassek* [Kv; TanJk I/1. 27]. 1636: *czenaltatott* [Siménfva U; JHb Inv.]. 1679: *czinaltatott* [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv.]. **Építettetik:** 1594: *éppítetet* [Kv; TanJk I/1. 231]. 1699: *épettetett* [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1740: *épitetetik* [Gyéresztkirály TA; Ks 89 Inv. 12]. **Eskettetik:** 1588: *eskwttetet* [Kv; TanJk I/1. 92]. **Fenyegettetik:** 1670: *fenyegettetet* [Kv; TanJk II/1. 735]. **Gyaláztatik:** 1587: *gyalaztatot* [Kv; TanJk I/1. 57]. **Gyámolítottatik:** 1692: *gyámolittassék* [Mezőbodon TA; BK. Inv. 7]. **Hallatik:** 1571: *hallassek* [Kv; TanJk V/3. 38a]. **Illettetik:** 1677: *illettessenek* [AC 6]. **Hirdettetik:** 1605: *hirdettessek* [Kv; TanJk I/1. 507]. **Indítottatik:** 1597: *indittassek* [Kv; TanJk I/1. 290]. **Irtatik:** 1797: *irtatott* [Pulyon SzD; WassLt Conscr. 532]. **Ismertetik:** 1578: *esmertetyk* [Kv; TanJk V/3. 169b]. **Jelentetik:** 1677: *jelentetik* [AC 169]. **Kényszergettetik:** 1605: *kenzergettettnenek* [Kv; TanJk I/1. 513]. **Költetik:** 1571: *keoltessek* [Kv; TanJk V/3. 29a]. **Könnyebbítettetik:** 1570: *kēnnebitetnek* [Kv; TanJk V/3. 29a]. **Legeltetik:** 1785: *legeltetnek* [M.valkó K; Born. XXIXb 20/53 Kornis Krisztina conscr.]. **Míveltetik:** 1785: *miveltetik* [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/592 Kornis Krisztina conscr.]. **Láttatik:** 1587: *lattatik* [Kv; TanJk I/1. 43–4]. **Nyíttatik:** 1575: *Nitassek* [Kv; TanJk V/3. 122a]. **Oltalmaztatik:** 1586: *otalmaztatnek* [Kv; TanJk I/1. 33].

A cselekvő, valamint a szenvedő igék képzői használati körének vizsgálatába a teljes adanyagának mintegy 15,85 százaléka került bele. A vizsgálat eredményei a feltevéseket igazolni látszanak: a beszélt nyelvi szinten fordul elő a gyakorító és mozzanatos igék képzőinek nagyobbik része. 132 gyakorító képzőből 83 (azaz 62,87%) a vallomásokban fordul elő, a legkevesebb a hivatalos nyelvben, azaz 5 (illetve 9,80%). Mivel a magánlevelezés a beszélt nyelvhez áll a legközelebb, a képzőmegoszlás is ezt tükrözi: 31 képző tartozik ebbe a csoportba, azaz a vizsgált gyakorító képzők 23,48 százaléka. A mozzanatos képzők esetében a gyakorítókhoz hasonló következtetésekre juthatunk: a vallomásokban és levelekben 48%, illetve 44% fordul elő, míg a hivatalos nyelvben csupán a vizsgált adatok 2 százaléka.

A szenvedő igék képzői esetében pontosan fordított a helyzet: nagyobbik részük, azaz 56,86% a hivatali nyelvben bukkan fel, míg a maradék a másik két nyelvi szinten. A szenvedő igék képzőinek legritkább az előfordulásuk a beszélt nyelvi szinten, mintegy 9,80%, míg a levelezésben 33,33 százalékot találtam. Ez annak is tulajdonítható, hogy a levelek anyagának jó részét a Teleki Mihály levelezése teszi ki. Ebben az adatcsoportban nemcsak Teleki magánlevelei találhatók, hanem a hivatali levelezése is, s ezekben a levelekben keverednek a stílusok: a személyesebb hangvételű bekezdést hivatali teendőket, hivatalos eseményeket, határozatokat közlő passzusok váltják fel, s ez a képzőhasználatban is megnyilvánul. Mégsem hagytam ki e levelezést a vizsgált adatok köréből, mert véleményem szerint ez esetben pontosan e stíluskeveredések érdekesek. (Lásd a 8-as, 9-es, 10-es és 11-es számú mellékletet.)

Összefoglalva tehát a cselekvő, valamint a szenvedő igék képzői használati körének vizsgálatát, megállapítható, hogy az előbbieket jóval gyakrabban fordulnak elő a beszélt nyelvben, vagy az ehhez közel álló stílusokban, míg az utóbbiak a hivatalos nyelvben használatosak inkább. A hivatalos stílusbeli gyakori passzív képzőhasználat, vagy passzív szerkezetek előfordulása a latin nyelvi hatást tükrözi, amely ebben a korszakban, ezen a nyelvi szinten különösen erős volt.

1. melléklet

A XVI–XVIII. századi gyakorító igeeképzők megoszlása funkciójuk, valamint időbeli szórásuk szerint

Képző	-cangol			-cikal			-col			-cong			-csol/-csel/-csöl			-acskál/-icskál			-ad/-ed,-od/-öd			-dácsol			-dal/-del/-dál/-dél			-dogál/-degél/-dögél			-dok/-dek/-dök		
	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18			
Század	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18			
1.																																	
2.																																	
3.																																	
4.																																	
5.																																	
6.1.													1	2	2																		
6.2.																																	
6.3.																																	
6.4.																																	
6.5.																																	
7.																																	
Összesen (92) 828																																	
	2			1			5			4			5			3			1			5			60			1					

Képző	-dokol/-dekel/-dököl			-dos/-des/-dös			-doz/-dez/-döz			-og/-eg/-ög			-gódozik/-goldozik			-gál/-gél, -igál, -gol/-göl			-gat/-get			-kál/-kél, -kol/-kel/-köl			-kod/-ked/-kőd			-kos			
	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	
Száraz																															
1			10	19	35	7		4	8										16	31	47							1	6	1	
2.						8			2										11	19	22			4							
3.	6	2		21		3		4											5	10	26										
4									3					1	2				3	12	17	1	1	7				1	2	1	
5				9	30	20	9	2											6	8	15										
6.1																			1	9	24	2									
6.2.																							5								
6.3.			4						1	11	15	21							1	7	4	9		2							
6.4.			3			3		4	3										2	8	8	9									
6.5.																			7	5	5										
7.																			1												
Összesen (655) 828	6	2	17	49	65	41	9	12	19	11	15	24		1	2			3	61	106	171	1	3	18	1	6	1	1	2	1	
	25			155			40			50			3	3	3			22	8						4						

Képző	-ál/-él, -ol/-el/-öl			-lal/-lel			-logat			-ong/-eng/ -öng, -ing			-rcsel			-os			-sével			-sz			-tól			-oz/-ez/-öz		
	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.			
Szárad																														
1.	2	6	8							3	10	9																		
2		2	9						3																	2	4	4	5	
3																														
4.																4														
5.															1															
6.1																														
6.2.				1		2																				1	2			
6.3.																														
6.4.																														
6.5.																														
7.																														
Összesen (81) 828	2	8	17	1		2				3	3	10	9			1	4				1	2				2	4	4	5	
	27			3			3			22			1			4			3			3			2			13		

1A. melléklet

A XVI–XVIII. századi gyakorító igeeképzők megoszlása funkciójuk, valamint időbeli szórásuk szerint
(százalékban kifejezve)

Képző	-ango			-ikál			-col			-cong			-col/-ci/-csol			-cskál/-cskál			-ad/-ed, -od/-öd			-dácsl			-dál/-dál/-dől			-dől/-dől/-dől			-dok/-dek/-dok		
	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18
Százd																																	
1.																																	
2.																																	
3.																																	
4.																																	
5.																																	
6.1.																																	
6.2.																																	
6.3.																																	
6.4.																																	
6.5.																																	
7.																																	
Összesen 100%																																	
	0,24%			0,12%			0,60%			0,48%			0,60%			0,36%			0,12%			0,12%			0,60%			7,20%			0,12%		

Képző	-dokol/ -ceke/ -cöl			-dos/ -des/-dés			-doz/ -dez/-döz			-og/-eg/-ög			-gál/-gél, -igél, -gol/-göl			-gat/-ge-			-kál/-kél, -kol/-kel/ -köl			-ko/- -ked/-kéd			-kos					
	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18	16	17	18			
Század	1.			1,20	2,29	4,22	0,84		0,48	0,96						1,93	3,74	5,67			0,12	0,72	0,12							
	2						0,96			0,24						1,32	2,29	2,65			0,48									
	3.	0,12	0,24		2,53		0,36		0,48							0,60	1,20	3,14												
	4.								0,36			0,12	0,24			0,36	1,44	2,05	0,12	0,12	0,84			0,12	0,24	0,12				
	5.				1,08	3,62	2,41	1,08	0,24							0,72	0,96	1,81												
	6.1															0,12	1,08	2,89	0,24											
	6.2.																				0,50									
Félszázad	6.3.			0,48					0,12	1,32	1,81	2,89				0,12	0,84	0,48	1,08					0,24						
	6.4.			0,36				0,48	0,36							0,24	0,96	0,96	1,08											
	6.5.															0,84	0,60	0,60												
	7.															0,12														
Összesen	0,72	0,24	2,05	5,91	7,85	4,95	1,08	1,44	2,29	1,32	1,81	2,89			0,12	0,24			0,36	7,85	12,80	21,01	0,12	0,36	2,17	0,12	0,72	0,12	0,24	0,12
10%)	3,01%			18,7%			4,83%			6,03%			0,36%			0,36%			41,66%			2,65%			0,96%			0,48%		

2. melléklet

A XVI–XVIII. századi mozzanatos igeképzők megoszlása funkciójuk, valamint időbeli szórásuk szerint

Képző	-ad/-ed, -od/-öd			-amik			-amlik			-amodik			-an/-en			-dít			-dul/-dül		
	16	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.
Század	12	8	17	8	4		1			2			1	2	4		3	2	3	12	5
	4	7	16										1	1	5	1	3	1	2	8	4
Összesen (137) 166	16	15	33	8	4		1			2			2	3	9	1	6	3	5	20	9
	64			12			1			2			14			10			34		

Képző	-int			-ít			-al, -all/-el, -ell			-ant/-en:			-ap			-t		
	16	17.	18.	16	17.	18.	16.	17.	18.	16	17.	18.	16	17.	18.	16	17.	18.
Század																		
							1	1	3									
Funkció				3	1	1				1				1		1	4	9
Összesen (29) 166				3	1	1	1	1	4	1				1		1	4	9
	3			4			6			1			1			14		

2A. melléklet

A XVI–XVIII. századi mozzanatos igeképzők megoszlása funkciójuk, valamint időbeli szórásuk szerint

Képző	-ad/-ed -od/-öd			-amik			-amlik			-amod'k			-an/-en			-di:			-dul' /-dül		
	16	17.	18.	16	17.	18.	16	17.	18.	16	17.	18.	16	17.	18.	16	17.	18.	16	17.	18.
Század																					
	7,23	4,81	10,24	4,81	2,40		0,60			1,20			0,60	1,20	2,40		1,80	1,20	1,80	7,22	3,01
Funkció																					
	2,40	4,21	9,63										0,60	0,60	3,01	0,60	1,80	0,60	1,20	4,81	2,40
Összesen 137 (166) 100%	9,63	9,03	19,87	4,81	2,40		0,60			1,20			1,20	1,80	5,41	0,60	3,60	1,80	3	12,04	5,42
	38,55%			7,21%			0,60%			1,20%			8,43%			6,02%			20,48%		

Képző	-int			-ít			-al, -all/-el, -ell			-ant/-ent			-ap			-t		
	16	17.	18.	16	17.	18.	16	17.	18.	16	17.	18.	16	17.	18.	16	17.	18.
Század																		
							0,60	0,60	1,80									
Funkció																		
			1,80	0,60	0,60	1,20				0,60			0,60			0,60	2,40	5,42
Összesen 100%			1,80	0,60	0,60	1,20	0,60	0,60	2,40	0,60			0,60			0,60	2,40	5,42
	1,80%			2,40%			3,60%			0,60%			0,60%			8,42%		

3. melléklet

A XVI–XVIII. századi tranzitív (műveltető) igeképzők megoszlása funkciójuk, valamint időbeli szórásuk szerint

Képző	-au/-et			-ít			-lal/-lel			-aszt/-eszt			-tal/-tet		
	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.
F u n k c i ó	Század														
	Kauzatív	18 1,92%	26 2,77%	31 3,30%	9 0,96%	19 2,02%	25 2,66%	5 0,53%	3 0,32%	6 0,64%	15 1,60%	15 1,60%	59 6,29%	88 9,39%	115 12,27%
	Faktív	46 4,90%	35 3,73%	39 4,16%									80 8,53%	129 13,76%	156 16,64%
Gyakorlat														2 0,21%	1 0,10%
Összesen	64 6,83%	61 6,51%	70 7,47%	9 0,96%	19 2,02%	25 2,66%	5 0,53%	3 0,32%	6 0,64%	15 1,60%	15 1,60%	15 1,60%	139 14,83%	219 23,37%	272 29,02%
	937 100%	195 20,81%		53 5,65%			14 1,49%			45 4,80%			630 67,23%		

4. melléklet

A XVI–XVIII. századi aktív intranzitív (visszaható) igék képzőinek megoszlása funkciójuk, valamint időbeli szórásuk szerint

Képző	-gódzik/-gódzik/ -gódik			-kodik/-kedik/ -kődik, -kódik/ -kődik			-kozik/-kezik/-közik			-odik/-edik/ -ödik, -ödik/ -ödik			-ozik/-ezik/ -özik, -özik/ -őzik, -őzik/ -ődzik/-árdzik				-ul/-ül		
	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	
F u n k c i ó	Reflexív			6 1,31%	12 2,62%	11 2,40%	2 0,42%	1 0,21%	2 0,42%	5 1,09%	3 0,65%	9 1,96%	2 0,42%	4 0,87%	11 2,40%	6 1,31%	12 2,62%	14 3,05%	
	Reciprok			12 2,62%	20 4,36%	39 8,51%		1 0,21%	2 0,42%	10 2,18%	16 3,49%	38 8,29%							
	Idobeli kritériumok			1 0,21%	14 3,05%	23 5,02%	36 7,86%	4 0,87%	6 1,31%	6 1,31%	2 0,42%	32 6,98%	32 6,98%	10 2,18%	25 5,45%	28 6,11%			
Összesen 458 100%	0,21%			1 0,21%	32 6,98%	55 12%	86 18,77%	6 1,31%	8 1,74%	10 2,18%	17 3,71%	51 11,13%	79 17,24%	12 2,62%	29 6,33%	39 8,51%	6 1,31%	12 2,62%	14 3,05%
	2 0,42%			173 37,77%			24 5,24%			147 32,09%			80 17,46%			32 6,98%			

5. melléklet

A XVI–XVIII. századi mediális és medio-passzív igék képzőinek megoszlása funkciójuk, valamint időbeli szórásuk szerint

Képző	-kodik/-kedik/-kődik			-kozik/-kezik/-közik			-ödik/-edik/-ődik, -ödik/-ödik			-ozik/-ezik/-őzik, -őzik/-őzik			-ul/-ül		
	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.
Funkció	Szírad			Medialis			Medio-passzív								
	3 3,57%	4 4,76%	9 10,71%	1 1,19%	2 2,38%	1 1,19%	3 3,57%	4 4,76%	20 23,80%	2 2,38%	1 1,19%	2 2,38%			
Összesen							3 3,57%	7 8,33%	22 26,19%						
	3 3,57%	4 4,76%	9 10,71%	1 1,19%	2 2,38%	1 1,19%	6 7,14%	11 13,69%	42 50%	2 2,38%	1 1,19%	2 2,38%			
84 100%	16 19,04%			4 4,76%			59 70,23%			3 3,57%			2 2,38%		

6. melléklet

A XVI–XVIII. századi passzív intranzitív (szenvedő) igék képzőinek megoszlása funkciójuk, valamint időbeli szórásuk szerint

Képző		-a/-ik/-e/-ik			-tatik/-tetik		
Század		16.	17.	18.	16.	17.	18.
Funkció	Szenvedő	8 2,51%	17 5,34%	22 6,91%	30 9,43%	109 34,27%	132 41,50%
Összesen 318 100%		47 14,77%			271 85,22%		

7. melléklet

A XVI–XVIII. századi ható igék képzőinek megoszlása funkciójuk, valamint időbeli szórásuk szerint

Képző		-hat/-het		
Század		16.	17.	18.
Funkció	Ható	140 26,71%	164 31,29%	220 41,98%
Összesen		524 100%		

8. melléklet

8. melléklet

Képző	-gál/-gél, -igál, -gol/ -göl			-gat/-get			-kál/-kél, -kol/-kel/ -köl			-ál/-él, -ol/ -el/-öl			-logat			-ong/-eng/- öng			-rcsel			-sével			-tól			-oz/-ez/-öz			
	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	
Század																															
Beszél			1 075 %	5 3,78 %	12 9,09%	28 21,21 %			1 0,75 %			3 2,27 %		2 1,51 %		1 0,75 %		1 0,75 %		1 0,75 %				1 0,75 %				1 0,75 %			
Magán- levelezés					8 6,96%	€ 454%			1 0,75 %									1 0,75 %											1 0,75 %		
Hivatalos				5 3,78 %	5 3,78%	2 1,51%												1 0,75 %													
Összesen 87			1 0,75 %	10 7,51 %	25 18,93 %	36 27,27 %			2 1,51 %	1 0,75 %	3 2,27 %		2 1,51 %		2 1,51 %	1 0,75 %	2 1,51 %		1 0,75 %		1 0,75 %					1 0,75 %		1 0,75 %		1 0,75 %	
	1 0,75%			71 53,78%			2 1,51%		4 3,03%		3 2,27%		2 1,51%		2 1,51%		3 2,27%		1 0,75%		1 0,75%			1 0,75%		1 0,75%		1 0,75%		1 0,75%	
(132=100 (%))																															

A gyakorító igék képzőinek teljes tartományát 828 képző alkotja, tehát az adatanyag 15,94 százaléka szolgál alapul a fenti arányok megállapításához.

9. melléklet

A XVI–XVIII. századi mozzanatos igék képzőinek használati köre a különböző nyelvi szinteken abszolút számokban és százalékban kifejezve

Képző	-ad/-ed, -od/-öd			-an/-en			-d/-t			-dul/-dül			-n:			-al, -all/-el, -ell			-t					
	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.	16.	17.	18.			
Század																								
	1	2	3																					
	4%	8%	12%																					
Nyelvi szintek, stílusok	Beszélt			Magán- levelezés			Hivatalos																	
			1																					
			4%																					
Összesen 25 100%	2	3	4																					
	8%	12%	16%																					
		9																						

10. melléklet

A XVI–XVIII. századi passzív intranzitív (szenvedő képzők) használati köre a különböző nyelvi szinteken abszolút számokban és százalékban kifejezve

Képző		-atik/-etik			-tatik/-tetik		
Század		16.	17.	18.	16.	17.	18.
Nyelvi szintek, stílusok	Beszélt			1 1,96%			4 7,84%
	Magánlevelezés		2 3,92%			12 23,52%	3 5,88%
	Hivatalos	1 1,96%			14 27,45%	10 19,60%	4 7,84%
	Összesen 51 100%	1 1,96%	2 3,92%	1 1,96%	14 27,45%	22 43,13%	11 21,56%
		4 7,84%			47 92,15%		

A szenvedő igék képzőinek teljes tartományát 318 képző alkotja, tehát az adatanyag 16,03 százaléka szolgál alapul a fenti arányok megállapításához.

11. melléklet

A cselekvő és szenvedő igék képzőinek használati köre a XVI–XVIII. században különböző nyelvi szinteken (összesítés)

Képző		gyakorító	mozzanatos	passzív
Nyelvi szintek, stílusok	Beszélt nyelvi szint	83 62,87%	12 48%	5 9,80%
	Magánlevelezés	31 23,48%	11 44%	17 33,33%
	Hivatalos nyelv	18 13,63%	2 8%	29 56,86%
Összesen 208 100%		132 100%	25 100%	51 100%

VI. Összegzés

A szóképzés nyelvünk legkorábbi időszakaiban elsőrendű fontosságú szóalkotási mód volt. Képzőink és képzett szavaink állománya folyamatosan gyarapodott; a társadalom messzemenően kihasználta a szóképzésben rejlő lehetőségeket, amelyek kommunikációs igényeit kielégítették. A kései ómagyar kor végéig vitathatalanul központi szerepet játszott a szóképzés a szókincs bővítésében. Ezt követően azonban jelentősége valamelyest csökkenni kezdett.

A deverbális igeképzők viszonylag egységes, nagyon lassan változó rendszert alkottak, így tehát elmondható, hogy a különböző korszakok képzőrendszere lényeges tulajdonságait tekintve hasonló képet mutat. A változásokat mennyiségi mutatók, valamint a funkciók intenzitásbeli, árnyalatnyi különbségei jelzik. Egy nyelv alaktani sajátosságai az adott nyelv karakterét – a magyar nyelv agglutináló jellegű – meghatározó alapvető tulajdonságok hordozói. Így csak nagyon lassan változnak. Évszázadokig is nagyjából változatlan nyelvi jelekről van szó.

A XVI. század közepéig, a kései ómagyar kor végéig gazdag deverbális igeképzőállomány alakult ki, amely minden szempontból igen árnyalt képet mutat.

Hangalaki szempontból jellemző, hogy ősi, egyelemű képzők összetapadásával már az ősmagyar kórtól kezdve létrejönnek kételemű képzőink, illetve többszótagú képzőbokraink. A képzőbokok kialakulása sosem tekinthető véglegesen lezárt folyamatnak, ez bármikor végbemehet, s ez a tendencia a mai napig megfigyelhető (D. Bartha 1958: 10–12, 1992: 55, Keszler 2000a, 2000b). A tövéghangzónak a tőtlől való elszakadásához vezető folyamat az ősmagyar kortól nagyjából a kései ómagyar korig tart. Az alsó nyelvválású tövégi magánhangzó már az ősmagyarban képzőink részévé válhatott, s ez a folyamat más tövégi magánhangzók esetében a XVI. század végéig folytatódott. Ezt követően e tövégi magánhangzók a képző testébe tapadva, annak részeként, előhangzóként éltek tovább; tehát értelemszerűen a korábbi C hangalakú képzők vizsgált adatanyagunkban többnyire VC hangalakot mutatnak (pl.: a *-d -ad/-ed, -od/-öd* változatai, az *-l -al/-el, -ál/-él* hangalakjai stb.).

Az Erdélyi magyar szótörténeti tár címében is jelzi, hogy a magyar nyelvterület keleti régiójának nyelvi anyagát tartalmazza, adatanyagában számos olyan képzőbokrot találni, amely hangalaki szempontból eltérő a standard változattól. Ezekkel a képzőbokokkal kevés származék jött létre, ami sejteti, hogy sosem váltak az irodalmi nyelv részévé, annál inkább gazdagították a nyelvjárásokat (pl. *-csel: általlépcsél* ‘átlépeget’: 1585: *lepchielenek által* [Kv; TJK IV/1. 486b]; *-cong: marcong* ‘harap, szagat’: 1749: *martzongotta* [Szentbenedek SzD; Ks]; *-acskál/-icskál: faricskál* ‘faragdos’: 1599: *faraczkal vala* [UszT 14/39]. 1629: *fariczkálnak vala* [Kv; TJK 10] származékban). Bár a XVI. század végétől egyre inkább teret hódít az egységesülő irodalmi nyelv, s ez lassanként magával hozza a nyelvjárási sajátosságok háttérbe szorítását hangtani szempontból is, a kiegyenlítődsé hosszú folyamat eredménye. Az egységesülő irodalmi nyelv teljes megszilárdulásáról csupán a nyelvújítást követően beszélhetünk.

Ugyanakkor vizsgált anyagunkban olyan hangalakbeli különbségek, eltérések is megfigyelhetők, amelyek máig is jelen vannak nyelvjárásainkban. Ilyenek például az *-ít* képző különböző formái (*-itt, -ítt, -ét*), vagy néhány zártabb, illetve nyíltabb magánhangzós képzőforma. Az *-ít* képző hangalakváltozatai egymás mellett élnek, s bár az *-ét* kiszorult az irodalmi nyelvből, a nyelvjárásainkban máig is élő forma.

A deverbális igeképzők funkciói a kései ómagyar kor végéig meglehetősen differenciált, árnyalt képet mutatnak. Az elsődleges funkció mellé különböző grammatikai jelentésárnyalatok kifejezésének lehetőségei járultak. Ezek általában annak köszönhetően jöttek létre, hogy a képzők bokrosulása alkalmával különböző funkciójú elemek is tapadhattak egymáshoz. Ezek a grammatikai árnyalatok hangsúlyozottan érvényesülnek a képzők funkcionális szembenállásakor (pl. *-dít* : *-dul/-dül* esetében ahol a mozzanatosság mellé a tranzitivitás, illetve intranszitivitás társul).

Az igeképzők fő funkciói természetesen megegyeznek a középmagyart megelőző, s az azt követő korszakokban is.

Változások tekintetében a legnagyobb mozgás a cselekvő igék képzői esetében tapasztalható. A gyakorító igék képzőállománya már a kései ómagyar korban különösen gazdag. Vizsgált adatanyagunkból úgy tűnik, hogy a középmagyar korszakban ez az állomány még tovább gyarapodik. Igaz, hogy egyes képzők produktivitása csökkenni kezd, avagy teljesen meg is szűnik (pl. *-dácsol*, *-dok/-dek/-dök*, *-kos*, *-os*), másoké ugyanakkor valamelyest megerősödik (pl. *-gál/-gél*). A *-gat/-get* képző produktivitása, gyakorisága tovább növekedik, annyira, hogy Kiefer (1998: 254) már csak ezt a gyakorító képzőt tekinti elevennek a mai magyar nyelvben, valamint az onomatopoetikus származékokat létrehozó *-g*-t. Az Erdélyi magyar szótörténeti tár anyagában számos nyelvjárási képző is előfordul (pl. *-cong*, *-cangol*, *-cikal*, *-csol/-cse/-csöl*, *-gódozik/-goldozik*) előfordulásuk az adatanyag alapján csupán a magyar nyelvterület keleti régiójában bizonyított. Tér- és időbeli elterjedésük vizsgálata további kutatást kíván.

A mozzanatos igék képzőinek állományában némileg más a helyzet. A kései ómagyar korban a primer képzőkből létrejön ugyan néhány képzőbokor is, azonban a csekély számú képzett mozzanatos igék sorában a képzőbokokkal keletkezettek különösen kevesen vannak. Az *-an/-en* képző, amely elsősorban hangutánzó származékokat hoz létre, ebben a funkciójában különösen produktív (pl.: *cseppen* 1750: *Csepént* [Borbánd AF; Ks 83]. *Kikoppán* 'kicseppen': 1736: *kikoppána* [MetTr 338, 340]. 1744: *ki koppantak* [Bölon Hsz; INyR]. *Kilobban* 'fellángol', 'lobban': 1584: *lobbant* ky [Kv; TJK IV/1. 209]. *Kiloccsan* 'kifröccsen': 1733: *ki locsana* [Csicsóhágymás SzD; JHb]. *Lepattan* 1631: *lepattant* vala [HSzj abroncs al.]. *Loccsan* 'fröccsen': 1710k.: *loccsanna* [BÖn. 591]. *Moccan* 'mozdul': 1672: *moczczanni* [TML VI, 224–5 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]). A mozzanatos igék képzői már a kései ómagyar korban többségükben improduktívak. Az improduktívra válás folyamata a továbbiakban is folytatódik. Vizsgált adatanyagunkban is kevés mozzanatos képzőt találni, s ezek igencsak gyér előfordulásúak. Képzőink e csoportja folyamatosan csökken, aktivitását elveszti, s helyüket más nyelvi eszközök veszik át, amelyek alkalmasak a mozzanatosság kifejezésére. Olyannyira, hogy Kiefer magyar nyelvtanában csupán egyetlen termékeny mozzanatos képzőt említ, az *-n*-t, amely onomatopoetikus származékok létrehozására szolgál, s funkcionális ellenpárja a gyakorító *-g*-nek.

A tranzitív igék képzői a kései ómagyar korban jelentős nagyságú csoportot alkottak: *-l* (*-al/-el*), *-lal/-lel*, *-t*, *-at/-et*, *-tat/-tet*, *-ít*, *-sz* (*aszt/-eszt*) (D. Bartha 1992: 111). Ezek közül különösen az *-at/-et*, *-tat/-tet* produktív, a többi képző már általában az improduktivitás valamely fokán található. Míg ez utóbbi kettő egyaránt betölthet kauzatív és faktitív funkciót, az előbbieket csak kauzatív származékokat hoznak létre. A Szótörténeti tár adatanyagából is kitűnik, hogy a folyamat a következő korszakokban is tart. A műveltető képzők zöme ugyanis lassanként improduktívra válik, a velük alkotott származékok lexikalizálódtak (pl. a *-lal* képzővel alkotott *fájlal*, *hizlal*). Az *-aszt/-eszt* megőrzi valamennyire elevenségét, amely elsősorban funkcionális ellenpárjának, a *-d*-nek köszönhető: *bágyaszt* : *bágyad*). Vizsgált anyagunkban az *-at/-et* és a *-tat/-tet* egyaránt termékeny képző mindkét funkcionális árnyalatában, a *-tat/-tet* azonban jóval gyakoribb, s ez a tény előrevetíti az *-at/-et* háttérbe szorulását. Kiefer (1998: 257) a mai magyar nyelvben csupán a *-tat/-tet* képzőt tartja produktívnak.

Az aktív intranszitiv igék képzőinek kategóriájában a különböző funkcionális típusokba tartozó származékok képzése az intranszitiv képzők egész sorával történik. A kései ómagyar korban ezt a funkciót a gyakorító képzőből intranszitivra fejlődött *-odik/-edik/-ödik*, *-ozik/-ezik/-özik*, *-kodik/-kedik/-ködik*, *-kodik/-kezik/-közik* tölti be, valamint az *-ul/-ül*, amely eredetileg is visszaható funkciójú képző lehetett. Ezek a képzők a továbbiakban is megőrzik elevenségüket, valamint sokféle funkcionális származékcsoport létrehozására való alkalmasságukat. Vizsgált adatanyagunkban ezek a képzők reflexív, reciprok, időbeli kiterjedés kifejezését szolgáló és mediális származékokat hoznak létre. Az *-odik/-ödik* hosszú magánhangzós változata, az *-ódik/-ődik* pedig medio-passzív származékokat képez. A középmagyarban tettenérhető a

mediális és mediopasszív származékok számának növekedése Ugyanez érvényes az előző korokban kialakult reciprok igék típusára is. E képzőknek teljes funkcionális palettáját áttekintve megállapítható az is, hogy a visszaható származékok száma a középmagyarban sem igen növekedik, noha a kései ómagyar korban is viszonylag kevés reflexív ige akad. Az *-ul/-ül* képző produktivitása a középmagyar kort követően folyamatosan csökken, míg a többi képzőforma máig produktív reflexív, reciprok és mediális funkcióban egyaránt. Az *-ódik/-ődik* pedig a medio-passzív származékok létrehozásában szintén termékeny, eleven képzőnk.

A passzív intranszítív (szenvedő) igék képzője, az *-atik/-etik* és a *-tatik/-tetik* a kései ómagyar korban is kizárólag a szenvedő ige kategória képzésére szolgál, grammatikai jelentéstartalmának általános jellege következtében teljesen produktív, a vele alkotott származékok általában nem lexikalizálódnak. A latin nyelvi hatás miatt a szenvedő igealak használati gyakorisága már a kései ómagyarban rendkívüli méreteket ölt, s ez a tendencia adatanyagunkban is jelen van. A szenvedő szerkezetek háttérbe szorulása a latin nyelvi hatás megszűnésével egy időben történik, tehát folyamatos csökkenéssel a nyelvújítást követően számolhatunk.

Máig eleven, száz százalékosan produktív a ható ige képzője, a *-hat/-het*, amely azonban bizonyos tekintetben (gyakori és szabályszerű előfordulása, valamint helye a szótő-toldalékok sorában) viselkedése, funkciója szerint rokon a módjelekkel (Kenesei 1996: 92–95, 1998: 67–80, Keszler 1997: 86–90, Ruzsiczky 1961a: 361).

Nagy általánosságban elmondható, hogy gazdag képzőállományunk fejlődése valamelyest csökkenő tendenciát mutat. Számos képzőnknek, amely az ómagyar, vagy a középmagyar korban viszonylag gyakori, termékeny volt, produktivitása a lexikalizálódással megszűnik, csak a származékaikban élnek tovább. A szinonimák harcából néhány képző megerősödve került ki, s így az egyes funkciókat egy-két, a cselekvő igék esetében valamivel több képző tölti be. Ebben a folyamatban szerepe van más nyelvi elemek térhódításának is (pl. az igezőtők szerepe a mozanatosság kifejezésében). A nyelvjárárok gazdagabbak a képzőhasználat tekintetében, az egysíkúbbá válás a mai köznyelvben tettenérhetőbb.

Az Erdélyi magyar szótörténeti tár adatanyagának forrásaiból adódóan, e munka képzővizsgálata csupán a keleti nyelvterületre terjedhetett ki. Annak feltérképezése, hogy a képzőhasználatot illetően milyen a viszony a magyar nyelvterület többi régiójával, s ezek hogyan arányulnak egységesülő irodalmi nyelvünkhöz, vagy a mai köznyelvhez, a nyelvtörténeti kutatások megválaszolandó kérdéseihez tartozik.

VII. Adattár

A cselekvő igék képzői

A gyakorító igék képzői

- cangol:** **marcangol** 'tépáz': 1777: *morczonglani* [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1794: *martzongollyák vala* [Déva; Ks 79. XXVI. 10].
- cikál:** **beráncikál** 'beráncigál/rángat': 1793: *bé rántzikálták* [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].
- col:** **bevoncol** 1. 'behúzogat/vonszol': 1768: *be vontzolták* [Káján SzD; BK]. 2. 'behurcol': 1788: *bé vontzoltanak* [Somb. II. „Nagy András Kis Petri Contibuens”-nek az alispánhoz intézett lev.]. **Hurcol-voncol** 'húz-von': 1771: *hurtzolt, vontzolt* [Dés; DLt 321. 12b Eva Onaki Szabo cons. Alexandri Kis vall.]. 1775: *hurtzolni vontzolni* [Tarcsfva U; Pf]. 1786: *hurtzolták, Vontzolták* [Torda; KW].
- cong:** **marcong** 1. 'harap, szaggat': 1749: *martzongotta* [Szentbenedek SzD; Ks]. 2. 'tépáz': 1675: *marcongották* [KemÖn. 136]. 1763: *Martzangván* [Nagyida K; Told. 9]. 3. 'becsmérel': 1763: *morczongja* [Torda; TJKT. 147].
- csol/-csell/-csöl:** **általlépcsel** 'átlépeget': 1585: *lepchielenek által* [Kv; TJK IV/1. 486b]. **Kopácsol** 1.: 1699: *kopaczoznak vala* [Hagymásbodon MT; BálLt 62]. 1710 k.: *kopácsoltam* [BÖn. 529]. 2. átv. kb. 'ütöget': 1660: *kopácsol* [TML I, 554 Korda Sigmund lev. Teleki Mihályhoz]. 1748: *kopácsollyon* [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Kálnoki Ferenc lev.].
- acskál/-icskál:** **faricskál** 'faragdos': 1599: *faraczkal vala* [UszT 14/39]. 1629: *fariczkalnak vala* [Kv; TJK 10]. 1778: *faratskált* [O.tordos AF; BK ad 465 Pirle Stefán (60) jb vall.].
- ad/-ed, -od/-öd:** **döföd** 'döfköd, döfdös': 1733: *döföldött* [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. 1765: *döfötte* [Kisened AF; Esz-Mk Vall. 130]. 1785: *döfödjek* [MNy XXXVIII, 57]. **Nyomod** 'nyomkod': 1630: *niomottak* [Mv; MvLt 290. 198b]. 1773: *nyomodta* [Nyáradsztlászló MT; Sár.].
- dácsol:** **kapdácsol** 'vmit foglalatni igyekszik, vmin kapdos': 1757: *kapdácsolt* [Gyszm; DE 3 St. Kémenes (38) pp vall.].
- dal/-del, -dál/-dél:** **furdal** 'fukál': 1767: *furdolták* [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.]. **Harapdál** 'harapdos': 1689: *harapdalta* [SzJk 242]. 1699: *harabdalt* [Dés; Jk 291a]. **Kapdál** 'vmin kapdos, vmit foglalatni igyekszik': 1781: *kapdálni* [Gyszm; DE 3. 7]. **Mérdel** '(területet) felméreget': 1722: *mérdelik vala* [Kvh; HSzjP Kantában lako Zernyesti Mihály (25) vall.].
- dogál/-degél/-dögél:** **addogál** '(el)adogat': 1765: *addagálták* [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. **Álldogál** '(meg)van': 1673: *aldogal* [A.jára TA; Berz. 7. LXV/32]. **Áruldogál** 'árulgat': 1722: *áruldogal* [Fog.; KJ Miss. Rétyi Péter lev.]. **Bírdogál** 'birtokolgat': 1678/1683: *birdogalvan* [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1688: *birdogalta* [Szentgerice MT; Sár]. 1755: *birdogalták* [Havadtó MT; LLt 72/6]. **Cammogdogál:** 1772: *Czammogdogal* [Ádámos KK; JHb XX/27. 18]. **Csepegdegel** '(cseppenként) folydogál': 1716: *csepegdegel* [Nagyida K; Told. 22]. **Érezdegél** 'érezget': 1682: *érezdegelnys* [Kv; RDL I. 160]. 1754: *erezdegelni* [NSz; Ks 96 Haller János lev.]. **Fájdogál** 'enyhén, mindegyre fáj': 1752: *fajdagal* [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. **Folydogál** 1. 'lassacsán folyik': 1772: *foljdogal* [Ádámos KK; JHb XX/39]. 2. 'csordogál': 1597: *foldogal wala* [Kv; TJK VI/1. 94]. 3. 'teldegél, lassacsán telik': 1782: *foljdogalt* [Torockó; Thor. XX/5]. 1784: *fajdagal* [Dés; Hr 5/40]. **Fondogál** 'fonogat': 1769/1778: *fondogallyák* [Kárásztelke Sz; BfN DDD/4]. **Gyüldögél** 'gyűlöget': 1754: *gyüldögelvén* [Dési ref. egyhm. conscr.].

Hajdogal 'hajtogat': 1747: *hajdogaltanak* [A.várca Sz; Ks 27/XVII]. **Iddogál** 'iszogat, italozgat': 1584: *Jdogaltanak* [Kv; Tjk IV/1. 213]. 1638: *iddogalt* [Mv, Mvlt 291. 170a]. 1744: *iddagoltunk* volna [Székásbesenyő AF; Told. 3]. 1796: *iddogalni* [Mv; Born. XXXIX. 53 Fr. Szathmári jun. (23) vall.]. **Járdogál** 1. 'járkál': 1584: *iardogalt* [Kv; Tjk IV/1. 274 Chieob Georgy vall.]. 1592/1593: *iardogalt* [Szászníres SzD; Ks 35. V/12]. 1785k.: *Járdogálnék* [EM XX, 500 Balás kódex]. 2. 'jármozgat': 1748: *járdogalom* [Somlyó Cs; ApLt 5 Bőjte Lőrinc lev. Apor Péterhez]. 3. 'eső esetet': 1729: *járdogal vala* [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller Jánod lev. Apor Péternéhez]. **Jődögél** 1. 'jövöget': 1590: *Jeodeogeltek* [UszT]. 1755: *jődögeltünk* [Faragó K; Told. 36]. 1762: *jödegeltem* [Hagymásbodon MT; Told. 48]. 1766: *jődögeltünk* [Kp I. 231 Nic. Györbiro (49) miles equ vall.]. 1770: *jödegelven* [Nagyercse MT; Told. 3a]. 1774: *jödegelvén* [Vaja MT; Told. 46/14]. 1787: *jődögelttem* [Tasdnád Sz; KLev.]. 2. '(had/haddal) vonul': 1604: *Jödögelnék*, [Rava U; UszT 18/139 marossj Janos Rauay lib. vall.]. 1678/1683: *iödögeltünk vala* [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1703: *jödögélvén* [Kv; KvE 279 SzF]. 3. 'közeleg': 1653: *jödögelni* [ETA I, 139. NSz]. **Kaszáldogal** 'kaszálgat': 1772: *kaszáldogalnánk* [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. **Keldegel** 'áru fogyogat, elkeleget': 1722: *keldegel* [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből]. **Kerüldegel** 'kerülget': 1634: *kerüldegeli* [Mv; MvLt 291. 20b]. **Készüldegel** 'készülget': 1708: *keszüldegel(ne)k* [Fog.; KJ Fogarasi János lev.]. 1783: *készüldegelvén* [Kissáros KK; JHb XX/8. 7]. **Lakdogál** gyak. 'lakik, lakozik': 1781: *lakdogáltak* [RettE 413]. **Lesdegél** 'leselkedik, lesködik': 1640: *lesdegélte* [Mv; MvLt 291. 212–5 átírásban!]. **Maraddogal** 'meg-megmarad': 1710k.: *maraddogalt* [CsV]. **Mendegél** 1. 'ballag, (lassan/kényelmesen) megy': 1662: *مندegélvén* [SKr 268]. 1744: *مندegélvén* [Bölon Hsz. INyR Damokos Andrásné Farkas Kata vall.]. 1761: *مندegelnék vala* [Koronka MT; Told. 26]. 1762: *مندegelttem* [Hagymásbodon MT; Told. 48]. 1767: *مندegélvén* [Mezőkapus TA; Berz. 4. 17. K. 2]. 1775: *مندegélvén* [Tarcsva U; Pf]. 2. 'menetel': 1662: *مندegélnék vala* [SKr 267]. 3. 'elmúlóban/távozóban van': 1662: *مندegél* [SKr 138]. **Mondogál** 'mondogat': 1676: *mondogálja* [TML VII, 141 Nalácsi István és Székely László lev. Teleki Mihályhoz]. **Néздеgel** 'meg-megnéz': 1640: *néздеgelte* [Mv; MvLt 291. 189a átírásban!]. **Nődegel** 'növoget': 1774: *nődegell* [Polyán TA; JHb XVI/15]. **Nyomdogál**: 1600: *nyomdogala* [UszT 15/64 Bodo Benedekne, Ersebet azzony Zent Egyhazas Olahfalwy vall.]. **Nyugdogal** 'nyugszik, pihenget': 1671: *nyugdogalik* [KJ]. 1687: *nyugdogalnak* [ApLt 6 Kálnoki Sámuel lev. feleségéhez, Lázár Erzsébethez].

-dok/-dek/-dök: bujdokik 'bujkál': 1583: *Budoktam* [Kv; Tjk 4/1. 166].

-dokol/-dekel/-dököl, -dákol: bujdákol 'bujkál': 1762: *budákolt* [Kézdikövár Hsz; Bogáts 12]. 1765: *bujdákolt* [Szépenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 10]. **Bujdokol** 1. 'bujkál': 1583: *budokla budokolt* [Kv; Tjk 4/1. 157]. 1585: *Budokol vala* [Kv; Tjk 4/1. 482]. 1591: *budoklani* [Kv; Tjk 4/1. 164]. 1597: *búdokot búdoklote* [Kv; Tjk VI/18. 13]. 1629: *budoklot* [Kv; Tjk 18]. 1671: *budokolnak* [Radnót MT DLev. 3. XXXIA. 14]. 1711: *budokol, budoklot budoklek* [Vacsárcsi Cs; born. XXXIX. 50]. 1736: *bujdokolt* [Kibéd MT; Sár]. 1793: *bujdokolván* [Érkávás Sz; TKhf 13/34]. 2. 'bujdosik': 1742: *bujdoklott* [Kisened AF; JHb]. 1758: *bujdoklunk* [Szakatura SzD; TKI]. 1783: *bujdoklik* [Koronka MT; Told. 39/12]. **Érdekel** 1. 'bökdös, döföl': 1737: *érdeklette* [Dés; Jk 228b]. 2. 1795: *érdekelvén* [Ádámos KK; JHb XIX/49]. 3. 'érintget': 1751: *érdekleni* [Szászújfalú; Told. 67]. 4. 'illet': 1796: *érdeklik* [Torockó; TLev. 10/6]. 5. 'sért': *érdeklett* [Hsz; MkG]. 6. 'szorongat': 1704: *erdeklik* [Szárhegy Cs; Lt Fasc. 71]. **Esdekel** 'esedezik': 1783: *esdekeltek* [Szamosfva K; Eszt-Mk]. **Mérdekel** '(területet) felmér vagy eloszt': 1727: *mérdékeljük mèrdekelvin* [Vaja MT; DobLev. III/505. 4b].

-dos/-des/-dös: bujdosik 1. '(idegenben) bolyong, bujdokol': 1570: *Bwdossal* [Kv; Tjk III/2. 16f]. 1585: *bujdosot* [Kv; Tjk IV/1. 507]. 1591: *Budosnom* [UszT]. 1592: *budosek* [UszT]. 1593: *budosek* [Kv; Tjk V/1. 401]. 1597: *búdosek* [Kv; Tjk VI/1. 14]. 1604: *Budoswnk wala* [Újszékely U; UszT 18/168]. 1634: *oda budosot* [Mv; MvLt 291. 32a]. 1717: *bujdosik*

[INyR Csz, Gysz és Ksz panasza]. 2. 'bujkál': 1571: *budossott* [SzO II, 326 a székelység panasza az egy-hez]. 1573: *ely Bwdosot Ne Budosnek* [Kv; Tjk III/3 216]. 1574: *Budostatok* [Kv; Tjk V/1. 209]. 1592: *budosot* tetoua [UszT]. 1597: *búdostak* ala s fel [Kv; Tjk VI/1. 38]. 1600: *budosnom* [UszT 15/24]. 1612: *búdosnejek* [Kv; PL Pr 47 fej.]. 1623: *budossanak* [Csíkszereda; Törzs]. 1629: *budosot* [Mv; MvLt 290. 147a]. 1649: *budosik* [Királyhalma KK; Ks 67. 46. 24a]. 3. 'bujdosóként megy/kerül vhová': 1579: *bujdosoth volna* [Dés; DLt 205]. 1591: *budostanak vala* [Kv; Tjk VI/1. 340 Gergely Pal veres darabont-tizedes (Jakabfva Cs) vall.]. 1632: *budossanak* [Kv; Ks 41. d. 21]. 1632: *budosnom* [Mv; MvLt 290. 62b]. 4. 'kószál, kóborol': 1570: *Bwdosik* [Kv; Tjk III/2 111]. 1573: *Bwdosny* [Kv; Tjk III/3. 414]. 1585: *budosik vala* [Kv; Tjk IV/1. 501]. 1590: *Bwdostam* [UszT]. 1592: *budosot* [Kv; Tjk V/1. 275]. 1592: *budossam* [Kv; Szám. XIV/5. 144]. 5. 'vándorol': 1601: *budosek* [Kv; Tjk VI/1. 558]. 1633: *budosnunk* [F.venice F; Szád]. **Csapdos 1.** 'ütlegel': 1582: *chapidosa* [Kv; Tjk IV/1. 53]. 1598: *cziapdosak* [Kv; Tjk V/1. 162]. 1599: *czapdosnj kezd* [Kv; Tjk VI/1. 429]. 1600: *chyapdostak* [Kv; Tjk VI/1. 429]. 1630: *csapdosta* [Kv; RDL I. 20]. 1630: *czapdossak* [Mv; MvLt 290. 202b]. 1634: *cziapdosni kezd* [Mv; MvLt 291. 29a]. 1638: *czapdosta* [Mv; MvLt 291. 172a]. 1644: *czapdossa* [Mv; MvLt 291. 414b]. 1748: *tsabdosta* [BSz; JHb LXVII/3. 201]. 2. 'csapkod': 1606: *chiapdos* [UszT 20/203]. 1629: *chapidosot* [Kv; Tjk 13. 5]. 1631: *czapdosnak* [Mv; MvLt 290. 233b]. 1715: *Csapdosot* [Szentgothárd SzD; Wass]. 1738: *csapdosott* [Galac BN; WLt]. 1780: *tsapdosott* [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20]. 3. 'vagdos, csapkod': 1590: *cziapdosa* [Szu; UszT]. 1591: *czapdosot* [Kv; Tjk V/1. 175]. 1598: *chiapdosni* [Kv; Tjk V/1. 149]. 1753: *tsapdasat* [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. 4. 'vág, vagdos': 1783: *csapdosotunk* [Kissáros KK; JHb XX/8. 7]. **Csipdes 1.** 'csipked': 1582: *chipdesny* [Kv; Tjk IV/1. 68]. 1625: *czibdeste* [UszT 89]. 1642: *csipdeste* [Mv; MvLt 291. 318a]. 1689: *csipdeste* [SzJk 242]. 1716: *csipdeste* [Nagyida K; Told. 22]. 1744: *csibdeset* [Gyeke K; Ks]. 2. 'csapogat, cseneget, csórogat': 1761: *csipdesett* [Fasaczel H; Ks 113 Vegyes ir.]. 3. '(más földbirokából) el-elcsipeget/harapdos': 1738: *csipdestek* [Szásznyíres SzD; Ks 27. XVI]. **Dugdos** 'rejteget': 1598: *dugdossa* [Kv; Tjk V/1. 162]. 1765: *dugdosták* [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1780: *dugdossa* [Bethlen SzD; BK Ant. Bod magister scholae ref. (45) vall]. **Fogdos 1.** 'fogdosgat': 1635: *fogdossa* [Mv; MvLt 291. 53a]. 2. 'befogdos': 1664: *fogdostak* [Sajókeresztúr SzD; Born. XXXIX. 4]. 3. 'kifogdos/halászzgat': 1761: *fogdostak* [RettE 119]. 4. 'összefogdos': 1562: *fogdosának* [ETA I, 19 BS]. 1588: *fogdosni* [SLt J. 31]. 1666: *fogdossák* [Thor. III/3. Thorockai Mihály, Péter és István lev. a fej-hez]. 1740: *fogdossák* [Told. 3a]. 1771: *fogdostuk* [Esztény SzD; Told. 5a]. 5. kezét fogdos/kezét fogdossa: a. 'vmire kezét ad': 1586: *fogdoswa(n)* [Kv; Tjk IV/1. 543]. 1592: *fogdosuan* [Impérfa Cs; BCs]. 1631: *fogjdosua(n)* [Újfalú Cs; LLt]. 1638: *fogdosua(n)* [Hsz; Bál. 1]. 1695: *fogdosván* [Impérfa Cs, BCs]. b. 'kezét ad': 1598: *fogdossanak* [Kv; Tjk V/1. 238]. c. 'kezét szorongatja': 1572: *fogdosak* [Kv; Tjk III/3. 32]. 1642: *fogdosta* [Mv; MvLt 291. 352 átírásban!]. 1647: *fogdosta* [SzJk 66–7]. 6. 'katonának fog/szed': 1758: *fogdosni* [Szászkerked U; LLt Fasc. 109]. 1765: *fogdossák* [Szépkényerúsztmárton SzD, Eszt-Mk 36]. 7. 'megfogdos/markolás': 1570: *fogdossa volt* [Kv; Tjk III/2. 37]. 1591: *fogdostad* [Kv; Tjk V/1. 112]. 1597: *fogdossa* [Kv; Tjk VI/1. 72]. 1625: *fogdosta* [Bözöd U; UszT 89b]. 1631: *fogdossa* [Mv; MvLt 290. 237b]. 8. '(kínvallatás rendjén fogóval) (meg)csipeget': 1591: *fogdostak* [Kv; Szám. I/5. 28]. 1594: *foghlostak* [Kv; Szám. 6/VI. 4]. 9. átv. 'szorongat': 1586: *fogtatta* [Kv; Tjk IV/1. 587]. 1653: *fogdosni* [SzJk 70]. 10. kb. 'kezelget': 1717: *fogdosta* [Nsz, Ap. 2 Apor Péter lev. feleségéhez]. **Furdos** 'furkál': 1767: *furdossák, furdosták* [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.]. **Gyakdos** 'döfköd': 1584: *gyakdosa* [Kv; Tjk IV/1. 345]. 1600: *gyakdosny gyakdos* [Kv; Tjk VI/1. 455]. 1629: *gyakdoswan* [Kv; Tjk VV/3. 121]. 1630: *giakdos* [Mv; MvLt 290. 228b]. **Hágdos 1.** gyak 'be-behág': 1679: *hagdosnak* [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 88]. 2. 'átlépeget': 1582: *hagdosanak* [Kv; Tjk IV/1. 58]. 1763: *hágdos* [Kv; Tjk XVII/2. 132].

Harapdos 'harapdál': 1699: *harapdosot* [Dés; Jk 295a]. 1702: *harapdosot* [Dés; Jk]. 1773: *harapdosván* [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. **Kapdos 1.** átv. 'kapkod': 1600: *kapdostak* [UszT 15/58 Barla Janos Lokodi szabad zekely (60) vall.]. 1632: *kapdosni* [Mv; MvLt 290. 108a]. 1715: *kapdosva* [Fog.; UtI]. 1797: *kapdosot* [Sinfva TA; Borb.]. 1798: *kapdosot* [Déva; Ks Vegyes ir.]. **2.** 1705: *kapdosták* [WIN I. 630]. **4.** kb. 'csapkod, csapdos': 1631: *kapdos uala* [Mv; MvLt 290. 243a]. **5.** 'hozzá-hozzá/oda-odakap vkihez/vmihez': 1585: *kapdos vala* [Kv, Tjk IV/1. 486]. 1600: *kapdosnj* [Kv; Tjk VI/1. 525]. 1606: *kapdos* [UszT 20/203]. 1629: *kapdosnak uala* [Kv, Tjk VII/3. 101]. 1630: *kapdosnak* [Mv, MvLt 290. 196b]. **6.** 'fogdos': 1597: *kapdos wala* [Kv; Tjk VI/1. 100]. 1629: *kapdostak* [Kv; Tjk VII/3. 147]. 1631: *kapdosnak vala* [Mv; MvLt 290. 50a]. 1755: *kapdosott* [Ks 86 Baló Antal lev. Nsz-ből]. 1777: *kapdosot* [Sárvásár K, KLev.]. **7.** másfelé/másokon kapdos: kb. 'mással szeretkezik, éli világát': 1775: *kapdosott* [RettE 353]. **8.** 'kapogat, szereztet': 1754: *kapdosni* [Gernyeszeg MT; TGsz 16]. **9.** kapdos rajta/vmin 'vki birtokát/tulajdonát foglaltatni igyekezik': 1586: *kapdos vala* [Kv; Tjk IV/1. 610]. 1587/1721: *kapdostak* [Nagysztmihály Sz; Ks 15. XLVIII. 21]. 1606: *kapdostal* [UszT]. 1640: *kapdosna* [Tótör SzD; Ks 42. C. 26]. 1689: *kapdosni* [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21]. 1702: *kapdos* [Zágon Hsz; HSzjP Olosz György (60) jb vall.]. 1754: *kapdosson* [Sárpatak MT; TGsz 16]. **10.** kapdos rajta/vkin: kb. 'vkít személyében alattvalóvá/jobbággá igyekszik tenni': 1598/1635: *kapdosni* [Mv; APol. I. 68]. 1615: *kapdosoth* [Törzs. Kapas Mihály Derzej (50) jb vall.]. 1618: *kapdos* [Borb. I fej.]. 1674: *kapdosok* [Bözödújfalú U; Pf]. 1676: *kapdossanak* [Vaja MT; Ks]. 1724: *kapdos* [O.lápos SzD; BK. Koszta Simon (50) jb vall.]. **11.** 'el-elcsipdes/csipeget (vki birtokából vmennyit)': 1572: *kapdoszthanak* [Dés; DLt 184]. 1583: *kapdosva* [HSzjP]. 1681: *kapdosni* kezdettek uolt [Csepegómacskás K; SLt AM 11]. 1714: *kapdosni* [Déda MT; MúzBf]. **12.** rajta kapdos: 'rajta-rajtaüt': 1657: rajta *kapdosott* [KemÖn. 66]. **13.** 'harácsolgat': 1653: *kapdosott* [ETA I, 64 NSz]. 1662: *kapdossák* [SKr 373]. 1776: *kapdosták* [Zágon Hsz; HSzjP Sigismundus Király (66) vall.]. **14.** 'lopogat': 1638: *kapdosot* [Mv; MvLt 291. 138b]. **15.** átv. kb. 'vmiért esenkedik, vmire áhítozik': 1662: *kapdosunk* [SKr 715]. 1710: *kapdosott volna* [CsH 296]. 1710k.: *kapdosa* [BÖn. 419]. **Lődös** 'lödöz': 1655: *lödösvén* [Mezőpagocsa MT; TSb 21]. 1666: *leödöset* [Szkr; BálLt 50]. **Nyomdos 1.** 'tapod': 1662: *nyomdosván* [SKr 603]. 1768: *Nyomdosot* [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. **2.** 'nyomkod' 1778: *nyomdossa* [Egerbegy TA; JF Bettyerán Kratsun (40) vall.].

-doz/-dez/-döz: álladozik 'állingál, álldogál': 1773: *alladozni* [Dés; Ks 32]. **Bomladozik** 'romladozik': 1769: *bomladozott* [UszLt XIII. 87]. **Fedez 1.** 'leplez, palástol': 1793: *fedezni* [Somkerék SzD; Berz. 10 fasc. 77]. **2.** 'rejteget': 1585: *fedezzenek* [Kv; TanJk I/1. 10]. **Foldoz 1.** 'foltoz': 1570: *foldoz(n)y* [Kv; Tjk III/2. 158]. 1643: *foldozta* [Mv; MvLt 290. 221a]. 1765: *fodozni* [Mezőzáh TA; Mk VII/6]. **2.** '(meg)igazít/javít': 1573: *foldozta* [Kv; Tjk III/3. 223]. 1595: *foldoztak* [Kv; Szám. 6/XVIIa 272]. 1650: *foldoztam* [Kv; AsztCJk 57b]. **3.** 'tataroz': 1593: *foldozot* [Kv; Szám. XXI/5. 28]. **Dagadoz** 'puffadozik': 1720: *dagadoz* [Ks 96 Apor Péter lev.]. **Döledezik 1.** 'omladozik, dülöfélben van': 1761: *döledezeni* [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 17]. **2.** 'dülöngél, tántorog': 1749: *döledeztek* [Korolya H; Ks 101]. **Haladoz** 'halasztódik': 1619: *haladoz* [BTN 381]. **Hajladozik 1.** 'döledezik': 1573: *hayladozny* [Kv; Tjk III/3. 270]. 1585: *hailodozny* [Kv; Tjk IV/1. 477]. **2.** átv. 'bizonytalankodik': 1662: *hajladozni* [SKr 636]. **Hulladozik 1.** 'bomladozik': 1729: *hulladozni* [Buza SzD; JHb V/2]. **2.** 'omladozik': 1732: *hulladozni* [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51]. **3.** 'hulldogál': 1638: *hulladoz* [Mv; MvLt 291. 161a]. **Ingadozik 1.** 'ing': 1736: *Ingadoznak* [Várhegy MT; CU]. **2.** 'leng' 1588: *Ingadozanak* [Kv; Szám. 4/III. 29]. **3.** 'támolyog': 1783: *ingadozta(na)k* [Doboka; Mk]. **4.** 'meginog, tétovázik': 1662: *ingadozna* [SKr 666–7]. **Kapdoz** kb. 'beleakad, belekaptos, kötölődzik': 1662: *kapdozván* [SKr 314]. **Lengedez 1.** 'szellő fújdogál': 1697: *lengedez* [Szamosfva k; Ks 90]. **2.** (hír) 'terjeng': 1662: *lengedez* [TML II, 375 Ebeni István lev. Teleki Mihályhoz].

- 1672: *lengedezett* [TML VI, 201 Székely László lev. Teleki Mihályhoz]. 1703: *lengedez* [Kv; KvE 275 SzF]. **Lődöz:** 1. 'lövöldöz': 1704: *lödöztek* [Kv; KvE 285 SzF]. 1757: *lodözzenek* [Kvh; HSzjP Szóts István Farago (64) vall.]. 1769: *lödözve* [K; Told. 3a]. 1775: *lődezet* [Fintoág H; Ks 123 Vegyes ir.]. 1790: *lödöznek* [TL. Bodoki József lev.]. 2. 'vki/vmit meg-meglő': 1728: *lödözni* [Hidvég Hsz; Mk I. Joan Barabás (56) jb vall.]. **Lövöldöz** 'lödöz': 1574: *leoweldezny* [Kv; Tjk III/3. 353]. **Omladozik 1.** '(építmény) lassanként omlik': 1673: *omladoznak* [TML VI, 529 Teleki Mihály lev. Bornemisza Annához]. 1681: *omladozni* [Vh; VhU 502, 508]. 2. '(part) leszakadozik': 1772: *omladozott* [Ádamos KK; JHb XX/27. 48].
- og/-eg/-ög, -ag: ballag** 'bandukol, lassan lépegetve megy': 1573: *ballagnak volt* [Kv; Tjk III/3. 209]. 1574: *Ballagot* [Kv; Tjk III/3. 390]. 1584: *Ballagek* [Bonchida K; Ks 42. B. 21]. 1599: *balagek* [Kv; Tjk VI/1. 320–1]. 1600: *ballagtam vala* [UszT 15/5]. 1612/1613: *ballagnek* [KJ]. 1632: *ballagh uala* [Dés, DLt 402]. 1762: *ballagjan* [Nagyida K; Told. 5]. **Bódorog 1.** 'kóborol, kószál': 1765: *bodorogni* [Torda; TjktV. 293]. 1777: *oda bodorgott* [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. 1778k.: *bodorog* [BK ad nr 465]. 1798: *bodorgottunk* [Ádamos KK; JHb XIX/58]. 2. 'ólálkodik, leselekedik, sündörög': 1771: *bodorgottunk* [Bukuresd H; Ks 114. 61]. **Csikorog 1.** 'csikorgó hangot ad': 1629: *czikorogion* [Kv; Tjk VII/3. 115]. 1631: *czikorgot* [Mv; MvLt 290. 239b]. 1768: *Csikorogni* [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1769: *csikorogni* [Mv; Ks]. 1770: *csikorgot* [Nagyrapolt H; JHb XXXI/17. 9]. 2. kb. 'ténfereg': 1740: *csikorog* [Hadad Sz; WH Árva Gálfi Susanna lev. Wesselényi Ferenchez; csak az aláírás sk]. **Csorog** '(bőségesen) folyik': 1629: *chyorgot* [Kv; Tjk VII/3. 22]. **Csupog** 'csattan' 1790: *tsupog* [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.]. **Csügg** '(belekapaszkodva) csüng': 1597: *chewggeot chewg wala* [Kv; Tjk VI/1. 20]. 1598: *chewggenek wala* [Kv; Tjk V/1. 160]. **Facsarog 1.** 'kanyarog, tekergőzik': 1782: *fatsarogván* [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 2. 'vonaglik': 1791: *fatsargott* [Méra K; RKA]. **Füstölög:** 1573: *fwsteoleg* [Kv; Tjk III/3. 190]. 1597: *fwsteolgeot* [Kv; Szám. 7/XII. 23 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1600: *feosteoleogh* [Kv; Tjk VI/1. 451]. 1779: *füstölögni* [Egerpatpak Hsz; HSzjP „Nagyborosnyói születésű Providus Bodo András” (19) vall.]. **Herreg 1.** átv. 'vicsorog': 1736: *heregve* [MetTr 392]. 2. 'civakodik': 1629: *herregtek* [Kv; Tjk VII/3. 148]. 1774: *heregtenek* [Paptelke SzD/Mocs K; KS Conscr.]. **Kavarog** 'bódorog, csatangol, kóborol': 1679: *kavarog* [TML VIII. 469 A mezei hadaknak Teleki Mihályhoz intézett panasza]. **Kopog** 'kopácsol': 1781: *kopogott volt* [Csóka MT; Ks]. **Lobog 1.** 'lebeg, leng': 1619: *lobog vala* [BTN² 284]. 1736: *lobogott* [MetTr 410]. 2. átv. 'lángol': 1710: *lobog*: [CsH 91]. **Locsog 1.** 'kotyog': 1710k.: *locsogjon* [BÖN. 725]. 2. 'szortyog, cuppog': 1631: *loczogh vala* [Mv, MvLt 290. 240a]. 3. 'fecseg': 1763: *locsogj* [Sár.]. 1774: *locsogott* [RettE 333]. **Morog 1.** 'zsörtölődik, veszekedik': 1567: *Morgani* [Kv; Tjk III/1. 157]. 1583: *morogy* [Kv; Tjk IV/1. 157]. 1590: *morogz* [Kv; Tjk V/1. 4]. 1609: *morgottak* [Kv; Szám. 12b/IV. 190]. 1631: *morgat* [Mv; MvLt 290. 58b]. 1632: *morgottak* [Mv; MvLt 290. 95b]. 1703: *morgasz* [O.solyos KK; SLt AQ. 24 Balonoz Simon (26) jb vall.]. 1763: *morogjon* [Ns; Told. 33/22]. 2. 'mormog': 1629: *morgottak* [Kv; Tjk VII/3. 147].
- gódozik/-goldozik: nyargódozik, nyargoldozik** 'nyargalászik': 1657: *nyorgoldozván* [KemÖn. 41]. 1716: *nyargodoznak* [Karácsonfva MT; Told 76]. 1756: *niargoldoz vala* [Bencenc H; BK Misc. 1143 Tot Marian (37) jb vall.].
- gál/-gél, -igál, -gol/-göl: borongol** 'borít': 1737: *borongolva* [Széplak KK; CU]. **Hasigál** 'szabdal': 1715: *hasigálván* [Lupsa TA; WH. Kosok Iuon (70) vall.]. **Keresgél** 'kutatgat' 1770: *keresgélgni* [H; BK nr 1017 vk].
- gat/-get: adogat 1.** 'addogál': 1582: *adogatak* [Kv; Tjk 4/1. 89]. 1585: *adogatta(m)* [Kv; Szám. 3/XXII. 73]. 1600: *adogatott* [Kv; Tjk VI/1. 448]. 1633: *adogattak* [A.venice F; Szád]. 1751: *adogatot* [Szépkényerüsztmarton SzD; Ks]. 1796: *adogatatt* [Kv; Aggm. B. 15]. 2. 'elárulgat/adogat': 1740: *adogatott* [Szásznyíres SzD; Ks 17/LXXXIV. 13]. 1769: *adogattyák* [UszLt XIII. 97]. 3. 'kereskedik, kufárkodik': 1583: *adogattak* [Torockó; Thor.

XX/5. 49]. 4. 'ajándékozgat': 1740: *adogatott* [Kük.; Mk IX Vall.]. 1794: *adogattam* [Kv, Pk 3]. **Aggat** '(oda)akaszt/köt': 1747: *agatták* [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIIb]. **Állogat** 'állítgat': 1775: *álogatni* [Berekeresztúr MT; Bet. 7]. **Árulgat** 'árusítgat': 1793: *Árulgat* [Déva; Ks 114 Vegyes ir. Jk 356]. **Ásogat** 'rendre-rendre (meg)ás': 1633: *asogata* [Mv; MvLt 290. 134a]. **Aszalgat** 'aszal': 1751: *aszalgattak* [Remete Cs; LLt Fasc. 150]. **Beszélget 1.** 'társalog': 1584: *bezelgetmenek* [Kv; Tjk 4/1. 264]. 1592: *bezelgetet* [Kv; Tjk V/1. 187]. 1638: *bezelgetek uala* [Dés; DLt 402]. 1767: *beszélgettem* [Bethlensztmíklós KK; BK]. 2. 'mondogat': 1585: *bezelgetny* [Kv; Tjk IV/1. 499]. 1636: *beszélgette* [Marosjára MT; Told. 1]. 1783: *beszélgették* [Szamosfva Ky, Eszt-Mk.]. 3. 'tanácskozzgat, tárgyalgat': 1591: *beszelgetenk vala* [Szu; UszT]. 1621: *bezelgettem* [Kv; RDL I. 112]. 1639: *beszelgetne* [Homoródsztpál U; Szád. Redej Janos lev. Nagy Thamashoz, a fog-i vár gondviselőjéhez]. 1716: *Beszilgetvin* [Kv; Ks 33 Röd II. 40]. 1744: *beszelgettünk* [Barót Hsz; INyR]. 4. 'elbeszél/mondogat vmit': 1629: *beszelgete* [Kv; Tjk 13]. 1655: *beszélgette* [Kv; CartTt II. 889]. 5. 'beszél': 1600: *bezelgetni* [Kv; Tjk VI/1. 498]. 1679: *besilgettek* [Szentegyed SzD; Wass 13]. 6. 'értekezik': 1620: *bezellgetny* [Páncélcseh SzD; LLt 0. 5]. 1701: *kel beszélgetnem* [Gyeke K; Ks 96]. **Bizgat** 'bizget, pizskál': 1770: *bizgatnám* [Dés; JHbB 361]. **Bolygat** 'zaklat, zavar': 1728: *bojgatott* [Hídvég Hsz; Mk I. Fasc. I]. 1767: *bojgattyák* [Kv; SLt XL Ferenczi György Suki Jánoshoz]. 1782: *bojgatták* [Torda; KW]. **Bontogat 1.** 'meg-megbont': 1714: *bontogattya* [Mv; Berz. 13. II/33]. 1732: *bontogattya* [Nagyida K, Told. 11/70]. 2. átv. 'felbontogat, megmásítgat': 1646: *bontogatna* [Bádok K; JHb III/72 Kézdiipolyáni Veres István lev. atyjához]. 1684: *bontogatni* [UszLt IX. 76. 18 fej.]. 1690: *bontogattya* [Fog.; Szád.]. 1723: *bontogatni* [Kv; KvRLt VII. 18 Miszti Eötvös Pál végr.]. 1782: *bontogattya* [Torockó; Thor. XX/4]. 3. átv. 'feszegtet': 1721: *bontogatok* [Ne; Ks 95]. **Bosszantgat** 'mérgesít, ingerel': *bosszantgat* 'gyakran bosszant' 1585: *bosszongata* [Kv; Tjk IV/1. 517]. 1767: *bosszongatnák* [Bethlensfva U; Hr]. 1781: *bosszongatta* [Gyszm; DE 3]. **Cimborálgat** 'társ-igában dolgozzgat': 1796: *Cimboralgettunk* [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Rebeka Tana cons. Davidis Kuti (29) vall.]. **Csalogat 1.** 'csábítgat': 1724: *tsalogatott* [Szentkirály MT; BK]. 1736: *csalogatta* [MetTr 33]. 1797: *tsalogatni* [Málnás Hsz; Mk II. 8/260 kh]. 2. 'édesget': 1736: *csalogatott* [MetTr 441]. 3. 'magához jönni) késztetget': 1629: *czalogatta* [Mv; MvLt 290. 180a]. 1717: *csalogattyák* [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 4. 'hiteget': 1759: *csalogattál* [Bsz; GyL hiv.]. 1769: *tsalagatnák* [UszLt XIII. 97]. **Csavargat** 'tekerget': 1614: *Czyaűargat* [Medgyes; VLt 53/5267]. **Cserélget** 1682: *Cserélgetet* [Dob; RLt 1]. 1765: *tserélgetett* [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. **Csinálgat 1.** 'dolgozzgat vmin': 1589: *czinalगत* [Kv; Szám. 4/X. 36]. 1595: *czinalगत* [Kv; Szám. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 2. 'készítget': 1690: *czinalगतnak* [Kv; Tjk 10]. 3. 'építget': 1633: *czinalगत* [Mv; MvLt 290. 134a]. 4. 'javítgat': 1667: *czinalगतam* [Gysz; LLt]. **Csipeget** 'csapogat, cseneget, csórogat': 1794: *tsipegetett* [Kövárhosszúfalu SzT; TKhf Jakab Gábor lev. gr. Teleki Imréhez]. **Csokolgat 1.** 'meg-megcsókol': 1570: *chyokolgatta* [Kv; Tjk III/2. 81]. 1592: *chokolgatna* [Kv; Tjk V/1. 201]. 1614: *Czyokolgatta* [Nszt; VLt 53/5267 P. Hegedws (20) udvari muzsikusz vall.]. 1625: *czyokolgatta* [UszT 89b]. 1637: *Czokolgatta* [Mv; MvLt 291. 88b]. **Dolgozzgat** 'munkát végezget': 1735: *dolgozzgatta(na)k* [Drágavilma SzD; TLt]. 1771: *dolgozzgattam* [Ádámos KK; JHb LXVII/168]. **Döjtöget** 'kiöntöget': 1634: *doytogesse* [Mv; MvLt 291. 2b]. **Döltöget** 'döntöget': 1668: *deoltogeteték, dolteogetni* [Búrjánosóbuda K; Ks 65. 43. 10]. **Duggat 1.** 'dugosgat': 1680: *dugtót* [Dob.; Ks 41. G]. 1703: *dugotta* [Récekeresztúr SzD; SLt AQ. 38 Marosán Miklós (40) zs vall.]. 1773: *duggatott* [Selye/Magyarós MT; Bet. 7 Joh. Kardos (29) auriga vall.]. 2. 'rejteget': 1674: *duggatta* [Kv; Tjk VIII/11. 249]. 1724: *duggatta* [Nszt; Ap. 1 Apor Péter lev feleségéhez]. 1762: *duggatta* [Torda; Tjkt V. 87-8]. 3. 'bújtatgat, lappangtat': 1671: *duggatták* [Kv; Tjk VIII/11. 53]. 1701: *dugatta* [Keresztényalmás; Szer. Georgius Hercz (30) nb vall.]. 1770: *duggatta* [Dés; JHb Bethlen lev. 361]. **Dugogat** 'dugdosszat, rejteget': 1607: *dúgagattais*

[Mv; MvLt 290. 7b]. **Éleget** 'éldegél'. 1791: *elegetett* [Várfva TA; Borb. II.]. **Élesztget** 'életre serkentget': 1771: *élesztgetik* [Radulest H; Ks 93. XIX. 6]. **Emelget** 1. 'meg-megemel': 1586: *emelgetik* [Kv; Szám. 3/XXIV. 23]. 2. 'emelint': 1591: *emelgeti* [Kv; Tjk V/1. 149]. 1638: *emelgetni* [Mv; MvLt 291. 157a]. 1768/1771: *emelget* [Bukuresd H; Ks 114. 61]. 3. 'fel-feleml': 1591: *Emelgettny* [Kv; Szám. 5/X. 20]. 4. 'le/megemel': 1791: *emelgetni* [Kv; TanJk 77]. 5. 'átemelget': 1589: *emelgettek* [Kv; Szám. 4/X. 61–2]. **Építget**: 1. gyak. 'épít': 1631: *epitgete* [Mv; MvLt 290. 58b]. 1666/1681: *eppitgetvén, épéttették* [Vh; VhU 229, 316 Nic. Zolyomi ad. lev.]. 1740: *építgetni* [F.árpás F; TKI Mohai Mózes gr. Teleki Ádámhoz]. 2. kb. 'gyarapítgat': 1773: *építgesse* [Alvinc AF; Incz. XI. 15]. 3. 'tatarozgat': 1600: *epitgette* [Kv; Szám. 9/XIII Damakos Máté isp. m. kezével]. 4. 'javítgat': 1589: *epitgetni* [Kv; TanJk I/1. 106]. 1636: *epitgették* [Siménfva U; JHb Inv.]. 5. 'helyreállítgat': 1678–1683: *epitetem* [Ks. Kornis Gáspár kezével]. **Épülget**: 1. kb. 'helyreajdódgél': 1705: *epülgetni* [Mezőzáh K; Told. 18]. 1741: *epülgetni* [Mocs K; JHbK XLIX/25]. 2. kb. 'összeszedegeti magát': 1750: *épülgettem* [NSz; Ap. 3 Joan Dombi jun. lev.]. 3. 'gyarapodik': 1748: *épülgetni* [Torda; Borb.]. **Ereget** 1. 'eresztget': 1767: *eregették* [Kiskapus K; Born. II. 41 Mart. Vincze (23) jb vall.]. 2. 'indítgat': 1600: *eregetik* [Lengyelfva U; UszT 15/265 „Damakos Janos Lengyelfalui Lo feő ember” vall.]. **Eresztget** 'bocsátgat': 1751: *ereszgette* [Marossztkirály AF; Told. 29]. **Érezget**: 'meg-megérez': 1771: *érezgette* [Girbó AF; JHb György Czitzu (50) zs vall.]. **Erősítget** 'meg-megerősít': 1789: *erősítették* [Désfva KK; GyL. Lörintz János (49) ns vall.]. **Érteget** 'hallogat': 1585: *ertegetnek* [Kv; KvLt Vegyes III. 18]. 1645: *ertegettik* [Kisbudak BN; BesztL 20 „Retteghy István mp”]. 1708: *ertegettük* [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. **Észreveszeget** kb. 'észlelget': 1761: *veszegetik észre* [RettE 119]. **Facsargat** 'csavargat, tekerget': 1794: *fotsorgotta* [Dés; DLt 1799. évi ir. közt]. **Faraggat** 'faragdogál': 1629: *faragatok* [Kv; Tjk 3/VII. 95]. **Fedezget** 'fedelezget': 1755: *fedezgetvén* [Déva; Ks 101]. **Firtogat** 1. 'faggat, firtatgat': 1584: *firtogattam* [Kv; Tjk IV/1. 225]. 2. 'késztetget, unszolgat': 1584: *firtogat* [Kv; Tjk IV/1. 227]. **Fizetget** 1. 'pénzt adogat': 1591: *fizetgetet* [Kv; Tjk V/1. 73]. 2. 'törlesztget': 1636: *fizetgete* [Mv; MvLt 291. 65a]. 1785: *fizetgesse* [M.gyerőmonostor K; Born. XXIXb 20/124 Kornis Krisztina conscr.]. 3. '(bért, járandóságot) kifizetget': 1792: *fizetgettem* [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. **Fojtogat** 1586: *fojtogat* [Kv; Tjk IV/1. 562]. 1638: *fojtogatta* [Mv; MvLt 291. 130b]. 1765: *fojtagattyák* [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.]. 1773: *fojtagatta* [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. **Foldgat** 'javítgat': 1595: *foldgatot* [Kv; Szám. 6/XVIIa. 135 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. **Foldozgat** 1. 'foltozgat': 1584: *foldozgatot* [Kv; Tjk IV/1. 223]. 2. 'javítgat' 1597: *foldozgatot* [Kv; Szám. 7/XII. 25 Filstich Lőrincz sp kezével]. 1670: *foldozghassa* [Tövis AF; Born. XXXIX. 50]. 1789: *foldozgatta* [Désfva KK; GyL]. 1796: *fodozgatta* [Retteg SzD; Mk]. **Fonogat** 1769/1778: *fonogatták* [BfN DDD/4]. **Forrogat** 'forrasztgat, hegesztget': 1586: *forogatot* [Kv; Szám. 3/XXI. 30]. 1592: *forrogatta* [Kv; Tjk V/1. 259]. **Főzőget** 'ételt készítget': 1756: *főzőgetve* [Kiskend KK; Ks 71. 52]. **Gyalulgat**: 1756: *gyalulgatott* [Mv; Told. 16/42]. **Gyámolgat** 'gyámolítgat': 1702: *gyámolgatta* [Kv; Pk 7]. 1705: *gyamolgatta* [Pálfva U; Pf]. **Gyógyítgat** 'kúrálgat': 1772: *gyógyitgattak* [RettE 285]. **Gyújtogat**: 1681e.: *gyutogatak* [Kozárvár SzD; KS. Deesi Ferenc Béli Pálhoz]. 1781: *gyujtagatni* [Csóka MT; Ks]. **Gyűjtöget** 1. '(össze)szedegat': 1783: *gyűjtegettünk* [Kissáros KK; JHb XX/18. 19]. 1797: *gyűjtögettem* [Oltszem Hsz; Mk II. 8/260 Oltszemi Molnár Veres János (39) vall.]. 2. '(pénzt) félrerakosgat/teszeget': 1585: *gywteogetet* [Kv; Tjk IV/1. 506 Ilona Damakos Mathiasne vall.]. 1592: *gywteogette* [UszT]. 3. '(fel)szedegat': 1770: *gyűjtögesssem* [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.]. **Gyülőget** 1. 'gyűldögél': 1749: *gyűlőgetni* [Hsz; Ap. 2 László András kezével]. 2. 'begyülőget': 1796: *gyülőget* [Banyica K; IB Gombos István kezével]. **Hagyogat** 'elhagyogat': 1770: *hagyogatta* [Lekence BN; Ks 47/67. 29 Simon Pál tt lev.]. **Hajtogat**: 'tilalmasból behajtogat/terelget': 1569: *haytogatot* [Ménes MT; Vlt 7/692]. **Hallgat**: 1570: *halgas* [Kv; Tjk III/2. 73]. **Hallogat** 'szóbeszédből

értesülget': 1598: *hallogatta(m)* [Kv; TJK V/1. 181]. 1639: *hallogatom* [Kv; TJK VII/3. 104]. 1717: *hallogatom* [Kv; Ks Biro Mojszes lev.]. 1748: *hallogatni* [Ks 27. XVIIb]. 1783: *hallagatom* [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. **Halogat** 1. 'halasztgat': 1570: *halogassa* [Kv; TanJk V/3. 10a]. 1571: *halogatwan* [Retteg SzD; BesztLt 35/4]. 1594: *halogattni* [Kv; TanJk I/1. 232]. 1631: *halogatni* [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 3 Sükösd György végr]. 1665: *hallogattja* [WassLt Fej-i rend.]. 1713: *halogatta* [Köröspatak Hsz; HSzjP Neste Andrásné (38) relicta, jb vall.]. 1770: *halogatta* [M.hermány U; RSzF 211]. **Hálogat** 1786: *halogatni* [Taploca Cs; RSzF 164]. 1793: *halogatott* [Zalán Hsz; Mk]. **Hántogat** 'fát) háncsol, kérgel': 1727: *hántogatna* [SzO Szemerja Hsz; VII. 335]. 1766: *hányogatgatták* [Koronka MT; Told. 3a]. 1783: *hantogatta* [Koronka MT; Told. 10]. **Hányogat**: 1. 'fel/megrak': 1592: *haniogassa* [Kv; TanJk I/1. 119]. 2. 'füvet/szénát felrak': 1592: *haniogata* vala [Kv; TJK V/1. 255]. 1638: *haniogattak szenat* [Mv; MvLt 291. 153b]. 3. 'ide-oda rakosgat/teszeget': 1631: *haniogatta* [Mv; MvLt 290. 262b]. 4. 'kotorászgat, céltalanul keresgél': 1685: *hanyogatvan* [Mv; BálLt 59]. **Hasogat** 'húzogat, vonogat': 1641: *hassogattak* [Csokmány SzD; JHbK VIII/8 pojniczai Bankos Peter (65) jb vall.]. **Hinteget** 1. 'híresztel': 1692: *hintegette* [Dés, Jk]. 1753: *hintegetni* [Albis Hsz, Törzs. Joh. vaas (54) pp vall.]. 2. 'terjesztget': 1662: *hintegetett* [SKr 105]. 1670: *hinteget* [Szjk 110–1]. **Hiteget** 1. 'csalogat, csábítgat': 1570: *hytegeted* [Kv; TJK III/2. 191 Myklos Nyrew Ambrus zolgaia Orsolya olah Myklosné és Erzebeth Rez Janosne vall.]. 1633: *hjtegettwk* [Ks 41. D. 28]. 1710: *hitegette* [Kv; ACJk 76]. 1784: *hitegetett* [Gorbó SzD; JHbK LIX/4]. 2. 'csábít': 1769: *hitegetni* [UszLt XIII. 97]. 3. 'ámít': 1745: *hitegette* [Torda; TJKt II. 66–7]. 1771: *hitegetvén* [Girbó AF; JHb Nikoje Patre (70) jb vall.]. 1776: *hitegette* [Szentdemeter U; GyL St. Henter (37) vall.]. **Hivogat**: 1704: *hivogatának* [WIN I, 283]. **Hordogat** 1. 'viszeget, szállítgat': 1600: *hordogatta* [Kv; Szám. 9/XIII Damakos Máté isp. m. kezével]. 1639: *hordogatot* [Mv; MvLt 291. 184b]. 1686: *hordogasuk* [Körispatak U; Pf]. 1748: *hordogatta* [Szentegyed SzD; WassLt]. 1779: *hordogatni* [Csesztve AF; Mk Szilvás 5/3 Téli Samu (40) cigány jb vall.]. 2. 'elhordogat, lopogat': 1771: *hordagatták* [Nagymuncsel H; JHb 93. XIX. 6]. **Hozogat** 'időnként hoz': 1638: *hozogat* [Mv; MvLt 291. 154b]. 1731: *hozogattak* [Kendilóna SzD; TKI]. 1747: *hazagattam* [Mócs K; Ks 5. X. 7]. 1762: *hozogatni* [Oltszem Hsz; Mk RN IX. 109]. **Hörpöget** 'hörpintget, hörpölget': 1715: *hörpögessen* [Szuszia H; Kf]. 1735: *hörpegesen* [Ks Boronyai N. Márton lev. Nsz-ből]. **Ijesztget** 1.: 1591: *yezgtetem* [Kv; TJK V/1. 72]. 1743: *ejeztetni* [Born. IX. 9. I. Parasz kiv (86) zs vall.]. 2. 'rémitget': 1753/1781: *ijeszgette* [Kisalmás KK; JHb LXXI/3. 305]. 1759: *ijesztgeték* [Albis Hsz; DobLev. I/292]. 1776: *ijjeztgette* [Köröd KK; GyL. Lad. Lenger (20) famul. vall.]. 1787: *ijeszgette* [Cófva Hsz; HSzjP G. Kalotsai (64) vall.]. **Írogat**: 1614: *Irogatott* [Nsz; VLT 5/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall.]. **Irtogat, ortogat** A: 1572: *Jrtogattanak* [Dés; DLt 184]. 1689: *irtogaták* [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21]. 1715: *irtogatta* [Koronka MT; EHA]. 1751: *irtagatatt* [Marossztkirály MT; Told. 29]. 1798: *irtogatott* [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev]. B: 1589k.: *ortogatia* [Szu; UszT]. 1701: *ortogatni* [BNB V/9 Valentinus Salatia Principilus de Köpecz (45) vall.]. 1715: *ortogatták* [Koronka MT; EHA]. **Izenget** 1. 'üzenetet küldözget, üzenget': 1600: *izengetenek* [UszT 15/24]. 1606: *izengessen* [UszT 20/17]. 1691: *izengetek* [Kv; Ks 90]. 1698/1699: *izengettem* [Cege SzD; WassLt Vas György Illyes Gábor szb-hoz]. 1755: *izengetett* [Bún H; BK ad nro 1126]. 1779: *izengetett* [M.lapád AF; Mk 5/3 Tzigány Híma cons. Tzigány Vaszi (20) jb vall.]. 2. 'vkire ráüzen, üzenetet küldözget vkinek vmiről': 1638: *izenget* [Mv; MvLt 281. 124b]. **Jegyezget** 1. 'határjellel megjegyez': 1751: *jedzegetni* [Remete Cs; LLt Fasc. 150]. 1763: *jegjeztették* [Szecsel Szb; JHb Lázár Morrár (35) molnár lib. vall.]. **Jegyezet** 'határjellel megjelöl': 1751: *jedzegették* [Remete Cs; LLt Fasc. 150]. **Jelentget** 1.: 1784: *jelentgettek* [Fejér m.; BK ad nr 465]. 2. kb 'elmondogat': 1717: *jelentgeté* [Kv; Ks 89]. **Kapálgat** 'lassanként kapál': 1637: *kapálgatok* vala [Noszoly SzD; WassLt Teótfri Janos (60) jb vall.]. **Kapdozgat** 'próbál kapni': 1754: *kapdozgatt* [Altörja Hsz; HSzjP Catherina Molnár (35) jb

vall.]. **Kapogat**: 1710: *kapogattak* [CsH 377]. **Kaszálgat**: 1722: *kaszálgatni* [Algyógy H, JHb XXXI/41]. 1732: *kaszálgattyák* [Szászsztyakab SzD; EHA]. 1743: *kaszálgatták* [Sövényfva KK; JHbK XXVIII/9]. 1786: *kaszálgotni* [Jedd MT; JHb Miss]. 1794: *kaszálgattyák* [M.bagó AF; DobLev. IV/734. 7a]. **Kavargat** 'összedobál, hányogat': 1602: *kawargattyak* [Kv; TanJk I/1. 408]. **Kényszerítget** 'kényszerget': 1662: *kényszerítgeti* [SKr 551]. **Kérdezget**: 1710: *kérdezgetni* [CsH 85]. **Kéreget** 'alamizsnát kér': 1586: *keregetnek* [Kv; Szám. 3/XXV. 1]. **Kerget 1.** 'üz': 1559: *kergetik* [Retteg SzD; BesztLt 24 Christophorus arros officialis castri deserti Chichio a beszti tanácshoz]. 1573: *kergette* [Kv; TJk III/3. 217 Feyer Ianos Zwky Benedekne Iobagia vall.]. 1591: *kerget vala* [UszT]. 1613: *kergette* [Szentimre MT; KJ Joan Csanalosy assz. kezével]. 1617: *Kergetik volt* [Cszs; BLt 3 Leorincz Balynt Kozmasy Gialog hadnagi (50) vall.]. 1638: *kergetek* [Mv; MvLt 291. 19b]. 1748: *kergetni* [Torda; TJkT III. 241]. **2.** 'hajit': 1595: *kergetők* [UszT 10/57]. 1638: *kergetik* [Torockó; Thor. XVI/1. Val. Szóc j b jud. prim. vall.]. 1696: *kergetik* [Marosilye H; BK. Bethlen Gergely lev. Fogarasi Pap Miklósához]. **3.** 'hajkurász': *kergetik vala* [Kv; TJk III/1. 235]. 1573: *kergetet* [Kv; TJk III/3. 106 Anna feozes (!) Balintne vall.]. 1600: *kergetny* [UszT 15/27 St. Hoggiay de Hoggia ns vall.]. 1632: *kerget* [Mv; MvLt 290. 101a]. **4.** 'üldöz': 1571: *kergettek* [Barlád BN; BesztLt 3573]. 1597: *kergetet* [Kv; Szám. 7/XIV. 97 Th. Masass sp kezével]. 1614: *kergetni* [PLPr 1612–1615. 116–7 fej.]. 1646: *kergetuin* [Kv; SzCLev.]. 1650: *kergessek* [Kv; Szám. 26/VI. 399]. 1677: *kergetni* [AC 133]. 1743: *kergetém* [Szásznyíres SzD; Ks]. **5.** 'hajtóvadászatot folytat vki ellen': 1565: *kergetetek* [Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekenceiekhez]. 1591: *kergetettis* [UszT]. **6.** kb. 'zaklat, vegzál': 1568: *kergetyek* [Fog.; BesztLt 57 Casp. Beokeos Supremus Consiliarus Regie Mttis a beszti tanácshoz]. 1717: *kergetik* [Cszs, INyR]. **Keresget**: 1589/XVII. sz. eleje: *keresgetvén* [Kv; KőmCART 7–8]. **Kerítget** 'csábítgat': 1799: *kerítgette* [Dés; DLt]. **Késélget** 'megkésélget': 1696: *késélgette* [SzJk 298]. **Készítget 1.** 'előkészítget': 1595: *kezítgettem* [Kv; Szám. 6/XVIIa. 153 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. **2.** 'szerkesztget': 1656: *készítgetek* [ÖGr Aj.]. **Készteget** 'késztetget, ösztökélget': 1636: *kisztegeti* [ÖGr 8]. **Készülget** 'elő/felkészülget vmire': 1661: *készülgetni* [TML II, 65 Teleki Mihály lev. feleségéhez, Vér Judithhoz]. 1784: *készülgetni* [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. **Kísérget 1.** kb. 'vki nyomában járogat': 1724: *kísérgeti* [Koronka MT; BK Csáki Ferenczné (50) ns vall.]. 1747: *kesergett* [Torda; TJkT III. 110]. 1785: *kísérgette* [M.zsombor K; KLev. Georgius Ugrán (50) vall.]. **2.** 'vkit nyomon követget': 1705: *kísérgette* [WIN I, 576]. **Koldulgat** 'kéreget': 1702–1764: *koldulgatnam* [Torockó; MNy IV, 233]. 1736: *koldulgatnak* [Muszka AF; CU XIII/1. 323]. 1773: *koldulgatni* [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. **Költöget** '(pénzt) elköltöget' 1681: *költögetet* [Dés; Jk]. **Köszönget** 'felköszöntget': 1705: *köszöngetett köszöngöttük* [WIN I, 410–1]. **Kötözget 1.** '(sebet) be-beköt': 1629: *keoteozgetet* [Kv; TJk VII/3. 117]. 1765: *kötözgette* [RettE 180]. **2.** '(kocsit) kötélzettel fel-felszerel': 1621: *keőteőzgetnj* [Kv; TanJk II/1. 313]. **3.** kb. 'egyezkedik': 1672: *kötözgetnek* [TML VI, 61 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. **Küldözget 1.** 'menesztget': 1761: *küldözgetvén* [Medesér U; Ks]. 1767: *küldözgettenek* [Abosfva KK; Ks 4 St. Szabo (14) j b vall.]. **2.** 'küldöz': 1635: *küldözget* [Drágavilma SzD; TKI Csuka Kosztán (48) j b vall.]. 1793: *küldözgetett küldözgetett* [Koronka MT; Told.]. **Lakogat** 'el-ellakik vhol': 1782: *lakogatott* [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. 1783: *lakogatott* [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. **Látogat: 1.** 'nézeget, vizsgálgat': 1572: *latogatnanak* [Kv; TJk III/3. 36]. 1794: *látogatni* [Dés; DLt az 1799. évi adatok közt]. **2.** 'megszemlél/szemlélget': 1769: *látogassák* [Kv; ÖCJk]. **3.** 'meglátogat': 1570: *lathogatny* [Kv; TJk III/2. 198]. 1630: *latogatni* [Kv; RDL I. 20 Krakai mihali Deakne Margit vall.]. 1776: *latogattaç* [Nsz, GyL vk]. **Legyintget** 'könnyedén hozzacsapogat': 1722: *legyintgetet* [TL Josá Márton (40) j b vall.]. 1769: *legyintget* [Tarcsfva U; Pf]. **Lopogat** 'lopdos vmit': 1605: *lopogassak* [Kv; TanJk I/1. 511]. **Lyuggat 1.** 'lyukasztgat': **A.** 1602: *liwggattam* [Kv; TJk VI/1. 635]. 1794: *juggattyá* [Déva; Ks 79. XXVI. 10]. **B.** 1621: *liggatott* [Kv; Szám. 15b/IX. 240]. **2.** 'felturkál/ásogat': 1588:

liuggattiak [Kv; TanJk I/1. 86]. 3. '(partot) szaggat': 1723: *lyuggattya* [Sövényfva KK; MbK 150]. **Menegyet** 1. 'el-elmegy, járogat vhová': 1796: *menegettiünk* [Uzon Hsz; Kp IV. 288 Paulus Kuti (25) ns vall.]. 2. 'meg-meglátogat vkit': 1797: *menegettem* hozzája [Sszgy; HSzjP Márk Sámuel (63) Senator vall.]. 3. kb. 'előre lépdel': 1596: *menegetni* [UszT 11/53]. **Menteget** 1. '(vád alól) tisztázni igyekszik vkit': 1659: *mentegetvén* [TML I, 416 Rhédei Ferenc lev. Teleki Mihályhoz]. 1680: *mentegetik* [CsVh 80 vk]. **Méreteget** 1. '(lassacskán) megmér': 1593: *meregete* [Kv; Tjk V/1. 331–2]. 2. '(területet) felméreget': 1769: *méretegetni* [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/53]. 1784: *méretegetem* [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 48]. 3. 'nézeget, szemlélget': 1614: *méretegetők* [BTN 53]. 4. kb. '(fenyegetőleg) emelget': 1631: *meregetuē(n)* [Abrudbánya; Törzs. Georg. Egri (54) jur. civis vall.]. 1771: *méretegetni* [Dés; DLt 321. 25–6]. **Mívelget** 'dolgoztat': 1586: *mywelgettem* [Kv; Tjk IV/1. 586]. 1629: *mielgessen* [Kv; TanJk II/1. 45]. **Mondogat** 'többször mond': 1678: *mondogaték* [TML VIII, 73 Kapi György lev. Teleki Mihályhoz]. **Mosogat** 1. 'ruhaneműt kimos': 1591: *mosogatta* [Kv; Tjk V/1. 55 Segeswary Marton vall.]. 2. 'embert lemos': 1743/1747: *mosogatnak* [Szentegyed SzD; WassLt Paulus Szabó de Zilah (55) ns vall.]. **Mutogat**: 1570: *Mwthogatta, Mwtogatya* [Kv; Tjk III/2. 66, 90]. **Muzsikálgat** 'hegedulget': 1794: *mu'sikálgatni* [Ne; DobLev. IV/728. 1b]. **Nevezget** 1. 'mindegyre (vhogyan/vminek) nevez/mond/szólít': 1632: *neuezgecz* [Mv; MvLt 290. 100a]. 1768: *nevezgeti* [BLt]. 1799: *nevezgetvén* [Tarcsva U; Pf]. 2. 'emleget': 1599: *newezet* [Kv; Tjk VI/1. 345]. 3. '(magyarázólag) mondogat/rendre elősorol': 1745: *nevezgette* [Szászníres SzD; Ks Kádár András (70) jb vall.]. **Nézeget** 'szemlélget, tekintettel felmér': 1573: *Nezegettem* [Kv; Tjk III/3. 246a]. **Nyalogat** 'szopogat': 1778: *nyalogassanak* [MvALt Mátyus, ConsSan. gub.]. **Nyeseget** '(le)vagdos': 1766: *nyesegették* [Koronka MT; Told. 3a]. **Nyitogat** 1. '(ajtó) kinyitogat': 1593: *nitogattiak* [Kv; Tjk V/1. 362]. 2. 'felnyitogat': 1568: *nytogattak* [Kv; Tjk III/1. 188]. 1649: *nitogattak* [Kv; Szám. 26/VI. 511]. **Nyomogat** 'tapogat': 1772: *nyomogatni* [Dés; DLt 321. 81a]. **Nyúzogat** '(állatot) rendre leöl/rendre megnyúzogat': 1668: *nyuzogatot* [Feketelak SzD; JHb Vegh Mihály (40) vall.]. **Oltoogat** '(fát/növényt) nemesítget': 1673: *oltogata* [A.jára TA; Berz. 7. LXV/32]. 1724: *oltogatvan* [Pálos NK; Ks 95 Hévízi István deák lev.]. 1740: *oltogattam* [Szászníres SzD; Ks 17/LXXXIV. 13]. 1752: *oltogattak* [Kt; BethKt]. **Olvasgat** 1. '(rendre) el/átolvasgat': 1664: *olvasgatván* [TML III, 188 Szalárdi János lev. Teleki Mihályhoz]. 1722: *olvasgatám* [KJ. Rétyi Péter lev. Porumbákról (F)]. 2. 'számolgat': 1614: *oluasgattya* [JHb XX/2 Vittkay Kakony Istwan Gergenben lako vall.]. 1684: *olvasgatta* [Torockó; Pk 7].

-kál/-kél, -kol/-kel/-kök: áskál 1. 'ásogat': 1730: *áskálni, áskálnak vala* [A.torja Hsz; Borb I]. 2. '(földben) turkálgat': 1781: *áskáltak* [Malomfva U; EHA]. 3. 'áskálódik': 1769: *áskál* [Bukuresd H; Ks]. 1769: *áskálsz* [Vályebrád H; Ks 81. 57/22]. **Beledöböcköl** 'belenyomkod, dömöcköl': 1650: *deoböczkeoli bele* [UszT 8/64. 70b]. **Bujkál(ik)** 1. 'rejtekezve kószál': 1676: *bukálvá(n)* [Kv; Tjk 247]. 1762: *bukált* [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1777: *bukáltak* [Kócs SzD; KS]. 1794: *bukálva* [Déva; Ks 779. XXVI. 10]. 1799: *bukálva* [K; KLev.]. 2. 'elrejtőzik': 1758: *bujkálík* [Altörja Hsz; HSzjP]. **Irkál** 'írogat': 1598: *irkáltak* [Kv; Tjk V/1. 210]. 1772: *írkálni* [F. zasuk K; SLt XXXIX Suki László lev. Henter Jánoshoz]. **Járkál** 1. 'jár-kel': 1779: *járkálván* [KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druzsánna (61) vall.]. 2. 'ide-oda jár': 1778: *járkálni* [K KLev.]. 1799: *járkálni* [Kv; EM XLVIII, 488 gub.]. 3. 'járogat': 1780: *járkálnunk* [Bethlen SzD; BK. Anna Lakatos conj. St. Ersek (39) vall.]. **Mászkál** 'ide-oda Járkál': 1710: *mászkáltam* [CsH 138]. **Megtüpöcsköl** 'elpáhol': 1759: *meg tüpöskölve* [Csejd MT; VK]. **Mérkel** 'méreget': 1632: *merkeleők* [Mv; MvLt 290. 68b].

-kod/-ked/-köd: csapkod 1. 'csapdos': 1675: *csapkodta* [Kv; Tjk VIII/12. 58]. 1782: *tsapkodtak* [F.zsuk K; SLt XLII/5. 46]. 2. 'vagdos': 1597: *chiapkod* [Kv; Tjk VI/151]. 1605: *Chapkodnj* [Kv; Tjk VI/710]. 1630: *Czapkodnak* [Mv; MvLt 290. 83a]. 1632: *czapkodot*

- [Mv; MvLt 290. 83a]. 1638: *ciapkodni* [Mv; MvLt 291. 154b]. **Csipked** átv. kb. '(az ellenséges hadba rajtaütésszerűen) bele-belekapdos': 1653: *csípkedni* kezd [ETA I, 66 NSz].
- kos: futkos 1.** 'szaladgál': 1653: *futkosnak* [ETA I, 133 NSz]. **2.** 'lót-fút': 1597: *futkostak* [Kv; Szám. 7/XII. 132]. 1653: *Futkosának* [ETA I, 130 MSz]. **3.** 'menekül': 1785: *futkosnak* [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].
- ál/-él, -ol/-el/-öl: döföl 1.** 'döfköd, döfdös': 1696: *döföl* [Mikháza MT; Berz. 17 Fasc. XII]. 1711: *döfölte* [Csz; Born. XXXIX. 50 Borsovaj Thamas Miklos (58) pp vall.]. 1729: *döfölte* [Sövényfva KK; Tsb 51]. 1735: *döfölték doffelte* [Szentegyed SzDs]. 1735: *Döföltőke* [Dob.; Wass vk.]. 1746: *döföle* [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1755: *döfölni* [Marokháza K; Ks 5. IX/4]. 1779: *döfölte* [Kszeg; BfN Bh-i csomó]. 1788: *döffölték* [BfN Zentelki csomó]. 1799: *döfölte* [Dés; DLt]. **2.** 'lökdös, taszigál': 1765: *döfölt* [Marosbogát TA; Mk V. 97]. 1779: *döfölte* [M.lapád AF; Mk Szilvás 5/3 G. Sarkadi (30) jb vall.]. **3.** 'Nemi von. nyil-ban: rég, táj. gyakdos': 1623k.: *deöfeoli uala* [Mv; MvLt 290. 30a]. **Metél 1.** 'felszeletel': 1590: *Metelúe* [Kv; Szám. 4/XX. 42 Hooz Lörinc sp kezével]. 1710k.: *metélték* [BÖn. 524]. **2.** 'levág/szel': 1662: *metélvén* [SKr 146]. 1736: *metéllett* [MetTr 378]. **3.** 'késsel hasogat, vagdos': 1710: *metélvén* [CsH 200]. 1779: *metiltik* volna [A.csernáton Hsz; HSzJP Gajdó Lászlóné Paputs Anna (47) jb vall.]. **4.** 'farag': 1679: *metelve* [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 57]. **5.** 'metsz': 1648: *metelte* [Kv; TJK VIII/4. 311]. **6.** 'felhasít': 1674: *metelte(m)* [Kv; TJK XI/1. 370]. **7.** 'kiszab': 1702: *metélni* [Dés, Jk 320a]. **Nézel 1.** 'gyönyörködve szemlél': 1662: *nézelne* [SKr 259]. **2.** 'nézelődve felderít/ keres': 1599: *Nyzelik* [Dés; Eszt-Mk]. 1657: *nézelni* [KemÖn. 70].
- lal/-lel: kérlel 1.** 'engesztel': 1573: *kerlely* [Kv; TJK III/3. 371]. 1793: *kérlette* [Koronka MT; Told.]. **2.** 'kér vmire': 1749: *kérlette* [Szentbenedek SzD; MvRKLev.].
- logat: illogat 1.** 'italozgat': 1745: *illogatott* [Uzon Hsz; Kp I. 155a P. Kováts (70) ns vall.]. 1775: *illogatánk* [KLev.]. **2.** 'iszogat': 1773: *illogatta* [Selye/Magyarós MT; BetLt Barbara Balog (16) vall.].
- ong/-eng/-öng, -ing: csapong 1.** 'kószál, kóborol': 1679: *tsapongott* [SzJk 140]. 1681: *csapongh* [Hátszeg; VhU 133-4]. 1698: *csapongatt* [SzJk 140/311]. **2.** 'ide-oda szaladgál, futkározik': 1749: *tsapongottak* [Tarcsva U; Pf]. **Cseng** 'zeng': 1638: *Czenget* [Mv; MvLt 291. 143a]. 1790: *tseng* [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.]. **Kereng, kering 1.** 'kóborog': 1593: *kerengett* [Kv; TJK V/1. 315 Kouach Balasne, orsolia vall.]. 1672: *keringet* [Septér K; BfR Radul Oltian vall.]. 1676: *kerenget* [Gidófva Hsz; HSzJP]. 1695: *keringe* [Kökös Hsz; MvRKLev.]. 1779: *Keringett* [Km; KLev.]. **2.** 'kóvályog': 1594: *kerengettek* [Kv; Szám. 6/III. 13]. 1711: *keringe* [CsH 468]. 1780: *keringve* [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1793: *keringet* [Bodola Hsz; Mk]. **3.** 'forgolódik': 1569: *kerengez* [Kv; TJK III/2. 172b]. **4.** 'ólálkodik, settenkedik': 1762: *kerengett* [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. **5.** 'vonaglik': 1635: *keringe* [Mv; MvLt 291. 39b]. 1791: *keringett* [Méra K; RKA]. **6.** 'kerülget': 1675: *kerengeni* [ETA I, 164 NSz]. 1662: *kerengik vala* [SKr 569]. 1710: *keringik* [CsH 392]. **7.** 'forog': 1676: *kerengett volna* [TML VII, 260 Rhédei Ferenc lev. Teleki Mihályhoz].
- rcsel: köhörcsel** 'köhécsel': 1702: *köhörczel* [Tarcsva U; Pf Boer János (20) vall.].
- os: futos 1.** 'futkos, futkároz': 1573: *fwstak* [Kv; TJK III/3. 116]. 1585: *fwtos vala* [Kv; TJK IV/1. 477]. **2.** 'sietve jár-kel/jön-megy': 1573: *fwtos* [Kv; TJK III/3. 67-8]. 1580: *futostam* [M.palatka K; JHbK XIII. 29].
- sétel: mérsétel 1.** '(földet) méreget/méricskél': 1748: *mérsékeltük* [O.léta TA; JHbB 375]. 1798: *mérsekli* [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.]. **2.** 'megfontol, mérlegel': 1605: *mérsékelwen* [Kv; TanJk I/1. 504].
- sz: bevonsz** 'bevonszol/húzogat': 1585: *vonzak vala be* [Kv, TJK 4/1. 524]. 1638: *Vonzak* [Mv; MvLt 291. 139a]. **Elvonsz** 'elvisz/vonszol': 1638: *el uonszod* [Mv; MvLt 291. 164b].
- tol: hazudtol** 'vkit hazugnak nevez': 1758: *hazutalni* [Cintos AF; TKI 19/42 Gyrászin André (60) jb vall.]. 1768: *hazudtoltak* [Dés; DLt Liber inventationis].

-oz/-ez/-öz: küldöz 1. ‘menesztget’: 1587: *kwldeoznunk* [Kv; Szám. 3/XXX. 51 Seres István sp kezével]. 1678: *küldöznek* [TML VIII, 34 Teleki Mihály lev. Naláczai Istvánhoz]. 1710: *küldözé* [CsH 77]. 1799: *küldözték* [Mv; MvLev. Vall. 6]. 2. ‘küldözget vmit’: 1570: *kwldezet* [Kv; TjK III/2. 23]. 1595: *küldeznem* [Kv; Szám. 6/XVII. 115 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1606: *küldezett* [UszT 20/11]. 1632: *küldeöztek* [Mv; MvLt 290. 82a]. 1767: *küldözött* [Ditró Cs; LLt Fasc. 145]. 1776: *küldözött* [Kóród KK; GyL Christ. Kováts conj. St. Miklos (55) vall.]. 3. ‘(börtönbe) vitetget’: 1655: *küldözé* [ETA I, 158–9 NSz]. 4. ‘vki után küldözget’: 1570: *kwldeozny* [Kv; TjK III/2. 164–5]. **Nyerítez:** 1787: *nyerítezni* [Kézdimartonfva Hsz; HSzjP].

A mozzanatos igék képzői

-ad/-ed, -od/-ed/-öd: **akad** 1. ‘beleakad’: 1638: *akada* [Mv; MvLt 291. 124a]. 2. ‘csimpaszkodik, belekapaszkodik/ragad (egymás hajába)’: 1744: *akadott* [Székásbesenyő AF; Told. 3]. 1749: *akada* [Szentbenedek SzD; MvRK]. 1750: *akadának* [Ribice H; Ks 101]. 1759: *akada* [Árpástó SzD; BK]. 1760: *akadván* [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. 1776: *akadott* [K; Born. VI. 14 vk]. 3. ‘belékött/akad, belébojtorkodik’: 1751: *akodnak* [Abosfva KK; Borbándi György lev.]. 1754: *akadott* [Csernek SzD; JHbK XXXVII/4]. 4. ‘belékap’: 1573: *akadot* [Kv; TjK III/3. 189]. 5. ‘(nyomra) talál’: 1599: *akadnak* [Dés; Eszt-Mk]. 1755: *akadat* [K; Told. 3a]. 1769: *akadott* [MsZ; Bk vk]. 6. ‘kerül’: 1734: *akadott* [LLt Fasc. 107]. 7. ‘(oda)ragad/reked’: 1695: *akadot* [Kökös Hsz; MvRK]. **Apad** 1. ‘fogy’: 1572 k.: *apad* [Kv; TjK III/3. 30d]. 2. ‘(mennyeiségéből) veszít’: 1655: *apadat* [Kv, CartTr II Petrus Szavaj vall.]. 1759: *apad* [Déva; Ks 94. 24. 2]. 3. ‘(a víz szintje) leszáll’: 1716: *apadnak* [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 4. átv. kb. ‘sorvad’: 1589: *Apad* [Kv; TanJk I/1. 115]. 1598: *apagyon* [Bál. 51 Kowachocz János kezével]. 5. ‘csökken, leszáll’: 1756: *apadat* [Drágavilma SzD; TKI]. 6. ‘satnyul’: 1683: *apadgyon* [Lecsmér Sz; SzVjk 59]. **Bágyad** ‘lankad’: 1724: *badgyadva* [Ap. 2 Apor Péter lev. feleségéhez]. 1759: *Bágyadva* [Csej MT; VK]. **Dagad** ‘duzzad’: 1591: *dagadot vala* [Kv; TjK V/1. 55]. **Ered** 1. ‘indul’: 1573: *eregyetek* [Kv; TjK III/3. 198a]. 1711: *eredvén* [Dés, Jk]. 1797: *eredett* [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. 2. ‘elered’: 1622: *eredvén* [Mv; MvLt 290. 27a–30b]. 3. ‘keletkezik’: 1605: *eredet* [Kv; TanJk I/1. 535]. 1744: *eredett* [Székásbesenyő AF; Told. 3]. 1761: *eredet* [Branyicska H; JHb XXXVI/45]. 1793: *eredett* [Dés; DLt]. 4. ‘származik’: 1762: *eredett* [Torda, TjKT V. 95]. 5. ‘kezdődik’. 1760: *ered* [Székelykocsárd TA; LLt I/11]. **Fakad** 1. ‘(víz) felszínre tör, (ki)buggyan’: 1610: *fokadoth* [UszT 50]. 1784: *fokad* [Szekeremb; JHb XXXIII/36]. 1787: *fokadtak* [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 2. ‘(a vér) kiserked/serkedzik’: 1722: *fokat* [Kecsed SzD; TL. Hrubán Gavrilá (38) prov. vall.]. 3. ‘(kelés, tályog) keletkezik’: 1574: *fakadot* [Kv; TjK III/3. 386]. 4. átv. ‘kitör vkiből’: 1766: *fakadni* [GörgJk 205–6]. **Fogad** 1. ‘befogad’: 1570: *fogattam* [Kv; TjK III/2. 71]. 1614: *fogadtak* [BTN 50]. 2. ~ vkit: 1605: *fogadgiuk* [Kv; TanJk I/1. 528]. 3. ‘vállal’: 1570: *fogatta* [Kv; TjK III/2. 95]. 1601: *fogadot* [Mv; MvLt 290. 12b]. 4. ‘felvállal/vesz’: 1577: *fogad* [Kv; TanJk V/3. 145a]. 1681: *fogadni* [VhU 65]. 5. ‘fel/megfogad vkit’: 1570: *fogatta(m)* [Kv; TjK III/2. 15]. 1680: *fogada* [Göröcsfva Cs; CsVh 83–4 Joannes Balás de Göröcsfva (38) vall.]. 1784: *fogadtam* [Béta U; IB]. 6. ‘alkalmaz’: 1612/1723: *fogadni* [Hagymásbodoni (MT) ekl. könyve]. **Hasad** 1.: 1597: *hasadot wala* [Kv; Szám. 7/ XIV. 104 Th. Masass sp kezével]. 1755: *hasadat* [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmund tt vall.]. 2. ‘osztódik’: 1724: *hasadván* [Asz; Borb. I]. 1745: *hasadva* [Nagyida K; Told. 9]. 1793/1794: *hasodván* [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 21a]. **Nyomod** 1. ‘(meg)tapod (vkit/vmit)’: 1582: *Njomotta* [Kv; TjK IV/1. 16]. 1584: *Niomodak* [Kv; TjK IV/1. 275]. 1597: *nyomottunk* [UszT 12/38 Thomas Sima de S. Kiralj lib. vall.]. 1606: *niomottak* [UszT

- 20/275]. 1686: *nyomódta* [SzZs 509]. 1751: *nyomottak* [Balázstelke KK; IB. Petrus Deák (43) jb vall.].
- amik:** *aláfutamik* 'lefelé futamodik': 1573: *ala fwtamtak* [Kv; TJK III/3. 189]. 1603: *ala futamek* [Kv; TJK VI/1. 707]. 1634: *ala futamek* [Mv; MvLt 291. 20b]. **Futamik 1.** 'futamodik': 1573: *futamam(m)* [Kv; TJK III/3. 62]. 1582: *fwtamanak* [Kv; TJK IV/1. 59g]. 1583: *futamek, futama(m)* [Kv; TJK 194, 212]. 1595: *fútama(m)* [UszT 10/102–3]. 1603: *futamank* [Kv; TJK VI/1. 663–4]. 1634: *futamek* [Mv; MvLt 291, 18b]. **2.** 'nekirohan': 1572: *fwtamyk* [Kv; TJK III/3. 39]. 1599: *fútama(m)* [UszT 14/41–2].
- amlik:** *háramlik* 'háruł': 1573: *haromlik* [Kv; TJK III/3. 238].
- amodik:** *aláfutamodik 1.* 'lefutamodik': 1626: *ala futamodék* [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. **2.** 'alácsordul': 1638: *ala futamodek* [Mv; MvLt 291. 157b].
- an/-en:** **cseppen** 1750: *Csepént* [Borbánd AF; Ks 83]. **Kikoppán 1.** 'el/kifogy': 1717: *kikoppán* [SzO VII, 225]. **2.** 'kicseppen': 1736: *kikoppána koppansz ki* [MetTr 338, 340]. 1744: *ki koppantak* [Bölön Hsz; INyR]. **Kilobban** 'fellángol, lobban': 1584: *lobbant ky* [Kv; TJK IV/1. 209]. **Kiloccsan** 'kifröccsen': 1733: *ki locsana* [Csicsóhagymás SzD; JHb]. **Lepattan:** 1631: *lepattant vala* [HSzj *abroncs* al.]. **Loccsan** 'fröccsen': 1710k.: *loccsanna* [BÖn. 591]. **Megkoppán** 'megreccsen': 1754: *meg koppána* [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.]. **Megretten:** 1577: *meg Rettenwen* [Kv; TanJk V/3. 144b]. 1653: *megrettentek* [ETA I, 137 NSz]. 1765: *meg rettenek* [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Ruzs Garvrilláné Popa Anucza (72) zs vall.]. **Megzőkken** 'megrándul': 1705: *megzőkkent* [WIN I, 656]. **Moccan** 'mozdul': 1672: *moczczanni* [TML VI, 224–5 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz].
- dú:** **csendít** 'csenget': 1736: *csendített* [MetTrCs 444–5]. **Elszordít** kb. 'sietve/sürgette meneszt': 1604: *El zordittak* [UszT 18/139 Zabo peterne Annazonj cziebj vall]. 1619: *szordít* [ETA II, 177 BT]. **Megzőrdít 1.** 'megzőrget': 1574: *Zerdítik meg* [Kv; TJK III/3. 329a]. 1604: *zőrdíttek* [Szentábrahám U; UszT 20/319]. 1629: *Zeorditue(n)* [Kv; TJK VII/3. 111]. 1724: *zőrdíte* [Királyfva KK; BK. Hétfalusi Isváné (50) ns vall.]. **2.** 'felráz, zavar': 1667: *megzőrdítik* [TML IV, 56 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. **3.** 'felserkent, mozdulásra készítet': 1745: *meg zerdíteni* [Ks 101 Haller János aláírásával Nsz-ből]. **Mozdít:** 1676: *mozditaná* [TML VII, 275 Vesselény Pál lev. Teleki Mihályhoz].
- dul/-dül:** **csendül** 'csendülő hangot ad': 1573: *chendlwl* [Kv; TJK III/3. 213]. **Csordul** 'kicsordul': 1580: *chyordwlwa* [Kv; TanJk V/3. 215b]. **Dördül** 'dörren': 1651: *dördült* [ETA I, 154 NSz]. **Fordul 1.**: 1573: *fordolt* [Kv; TJK III/3. 135]. **2.** 'vki felé odafordul': 1573: *fordul* [Kv; TJK III/3. 53–4]. 1743: *fordul* [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9]. **Lódul** 'sietve (el)takarodik': 1780: *lóduly* [Bere MT; BetLt 6 Paulus Szabedi ex Bere (38) pp vall.]. **Megzendül 1.** 'fellázad': 1653: *megzendültek vala* [ETA I, 61 NSz]. 1657: *megzendülvén* [KemÖn. 198]. 1662: *megzendülének* [SKr 539]. 1705: *megzendülnek* [WIN I, 580–1]. **2.** 'felháborodik': 1590: *megh Zendwltenek* [Kv; TanJk I/1. 128]. 1600: *zendeolenek megh* [Kv; TJK VI/1. 514]. **3.** 'megbolydul': 1621: *meg Zendwluen* [Kv; Szám. 15b/IV. 21]. 1636: *megh szendulenek* [Mv; MvLt 291. 68a]. **Megzőrdül 1.** 'megzőrren': 1629: *meg Zeordüle* [Kv; TJK VII/3. 22]. 1756: *meg zördüle* [Kvh; HSzjP Bagjos Kelemen (26) vall]. 1768: *meg zerdült* [Martonos U; Pf]. **2.** 'megbolydul': 1661: *megzördülnek* [Szárhegy Cs; SzO VI, 241]. 1672: *megzőrdültek vala* [TML VI, 264 Katona Mihály lev. Teleki Mihályhoz]. **3.** 'felmordul': 1710k.: *Megzőrdüle* [BÖn. 740]. **Mozdul 1.** 'megmozdul': 1638: *mozdulni* [Mv; MvLt 291. 157a]. **2.** 'előrehalad/indul': 1653: *mozdulánk* [ETA I, 63 NSz]. 1665: *mozdulni* [TML III, 362 a fej. lev. Teleki Mihályhoz]. 1765: *mozdulni* [Marossztimre H; Eszt-Mk Vall. 209]. **3.** 'előbbre lép/megy': 1676: *mozdulván* [A.szombatfva F; UF II, 759]. 1677: *mozdulván* [CsVh 53]. 1680: *mozdulvan* [A.porumbák F; ÁLt Inv. 9]. 1764: *mozdulvan* [Torda; TJKt V. 205]. **4.** 'távozik, el/kimozdul vhonnan': 1677: *mozduljon* [TML VII, 404 a fej. lev. Teleki Mihályhoz]. 1690: *mozduljanak* [Veress, Doc. XI, 430]. **5.** '(vmilyen ügyben) tesz/kezdeményez vmit': 1737: *mozdult* [Kv; TJK XV/13. 35].

- ít:** **csapint** ‘elkattant/keccint’: 1762. *tsapintotta* [Kv; Aggm.]. **Hárínt** ‘ráhárít’: 1763: *harintotta* [Torda; TJKT V, 157]. **Megkoccint:** 1724: *meg kóccintotta* [Mihályfva N; BK sub nro. 984 Georg. Taar (25) ns vall].
- út:** **kaparít** 1. ‘kaporint, szerezzet’: 1596: *koporitok* [Kv; Szám. 6/XXIX. 173 Bachi Tamás sp kezével]. 1662: *koporítá* [SKr 110]. 1710: *koporítá* [CsH 66]. 2. ‘hozzákaporint, foglalgat’: 1779: *kaporította* [Fejér m.; DobLev. III/524. 1a vk].
- al, -all/-el, -ell:** **forral** 1. ‘(fel)főz’: 1595: *forolúa* [Kv; Szám. 17a/6 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 2. ‘kifőz’: 1778: *forralva* [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 3. ‘(vkivel) gonoszt/rosszat tervel vki ellen’: 1769: *forralnaké* [UszLt XIII. 97]. 4. átv. ‘főz, tervel’: 1712: *forralt* [JHb XLVIII br. Jósika István kezével]. **Nyilallik** ‘szúró fájdalom jelentkezik’: 1664: *nyilalik* [TML III, 96 Teleki Mihály lev. Veér Judithhoz]. 1710k.: *nyilalni* [BÖn. 527].
- ant/-ent:** **pillant:** 1644: *pilla(n)tasz, pillantok* [Mv; MvLt 291. 423b].
- ap:** **állapik:** 1629: *allapek* [Kv; TJK VII/3. 83].
- t:** **köszönt** 1. ‘(szóban vagy levélben) üdvözlő vkit’: 1602: *keozeonte* [Kv; TanJk I/1. 404]. 1619: *köszöntse* [BTN² 262]. 1723: *köszöntöm* [ApLt Apor Péter lev. feleségéhez]. 1757: *köszöntvén* [Kara K; Kp III. 137]. 1768: *köszöntem* [Záh TA, DobLev. II/387]. 1770: *Köszöntem* [Lekence BN; Ks 47. 67. 29]. 1792: *köszöntik* [Bencenc H, BK. Bara Ferenc lev.]. 2. köszöntik egymást: ‘találkozáskor üdvözlők egymást, köszönnek egymásnak’: 1657: *Köszöntvén egymást* [KemÖn. 250]. 1662: *egymást köszöntötték vala* [SKr 278]. 1705: *köszöntvén egymást* [WIN I, 627]. 1711: *köszöntöttük egymást* [Kv; KvE 295 SzF]. 3. ‘fel/megköszönt’: 1573: *keozente* [Kv; TJK III/3. 207]. 1705: *köszönteni* [WIN I, 598]. 1739: *köszöntötem volna* [Ks 99 Kornis Antal lev.].

A cselekvő alanyhoz és a cselekvés tárgyához való viszony kifejezése

A tranzitív (műveltető) igék képzői

- at/-et:** **adat:** 1573: *adatta* [Kv; TJK III/3. 53–4]. 1576: *adasson* [Kv; TanJk V/3. 113a]. 1650: *adasson* [UszT 8/64. 35a]. 1680: *adasson* [Szád. Bornemisza Anna fej. assz. rend.]. 1688: *adatat* [Utl 10]. **Állat** 1. ‘vmilyen helyzetbe állít vkit’: 1691: *allattja* [SzJk 255]. 2. ‘foglalkozáskörbe, tisztségbe állít’: 1578: *allassanak* [Kv; TanJk V/3. 173b]. 1653: *allatni* [UszLt IX. 75. 12. II]. 3. ‘vhová állíttat vkit’: 1570: *allatya* [Kv; TJK III/2. 158]. 1592: *allattuk* [Kv; Szám. XIV/5. 130–1]. 4. ‘eléállíttat’: 1588: *allata* [DLT 222 Temesvári János deák]. 1597: *alassanak* [UszT 12/121]. 1628: *allotanak* [Dob; SLt CD. 8]. 1668: *állatának* [Buza SzD; JHb]. 5. ‘felállíttat’: 1623: *allassa* [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 6. ‘kiállíttat’: 1587: *allassak* [Kv; TanJk I/1. 56]. 1597: *allassak* [Kv; TJK V/1. 108]. 7. ‘állít, bizonygat, erősítget’: 1633: *allattia* [A.komána F; Szád.]. 1650: *allattak* [Keresztúrfva U; UszT 8/64. 76]. 1702: *allattya lenni* (vminek) [Dés; Jk]. 1769: *allatni* [Mv; Told. 19/45]. 8. ‘bizonyít’: 1653: *állassa* [Cege SzD; Wass 18]. 9. ‘rendel, tétet’: 1590: *Alosunk* [Kv; Szám. XXIII/5. 178]. 1592: *allatnj* [K; Bál. 89]. 1625: *allatnek* [Csíkszitimre; UszT 172a]. 1632: *allatunk vala* [Mv; MvLt 290. 74a]. 1635: *allassanak* [Abrudbánya AF; Törzs.]. 1668: *allattanak* [Dés; Ks 9/XXXIII]. 10. ‘helyeztet, állíttat’: 1619: (szabadságba) *allatny* [Kál MT; Berz 10. 77/13]. **Ásat** 1.: 1585: *asatny assattam* [Kv; Szám. 3/XIV. 30, 3/XXII. 78]. 1588: *Assattam* [Kv; Szám. 4/III.20]. 1604: *asata* [UszT 18/19]. 1622: *asata* [Tusnád Cs; BLt 3]. 1725: *ásotta, ásották, asottanak* [Türe K; Told. 28]. 1733: *ásoson* [Hévíz NK; JHbT]. 1790: *ásátom* [A.árpás F; TKI Mohai Mózes lev.]. 2. ‘(földből) ásással kiszedet, ásat’: 1748: *ásass* [Buzd AF; Ks Mikó Ferenc lev.]. **Birat** ‘birtokoltat’: 1614: *biratta* [Kvh; Borb I]. 1775: *birata* [Bodok Hsz; Eszt-Mk]. **Búsongat** ‘búsítgat, szomorítgat’: 1631:

bussongattiak [Mv; MvLt 290. 262a]. XVII. sz. e.: *bussongatt* [Szentegyházsoláhfalu U; OfLev.]. **Csapat** 1. 'veret': 1762: *tsapatott* [H; JHb XXXV/51. 4 vk]. 2. 'hajtat, tereltet': 1752: *Csapattam* [O.csesztve BF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev]. **Csattogat** 1. 'csattogtatva verdes': 1583: *Chattogattia* [Kv; Tjk IV/1. 99]. 2. 'csattogtatva lapogat': 1589: *czattogatta* [Dés; DLt 226]. **Csenget** 1. '(csengettyűvel/haranggal) csendít/harangoz': 1581: *chyengetnek* [Kv; Szám. 3/IV. 14]. 1626: *czengetnj* [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1727: *csegetne* [Szotyor Hsz; Szék Ft 36]. 1734: *csengesse(ne)k* [SVJk]. 1744: *Csegetvén* [Nagyajta Hsz; INyR 36–7]. 2. 'csengettyűt/harangot megcsendít/húz/von': 1614: *harangot csegetet* [HSzj *harang* al.]. **Csepeget**: 1591: *chyepegetny* [Kv; Szám. X/5. 10]. 1609: *Cziepegetni* [Kv; Szám. 126/IV. 331]. **Cséplet** 'cséppel dolgoztat': 1599: *chiepletni, chiplettne* [UszT 14/32]. 1753: *Csepletik* [Veresegyháza AF; Told. 18]. **Cserget** 'rebesget': 1584: *chiergetik* [Báthory–ErdLev. 175]. **Cserszeget** 'keccintget, kattingat': 1797: *tserszegette* [Oltszem Hsz; Mk II. 8/260 hh]. **Csikorgat** 'csikorgó hangot hallat': 1774: *csikorgatni* [O.zsákod KK; LLt 195 Vall.]. **Dörget** 'dörömböl': 1606: *dewrgetni* [Dálya U; UszT 20/111]. 1664: *deörgetny* [Cege SzD; Wass. Gergely Jstvan (20), Vas János szolgájának vall.]. 1741: *dörgessek dörgetett* [Meggyesfva Mt; Ks 184. LXXXVIII.]. 1757: *dörgetet* [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14]. 1767: *dörgetnek* [Uzon Hsz; Kp IV. 243 G. Kovács (20) miles equ. vall.]. **Dugat** 1. 'tömet': 1656: *dugattak* [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Peter Janos (50) pp vall.]. 2. '(fel)duzzasztat': 1780: *dugatott* [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51 Jósintzi Sándor kezével]. 3. 'vettet, zárat': 1694: *dugatot* [Törzs. Moldovai Karacson majoshegyi jb supplicatioja a fej.-hez]. 4. '(partot) feltöltöget': 1650: *Dugatnj dugatnj dugatnj* [Gagy U; UszT 8/64. 58]. **Dúlat** 1. 'fellhajtat': 1628: *dúlasson* [SzO VI, 78 fej.]. 2. kb. 'eljárást indított': 1653: *dulassuk* [Kanta Hsz; HSzjP]. **Enyeget** 1. 'enyhítget': 1788/1790: *enyegetni* [Dés; DLt]. 2. kb. 'leplezget, palástolgat': 1677: *enyegeti* [AC 123]. **Fedet** 1. 'fedeleztet': 1681: *fedetni* [Hátszeg; VhU 601]. 1730: *födette* [Hsz; Pf]. 1770: *fedesse* [Dés; Ks 38. VII. 6]. 2. 'fedést végeztet, befedet': 1756: *fedet* [BfN Kozárvári cs.]. **Fejet** 'fejést végeztet': 1598: *fejesse* [UszT 13/4 „Georgius Hoggiai vicejudeus regius Vduarhelyi. 1727: *fejessen* [Dés; Jk]. 1795: *fejetek fejetem* [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. **Feket** 'fektet': 1570: *fekessek* [Nsz; MKsz 1896, 372]. 1756: *feketne* [Lőrincfva MT; Kp III. 135]. **Feküt** 'fektet': 1572: *fekwte* [Kv; Tjk III/3. 12]. **Firtat** 1. 'fagat': 1570: *firthatyak* [Kv; Tjk III/2. 59]. 1629: *firtatni* [Mv; MvLt 290. 144a]. 1716: *firtatot* [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1752: *firtatni* [Nagyajta Hsz; Ap. 3 Donath György Apor Péterhez]. 1785: *firtottanak* [Piskinc H; GyK]. 2. 'készítet, unszol': 1583: *firtatot* [Kv; Tjk IV/1. 140]. 1637: *firtattam* [Mv; MvLt 291. 91a]. **Fitogat** 'fitogtat, kérkedve mutogat': 1639: *fitogatak* [Mv; MvLt 291. 182a]. **Fogat**: 1609: *fogattan* [BLt 1]. **Foldat** 1. 'foldoztat, foltoztat': 1703: *fodatom* [Kv; Pk 6]. 2. 'foltként rávarrat': 1572: *foldato(m)* [Kv; Tjk III/3. 30]. **Fonat** 1.: 1587: *fonatoth* [Kv; Szám. 3/XXXIV. 15]. 1681: *fonatni* [VhU 201]. 1783: *fonatott* [Angyalos Hsz; HSzjP]. 2. 'sövényt kötött, sövényeltet': 1590: *fonatot* [Kv; Szám. 4/XXI. 32]. 1606: *fonattam* [Kv; Szám. 12a/I. 31]. 1790: *fonatom* [A.árpás F; TKI Mohai Mózes lev. Teleki Ádámhoz]. **Főzet**: 1570: *feozettek* [Kv; Tjk III/2. 27]. **Fúrat** 'megcsapoltat': 1587: *fúratam* [Kv; Szám. 3/XXVI. 63]. **Gédelget** 1. kb. 'nyomorúságosan táplál, tenget': 1771: *gédelgessük, gédelgetni* [Batrina H; JHb 93. XIX. 6]. 1797: *Gidelgette* [Csapó KK; LLt]. 2. kb. 'gyámolít': 1591: *Gedelgessük* [Kv; IB Gróf Korda Anna lev.]. **Gyújtat**: 1635: *gyujtata* [Mv; MvLt 291. 56b]. **Háborgat** 'zaklat': 1560: *haborgatot* [Kv; SLt ST. 6]. **Háгат** 1. 'fedeztet': XVIII. sz. eleje: *háгат* [JHb 17/10 lótarási ut.]. 1731: *háगतni* [JF lovászmesteri ut.]. 1761: *háगतta* [Csáka SzD, TKI Kis Márk (50) jb vall.]. **Hagyat** 'elhagyat/mulasztat': 1551: *hagyassa* [BesztLt 49 Joannes Dobai Vincencius swch (!) a beszti-bíróhoz]. **Hajtat**: 1585: *haytatanak, haytatnu(n)k* [Kv; Szám. 3/XXII. 78]. **Hálata** 1. 'magánál altat': 1593: *halatta* [Kv; Tjk V/1. 423]. 1688: *hálatta* [Szék SzD; SzJk 229]. 1732: *hálottam* [Kv; MvRK]. 2. 'együthálata vkivel': 1724: *hálatta* [Mv; BK Csanádi János (27) ns vall.]. 3. '(jóságot vhol) éjszakáztat': 1596: *Halata(m)* [UszT 11/89]. 1604:

halassam [Kede U; UszT 77a]. 1722: *hálották* [Velkér K; Ks 7. XV. 6]. **Hánytorgat** 'szemrehányóan fölemleget': 1632: *hantorgatnak* [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. **Hívat**: 1570: *hiuatta* [Kv; TJK III/1. 226]. **Hozat**: 1568: *hozatak* [Kv; TJK III/1. 214a]. **Húzat** 1. 'vonat': 1756: *huzatta* [Bácsi H; BK vk]. 1764: *húzatott* [Vajdasztiván MT; JHb IX/46]. 2. 'ráncigáltat': 1731: *huzassák* [JF lovászmesteri ut.]. **Ingat** 1. 'lendít, tol': 1558k.: *Ingasd* [Nsz; MKsz 1896. 282]. 2. 'egyezséget megszeg': 1569: *Ingatna* [Torda; WassLt]. **Itat** 'átítat': 1558k.: *Itasd* [Nsz; MKsz 1896. 285–6]. **Járat** 'füveltet': 1595: *fűen Jarattya* [Kv; Szám. 6/XVIIa. ifj. Heltai Gáspár sp. kezével]. **Kerenget** 'kerülget': 1593: *kerengettek* [UszT 10/91]. **Keserget** 1. 'keserít, szomorít': 1570: *kesergessenek* [Kv; TJK III/2. 138a]. 1677: *kesergetik* [AC 132]. 1711: *kesergetnék* [Altörja Hsz; Borb I]. 1742: *kesergetni* [LLt Fasc. 910]. 2. 'sirat': 1710k.: *kesergettem* [BÖn. 747]. **Kezdet** 1. 'vmihez hozzákezdett/fogat': 1580: *kezdesse(n)* [Kv; TanJk V/3. 214]. 1665: *kezdetek* [TML III. 398 Bánfi Sigmond lev. Teleki Mihályhoz]. 2. 'vmit elkezdett': 1669: *kezdesse* [TML IV. 415 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. 1758: *kezdetek* [Galgó Sz; JHbK XL/1]. **Kínzat** 'kínoztat': 1710k.: *kínzatta* [BÖn. 945]. **Kocogat** 'kocogtat': 1592: *koczogat* [Kv; TJK V/1. 243]. **Kopogat** 1. 'kopácsol': 1781: *kopogat* [Csóka MT; Ks]. 2. 'kopogtat, vereget': 1777: *kopogatta* [Resztolcs SzD; JHbK LVIII. 28]. 3. 'verdes': 1790: *kopogatya* [Mv; JHb Jósika János apjához]. **Költet** 1. 'pénzt kiadat': 1571: *keotesse* [Kv; TanJk V/3. 29a]. **Közelget** 1. 'vki közelít vkihez/vmihez/vhová': 1573: *keozelget* [Kv; TJK III/3. 190]. 1639: *közölgettünk* [H; JHbK XLV/32]. 1707: *közelgetni* [Kv; KvE 250 VBGy]. 2. 'vmi közelebb jut/terjed vmihez': 1794: *közelligessen* [Nagykristolc SzD; JHb]. 3. 'közeleg, közeledik': 1642: *közelget* [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. 1755: *közölgett* [Gernyeszeg MT; TGSz 51]. **Küldet** 1. 'vkít vhová menesztet': 1593: *Kildete* [Kv; Szám. 5/XXIII. 48 Casp. Schemel sp. kezével]. 1662: *küldettem* [TML II. 346 Lónyai Anna lev. Teleki Mihályhoz]. 2. 'vmit vhová eljuttat/küldet': 1595: *küldete* [Kv; Szám. 6/XVII. 181 ifj. Heltai Gáspár sp. kezével]. 1712: *küldettek* [Vadverem AF; JHb XXIX/21]. **Lappangat** 'rejteget': 1631: *lappangattak* [Mv; MvLt 290. 59a]. **Leset**: 1591: *lesetek* reá [Szu; UszT]. 1662: *lesetvén* [SKr 503]. 1671: *lesetvén* [TML V. 522 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. 1710k.: *lesette* [BÖn. 949]. **Locsogat** 'hozzámosogat/sodorgat (talajt)', rég 'locsogtat': 1754: *lotsogattae* [H; GyK vk]. 1762: *lotsogatván* [BSz; SLt XXIV. 6 vk]. **Lógat** 'lóbál': 1633: *logattak* [Mv; MvLt 290. 118a]. **Lopat** 1.: 1664: *lopattja* [TML III. 24 Kászonyi Márton lev. Teleki Mihályhoz]. 2. 'vkít ellopat/szöktet': 1590: *lopatta* [Mv; UszT]. **Lövet** 1.: 1666: *lövötök* [TML III. 601 Lónyai Anna lev. Teleki Mihályhoz]. 2. 'dísz/örömlövést elrendel': 1705: *lövetet* [WIN I, 539]. **Marat** 'marcangoltat, szaggattat': 1574: *maratot* [Kv; TJK III/3. 328]. **Méret** 'kimérve árultat': 1576: *Mereßek* [Kv; TanJk V/3. 134a]. **Mondat** 'közöl': 1582: *mondata* [Lécfva Hsz; HSzjP]. **Mosat** 1. 'megmosat': 1591: *mosatnam* [Kv; TJK V/1. 82]. 1593: *mosatta* [Kv; TJK V/1. 333]. 1710k.: *mosattam* [BÖn. 522]. 2. '(gyógyítás céljából) lemosat': 1721: *mosatom* [Szentpál K; TKI Mihály deák lev.]. 1795: *mosatta* [Mv; Told. 47]. 3. '(edényt) elmosat': 1595: *mosottam* [Kv; Szám. 6/XVIIa. 146 ifj. Heltai Gáspár sp. kezével]. 4. '(búzá) mosással tisztított': 1797: *mosattam* [Szilágycseh; IB Fogarasi István lev.]. **Mosdat** '(étkezés előtt) kezdet mosat': 1657: *mosdat* [KemÖn. 276–7]. 1710: *mosdatni* [CsH 318]. **Mozgat**: 1600: *mozgattya* [Kv; TJK VI/1. 489]. **Mulat**: 1560: *vdewt mulatunk* [Kv; SLt ST. 6]. **Nézet** 'megnézet': 1657: *nézették* [KemÖn. 21]. **Nyomat** 1. '(agyagot) meggyúrat': 1585: *nyomatunk* [Kv; Szám. 3/XI. 40]. 1595: *Nyomotta* [Kv; Szám. 6/XVIIa. 150 ifj. Heltai Gáspár sp. kezével]. 1597: *Niomattam* [Kv; Szám. 7/XII. 23 Filstich Lőrinc sp. kezével]. 2. 'pecsételtet': 1710: *nyomatva* [CsH 130]. **Nyulat** 1. 'belenyulat vmibe (és kivetet vmit)': 1732: *nyulatni* [Mv; MvRKLev.]. 2. '(kára megtérítése céljából) vki javaihoz hozzányulat': 1697: *nyulatni* [Szépfalu KK; SLt AX. 3]. **Oltat** '(növényt) nemesítet': 1643: *oltatta* [Tamásfva K; Páncélcseh SzD; RLt 0. 5 Tamasfaluj Jmreh (65) ns. vall. Blasius lit Kovach de Kide jud. com. Dob. kezével].

- út: állít 1.** 'eléállít': 1670: *allita* [Usz; Ks T. 31]. 1679: *allittana* [Msz; Ks 18/LXXXVIII. 1]. 1710: *állitanna* [Asz; Borb. I]. 1753: *alitta* [Marossztyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. 1769: *állitani* [UszLt XIII/97]. **2.** 'visszaállít': 1718: *állitani* [Tóhát BN; EHA]. 1789: *állittani* [Désfva KK; GyL]. **3.** 'rendel, tesz': 1697: *allittani* [Kv; AsztCjk 25]. 1698: *állitanak* [Törzs]. 1782: *állitani* [Torockó, Thor. XX/4]. **4.** 'helyez': 1789: *álittya* [JHb II/7]. **5.** 'létesít, telepít': 1794: *állított* [Mezőmadaras MT; BK Gazd.]. **6.** 'bizonygatva mond': 1795: *állitván* [Mv; Told. 47]. **Csítít** 'csendesít': 1572: *chytetotta* [Zentelke K; KP]. 1573: *chititotta* [Kv; Tjk III/3. 66]. 1574: *chititotta* [Kv; Tjk III/3. 375]. 1590: *chittittia vala* [Kv; Tjk V/1. 3]. 1600: *chitita* [Kv; Tjk VI/1. 439]. 1601: *chytittya vala* [Kv; Tjk VI/1. 548]. 1631: *czidittia vala* [Mv; MvLt 290. 53b]. 1632: *czidittia* [Mv; MvLt 290. 86b]. 1638: *Czititam* [Mv; MvLt 291. 135a]. 1653: *czititották* [Ne; KemLev. 1394]. 1731: *Czititottam* [Dés; Jk]. 1752: *Csititotta* [Gardánfva Sz; BK]. **Háborít 1.** 'zaklat': 1568: *haborittyatok* [Kv; Tjk III/1. 171]. 1597: *haboritot wolna* [Kv; Tjk VI/1. 75]. 1606: *haboritottak* [UszT 18/11]. 1609: *haboritota(n)* [BLt 1 Barta Pal (50) tusnádi lib. vall.]. 1626: *haboritott* [BLt 3 „Demeter Janos szent Symonj nobilis” (60) vall.]. 1762: *haborittana* [Szentimre Cs, Hr 5/41]. 1786: *haboritani* [Szőkefva KK; Kp II. 21]. **2.** '(meg)zavar': 1589: *haboritani* [Kv, MészClev. fej.]. 1604: *haboritotta* [UszT 18/7]. 1608: *haborittsak* [Cssh; Bál. 60]. 1747: *haboritni* [Mezőbodon TA; JHb XI/31. 6–7]. **Kerít 1.** 'bekerít/kertel': 1729: *kerítve* [Buza SzD; JHb V/2]. 1798: *kerítve* [Vályebrád H, Ks 76. IX. 27]. **2.** 'kanyarít': 1736: *kerítvén* [MetTr 345]. **3.** 'szegélyez': 1699: *keritik* [Szentdemeter U; LLt Inv. 28]. **4.** '(be)terel; vhová behajt/kerít': 1759: *keríteni* [Papolt Hsz; RSzF 187]. **5.** 'vmihez (hozzá)foglal': 1601: *keriteni* [Kv; TanJk I/1. 287]. 1710: *keritcse* [MMatr. 287]. **6.** 'szerez': 1645: *keritettek uala* [Györgyfva K; Told. 26]. 1775: *keritteni* [Szőkefva KK; Újf. 3]. **7.** 'költségbe kerít: 'költségbe kever/ver': 1799: költségbe *kerített* [Náznánfva MT; Berz 4/31. N. 27]. **8.** 1583: *keritettek volna* [Kv; Tjk IV/1. 147]. 1586: *keritette* [Kv; Tjk IV/1. 609 Theóreok Kelemen, Zaz Balint Es Zekesfeierwary Mihaly az varosnak hiteos zolgay Drabanti az keozep kapuban vall.]. 1634: *keritette* [Mv; MvLt 291. 14b]. 1771: *kerít* [Dés; DLt 321. 26a]. **9.** 'csábít': 1764: *keritette* [RettE 167]. 1772: *keritvén* [Dés, DLt 321. 70b]. 1799: *keritené* [Dés; DLt].
- lal/-lél: fájlal 1.** 'fájtat': 1593: *failalni failalta failalni* [Kv; Tjk V/1. 339, 351. 383]. 1612/1613: *failallia* [Szászszombor SzD; KJ]. 1720: *fájlallhya* [Balázstelke KK; Ks 96 Simon Pál lev.]. 1799: *fájlolja* [Berz. 4 F. 31 N. 27]. **2.** 'fájdít': 1618: *fájlalom* [BTN 103]. **Hizlal 1.** 1572: *hyzlalny* [Kv; TanJk V/3. 61b]. 1579: *hyzlalny* [Kv; TanJk V/3. 191a]. 1675: *hizlalni* [Porumbák F; UtI]. 1752: *hizlalni* [Szentdemeter U; Ks 83 Sükei Mihály lev.]. 1774: *hizlaltanak* [Mocs K; KS Conscr. 57]. 1783: *hizlaltván* [Nagyiklód SzD; SLt XXXIX]. **2.** 'ganéz, trágyáz': 1744: *hizlalá* [Szentmargita SzD; Ks 171. LXXXIV. 27].
- aszt/-eszt: akaszt 1.** 'odaakaszt': 1671: *akazzatok* [Mv; MvLt 290. 25b]. **2.** 'felakaszt/köt': 1631: *akasztani* [Mv; MvLt 290. 46b]. **3.** 'beleakaszt': 1595: *akasztottak vala* [UszT 10/104]. 1634: *akazta* [Mv; MvLt 291. 18b]. **Bágyaszt** 'ellankaszt/gyötör': 1772: *badgyasztották volt* [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 164]. **Dagaszt:** 1596: *dagasztani* [Kv; Szám. 6/XXIX. 167]. 1759: *dagaszt* [Marosludas TA; TKI]. **Dugaszt** 'átítat, megsziwat' XVIII. sz. eleje: *dugasztani dugásztot* [JHb 17/10 lóartási ut.]. **Ereszt 1.** 'bocsát': 1573: *erezette* [Kv; Tjk III/3. 134]. 1600: *erezthe* [UszT 15/124]. 1650: *eresztteni* [UszT 6/64. 58c]. 1757: *eresztettük* [Torockó; Bosla]. **2.** 'folytat': 1608: *Eresztenj* [Kv; RDL I. 83]. **3.** 'kibocsát/ereszt': 1756: *eresztteni* [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. **4.** 'beenged/ereszt': 1586: *eresztik* [Kv; TanJk I/1. 33]. 1606: *Ereztetek* [Medesér U, UszT 20/210 „Lazlo Imreh medeseri” vall.]. **Fáraszt 1.** 'fáradalmat okoz': 1590: *farazzak* [Kv; TanJk I/1. 148]. 1600: *farazzanak* [UszT 15/252]. 1634: *faraszszon* [Kentelke SzD; DLt 382]. 1669: *farasztotta* [SzJk 106]. 1762: *fárosztott* [Torda, Tjk T V. 79]. **2.** *fárasztja magát:* 'fárad': 1663/1778: *fárazd magadot* [Told. Transs. 231]. 1780: *fároszsza* [Baca SzD; TSb 24]. 1784: *fárasztotta magatt* [Mv; Told. Fasc. 20]. **3.** 'vkít vhová jönni v. menni kéntelenít': 1681e.: *farastanom*

[Kozárvár SzD; GramTr XVIII, 644 Deési Ferenc Beldi Pálhoz]. 1701: *fárasztaná* [Kissolymos U; BLev.]. 1761: *fárosztaná* [Kv, PolgK 43]. 4. '(el)csigáz': 1594: *farazza* [Kv; TanJk I/1. 247]. **Fereszt** 'fűröszt': 1572: *feresztette* [Kv; TJK III/3. 33]. 1574: *feressek* [Kv; TJK III/3. 370]. 1582: *foroztek* [Kv; TJK IV/1. 58e]. 1632: *feresztette(m)* [Mv; MvLt 290. 74b]. 1687: *fereszteni* [Ap. 6 Kálnoki Sámuel lev. feleségéhez Nagybányáról]. 1717: *feresztete* [Tarcsva U; Pf]. 1765: *feresztettük* [Mv, MvHn]. **Függeszt** 'akaszt': 1558k.: *figezd* [Nsz; MKsz 1896. 282]. 1575k.: *figezd, fwgezd* [Nsz; MKsz 1896. 282]. 1652: *fűggesztve* [Görgény MT; Törzs.]. **Lankaszt** 'hervaszt': 1751: *lankasztá* [Szászújfalú; Told. 67]. **Maraszt** 'büntet, elítél, marasztal': 1569: *marazta* [Aldoboly Hsz; HSzjP]. **Mereszt**: 1715: *meresztet* [Türe K; Told. 28]. **Olvaszt**: 1558k.: *oluazthua oluazd* [Msz; MKsz 1896. 287].

-tat/-tet: **abroncsoztat** 'abronccsal ellátat': 1755: *abrcsonztatnom* [Debenki Sophia (30) jé vall.]. **Akadályoztat** 'gátoltat, hátráltat': 1679: *akadalyoztatja* [Wass 6 fej.]. 1768: *akadalyoztatta volna* [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1796: *akadalyoztat* [Baca SzD; TSb 24]. **Alkalmaztat** 1. 'alkalmassá tesz': 1694: *alkalmaztatvan* [Kisened AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 2. 'intéztet': 1664: *alkalmaztassa* [Wass 16 fej.]. 1798: *alkalmaztatni* [Kv; JHb VI/19]. 3. 'igazít, szab': 1761: *alkalmaztassam* [Pata K; BI Nábrádj István lev.]. **Alkudtat** 'megegyeztet': 1645: *alkuttatuk* [LLt Fasc. 120]. **Álltat** 'megtart': 1624: *altatni* [Máramarosziget; DLt 352]. **Arattat**: 1596: *arattatta* [UszT 11/69]. 1644: *aratatni* [Nagypetri/Diós K; JHb XVII/29]. 1649: *arattata* [Malomfva MT; Bal. 1]. 1764: *aratatott* [Ne; EHA]. 1775/1781: *arattattam* [Algyógy H; JHb LXXI/3]. **Árultat** 1. 'árusított': 1571: *arwltatyak* [Kv; TanJk V/3. 29b]. 2. 'kiárultat': 1587: *Arwltattam* [Kv; Szám. 3/XXXIV. 28]. 3. 'kocsmároltat': 1570: *Arwltat* [Kv; TJK III/2. 167]. 1571: *Arultassa* [Kv; TanJk V/3. 51b]. 1573: *arwltatam* [Kv; Szám. 4/XVII. 7]. 1656: *árultassan* [Makfva MT; D. 5]. 1659: *arultasson* [Tötzs. fej-i rend.]. 1722: *árultat, árultattyá* [Fog.; KJ Miss. Rétyi Péter lev.]. 1775/1781: *árultatták* [Algyógy H; JHb LXXXI/3]. 1791: *árultatyák* [Szilágycseh; IB]. **Ásattat** 'ásat': 1587: *asattattam* [Kv; Szám. 3/XXX. 18]. 1600: *Asattattam* [Kv; Szám. 9/XIII. 9]. 1768: *ásottattuk* [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. 1786: *ásattattam* [Kv; KvLt Prot. oec.-pol. III/3. 359]. **Aszaltat** 'aszalással tartósított': 1713: *aszaltottam* [Ks 96 Kemény Kata lev. leányához]. 1716: *aszaltassa(m)* [Szászkerked K; LLt Lázár Ferenc instr.]. 1764: *aszaltattam* [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1791: *aszaltatnam* [Szilágycseh; IB Fogarasi István lev.]. **Áztat**: 1738: *aztatni* [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17f]. **Bajoltat** 'bajlódthat, vesződhet': 1708: *bajoltatok* [Fog.; KJMiss. Fogarasi János lev.]. **Bántat** 1. 'háborgattat': 1595: *bantasso(n)* [Kv; Szám. XVIIa/6. 166. ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1606: *bantattia* [UszT 20/74]. 2. 'bántalmaztat': 1630: *bantassa* [Mv; MvLt 290. 212a]. 1655: *bántattyuk* [IB a fej. I. Bethlen Domokoshoz]. **Barázdáltat** 1. 'barázdavonással (a magáéhoz el)szántat': 1779: *barazdaltatott* [A.szová K; JHbK VI/17]. 1782: *Borozdoltatta volt* [Mocs K; JHbK LIII]. 2. 'vízárkocskát szántat/vonat': 1600: *barazdoltattam* [Kv; Szám. 9/XIII. 9]. **Becsültet** 1. 'felértékeltet, fel/megbecsültet': 1573: *Beochwltettek* [Kv; TJK III/3. 136]. 1592k.: *bechyltetny* [UszT]. 2. 'elbecsültet': 1582: *beochwllenenek, beochwltetem* [Kv; TJK 4/1. 13–4]. 1584: *bechwlte* [Kv; TJK 4/1. 395]. 1637: *beöcsültete* [Mv; MvLt 291. 93b]. 1672: *böcsültetni* [Jobbágyfva MT; Bál. 50]. 3. '(kárt) rábecsültet': 1751: *becsültetett* [Balázstelke KK; IB]. 1782: *betsültettek* [Mocs K; JHbK LIII]. **Békéltet** '(ki)békíteni igyekszik, (meg)békéltetni törekszik': 1742: *békeltetni* [Torockó; NyIrK XII, 116]. **Beretváltat** 'borotváltat': 1736: *beretváltatta* [MetTr 349–50]. **Bírtat** 'bírat, birtokoltat': 1591: *Birtatta* [UszT]. 1596: *birtatni* [UszT 11/101]. 1597: *birtatam* [UszT 12/73]. 1604: *birtatta, birtatna, byrtassa* [UszT 18/5]. 1692: *birtatta* [Vasláb Cs; LLt Fasc. 160]. 1750: *birtat, birtatta* [Szováta MT; Berz. 11. 79/4]. 1772: *birtattyá* [EMLT]. **Bitangoltat** 'elbirtokolt/bitorolt (földet) vesztegettet, prédáltat': 1774: *bitangoltatni* [Mocs K; KS Conscr. 74]. **Biztat** 1. 'bizakodtat, reménykedtet': 1788: *biztamak* [Bencenc H; BK Bara Ferenc tt lev.]. 2. 'buzdít, ösztökél': 1632: *biztatni* [Kv; Ks 41. D. 20 Lud. Bornemisza lev.].

3. 'hiteget, kecseget': 1695: *biztatta* [Gyf; KaLt Apor István ir. Récsey István lev.]. **Bocsáttat** 'engedett': 1669: *boczáttassak* [Kv; RLt]. **Bontakoztat** kb. 'költöztet': 1659: *bontokoztassa* [Vajdakamarás K; Törzs. Tordátfalvi Sigmond un. tanítómester kezével]. **Boronáltat** 'boronálást végeztet': 1574: *Boronaltatot* [Kv; TJK III/3. 359]. 1730: *baranáltatott* [Mihálcfa AF; LLt Fasc. 127]. **Botránkoztat** 'megütközést/felháborodást kelt/okoz': 1791: *botránkoztatnak* [M.bikal K; RAK 10]. **Búcsúztat** 'vkivel búcsút vétet vkitől': 1736: *bucsuztatta* [Metr 387]. **Bujkáltat** 'lappangtat': 1765: *bukáltattak, bukáltatták* [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. **Bújtat** 1. 'vkit segít elrejtőzni/bújni': 1632: *butatta* [Mv; MvLt 290. 81a]. 2. 'vkit vhová való bújásra kényszerít': 1597: *bútatva* [Kv; TJK VI/1. 98]. 1647: *butatua(n)* [Kv; TJK VIII/4. 169]. 3. 'vkit vhová (be)buktat/vettet': 1629: *butattyak* [Kv; TJK VII/3. 206]. 4. szitk. 1753: *butatván* [Abrudfva AF; Ks 27]. **Búsíttat** 'kéréssel terheltet/háborgattat': 1656: *busitasson* [Gyf; DLt 439 fej.]. **Büntettet** 'büntetéssel sújtat': 1649: *büntettesse* [SzJk 68]. 1670/1740: *büntettesse* [Homoródsztpál U; WLt]. **Cukiztat** 'cokigat, kussoltat': 1797: *tzukiztatta* [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. **Csaptat** 1. '(fegyvert) elkattint/keccent': 1771: *tsaptatván* [Bukuresd H; Ks 114. 61. 121]. 2. '(folyóvizet) eltérít': XVIII. sz. eleje: *csaptassák* [Mv; Berz. 13. I. 16]. 1754: *csaptassák* [Nyáradkarácsonyfa MT; Berz. 15. XXXII/10]. 1773: *tsaptatták* [Bodola Hsz; BLt]. **Csattogtat** 'csattogtatva lapogat': 1640: *csattogtatták* [Mv; MvLt 291. 233a–51a átírásban]. **Cselekedtet**: 1. 'tétet': 1591: *chielekettem* [UszT]. 1592: *chyelekeottette(m)* [UszT]. 1593: *cheleketette* [Kv; TJK V/1. 346]. 1603/1648: *tselekettem* [Kv; AsztCJk 16a]. 1669: *czeleketettei* [Feketelak SzD; Wass]. 2. '(valamiképpen) bánat, bántat (vki által) vkivel': 1570: *chyelekeotteteom* [Nagysajó BN; BesztLt 72 Christ. Hajmas de Beregszó lev. a beszt-i bíróhoz]. 3. 'elkövetet': 1593: *chelekeödtetted* [Szu; UszT]. 1629: *czelekeotette* [Mv; MvLt 290. 5b]. 4. 'végeztet': 1765: *cselekedette* [Hosszútelek AF; JHb XXVII/25. 5]. 5. 1585: *cheleketeti* [Kv; TJK IV/1. 418]. **Csengettet** 'kisharangot/csengettyűt megszólaltat': 1726: *tsengettetet* [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 5]. 1727: *csengetne csengettet* [Szotyor Hsz; SzékFt 36]. **Csépeltet** 'cséppel dolgoztat': 1587: *Chipeltettem* [Kv; Szám. 3/XXVI. 68]. 1588: *Czipeltettem* [Kv; Szám. 4/V. 5 Gr. Veber sp kezével]. 1595: *chipeltettem* [Kv; Szám. 6/XIII. 9]. 1604: *chepeltesse* [Kv; TanJk I/1. 480]. 1605: *chepeltessen* [Kv; TanJk I/1. 526]. 1623: *Czypeltesse(n)* [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1633: *czeplettesse* [F. venice F; Szád. Sztan Paszerey (45) vall.]. 1647: *Czipeltette* [Drassó AF; BK 48. 16]. 1673: *csépelteni* [Déva; Törzs.]. 1675: *czipeltetek* [Szacsal H; Born. Muntian Jiuasko (40) jb vall.]. 1697: *czipeltetni* [Szilágycseh; BK Kűmíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1700: *csipeltetni* [Kv; Szám. 10/I. 20]. 1709: *csepeltethetünk, csepeltetniis* [Fog.; KJMiss.]. 1722: *Csépelteni*. [Fog.; KJMiss. Rétyi Péter lev.]. 1730: *Csipeltetem, csipeltetven* [Noszoly SzD; Ap. 4]. 1732: *tsépeltenek* [Jára MT; Told. 11/67]. 1733: *csipeltetni csipeltethetek* [Noszoly SzD; Ap. Hatházi Kristóf lev. Apor Péternéhez]. 1750: *tsépelteik* [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3]. 1788: *Csépelteni* [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. 1792: *tsipeltettvén* [Kályán K; JF 36 LevK]. **Csináltat** 1. 'készített': 1549/1752: *tsináltassanak* [Szentanna MT; LLt]. 1552: *chynaltassan* [Mezőszengyel TA; BfR]. 1570: *chinaltasson, chinaltatya* [Kv; TanJk V/3. 12a]. 1573: *chinaltatot* [Kv; TJK III/2. 157]. 1576: *chynaltatok* [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 13]. 1579: *chenaltatam* [Kv; Szám. 1/XVIII. 16]. 1581: *Chynaltattam* [Kv; Szám. 3/I. 3–4]. 1598: *czinaltassa(na)k* [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. 1600: *chenaltassak* [UszT; 15/124]. 1618: *chinaltatot* [Ábrudbánya; Törzs. „Demetrius Bota in poss. Keörpenies” (50) jb vall.]. 1623: *Czíenaltassa* [Szu/Fog.; Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1632: *Czenaltata* [Mv; MvLt 290. 64b]. 1653: *czinaltasson* [JHbK XLII/3 Kovacsóczy Zsuzsanna végr.]. 1692: *csináltattya* [Küküllővár KK; Szád. Thorockai Matia komájához, Boer Peterhez, csak az aláírás sk]. 1710: *czenaltassanak* [Szentkirály Cs; BCs]. 1716: *csinaltassan* [Szászkerked K; LLt Lázár Ferenc instr.]. 1722: *csináltassan* [A.porumbák F; BK]. 1774: *Csináltatatt* [Mocs K; KS Conscri. 87]. 1780: *tsináltatott* [Bethlen SzD; BK]. 1786: *tsináltatok* [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. 2. 'szerkesztet, készített': 1613:

Czinaltatott [KJ]. 1719/1724: Csináltasson [Torda; JHb XIV/6. 62]. 1761: tsináltatott [Szászsztván KK; BK Laurentius Kólcás (68) jb vall]. 1780: tsináltatott [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1796: tsináltassunk [Kv; Aggm. B. 15]. 3. 'építet': 1568: chynaltatoth [HSzj]. 1569: Chynaltatny [Mányik SzD; BfN VI. 225/13]. 1571: chinaltatot [SzO II, 330 a székelység panasza az egy-hez]. 1591: czinaltattak [UszT]. 1592: chinaltatta [Szilágytő SzD; Ks]. 1600: chenaltatta [UszT 15/51 „Kadar Lukach Zent Mihály Zabad” vall.]. 1613. czinaltatva(n) [Altörja Hsz; Borb. Cziupa Istvan Deak (50) nb vall]. 1617: chyenaltattam [Meggyesfva MT; Bál. 57]. 1656: Czinaltata [Kászonimpérfa; BCs]. 1674: Csinaltata [Mezőörményes K; JHbK XX/20]. 1675: csináltata [Szárhegy cs; LLt Csibi Mihály senior nb (60) vall.]. 1717: tsináltatatt [Vajdasztván MT; Bál. 87]. 1734: Csináltatták [Kővárhosszúfalú Szt; TKhf Serbán Paskuly (53) jb vall.]. 4. 'emeltet': 1584: Chinaltanak [Kv, Szám. 3/XIII. 15 malomszám]. 1644: czenaltottam [Mv; MvLt 291. 403b]. 1682: csinaltata [Magyaró MT; Told. Ia]. 5. 'javított': 1570: chynaltassa [Bh; EsztMk Mogyoró cs.]. 1767: tsináltottya [Udvarfva MT; Told. 44/36]. 6. 'tétet, végeztet': 1745: csináltatván [BSz; Ks vk]. 7. 'rakat': 1589: chynaltatunk [Kv; Szám. 4/IX. 19]. 1618: czinaltatot [Kv; RDL I. 103]. 8. 'létesített': 1590/1593: chinaltatta [Bálványosváralja SzD; Ks]. 1623: czinaltattak [JHb rtlen. Valentins Orb<an> de Kibed vall.]. 1639: tsináltat [Homoródsztpál U; Szád. Rédej János lev. Nagy Tamás de Fogaras szu-i várprovisorhoz]. **Déleltet** '(a jószággal) déli pihenőt tartat': 1592/1593: dileltettem [Décs SzD; Ks]. **Dolgoztat 1.** 'munkát végeztet': 1716: dolgoztattam [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1734: dolgoztatot [Butyásza Szt; TKhf Merkás Kosztán (51) jb vall.]. 1734: dolgoztatot [Kővárhosszúfalú Szt; TKhf Kardos Kosztán (64) jb-ispán vall.]. 1744: dolgoztattanak [Tóhát TA; JHb XI/17. 19]. 1770: dolgoztatott [H; JHb XXXI/17. 3]. 1791: dolgoztatni [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. 1796: dolgoztatnak [Szentegyed SzD; Wass]. 2. '(földet) műveltet': 1668: dolgoztatot [Szúv; Born. XXXIX. 5 Kok Kirah (30) vall.]. 1723: dolgoztatott [Ilencfva MT; DLev. 1]. 1730: dolgoztatott [Mihálcfva AF; LLt 127]. 1752: dolgoztassan [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1774: dolgoztattanak [Mocs K; KS Conscr. 35]. **Döföltet 1.** 'döfködtet. döfdöstet': 1714: döföltette [Berekszó H; Szer. Kanisa Sztán (40) jb vall.]. 2. Nemi von-ban: 'dikicsel, kefelget': 1729: döföltetik [Kv; Pat. gúnyversből]. **Ducoltat** 'ringat': 1736: ducoltatván [Szentegyed SzD; TKI Incze János (40) szabad személy vall.]. **Éheztet** 'éhen tart': 1595: eheztessem [Kv; Szám. 6/XVIIa. 270 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1598k.: ehezteni [UszT]. 1606: ehözetthwk [UszT 20/90]. 1696: ehezteni [Mikháza MT; Berz. 17. XII]. 1746: ehezette [Szentegyed SzD; Wass]. 1746: ehezették [Koronka MT; Told. 19. 33]. **Emeltet** 'rakat': 1699: emeltetni [Fejér m.; LLt Gyulafi László lelt.]. 1730: emeltette [Ks 25. IV. 22 Kornis Zsigmond nyil.]. **Emlékeztet 1.** 'vki emlékezetébe idéz, eszébe juttat': 1568: Emlekeztesd [Kv; TJK III/1. 177]. 1572: Emlekeztety [Kv; TJK III/3. 31]. 1610: emlekezteti [UszT 12b]. 1629: emlekeztett [Mv; MvLt 290. 174a]. 1713: emlekeztetnem [Méra K; Aggm. A. 98]. 1736: emlekeztette [MetTr 382]. 2. kb. 'vki emlékezetét segíteti': 1778: emlekeztette [Albis Hsz; BLev.]. 3. 'figyelmeztet': 1685: emlekeztetik [Désfva KK; Ks 4. 1]. **Énekellet:** 1736: énekellették [MetTr 330]. **Engedtet** 'átengedtet': 1576: engettetni [Kv; TanJk V/3. 131b]. **Engeszteltet** 'békéltetget, békítget': 1574: Engezteltety [Kv; TJK III/3. 343]. **Enyveztet** 'enyvvvel ragasztat': 1573: Enwezteny [Kv; TJK III/3. 162]. **Építet 1.**: 1589: Epittessen [Kv; TanJk I/1. 106]. 1615: epittette [Szentimre Cs; LLt]. 1657: eppetessen [Cege SzD; Wass]. 1666: épített [Ne; Incz. III. 5b]. 1679: épetetne [Vh; VhU 30 Thökölyi Imre ad. lev.]. 1720: épitetet [Siménfva U; JHb XVIII/4]. 1749: építettett [Kisfenes/O.léta TA; JHbK II/17]. 1796: epittetni [Ádámos KK; JHb XIX/56]. 2. 'állítat, tétet': 1617: éppeteteth [Gyf; Berz. 17]. 1714: épitetetis [SLt MN. 40]. 1770: epittetni [Dés; Ks 38. VII. 6]. 3. 'csináltat': 1590/1593: ippitetet [Bálványosváralja SzD; Ks]. 4. 'telepítet': 1645: eppittetett [Erdőszengyel MT; Told Ia. II]. 1681: epittetni [Vh; VhU 43]. 1692: Epittette [Kercsed; TA Borb.]. 1736: Epittette [Szentegyed SzD; Wass]. 1782: építették [Ádámos KK; JHb XIX/22. 34]. 5. 'tataroztat': 1597: eppitetet [Kv; TJK V/1. 125]. 1617:

éppétesse [Gyf; Berz. 17]. 1727: *építetteti* [Impérfva Cs; Ap. 2 Balási József lev. Apor Péternéhez]. 1767: *építetteti* [Kv; Ks 11. XLVI. 45]. 6. kb. 'gyarapít': 1794: *építetteti* [Mezőmadaras MT; BK Gazd. Jac. kosztin (33) col. vall.]. **Erdőltet 1.** '(erdőről) fát vágat és hordat': 1678: *erdőltetnének* [Zalán Hsz; Barabás, SzO 388]. 2. ts '(erdőt) vágat és hordat': 1696: *erdőltette, erdőltetik* [Sepsiszkirály Hsz, LLt]. 1796: *erdőltette* [Hsz; BLev. vk]. **Eresztet 1.** 'bocsáttat': 1575: *Eresztesse* [Kv; TanJk V/3. 127b]. 2. 'adat': 1588: *eresztesse* [Kv; TanJk I/1. 77]. **Erőszakoltat** 'kényszerített': 1766: *erőszakoltatni* [Torda; TJkT V. 241]. **Esküdtet** 'esket': 1736 u.: *esküdtettek* [MetTrCs 448]. **Eszténáztat** 'kosaraztat (kosarazó juhászatot folytattat)': 1769: *Isztinázattat* [Szentmargita SzD; Ks 19. VI. 12 Filip Lupás (50) jb vall.]. **Etet-itat** 'enni-inni ad': 1684: *etette itatta* [Torockósztygyörgy; Pk 7]. **Ezüstöltet** 'ezüsttel bevonat': 1755: *ezüsteztettem* [TL. Teleki Ádám költségnaplója]. **Fájtat** 'fájlal': 1724: *fajtatya* [Ap. 2 Apor Péter lev. feleségéhez]. 1737: *fajtatya* [Szentlélek Hsz; Ap. 4 Apor Péterné lev. férjéhez]. 1768: *fajtotta* [Katona K; Born. XL. 81 Krisán Togyer (40) zs vall.]. 1791: *fajtatya* [Bács; RKA]. **Falaztat** 'kerékfalat (meg)csináltat': 1593: *fallaztattam* [Kv; Szám. 5/XX. 157]. 1609: *falaztatam* [Kv; Szám. 126/ IV. 49]. 1638: *falaztata* [Mv, MvLt 291. 137]. 1744: *Falaztattam* [Dés; Hr ti-i számadás]. **Faragtat 1.** '(kőfaragóval) ki/megfaragtat': 1585: *faragtatunk* [Kv; Szám. 3/XIX. 39]. 1596: *faragtatunk* [Kv; Szám. 7/II. 19]. 1602: *faragtatam* [Kv; RDL I. 73]. 1623: *faragtassa* [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 2. '(ki)ácsoltat': 1577: *faragtassanak* [Kv; TanJk V/3. 154a]. 1623: *faragtassa* [Szu/Fog.; Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 3. 1653: *faragtatnának* [ETA I, 47 MSz]. **Fedezettet** '(el)lepleztet': 1765: *fedezetteti* [Gerend TA; KS J. Somlyai de Fogaras (40) nb kezével]. **Fejeltet** '(lábbeli)fejelést végeztet': 1600: *fejeltette(m)* [Kv; Szám. 9/XII. 65–6]. **Fektet** 'lefektet': 1597: *fektete* [Kv; TJk V/1. 42]. **Feleltet 1.** 'vallat': 1585: *feleltete* [Firtosváralja U; UszT]. 1625: *feleltet* [Firtosváralja U; UszT 79]. 1646: *feleltetünk* [Kvh; HszjP Elekes Peter de Szent Katolna (56) nb vall.]. 1650: *feleltetnek* [UszT 13b]. 1656: *feleltetünk* [Kvh; Bogáts]. 1752: *Feleltetenek* [Vice SzD; Ks 39. XXIII. 326]. 1791: *feleltetvén* [Usz; Borb. II vk]. 2. '(vki által) vallomást tétet': 1653: *felelteti* [SzJk 26]. **Fényegettet** 1710k.: *fényegettettek* [Vacsárcsi Cs; BCs]. **Fésültet:** 1795: *füsültette* [Mv; Told. 47]. **Fitogtat** 'kérkedve mutogat': 1794: *fitagtattál* [Szováta MT; Berz. 16. XL/14]. **Fizettet:** 1587: *fizettette(m)* [Kv; Szám. 3/XXVI. 53 Suweges G. isp. mest. kezevel]. 1632: *fizetteti* [Mv; MvLt 290. 74b]. 1679/1681: *fizettessen* [Vh; VhU 676]. **Fogadtat 1.** 'megfogadtat/ígértet': 1570: *fogattatod* [Kv; TJk III/2. 149]. 2. 'szegődtet, felfogadtat': 1601: *fogatassanak* [Kv; TanJk I/1. 388]. **Fogtat:** 'el/megfogat': 1570: *fogtatam* [Kv; TJk III/2. 65]. **Fontat:** 'fonat': 1785: *fontatt, fontattya* [M.bikal K; KLev.]. **Fűtat:** 1584: *futatom* [Kv; TJk 4/I. 360]. **Fűrészeltet:** 1762: *fűrészeltessen* [Fintoág H; Ks 123 Vegyes ir.]. **Futtat** 'vágtaiban hajt': 1600: *futtattanak* [Kv; TJk VI/1. 390]. **Fűttet** 'hevített': 1585: *fwttette(m)* [Kv; Szám. 3/XXII. 78]. **Fűveltet** 'legeltet': 1620: *fwűeltettek* [Disznajó MT; TSb 21]. 1689: *fuvellettek* [A.karácsonyfva AF; Told. 31]. 1717: *fűvellette* [H; JHb XXXI/33]. 1719: *fűveltesse* [Cszs; SzO VII. 262]. **Galázoltat** 'legázoltat': 1777: *galázaltatván* [Marossztygyörgy MT; MkG 36. 5/5 Sornye Gligor (53) jb vall.]. 1782: *galázaltatván* [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 10 Juráth Ignáth jb vall.]. **Ganéjzogat 1.** 'ganéztat': 1623: *ganeoztasson* [Szu/Fog.; Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 2. 'megtrágyáztat': 1732: *ganejzogatya* [Zalán Hsz; SVJk]. **Ganéztat** 'trágyáztat': 1602: *ganeztata* [HSzj ganéz al]. 1675/1688u.: *ganeztasd* [Borb. I Petki János ut. csikcsicsai jb-bírájához]. 1711: *ganesztatott* [Szárhegy Cs; WLt Steph. Gáspár (43) pp vall.]. 1712: *ganeztatom* [Ksz; BCs]. 1748: *ganyéztatni* [Somlyó Cs; Ap. 5 Böjte Lőrinc lev. Apor Péterhez]. **Gátoltat** '(vizet gáttal) csapattat/tereltet': 1590/1593: *gatoltatta* [Bálványosváralja SzD; Ks]. **Gazdáltat** 'ellát': 1765: *gazdaltattak* [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. **Gazoltat** 'pocsékolat': 1727: *gazoltatná* [HSzj gazol al.]. 1769: *gazoltatya* [Zetelaka U; UszLt XII. 89]. 1794: *gazoltotta* [Ádámos KK; JHb XIX/41]. **Gázoltat 1.** 'összetapostat/tiportat/tiprat': 1730: *gázoltatni* [Türe K; Told. 28]. 1744: *gázoltatta* [Szászsztjakab SzD; Told. Fasc. 11]. 1754: *gázoltatta* [Gernyeszeg MT;

TGsz 16]. 1778: *gázoltatta* [Bethlen SzD; BK szám.]. 2. 'gázoltatással füröszt': 1731: *gázoltatni* [JF lovászmesteri ut.]. **Gomboztat** 'gombozással díszített': 1759: *gomboztatták* [RettE 89]. **Gyakorlattat** 'szítáltat': 1595: *Giakorlattattam* [Kv; Szám. 6/XXIX. 3]. 1596: *giakorlattattam* [Kv; Szám. 6/XXIX. 152]. **Gyakoroltat** '(mesterséget) folytattat/üzettet': 1775: *gyakoroltatott* [RettE 347]. **Gyalultat**: 1665/1754: *gyalultatni* [Kv; ACLev. 19]. **Gyógyítottat 1.**: 1592: *giogitatta* [Kv; TJK V/1. 218]. 1595: *gyogytassa* [Zsombor K; SL]. 1717: *gjogjitatták* [Koronka MT; Mk. Ugron lev. 1717–48]. 1779: *gyogyittattais* [M.lapád AF; Mk. Szilvás 5/5 G. Szilágyi (46) judex poss. vall.]. 1796: *gyogyitani* [Ilencfva MT; DLev. 3/XXXV. 4]. 2. gyógyítottatja magát: 1598: *gywgittattata* [Kv; Szám. 7/XVI. 31]. 1763: *jogyitani* [Egerpatak Hsz; HSzjP]. **Gyomláltat**: 1674: *giomlaltatom* [Bethlen SzD; BLt 7 Fileki Mihály lev. Béli Pálhoz]. 1700: *giomlaltatni* [Kv, Szám. 40/I. 19]. 1793: *gyomláltatni* [Hadar Sz; JF 36. 231 Vintze Isván lev.]. **Gyóntat**: 1779: *gyóntatni* [RettE 406]. **Gyönyörködtet**: 1702/1764: *Gyönjörketteti* [Torockó; MNy IV, 234]. **Gyűjtet**: 1605: *gywtessen* [Kv; TanJk X/1. 420]. **Halásztat**: 1571: *halastassak* [Kv; TanJl V/3. 33a]. 1575: *halasztatta* [Kv; TJK III/3. 411]. 1579: *halaztatek* [Kv; Szám. 1/XVIII. 19]. 1681: *halasztatni* [VhU 49]. 1736: *halasztatni* [Záh TA; Mk V. VII/10]. 1754: *halásztatni* [Tóhát AF; JHb Kirila Tamás (30) jb vall.]. 1771: *halásztatni* [Fejér m.; DobLev. II/428. 7a]. **Halmaztat** 'határdombot/halmot hányat': 1731: *halmaztották* [Borzás KK; Ks 83]. **Hamisoltat** 'vkít hamisnak nevez': 1599: *hamisoltata* [Kv; TJK VI/1. 371]. **Harangoztat**: 1584: *harangoztatoth* [Kv; Szám. 3/XV. 21]. 1594: *harangoztassanak* [Kv; TanJk I/1. 240]. 1701: *harangoztatt(am)* [Kv; KvRLt I. c. 8. 26]. 1792: *harangoztatnak* [Kv; SRE 283]. **Haraptat** 'lelegettet': 1753: *haraptatták* [Kv, TJK XVI/6. 118]. **Hármaztat** kb. '(harangot) háromszor kondít': 1683: *harmaztatva* [Bagos Sz; SzVJk 51]. XVII. sz. v.: *harmaztatva* [Egerespatak Sz; SzVJk]. 1750: *harmaztatva* [GörgJk, ETF 107. 23]. **Használtat 1.** 'elhasználtat': 1730: *használtatar* [Mihálcfa AF; LLt Fasc. 127]. 2. 'használatba vétet': 1793: *használtatta* [Kökös Hsz; Kp IV. 285 Molnár Ferenc (70) gyalog katona vall.]. **Hatalmaskodtat** jog. 1670: *hatalmaskottassan* [H; JHbK XV/30]. **Határoltat**: 1606: *hatarolthatthiak* [UszT 19/32 Paulus Nagy de Zent lazlo lib. vall.]. **Hazudtat** 'hazugnak nevez': 1573: *hazutatta* [Kv; TJK III/3. 86]. 1585: *hazutatak* [Kv; TJK IV/1. 385]. 1604: *hazudiata* [UszT II/3. C. 145]. 1629: *hazudtattiak* [Mv; MvLt 290. 183b]. 1771: *hazuttat* [Szemerja Hsz; RSzF 94]. 1788/1799: *hazuttotta* [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 332]. **Hegedültet**: 1570: *hegedwltet* [Kv; TJK III/2. 70]. 1589: *hegedwltety magát* [Kv; TanJk I/1. 112]. 1639: *hegedültettek* [Mv; MvLt 291. 290a]. 1731: *hegedülteti magát* [Császári SzD; WassLt Balas Mafte (50) vall.]. 1740: *hegedültette magát* [Kornislaka SzD; Ks 54. 72]. **Héjaztat** '(tetőt) fedet': 1581: *heiaztatunk* [Kv; Szám. 3/IV. 12–3]. 1585: *hiaztatunk* [Kv; Szám. 3/XIX. 35]. 1587: *heiaztatnj* [Kv; Szám. 3/XXX. 22 Seres István sp kezével]. **Helyezett 1.** 'tétet': 1662: *helyezettett* [SKr 95]. 2. 'áthelyez': 1662: *helyezettne* [SKr 89]. **Helyheztet** 'illeszt': 1582: *helyheztettek* [Kv; Szám. 3/v. 27 Léderer Mihály sp kezével]. **Hevertet 1.** 'heverésztet': 1582: *hewertety* [Kv; TJK IV/1. 39]. 2. '(földet) pihentet, parlagban hagy': 1775: *hevertették* [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17e]. 3. 'heverőben/hevertében hagy': 1679: *hevertetven* [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János lelt. 11]. **Hintáztat** 'lógáztat': 1772: *hintáztatta* [Tirnáva H; BLt 11]. **Hirdettet 1.** 'terjeszt': 1662: *hirdettetni* [SKr 464 Barcsai Ákos választott fej. felelete a fejedelemségről előbb lemondott, majd újra fejedelemségre törő II. Rákóczi György vádjaira]. 1744: *hirdettetett* [Hsz; INyR Vall. 4 vk]. 2. 'kihirdettet': 1575: *hirdetesze* [Kv; TanJk V/3. 127a]. 1653: *hirdetteté* [ETA I, 84 NSz]. **Hírleltet** 'közhírré tétet': 1769: *hirleltette* [Mezőmadaras MT; BK. Moldovan Mikle (40) jb vall.]. **Hítat** 'hivat': 1586: *hitatny* [Kv; TJK IV/1. 543 Baniay Istua(n) Laskay Gergey, Bechkereki Georgy es Chetneky Christoph vall.]. **Hítet 1.** 'csábítgat, csalogat': 1570: *hytette* [Kv; TJK III/2. 128]. 1589/XVII. sz. eleje: *hitetne* [Kv; KőmCArt. 20]. 1590: *hitetet* [Szu; UszT]. 2. kb 'készítet': 1604: *hitettne* [Kv; TanJk I/1. 469]. 3. 'elhitetni igyekszik vmit': 1653: *hitetik* [ETA I, 157 NSz]. **Hódoltat 1.** 'vmely területet (török) hódoltsággá tesz': 1653: *hódoltatá* [ETA I, 78 NSz]. 1657–1658:

hódoltatott [KemÖn. 26]. 1663: *hódoltat* [TML II, 664]. 2. 'sarcoltat': 1564: *hódoltatot* [Cszs, SzO II, 180]. **Höjköltet** 'hököllet': 1775: *höjköltetni, höjkelteni* [Udvarfva MT; Told. 44/50]. **Hurcoltat-voncoltat** 'húzat-vonat': 1760: *hurcoltattak, voncoltattak* [Szentlélek Hsz; HSzjP]. **Idéztet 1.** 'perbe hivat': 1570: *Jdeztette* [Kv; TJK III/2. 157]. 1581: *Jdeztete* [Fűzkút K; WLt]. 1584: *Ideztesse* [Kv; TanJk V/3. 283b]. 1798: *ideztettvén* [Ádámos KK; JHb XIX/58]. 2. 'törvény elé hivat': 1586: *Jdezetem* [Kv; Szám. 3/XXV. 2 Igyarto György sp kezével]. 1625: *ideztetne(m)* [Kv; Szám. 16/XXXIII. 21]. **Igazítottat** '(el)intéztet/rendeztet': 1671: *igazítottassa* [Mezősámsond MT; Berz. 14. XXI/1]. **Ígértet** 'megajánlat': 1779: *ígirtettek* [RettE 396]. **Imádkoztat** 'imádságot mondat': 1710: *imádkoztatnak* [Marossztkirály MT; Told. 2]. **Indítottat 1.** 'háborút kezdettet': 1694: *indíttasson* [IIAMN 333–4]. 2. 'vki vkit késztet vmire': 1796: *indíttatni* [Körösbánya H; Ks 74. VII. 164. 1/4]. **Instáltat** 'kéret vkit': 1771: *Instaltat* [Esztény SzD; Told. 5a]. **Intéztet** kb. 'rendeztet': 1753: *intéztetem* [Marosillye H; Born. XXXIX. 50]. **Irtat, ortat A.**: 1572: *Irtattoth* [Gyerőmonostor K; KP Varga györgy jb vall.]. 1606: *Irtattam* [UszT 20/154 Sofalvi Agoston Balintné Damokos Dorottya aszony nyil.]. 1762: *irtattni* [Körtvélyfája MT; Bállt. 87]. **B.**: 1602: *orotata* [UszT 13/37 nagi lazar Zent Abranj zabad zekel (32) vall.]. 1615: *orottatta* [Hszj orot al.]. 1767: *orottatta* [Hídvég Hsz; Eszt-Mk]. **Irtóztat** '(el)rettent': 1662: *iróztatná* [SKr 197]. 1769: *irtoztossák* [UszLt 97/XIII]. **Izentet** 'üzenetet küldet': 1591: *Jzenteccj* [Szkr; UszT Joannes Georgyfi fej-i jb vall.]. **Jelentet** 'tudomására hozat': 1569: *ielentete* [Nagysajó BN; BeszLt 56 Horwatt Lukach Nagy Sayoi tizt tarto Domby Gergesý beszt-i bíróhoz]. **Jutalmaztat** 'megjutalmaztat': 1676: *jutalmaztat<ni>* [UszLt IX. 76. 4 fej.]. 1712: *jutalmaztattya* [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. **Kádároltat**: 1675: *kadaroltatni* [Fog.; UF II, 675 Bornemisza Anna fejedelemszony rend.]. **Kalákáztat** 'kalákában dolgoztat': 1754: *kálákázattat* [Sárpatok MT; TGsz]. **Kapáltat**: 1570: *kapaltasd, kapaltatwk* [Kv; TJK III/2. 167]. 1634: *kapaltatnak* [UF I, 329 I. Rákóczi György gazd. ut.]. 1690: *kapaltatott* [Km; Ks 11. XLVI. 16]. 1717: *kapaltatom* [Gyeke K; Ks 96 Bíró János lev.]. 1792: *kapáltat* [Szentbenedek Af; DobLev. IV/692 Clara Váro cons. Laurentii Mohai (28) ns vall.]. **Kaptat** 'vmire rákapat/szoktat': 1710k.: *kaptatott* [BÖn. 539–40]. **Kárhoztat** 'vádol vkit vmivel': 1583: *karhoztatnak* [Kv; TJK IV/1. 146]. **Karóztat 1.** 'karózó munkát végeztet': 1717: *karóztatnom* [Búzásbocsárd Af; BfR Sigmond János lev.]. 2. 'nyársba húzat, felnyársaltat': 1662: *karóztatnák* [SKr 591]. **Kaszáltat**: 1569: *kazaltatta* [Mezőbánd MT; VLt 7/682 Georg Haranglabi de Band vall.]. 1586: *kazaltatot* [Kv; PolgK 20]. 1622: *kaszaltattja* [BLt Benedictus Sas de Zent Simon (80) ns vall.]. 1659: *kaszaltotta* [Kv, SLt AQ. 17 Fr. Igaz (35) centumvir vall.]. 1725: *kaszaltotta* [Aranykút K; Ks 7. XIX]. 1754: *kaszaltattat* [Veresegyháza AF; Told. 28]. 1764: *koszáltatta* [Ne; EHA]. **Kedveltet 1.** 'megkedveltet/szerettet': 1657: *kedveltette* [KemÖn. 109]. 2. '~i magát 'megkedvelteti/szereteti magát': 1730: *kedvelteti magát* [Dés; Jk 499]. **Kényszergettet** 'kényszerítget vkit vmire': 1586: *kenzergettette* [Kv; TJK IV/1. 596]. 1662: *kényszergetteti* [SKr 541–2]. **Kényszerített 1.** 'készítettet, rábírat': 1787: *kenszerítette* [Asz; Borb. I]. 2. 'rászorított vkit vmire': 1577: *kenzerytesse* [Kv; TanJk V/3. 151a]. **Kérdeztet** 'kérdet': 1702: *kerdeztette* [Kv; ACJK 48]. 1776: *Kérdeztette* [Kóród KK; GyL. G. Vizi rk kántor (30) vall.]. **Kerestet 1.**: 1570: *kerestette* [Kv; TJK III/2. 8a Orsolya Damakos Marthonne vall.]. 1692: *kerestette* [SzJK 264]. 1718: *kerestettem* [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből]. 1789: *kerestettek* [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond lev. gr. I. Bethlen Sámuelhez]. 2. 'előkerestet': 1580: *kerestesse* [Kv; TanJk V/3. 210b]. 3. '(keresés/tudakozódás útján) szeresztet': 1570: *kerestessenek* [Kv; TanJk V/3. 3b]. 1586: *kerestessen* [Kv; TanJk I/1. 34]. 1597: *kerestettem* [Kv, Szám. 7/XII. 15 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1655/1754k.: *kerestetni* [Kv; ACart. 7–8]. 1672: *kerestessen* [Radnót KK; UtI]. 1736: *kerestetett* [Dés; Jk]. **Kereszteltet 1.** 'megkereszteltet': 1773: *keresztelteti* [RettE 298]. 2. 'gyermeknek a keresztségben milyen nevet ad': 1653: *kereszteltettem* [ETA I, 142 NSz]. 1737: *kereszteltettem* [ArJK 42]. 1761: *kereszteltette* [Sztánisa H; JHb LXVIII/2. 93]. **Kergettet 1.** 'üzet': 1728: *kergetteti* [Hídvég Hsz; Mk I. I.

G. Erdő (60) j b vall.]. 2. 'üldöztet': 1590: *Kergettesse* [M. köblös SzD; KCs IV/63]. 1665: *kergettetvén* [Kv; SzCLEv.]. 1677: *kergettesse* [AC 140]. **Kerített** 'kerteltet, kertbe/kerítésbe vétet': 1754: *kerítettetek* [Adámos KK; JHb XIX/12]. **Kerteltet**: 1. 'kerítésbe foglaltat': 1672: *kerteltettem* [Mv; MvRLt Tomai László kijegyzése]. 1676: *kerteltetni* [Ne; DobLev. I/24]. 1724: *kerteltetett* [DLev. 2. XVIIIIB]. 1730: *kerteltet* [Dés; Hr 5/39]. 1793: *kerteltetni* [Hadad Sz; JF 36 LevK 232 Vintze István lev.]. 2. 'elkerteltet': 1639: *kerteltet* [Homoródsztpál U; Szád. Redej Janus lev. Nagy Tamáshoz, a fogarasi vár gondviselőjéhez]. 1698/1699: *kerteltetett* [Cege SzD; WassLt]. **Kerültet** 1. 'körüljáratat': 1677: *kerülteti* [AC 224]. 2. 'elkerültet, elhárítat': 1678: *kerültetvén* [TML VIII, 18 Naláczy István lev. Teleki Mihályhoz]. **Késedelmeztet** 1. 'késlekedik, késedelmeskedik': 1662: *kesedelmeztettyük* [UszLt IX. 75. 47 fej.]. 2. 'késleletet': 1665: *kesedellmeztetnők* [TML III, 362 a fej. lev. Teleki Mihályhoz]. 1672: *kesedelmeztesse* [Dés; Jk]. 1765: *kesedelmeztette* [Szeszcsor H; Eszt-Mk 265]. **Késeltet**: 1656: *késöltetem* [TML I, 33–4 Teleki Jánosné lev. fiához, Teleki Mihályhoz]. **Késleltet** 'késlekedtet': 1619: *késleltette* [BTN 332]. **Készített** 1. 'előállított, csinált': 1636: *kezítet* [Siménfva U; JHb Inv.]. 1692: *készítet* [Bilak BN; JHbK I. 36]. 1755: *keszitetet* [Mezőbánd MT; MbK VIII. 19]. 1791: *készített* [Dés; DLt]. 2. 'épített': 1727: *készített* [Nagyfalu Sz; BfN Nagyfalui cs.]. 1761: *készített* [Bolya NK; JHbK LXVIII/I. 303]. 1777: *keszített* [Meggyessfva MT; EHA]. 3. '(vmilyen célra) készült': 1750: *készített* [Papolt Hsz; Hr]. 1761: *készített* [Szpring AF; JHbK LXVIII/I. 501]. 1785: *készített* [Görgénysztimre MT; Born. G. VIII. 6]. 4. 'kikészített': 1625: *készített* [Gyf; EOE VIII. 278–9 Árszabályzatban]. 1662: *keszitet* [Kv; RDL I. 146 Thordai Vargha Geörgy varga házánál]. 1674: *keszitet* [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. 1756: *készített* [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 13]. 5. 'elő/felkészített': 1619: *készített* [BTN² 370]. **Kettőztet** 1. 'megismétel': 1662: *kettőzteti* [SKr 426]. 1755: *kettőztetem* [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. 1758: *kettőztetvén* [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17]. 2. 'megkétyszeréz': 1792: *kettőztette* [Kük.; JHb XIX/36]. **Kevertet** 'másodszor/másodjában szántat': 1697: *kevertetem* [Szilágycseh; BK. Kőmíves Gergely lev. Bethlen Gergelyhez]. **Kínáltat** 'megkínáltat vkit vmivel': 1572: *kenaltatta* [Kv; TJK III/3. 162]. 1590: *kenaltatta(m)* [UszT]. 1656: *kínaltata* [Légen K; Borb. I]. 1739: *kénáltattya* [Szentiván Hsz; BLev.]. **Kínoztat** 1. 'kínzásnak vettet alá': 1704: *kínoztatta* [WIN I, 105]. 1711: *kínoztatta* [CsH 473]. 1714: *kénoztatta* [Berekszó H; Szer. Marian Danila (27) j b vall.]. 1735: *kínoztatta* [BSz; TKI]. 2. 'meggyötörtet': 1671: *kínoztatom* [TML V, 610 Gyulafi László lev. Teleki Mihályhoz]. **Kóboroltat** 1. 'kóborogtat': 1618: *kóboroltatni* [BTN 172]. 2. 'raboltat': 1653: *kóboroltassa* [ETA I, 60–1 NSz]. 1657: *kóboroltatta* [KemÖn. 28]. **Kockáztat** 1. 'veszélyeztet': 1658/1800: *kockáztatván* [Gyf; BLt]. 1668: *kockáztatjuk* [TML IV, 309 a fej. lev. Teleki Mihályhoz]. 1706: *kockáztatni* [UszLt XIII. 94]. 1712: *kockáztatni* [Torda; JHb XV/6]. 2. ~ja magát 'veszélyezteti az életét': 1662: *kockáztatom magamat* [TML II, 245 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. 3. 'kockával sorsot vettet': 1704: *kockáztatván* [WIN I, 66]. **Koldultat** 1. 'kéregettet': 1602: *kwldultatot* [Kv; TJK VI/1. 635]. 1702: *koldultatom* [SzJk 338]. 2. 'összekunyeráltat': 1747: *koldultatam* [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc lev.]. **Kopácsoltat** 'bontogattat' 1662: *kopácsoltatja* [SKr 451]. **Kopaltat** 'éhen tartat vkit/vmit': 1705: *kopaltatták* [WIN I, 429]. 1744: *kopaltatta* [Szentegyed SzD; WassLt]. XVIII. sz. köz: *kopaltatták* [Kercsesora F; TKI Fogarásföldi ir.]. **Kopogtat** 'ütöget': 1784: *kopogtatni* [Vormága H; JHb XXXIII/36]. **Korcsomároltat** 'italt árultat, méret': 1607: *korczomaloltatot* [Dés; Ks I. 20]. 1656: *Korcsomaroltassan* [Makfva MT; DLev. 5]. 1666: *korczomaraltatni* [Gyalu K; GyU 149]. 1713: *korcsomároltassan* [Arany H; JHb XXXI/5]. 1764: *kortsomároltattak* [Makfva MT; DLev. 5]. **Koronáztat**: 1710: *koronáztatja* [CsH 62]. **Kölcsönöztet** 'kölcsonvétet': 1592: *keolchyeoztessenek* [Kv; TanJk I/1. 205]. **Költöztet** 'vkit elköltöztet': 1585: *keolteoztetiwk* [Kv; TJK IV/1. 414]. **Könyörögtet** 'imát mondat, imádkoztat': 1698: *Könyörögtetvén* [SLt AI 50]. 1744: *könyörögtessen* [GörgJk 167 a Baconi Szinódus hat.]. **Köszöriültet** '(ki/meg)fenet': 1574:

keszérwltetny [Kv; Tjk III/3. 346]. **Köteleztet** 1. 'elköteleztet': 1581: *keoteleztetyk* [Kv; TanJk V/3. 245a]. 2. 'lekötött': 1592: *keoteleztette* [Sándorfva U; UszT]. 1633: *köteleztettuin* [Ks 41. D. 28]. 3. 1662: *köteleztetni* [SKr 401]. **Kötöztet** 1. 'kötézzel felszereltet': 1587: *keoteoztettem* [Kv; Szám. 3/XXX. 13]. 2. '(ács)kötéssel hozzákapcsoltat': 1623: *keöteöztesse* [UF I, 120]. 3. 'abroncsoztat': 1584: *Keotoztetem* [Kv; Szám. 3/XIII. 4]. 4. 'hozzákötött': 1710k.: *kötözteti* [BÖn. 563]. 5. 1714: *kötöztetvén* [Berekszó H; Szer. Marian Danila (26) jb vall.]. 1664: *keöteöztetvén* [Kv; Tjk X/4. 346]. **Köttet** 'egybe/összeköttet': 1570: *keöttessen* [Kv; Tjk I/1. 115]. **Köveztet** 'kiköveztet': 1750: *kövezették* [Mv; AAl]. **Közöltet** 'vkivel tudat': 1662: *közöltetvén* [SKr 648]. **Kürtöltet**: 1626: *kürteltetnek* [A.szöcs SzD; WassLt]. **Láncoztat** 'láncra veret': 1598: *lanchoztata* [Pálfa Cs; BálLt 81]. **Lapátoltat** 'lapátotzat (lapáttal veret) vkit': 1756: *lapátoltat* [Durussa Szt; TKI]. **Lappangtat** 1. 'bújtat': 1635: *lappangtatta* [Mv; MvLt 291. 57a]. 1671: *lappangtatták* [Kv; Tjk XI/1. 53]. 1755: *Loppongtatta* [Vajdasztiván MT; Told. 3a]. 1780: *lappangtatta* [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 2. 'rejteget': 1679: *lappangtatják* [TML VIII, 431 Teleki Mihály lev. Ispán Ferenchez]. 1699: *Lapangtatot* [Gerendlóna TA; Törzs. „per Mich. Literati constitutum not. in hac re”]. 3. 1783: *lappangtatta* [LLt Csáky-per 110L. 17]. **Legeltet** 1.: 1578: *legeltessenek* [OL. M. Kamara Instr. E –136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6]. 1580: *legeltetty* [Kv; TanJk V/3. 214a]. 1604: *legeltettwk* [UszT 18/59]. 1672: *legeltették* [Szászrégen; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1677: *legeltetik* [AC 57]. 1699: *legeltetnek* [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1727: *legeltetni* [Szemerja Hsz; HSzjP]. 1760: *legeltetik* [Hasádát TA; EHA]. 2. ~i magát. kb. 'áztatja/ámítja/hitegeti magát vmivel': 1619: *magát legeltesse* [BTN 386]. **Léptet**: 1662: *léptet* [TML II, 245–6 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. **Leveleztet** 'szőlőlevelet/hajtást ritkítat': 1771: *leveleztetem* [Eszmény SzD; Told 5a]. 1792: *leveleztette* [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Füleki János (50) zs vall.]. **Locsogtat** 'hozzá/odamosogat/sodorgat': 1645: *locsogtatot* [Bethlen SzD; Ks 17/LXXXIV. 3]. **Lötet**: 1582: *leotetett* [Kv; Szám. 3/VIII. 38]. **Magyaráztat** 'vmilyen magyarázatot adat': 1671: *magyarázta* [TML V, 455 Rhédei Ferenc lev. Teleki Mihályhoz]. **Majorkodtat** 'majorgazdálkodtat': 1633: *majorkottatott* [F.venice F; Szád-Sztan Paszerey (45) vall.]. 1702: *majorkodtatott* [Kv; SRE 81]. 1755: *Majorkodtatnak* [Tótszállás SzD; JHbK XXX/7]. **Mentet** 'meneszt': 1625: *mentetek* [UszT 15b]. **Mészároltat** '(embert) leöldöztet': 1710: *mészároltatná* [CsH 232]. **Meszeltet** 'bemeszeltet': 1752: *meszelteti* [Sáros KK; Ks 83 Fr. Árkosi lev.]. **Métáztat** 'határt kijelöltet': 1782: *métáztatott* [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 10 Juráth Ignáth jb vall.]. **Metéltet** 1. '(deszkát) felvágat': 1653: *meteltetem* [Kv; ACJk 69b]. 2. 'levágat': 1662: *metéltette* [SKr 618]. 3. 'metszet'. 1648: *meteltette* [Kv; Tjk VIII/4. 314]. **Munkáltat** '(el)fáraszt/küld': 1579: *munkaltassa* [Kv; TanJk V/3. 203b]. **Muzsikáltat** 1. 'zenéltet, húzatja vkivel, hegedültet': 1704: *muzsikáltattunk* [WIN I, 72]. 1710: *muzsikáltatott* [CsH 298]. 2. 'húzatja magának': 1664: *muzsikáltatja magát* [TML III, 95 Katona Mihály lev. Teleki Mihályhoz]. 1772: *Musikáltatta* [Dés; DLt 321. 64a Mich. Szavai (48) ns vall.]. 1796: *mu'sikáltotta magát* [Kv; AggmLt B. 15]. **Napoltat** 'váraztat': 1582: *Napoltatna* [Kv; Tjk IV/1. 67]. **Napoztat** '(tárgyalásra) határnapot kijelöltet': 1590: *napoztattad* [UszT]. **Neveltet** 1. 'nevelésre kiad/küld, nevelésben részesített': 1657: *neveltetem* [KemÖn. 38]. 1662: *neveltetvén* [SKr 126]. 2. 'nőttet, neveléssel/gondozással nyer': 1778: *neveltetni* [Árkos Hsz; RSzF 127–8]. 3. '(állatot) tartat/gondoztat': 1676/1681: *neveltetni* [Vh; VhU 678]. 4. 'feljebb vétet, magasított': 1670: *neveltetne* [Mezőméses TA; WassLt]. 5. 'felemeltet, megnöveltet, nagyobbra szabot': 1662: *neveltetni* [SKr 276]. **Neveztet** 1. 'kereszteltet/vmilyen nevet adat': 1614: *neveztetem* [Nsz; VLt 53/5267 J. Harfas (28) fej. muzsikása vall.]. 2. ~i magát 'hivatja szólíttatja magát': 1739: *neveztetette* [Dés; Jk 299]. 1779: *neveztetették* [Gorbó SzD; GyL Kremenye Vaszilia (62) jb vall.]. **Nyargaltat** 'lovon futtat': 1662: *nyargaltatának* [SKr 567]. 1757: *nyargaltatni* [Déva; Ks 92. I. 23]. **Nyargaltat**, **nyároltat** 'nyári legeltetésen/legelőn tartat': 1722: *nyaraltatni* [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. **Nyergeltet** '(hátszlóra) nyerget rakat': 1600:

niergeltette [Kv; TJK VI/1. 405]. 1667: *nyergeltettem* [TML IV, 70 Bethlen Domokos lev. Teleki Mihályhoz]. 1798: *nyergeltetett* [Ádamos KK; JHb XIX/58]. **Nyilaztat** 'nyilakra felosztat': 1776 *nyilaztatni* [M.köblös SzD; RLt 0. 1. 6]. **Nyittat** 1. 'ki/felnyittat': 1595: *nyitattam* [Kv; Szám. 6/XVIIa. 123 ifj. Heltai Gáspár sp. kezével]. 2. 'vezettet': 1788: *nyittatok* [Kv, Pk 3]. **Nyivogtat** 'visített': 1773: *nyívoktatnak* [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. **Nyolcadnapoztat** 'nyolcadnap/nyolcadnapos törvényre idéztet': 1765: *8tzad napoztattunk* [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir. Vall. lólopási ügyben]. **Nyomtat** 'súlyméréskor nyomtatékkal kiegészít': 1601: *Niomtathny* [Kv; TJK VI/1. 530]. **Nyötet, nyütet** 'kitépet': 1718: *nyütetem* [Szentpál K; TKI Mihály Deák lev.]. 1753: *nyötettem* [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. **Nyughatatlankodtat** 1. 'nyugtalanít, zaklat': 1657: *nyughatatlankodtatván* [KemÖn. 34]. 1662: *nyughatatlankodtatni* [SKr 328]. 2. ~ja elméjét 'nyugtalanodik': 1669: *nyughatatlankodtassad* [TML IV, 530 Teleki Mihály lev. Véer Judithoz]. **Nyugtat** 'pihentet': 1662: *nyugtatnák* [SKr 224]. **Nyuláztat** 'nyulászni küld': 1599: *Nyulaztatna* [Dés; Eszt-Mk]. 1769: *Nyuláztatni* [Mv; Told. 19/45]. **Nyúltat** 'birtokba vétet': 1638: *niultatni* [JHb VII. 22 fej-i parancsolat Kamuthi Miklóshoz]. **Ocsmánykodtat** 'utálatos munkát végeztet': 1717: *ocsmánykodtatott* [Koronka MT; Ugrown lev. 1717–1738 László Jánosné XXIV, 161]. 3. 'biztat, késztet': 1598: *oktatta* [Kv; TJK V/1. 262]. 1766: *oktatta* [Grohot H; Ks 40/9 Román Juon (40) jb. vall.]. 4. 'tanít, okít': 1623: *oktassa* [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1710k.: *oktatják* [BÖn. 415]. 1780: *oktatunk* [Dés; DFaz. 30]. **Okoztat** 'kényszerít, serkent': 1663: *okoztat* [UszLt IX. 75/58 fej.]. **Oktat** 1. '(jóra) int': 1572: *oktatom* [Kv; TJK III/3. 33]. 1607: *oktatván* [Kv; KvE 137 SB]. 1623: *oktassa* [BGU 118]. 1657: *oktatván* [KemÖn. 53]. 2. 'óva int': 1745: *oktattak* [Kórispatok U; Ethn. [Kiskend KK; Ks 71. 52. Szám.]. **Oltalmaztat** 1. 'védelmeztet vkit': 1657: *oltalmaztattam* [KemÖn. 196]. 2. '(területet) védelmeztet': 1640: *oltalmaztatnak* [Holbák F; UC 14/48. 45]. 3. 'óv/gondoztat vmit': 1592: *oltalmaztatta* [Kv; TJK V/1. 277]. 1675: *oltalmaztassa* [Fog.; UF II, 675 Bornemisza Anna ut.]. 4. 'intet/óvat vkti vmitől': 1657: *oltalmaztatá* [KemÖn. 39]. **Olvastat**: 1639: *olvostosatok* [H; JHbK XLV/32].

Az aktív intranzitív (visszaható) igék képzői

-gődzik/-gődzik, -gődik: hevergődzik 'heverésztet': 1704: *hevergődött* [WIN I, 290]. **Kevergődik** 'kavarog, kevereg': 1585: *kevergeottek* [Kv; TJK IV/1. 516]. **-kodik/-kedik/-kődik, -kődik/-kődik: alamizsnálkodik** 'játékonykodik': 1764/1765: *alamizsnálkodgyatok* [Kóród KK; Ks 14. XLIIa Kornis Ferenc végr.]. **Árulkodik** 'jelentgetőzik': 1783: *árulkodol* [Szőkefva KK; Ks 92]. **Bánkodik** 'búsul, magát szomorítja': 1570: *Bankodyk volt* [Kv; TJK III/2. 16]. **Baszkodik**: 1597: *bazkodgiünk* [Kv; TJK VI/1. 84]. **Biralkodik** 'birtokol': 1754: *biralkodtunk* [Jakabfva Cs; BCs]. **Bosszankodik** 'mérgelődik, bosszantja magát': 1552: *Bozzonkodoth* [Berekeresztúr MT; KvAKt 344]. 1640: *bozonkodgianak* [Szilágycseh; Gyk 1]. 1756: *boszonkodván* [Kv; Mk IX Vall. 181]. **Bölcselkedik** 'bölcse gondolkodik': 1558k.: *bolchelkettek* [Nsz; MKsz 1896. 294]. **Bővelkedik** 1. 'bőviben van valaminek': 1584: *beoueolkeodeot* [Kv; TJK 4/1. 229]. 1704: *bővölködni* [UszLt IX. 77. 78 gub.]. 1729: *bővölködik* [Buza SzD; JHb V/2]. 1760k.: *bővölködnék* [TKI gr. Teleki Ádám kezével]. 1765: *bővölködött* [Bölön Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1769: *bővölködik* [Hsz; Kp Iv. 252]. 1774: *bővelkedik* [Gerendkeresztúr TA; EHA]. 2. 'dúskál': 1731: *bővölködtenek* [Marossztkirály MT; Berz. 13. III/15]. 1734: *bővelkedtenek* [Szentpál K; TKI]. **Bujálkodik** 'paráználkodik': 1759: *bujálkodni* [Nagysomkút Szt; TL]. 1766: *bujálkodik* [GörgJk 205]. **Cifrálkodik** 1. 'cifrán öltözködik': 1793: *tzifrálkodik* [Koronka MT; Told.]. 2. 'látorkodik': 1788: *tzifrálkodjék* [Kercsesóra F; TL. Málnási László ref. főkons-i pap lev. gr. Teleki Józsefhez]. **Csúfolkodik** 'csúfolódik, gúnyolódik': 1585: *chufolkottanak* [Kv; TJK IV/1. 433]. 1767: *Csufolkodtak* [Medesér U; Ks 20. XV. 1]. 1797:

tsufalkadal [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. 1799: *tswfolkodik* [Marossztkirály MT, Berz. 9. Fasc. 74]. **Dajkalkodik** 1. 'gondoz, ápol': 1608: *daykalkodot* [Kv; RDL I. 84 Tölcséres Ádám kezével]. 1632: *daikalkodot* [Mv; MvLt 291. 106a]. 1666: *Dajkalkáltak* [Abafája MT; Told. 21]. 1666: *dajkalkottak* [Radnótfája MT; BLt]. 1697: *dajkalkodtam* [Bölon Hsz; Berecz lev.]. 1749: *dajkalkodtam* [Dés; DLt 1799. év al.]. 2. 'bajlódik, fáradozik': 1733: *dajkalkodtam* [Noszoly SzD; Ap. 4 Hatházi Kristóf lev. Apor Péternéhez]. 1755: *Dajkalkodik* [Kiskend KK; Ks 71. 52]. 1797: *dajkalkodik* [Banyica K; IB]. **Disznólkodik** 'baromkodik, marhászkodik': 1799: *disznolkodnak* [Berekeresztúr MT; Bet. 6]. **Dulakodik** '(vadul) birkózik, verekszik': 1583: *dulakodnak* [Kv; Tjk IV/1. 133]. 1633: *dulakottak* [Mv; MvLt 290. 111b]. 1638: *dulakodot* [Mv; MvLt 291. 158b]. 1793: *dulakodtak* [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. **Ébrekedik** átv. 'ébredez': 1781: *Ebrekedni* [Balavására KK; Ks 19/ IV. 8]. **Esekedik** 'esdekel': 1600: *esekettem* [Pálfva; UszT 15/105 „Nagy Gyeörgy Palfalui, Zabad Zekely” (35) vall.]. 1610: *esekeduén* [Tövis AF; Bál. 62]. 1671: *esekedik* [Kv; Tjk VIII/11. 123]. 1727: *eseked(ne)k* [Szemerja Hsz; Ap. 2 Bora Sigmund Apor Péternéhez]. 1778: *esekedni* [Torockó, Bosla]. **Garázdálkodik** 1. 'cirkuszol': 1584: *garazdalkodggial* [Kv; Tjk IV/1. 311]. 1632: *garazdalkottok* [Mv; MvLt 290. 78a]. 1763: *garázdalkodott* [Nagyida K; Told. 9]. 2. 'fosztogat': 1599: *garazdalkodot* [Kv; Tjk VI/1. 384–5]. **Garáználkodik** 1. 'garázdálkodik': XVI. sz. v.: *garaznalkodjk* [Szászfalu Hsz; HSzjP Chudor balas njuítodi ns vall.]. 1626: *garaznalkodol* [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Lestian Janos pp vall.]. 1741: *garáználkodott* [M.fráta K; BLt 1 Blenke Jeremus (22) jb vall.]. 1763: *garáználkodatt* [Udvarfva MT; Told. 44/54]. 1786: *gráználkodgyanak* [Torda; KW]. 2. ~ vkibe 'beleakasztkodik/köt vkibe': 1750: (beléjek) *gráználkodik* [Szság; Told. 3]. 1751: *garáználkodék* [Balázstelke KK; IB. Georg Rempler (40) jb vall.]. 1768: *gráználkodott* [Mezőmadaras MT; BK. Andr. Czerjék (47) ns vall.]. **Gazdálkodik** 'étellel (-itallal)/ellátással szolgál vkinek': 1570: *gazdalkodny* [Kv; Tjk III/2. 20]. **Gazolkodik** 1. 'gyalázkodik, mocskolódik': 1574: *gazolkodial* [Kv; Tjk III/3. 318]. 1741: *gazolkodatt* [M.fráta K; BLt 1. Pap Makává (60) lib. vall.]. 1751: *gazolkodgyék* [Balázsteke KK; IB. Georg. Rempler (40) jb vall.]. 1761: *gazolkodol* [Búamező SzD; Ks 17/LXXXIV. 41]. 1767: *gazalkadatt* [Majos MT; Told. 26 vk]. 1783: *gazolkodjék* [Lengyelfva U; Ben.]. 2. 'disznólkodik, ocsmánykodik': 1763: *gazolkodik* [Udvarfva MT; Told. 44/15]. **Gondolkodik** 'gondolkozik': 1573: *gondolkodyk* [Kv; Tjk III/3. 209]. 1598: *gondolkodek* [UszT 13/81]. 1653: *gondolkodgyek* [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. 1654: *gondolkodne* [Szamosfva K; Ks 90]. 1679: *gondolkogyek* [Dés; Jk]. 1692: *gondolkodgyek* [SLt AU. 54 Pókai Sárosi Zsigmond kezével]. 1752: *gondolkodám* [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29]. **Gyűlölkodik** 'ellenségeskedik': 1571: *gywleolkedny* [Kv; TanJk V/3. 346]. **Háborkodik** 'civódik, egyenetlenkedik': 1584: *haborkodoth* [Kv; Tjk IV/1. 361]. **Hánykódik** 1. 'henterég': 1613: *hankodik* [Nagybánya; KJ]. 2. 'torzsalkodik. viszálykodik': 1653: *hánykodnának* [ETA I, 27 NSz]. 1757: *hánkodot* [Retteg/Kendilóna SzD; TKI Perlaki András lev. Teleki Ádámhoz]. 3. 'civakodik, civódik': 1600: *hankodot* [Kv; Tjk VI/1. 413]. 1601: *hankodik* [Kv; Tjk VI/1. 546]. 1630 k.: *hankodanak* [Mv; MvLt 290. 44b]. **Huzakodik** 'dulakodik': 1755: *huzakodnak* [Ribice H; Ks 112 Vegyes ir.]. **Ismerkedik** 'megismerkedik vkivel': 1574: *Esmerkedet* [Kv; Tjk III/3. 380]. 1654: *esmerkedni* [ETA I, 157-8 NSz]. 1763: *esmerkedjen* [Kendilóna SzD; LLt Fasc. 160]. 1797: *esmerkedtem* [Barót Hsz; HSzjP Bardotzi Nyika (23) vall.]. **Kapaszkodik** átv.? 'összeszedi az erejét': 1662: *kapaszkodnék* [TML II, 354 Lónyai Anna özvegy fejedelemasszony lev. Teleki Mihályhoz]. **Kémelkedik** átv. 'szaglászik': 1644: *kimelkedik* [KJ]. **Kérdezkedik** 'érelklődik, kérdezősködik': 1573: *kerdezkettek* [Kv; Tjk III/3. 97]. 1577: *kerdeszkeggienek* [Kv, TanJk V/3. 148a]. 1602: *kerdezkedek* [kv; Tjk VI/1. 181]. 1636: *kerdezkedem* [Mv; MvLt 291. 70b, 72b]. 1653: *kérdezkedék* [ETA I, 130 NSz]. 1700: *kerdezkedenk* [Burjánosóbuda K; JHb LI. 22]. 1736: *kérdezkednék* [Kisbun KK; TL. Joh. Triff al(ia)s Ispán (42) ns vall.]. **Kereskedik** 1. 'keresgél': 1592: *kereskedni* [Kv; Tjk V/1. 244–5 Merai Tamasne, Anna

azzoni vall.]. 1629: *kereskedenk* [Mv, MvLt 290. 144a]. 1664: *kereskedem vala* [Veresegyháza SzD; WassLt Szekely Mihaly (35) jb vall.]. 1756: *kereskedett* [Kv; Mk IX Vall.]. 48]. 1762: *kereskedni* [Peselnek Hsz; HSzjP Fr. Bartis (25) jb vall.]. 2. 'kutat': 1702: *kereskedgyék* [Torockó; TLev. 4/3. 1a]. 1730: *kereskedni* [Altörja Hsz; Borb. I]. 3. 'próbálkozik': 1602/1603: *kereskednekis* [Vaja MT; Törzs.]. 1635: *kereskedni* [Mv, MvLt 291. 52b]. 1792: *kereskedjék* [Szováta MT; Berz. 16. XL/5]. 1798: *kereskedjenek* [Martonfva Hsz; DobLev. IV/809]. 4. 'kenyerét keresi': 1570: *kereskettek* [Kv; TJK III/2. 137]. 1589k.: *kereskedik* [Szu; UszT]. 1700: *kereskedik* [Kv; Szám. 40/II. 92]. 1747: *kereskedten(e)k* [A.várca Sz; Ks 27/XVII]. 1778: *kereskednek* [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXXVI/14]. 5. 'kalmárkodik': 1573: *kereskedyk* volt [Kv; TJK III/3. 173]. 1597: *kereskedgyék* [UszT 12/55]. 1655: *kereskedik* [Kv; CartTr II St. Thothazi nyil.]. 1679: *kereskedik* [Kv; RDL I. 157]. 1684: *kereskedet* [Dés; Jk]. 1748: *kereskedet* [Somlyó Sz; TKI Fr. Tidrik (67) jurassor vall.]. 6. *rajta/vkin kereskedik*: 'követeléssel áll elő/követelődzik vkivel szemben': 1574: *kereskedet* rayta [Kv; TJK III/3. 392c]. 1592: *kereskedik* [UszT]. 1680k.: *kereskedgyemé* [Barót Hsz; UtI]. 1730: *kereskedik* [Torda; MvRKLev.]. 1784: *kereskedni* [JHb LXVI/38]. 7. 'üzérkedik': 1561: *kereskedni* [Kv; ÖCART.]. 1789: *kereskednék* [Árkos Hsz; RSZF 114]. 8. 'mesterkedik': 1710: *kereskednék* [CsH 113]. **Keresztelkedik** 'átkeresztelkedik': 1682: *keresztelkedet* [SzJK 172]. **Kínálkodik** 1. 'kínálgatózik': 1662: *kínálkodik* [SKr 178]. 1761: *kínálkodván* [Branyicska H; JHb XXXV/46. 15]. 2. 'tessékelget, tessékelgetőzik': 1667: *kínálkodjék* [TML IV, 49 Bethlen János lev. Teleki Mihályhoz]. 1736: *kénálkodtak* [MetTr 324]. 3. 'ajánlkozik': 1771: *kinálkodik* [Dés; DLt 321]. 4. 'megvétélre ajánlgat': 1772: *kénálkodtanak* [Kük; JHb LXVII/234]. **Költözködik** 'hurcolkodik': 1676: *költözködnek* [TML VII, 135 Rhédei Ferenc lev. Teleki Mihályhoz]. 1705: *költözködnek* [WIN I, 427]. **Küszködik** 1. 'viaskodik': 1679: *küszködik* [TML VIII, 518 Teleki Mihály lev. Thököly Imréhez]. 1697: *küszködgyék* [BK]. 1772: *küszködtem* [RettE 290]. 1799: *küszkedjék* [Ne; DobLev. IV/810 Szántó Sándor lev.]. 2. a halállal ~ 'a halállal tusakodik': 1775: *küzködöm* [Örményszékes AF; BeLt 6]. 1793: *küszködött* [Koronka MT; Told.]. 3. 'gyötrődik, vergődik': 1796: *küszkedett, küszködött* [DLev. 3. XXXV. 4.]. 1797: *küszkedett* [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. 4. 'bajlódik, veszkódik': 1736: *küszködgyék* [Torda; TJKT I. 117-8]. 5. 'dulakodik': 1724: *küszködött* [Msz; BK. Halmágyi István (24) ns vall.]. **Leskődik** 'leselkedik': 1631: *leskődnek* [Mv; MvLt 290. 54a]. 1654: *leskeodet* [Thor. X/9 Duka Todor (38) ispánlaci (AF) jb vall.]. 1679: *leskődtenek* [Örményes K; EOE XVI, 650 Bánffy Zsigmond lev. Teleki Mihályhoz]. 1703: *lesköttek* [Szemerja Hsz; BLt]. 1778: *leskődnek* [Haró H; JHb XXXI. 90]. **Menekedik** 'megmenekül/szabadul vkitől/vmitől': 1657: *menekedem* [KemÖn. 266]. 1782: *menekvém* [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 57 Nyemnyis Márk (80) zs vall.]. **Mocskolkodik** 'mocskolódik': 1755: *mocskolkodgyanak* [Ks 14. XLIIIb Haller János végr.]. **Munkálkodik**: 1577: *Munkalkoggyék* [Kv; TanJK V/3. 147a]. **Nyalakodik** 'csókolózik': 1585: *Nialakoggyanak* [Kv; TJK IV/1. 505]. 1788: *nyalakodtak* [Dés; DLt]. **Nyerekedik** 'nyeréskedik': 1700k.: *nyerekedik* [SLt AQ. 46 P. Hováth Miklos lev.]. 1755: *nyerekedett* [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5]. 1765: *nyerekedett* [Karácsonyfva MT; Told. 76]. **Nyomakodik** 'nyomul': 1657: *nyomakodnék nyomakodám nyomakodik* [KemÖn. 72, 201, 234]. 1659: *nyomakodni* [TML I, 456 Teleki Mihály lev. Pekri Sófiához]. 1662: *nyomakodni* [SKr 219]. **Nyövekedik** 'verekedik': 1573: *Neowekekenek egymással* [Kv; TJK III/63. 228]. 1585: *Nyeowekekenek* [Kv; TJK IV/1. 484]. 1591: *nieouekekedek* [Kv; TJK V/1. 143]. **Oltalmazkodik** 1. '(harcban) védekezik': 1657: *oltalmazkodni* [KemÖn. 74]. 1676: *oltalmazkodni* [TML VII, 245 Teleki Mihály lev. Bornemisza Annához]. 2. 'örizkedik': 1657: *oltalmazkodnék* [KemÖn. 214]. XVIII. sz. köz.: *oltalmazkodtak* [Nsz; Told. 2]. 3. 'óvja magát': 1654: *oltalmazkodgyatok* [Gyf; BeszLt Kemény Jánosné lev. Kállai Susanna fiához, Kemény Simonhoz]. 1738: *oltalmazkodunk* [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.].

-kozik/-kezik/-közik: beretválkozik 'borotválja magát': 1736: *beretválkozik* [DLt 1309 nyomt. kl.]. **Birakozik** 'birkózik': 1749: *birakozva* [Kersec H; Ks LXII/13]. **Fogadkozik** 'fenyegetőzve (meg)fogad vmit': 1598: *fogatkozik* [Kv; TJK V/1. 232]. **Gondolkozik** 'gondolkodik': 1590: *Gondolkozuán* [Kv; Szám. 4/XVII. 9]. **Gyülekezik** 'összegyűl': 1554: *gwlekezenek* [Hunyadvára; Pesthy, Krassó IV, 65–6 Joannes Fanczy de Cordowa Hunyad vára prefectusa lev. Paulus Bornemissza erdélyi püspökhöz]. 1653: *gyülekeznek* [ETA I, 67]. 1703: *Gyülekeztek* [SLt A. Q. 43]. 1717: *gyűlékázat* [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. **Gyűlölközik** 'gyűlölködik': 1684: *gyűlölközik* [Kál MT; Berz. 12. 92/103]. **Hagyakozik** 'végrendelkezik': 1731: *hagjakozik* [DobLev. 1/142 „Sara Lörintz (29) nb Ladislai üveges cons.” vall.]. 1748: *hagjakozott* [Torda; Borb.]. **Ígérkezik** 'magát odaígéri': 1592: *Igirkezek* [Kv; TJK V/1. 265]. 1640: *ígérkezett* [SzO VI, 147 fej.]. 1736: *igirkeztek* [Kv; TKI Mihály deák lev. Teleki Ádámhoz]. **Imádkozik**: 1619: *imádkozni* [BTN 278]. 1653: *imádkoznak* [ETA I, 120 NSz]. 1687: *imádkozzál* [ApLt 6 Kálnoki Sámuel lev. feleségéhez, Lázár Erzsébethez Beszt-ről]. 1731/1768: *imádkozza(na)k* [Kv; Ks 14. XLIIa Kornis Zsigmond végr.]. 1736: *imádkoztanak* [MetTr 428]. 1776: *imátkozzanak* [Kóród KK; GyL Lad. Lenger (20) famulus vall.]. **Munkálkozik** 'tevékenykedik': 1595: *munkalkozik* [Kv; Szám. 6/XVIIa. 144 Heltai Gáspár sp. kezével]. **Nevetkezik 1.** 'nevetgél': 1566: *Mewetkeztek* [Rovás NK; NszÁlt Lad. 63. Nr 672 Nova col. post. Bartos Lempes vall.]. 1679: *nevetkezett* [TML VIII, 562 Székely László lev. Teleki Mihályhoz]. 2. ~ vmin 'hosszasan elnevetgél vmin': 1662: *nevetkezett* [SKr 212].

-odik/-edik/-ődik, -ődik/-ődik: aggódik 'bajlódik, gyötrődik': 1660k.: *aggod(na)k* [Gysz; LLt]. 1776. *aggódom* [Mv; JHbB]. **Atkozódik** 'átkot szór': 1591: *atkozodot* [Kv; TJK V/1. 61]. 1637: *atkozodek ne atkozodgjek* [Mv; MvLt 291 84a]. **Bajmolódik** 'bajlódik': 1725: *bajmolodott* [Dátos TA; Ks 95]. **Békélődik** 'békélik': 1698: *békélötte(ne)k* [Gyulatelke K; Ks]. 1742: *békélődni* [Torockó; NyIrK XII, 116]. **Bíbelődik** 'bajlódik, vesződik, veszködik': 1752: *bibelőgyem* [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1795: *bibelődtek* [Mv; Told. 47]. **Búslódik** 'búslakodik': 1744: *buslodott* [Középajta Hsz; INyR Huszár József (52) ns. vall.]. **Cimborálódik** 'egymással barátkozik': 1665: *czimborálódjam* [TML II, 556 Teleki Mihály lev. Kászoni Mártonhoz]. **Civódik** 'veszekedik': 1715: *czivodta(m) czivodol* [Ispánlaka AF; Ks 19. VIII. 52]. 1717: *czivodni* [M.igen AF; TGsz; 51]. 1728: *czivódott* [Hídvég hsz; Mk I. Fasc. 1]. 1739: *szivodtanak* [Hidegvíz NK; JHb XXIII/49. 11]. 1740: *tzivodtak* [Szásznyíres SzD; Ks 17. LXXIV. 13]. 1747: *Czivodtak* [Kük.; LLt 47/2]. 1751: *czivodnak* [Balázstelke KK; IB. Michael Kempler (60) jb. vall.]. 1759. *tzivodat* [Teke K; Told. 26]. 1764: *Czivodnak szivodtak* [Polyána H; JHb XXXII. 36–7]. **Csokolódik** 'csokolózik': 1696: *csokolodatt* [SzJk 298]. 1707: *csokolodott* [SzJk 352]. 1721: *Csokolottak* [Kál MT; Berz. 12. 90]. 1723: *Csokolodni* [BSz; Ks 27. XVI vk]. 1724: *tsokolodot* [Királyfva KK; BK]. 1727: *Csokolodott* [Dés; Jk]. 1732: *Csokolodtanak* [Dés; Jk]. 1736: *tsokolodott* [Dob.; TKI]. 1737: *csokolódtanak* [Szásznyíres SzD; Ks 27/XVI]. 1738: *csokolodni* [Dob.; Wlt]. 1738: *csokolodott* [Galac BN; Wlt Pask Vonul (40) jb. vall.]. 1739: *tsokolodot* [Kóród KK; Ks XI. VII]. 1749: *tsokolodta(na)k* [Szásznyíres SzD; Ks]. 1757: *csokolodtanak* [Náznánfva MT; Berz. 13. IV/36]. 1762: *tsokolodni* [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. 1762: *csokolodtanak* [Torda; TJKt V. 133]. 1763: *csokolodott* [Torda; TJKt V. 179]. 1766: *tsokolodni* [GörgJk]. 1777: *tsokolodott* [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. 1779: *tsokolodva* [Ks özv. br. Kemény Zsigmondné lev. Rhédey Druzsina kezével]. 1785: *Csokolodni* [M.zsombor K, KLev.]. 1796: *csokolodtanak* [Déva; Ks 101]. 1799: *tsokolodtanak* [Dés; DLt]. **Csúfolódik** 'csúfolkodik, gúnyolódik': 1572k.: *czűfolodot* [Kv; TJK III/3. 44a]. 1760: *tsufolodjál* [Vártelek Sz; Mk 14 Stephan Maria cons. Imre Marian (30) vall.]. 1774: *Tsufolodik* [Bábalalma KK; Ks 19. VII]. 1784: *tsufolodik* [Mv; Told. Fasc. 20]. **Dajkálódik** 'ápolgat': 1675/1782: *dajkalodott* [Kv; KvLt II. 18]. 1710: *dajkalodat* [Kv; KvLt VII. 13 Rugoni P. János ref. préd. kezével]. 1795/1800: *Dajkalodott* [Harasztkerék MT; Told. 30]. 1796: *dajkalodnak* [Lukafva MT; DLev. 4. XLA]. 1799: *dajkalodik* [Kv;

AsztCLev.]. **Dolgozódik** 'dolgozgat': 1681/1669/1681: *dolgozodik* [VhU 301 fej.]. 1771: *dolgozodtam* [Abafája MT; Told. 26/8.]. **Döfölődik** 'döföd': 1689: *döfölődett* [SzJk 32]. **Dörgölődik** 1. 'hozzádörgölőzik': 1771: *dörgölődven* [Mezőmadaras MT; BK. Szöcs Vonya (41) zs vall.]. 2. 'morgolódik, zsörtölődik': 1644: *dörgölődik dorgeolodik* [Mv; MvLt 291. 410a]. **Érkeződik** 'érkezet, jövőget': 1749: *erkeződvén* [Ap. I László András lev.]. **Értekeződik** 'érdeklődik, tudakozódik': 1641: *ertekezik* [SzJk 56]. **Fántolódik** 'veszekedik': 1794: *fántalodtak* [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt]. **Feddődik** 1. 'cívódik, veszekedik': 1568: *fedodnek* [Kv; Tjk III/1. 239]. 1572: *feddeodet* [Kv; Tjk III/3. 18]. 1591: *feddeodnek* [Kv; Tjk V/1. 80]. 1603: *fedödet* [UszT 17/21 Gagy georfi pal lo fw Ember vall.]. 1605: *feddödnek* [UszT 19/38]. 1629: *feddeödem* [Kv; Tjk VII/3. 148]. 1631: *feddeodnek* [Mv; MvLt 290. 253b]. 1638: *feddödnek* [Mv; MvLt 290. 167b]. 1656: *feddöt* [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 2. 'dorgál': 1602: *feddeodeot* [Kv; Tjk VI/1. 598]. 1630: *feddeodem* [Mv; MvLt 290. 205b]. **Fenyegetődik** 1. 'fenyegetőzik': 1613: *fenyegetödet* [Kv; PLPr 1612-15. 97]. 1630: *feniegetödeotj* [Kv; RDL I. 19 Toth Gergelyne Sophia vall.]. 1750: *fenyegetödni* [Torja Hsz; Ap. 3 St. Apor lev. Apor Péterhez]. 2. 'kezével fenyegető mozdulatokat tesz': 1637: *feniegetödeott* [Mv; MvLt 291. 114a]. 1779: *fenyegetödvén* [Záh TA; Mk V. VII/12]. **Feredik** 1. 'fürdik': 1572: *ferettek* [Kv; Tjk III/3. 34]. 1589: *feredet* [Dés; DLt 226]. 2. 'gyógyfürdőt vesz': 1731: *feredött* [Born. XXXIX. 16 Maria Szakács (34) vall.]. 3. '(fürdőhelyen) fürdőzik': 1774: *feredni* [RettE 336-7]. 4. '(folyóvízben) fürdik': 1592/1593: *feredtemis* [Désakna; Ks]. 1794: *feredni* [Angyalos Hsz; HSzjP]. **Fojlódik** 'rászorul': 1796: *fojlodva* [Kv; Aggm. B. 15]. **Forgódik** 'forgolódik': 1568: *forgodik* [Kv; Tjk III/1. 200]. **Forgolódik** 1. 'forgódik': 1572: *forgolodoth* [Zentelke K; KP]. 1590: *forgolodek* [UszT]. 1601: *forgolodik* [Kv; Tjk VI/1. 546]. 1633: *forgolottak* [Mv; MvLt 290. 118a]. 1785: *forgolodik* [Piskinc H; GyK]. 2. 'szorgoskodik': 1590: *forgolodott* [Kv; Szám. 4/XIV. 10]. 1633: *forgolottam* [A.venice F; EMLt „Many Monia persona nobilis” (26) vall.]. 1644: *forgolodgiek* [LLt Gylafi László lev. feleségéhez]. 1656: *forgolodnia* [SzJk 82]. 1672: *forgolodik* [Kvh; HSzjP]. 1776: *forgolódott* [Kóród KK; LLt Gabriel Martonffi (31) rk káplán vall.]. 1793: *forgolodott* [Dés; DLt 1799 évi iratok közt]. **Háborodik** 1. 'civakodik, egyenetlenkedik': 1584: *haborodot* [Kv; Tjk IV/1. 359]. 1585: *haborodny* [Kv; Tjk IV/1. 520]. 2. átv. 'felindul': 1776: *háborodva* [Kóród K; LLt Georg Vizi (30) rk kántor vall.]. **Háramlódik** 'jut': 1716: *haramlodvan* [Grid H; BfN 92/4 Nalácsi Lajos kúria-leír.]. **Határozódik** 'határolódik': 1680: *hatarozodik* [F.uuca F; ÁltUrb. 80]. **Hurcolódik** 'torzszalkodik, viszálykodik egymással': 1638: *horczolodanak* [Mv; MvLt 291. 170a]. **Húzódik** 'dülakodik/huzakodik': 1768: *huzodván* [Katona K; Born. XL. 81 Musznye Lupp (38) zs vall.]. **Izeledik** 'kedvet kap/rákap vmire': 1662: *ízeledvén* [SKr 377-8]. **Játszódik** 'enyeleg': 1573: *lachodnak* [Kv; Tjk III/3. 116 Anna Zas Imrehne leania vall.]. **Kapálódik** 'rúgkapál': 1605: *kapalodik* [UszT 19/89]. **Kapcsolódik** 'vkihez csatlakozik': 1657: *kapcsolódván* [KemÖn. 21]. **Kérdeződik** 'kérdőzködik, tudakozódik': 1704: *kérdeződek* [WIN I, 244]. **Készülódik** 'útra készül': 1752: *készülődgyék* [Ks 78. XIX. 24 gr. Haller János Nsz-ből]. **Keveredik** kb. 'belebonyolódik vmibe': 1619: *keverednem* [BTN² 368]. 1636: *keverettetek* [Mv; MvLt 291. 67a Erszenyes Lengyel Martho(n) vall.]. **Kocódik** 1. 'civakodik, veszekedik': 1629: *koczodtak* [Kv; Tjk VII/3. 148]. 1686: *koczodának, koczódék* [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/15]. 1733: *kotzodtak* [Körispatak U, Pf Szederjesi János (60) pp vall.]. 1754: *koczodik* [Remete Cs; LLt Fasc. 149]. 2. 'zsörtölődik': 1669: *koczódék* [TML IV, 586 Nalácsi István lev. Teleki Mihályhoz.]. 1732: *koczodat* [Kv; MvRKLev.]. 3. 'egyenetlenkedik': 1674: *koczodtak* [Kéménd H; JHb XXXIII/17]. **Költöződik** 1. 'költözködik': 1637: *költözeődik* [Mv; MvLev 291. 78a]. 1645: *keöltözeödott* [Ajton K; Törzs]. 2. 'átköltözködik': 1747: *költözödnék* [Déva; Ks 73. III. 18]. 3. 'áttelepedik': 1587: *keoteozeoggyek* [Kv; TanJk I/1. 50]. **Legelődik** 'legel': 1704: *legelödni* [Kv; KvE 288 SzF]. 1720: *legelödni* [Koronka MT; Told. 26]. 1763: *legelödnék* [Udvarfva MT; Told 44/18]. 1775: *legelödték* [Oltszem Hsz; Mk 2/71]. 1797: *legelödnék* [Csombord

AF; CU III/2. 23]. **Lelkeződik** 'lélek szóval szitkozódik': 1663/1728: *lelkeződik* [Szentmihály U; Törzs.]. 1699: *lelkeződnek* [Dés, Jk]. 1703: *Lelekeződnek* [Dés; Jk 342b]. **Morgódik** 'morgolódik': 1593: *morgodot* [Szentegyházasoláhfalú U; OfLev.]. **Mosdódik 1.** 'mosakodik': 1749: *mosdodik* [ApLt László András lev.]. 2. '(étkezés előtt) kezet mos': 1736: *mosdódván* [MetTr 390]. **Mozgódik** 'mozdul, tesz vmit': 1619: *mozgódnának* [BTN² 241]. **Nyargalódik 1.** 'ide-oda nyargal, nyargalászik': 1631: *niargalodik* [Röd K; RLt 1]. 1653: *nyargalódom* [ETA I, 127 NSz]. 1662: *nyargalódott* [SKr 290–1]. 1712: *nyargalodvan* [Páncélcseh SzD; WassLt Sztegar Flora (45) zs vall.]. 2. 'lovascsapat támadásra nyargal': 1662: *nyargalódnának* [SKr 603]. **Nyáskolódik** kb. 'nyomakodik': 1770: *nyáskolódtak* [M.hermány U; RSzF 210]. **Nyűgölódik 1.** 'bajlódik/vesződik vmivel': 1790: *nyugölódik* [TL Málnási László ref. főkonz. pap lev. Nsz-ből]. 2. 'zsörtölódik': 1630: *niügeöledék* [Mv; MvLt 290. 205a].

-ozik/-ezik/-őzik -őzik/-őzik, -ódzik/-ódzik/-ádkik: akadozik 'az olvasásban baktat': 1640: *akadozva* [Dragus F; UC 14/48. 115]. **Csingalozik** '(tehetetlenül) lógázódva csüng le': 1630: *czj(n)galoslik* [Mv; MvLt 290. 221b]. **Csingilládkik** 'magát lecsüngeti, lógatja': 1791: *tsingilládkik* [Bács K; RKA]. **Csingolódzik** 'lógázva csüngeti magát': 1771: *tsingoladzik* [Msz; Bet. 7 vk]. **Esedezik 1.** 'esdekel': 1572: *Esedezik* [Kv; Tjk IV/1. 486]. 1644: *esedezzel* [Gyf; LLt Gyulafi László lev. feleségéhez, Balási Erzsébethez]. 1702: *esedzünk* [Torockó; TLev. 4/3. 1]. 1756: *esedesztünk* [Szakátúra SzD; TKI]. 1768: *esedezik* (érettek) [Illyefva Hsz; HSzjP]. 2. 'sopánkodik': 1573: *esedezny* (vkin) [Kv; Tjk III/3. 169]. **Fáradozik 1.** 'fáradtságosan munkálkodik': 1584: *faradozot* [Kv; Tjk 4/1. 254]. 1666: *fáradazat* [Abafája MT; Told. 21]. 1799: *fáradazat* [Aranyosrákos TA; Borb.]. 2. '(vmilyen ügyben) forgolódik, buzgólkodik': 1581: *faradoznak* [Kv TanJk V/3. 240b]. 1597: *faradoztak* [Kv; Szám. 7/XII. 132 Filtsch Lörincz sp kezével]. 1666: *fáradoztam* [AMN 92]. 1678–1683: *faradoztam* [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1711: *fáradoznak* [Somlyó Cs; Born. XXXIX. 50 Csík- és Kászonszék tisztei és rendei]. 1717: *fáradoztunk* [Körispatak U; Pf]. 1772: *fáradoztanak* [Sárosmagyarberkesz Sz; LLt]. 1782: *fáradazatt* [Torda; KW vk]. **Fenyegetőzik:** 1647: *feniegeteozen* [Kv; Tjk VIII/4. 226]. 1674: *fenyegetőzött* [Altörja Hsz; HSzjP]. 1703: *fenyegetőzött* [SzJk 343]. 1761: *fenyegetőzzet* [Szászsztván KK; BK]. 1772: *fenyegetőztenek* [Sályi TA; Mk V. VII/17]. 1780: *fenyegetőznek* [Tarcsfva U; Pf]. **Feredezik 1.** 'fürdik': 1748: *Feredezett* [Marossztkirály MT; Told 56]. 1752: *feredezni* [Altörja Hsz; HSzjP Mich. Vargyasi (26) jb vall.]. 1759: *feredezet* [Altörja Hsz; HSzjP Mich. Vargyasi (26) jb vall.]. 2. 'fürdőzik': 1642: *feredeztek* [HSzj *délöz* al.]. 1724: *feredezvén* [Dálnok Hsz; HSzjP]. 1799: *feredeznek* [EM XLVII, 488 gub.]. **Fűtőzik** 'melegedik, melegszik': 1572: *fyteozunk* [Nyárszó K; KP 4 m. jb vall.]. 1595: *fwteozzek* [Uszt 10/103]. 1607: *fwteozik* [Mv; MvLt 291. 438b]. 1616: *fwteozny* [Cssz; Bál. 61]. 1716: *fűtőzött* [Nagyida K; Told. 22]. 1764: *fűtőzőm* [Oltszem Hsz; Mk II. 2/65–6]. 1797: *fűtőzni* [Mv; Told. 42/1]. **Gerjedezik 1.** 'magát buzdítja, gerjeszti': 1671: *gerjedezen* [SzJk 117]. 2. 'dühösködik': 1770: *gerjedezett* [Dés; DFaz 28]. **Hazudozik** 'hazudik': 1582: *hazudozot* [Kv; Tjk IV/1. 47]. 1689: *hazudozok* [Kovászna; HSzjP]. 1758: *hazudozni* [RettE 80]. **Kapalózik** 'kapálódzik, rúgkapál': 1636: *kapálódván* [ÓGr 7]. **Kérezik 1.** 'kérezkedik': 1686: *kerezenek* [Kv; Tjk IV/1. 557 Baisz Marton vall.]. 1619: *kéreztem* [BTN 121]. 1681: *kérezvén* [PatN 45]. 1752: *kérezik* [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 2. 'felkérezkedik vhová': 1582: *kerezek* [Kv; Tjk IV/1. 59f Kalamar Cassaj Tamasne Barbara azzony vall.]. **Kérkedezik 1.** 'kérekedik': 1637: *kerkedezet* [Mv; MvLt 291. 109b]. 1681: *kerkedezet* [Dés; DLt 445 vk]. 1727: *kerkedezett* [Dés; Jk]. 1736: *kerkedezik* [ApLt Apor Péter lev. feleségéhez]. 1779: *kérkedezett* [Marosvécs MT; KS Maria Sutő providi Andreae Nagy rel. vidua (50) vall.]. 1793: *kérkedezvén* [UszLt VIII. 8/68a gub Kv-ról]. 2. 'hetvenkedik': 1733: *kerkedezett* [Dés; Jk]. **Lakozik 1.** 'lakik': 1583: *lakoznak* [Oroszfája K; WLt]. 1610: *lakoze* [Derzs U; UszT 49]. 1696: *lakoze* [Vécs MT; TKI Kemény Simon lev. Teleki Pálhoz]. 2. 'tartózkodik vhol': 1584: *lakoze* [Kv; Tjk IV/1. 369]. **Lankadozik 1.** 'bágyadozik, pilledezik': 1760: *lankadozni* [RettE 112]. 2. átv. 'enyhülget': 1782: *lankadozni*

[Thor. XX/4]. **Maradozik** 1. 'meg-megmarad': 1638: *maradozot* [Mv; MvLt 291. 153a]. 2. '(gyakorta) visszamarad': 1595: *maradoztak* [Kv; Szám. 6/XV. 90]. 3. 'hátramaradozik': 1784: *maradoztak* [M.gorbó SzD; JHb LIX/4]. **Munkálódzik** 'dolgozik': 1634: *munkalodzott* [LLt 70/7]. **Nyargalódzik** 'futkos, szaladgál': 1670: *nyargalodcznak* [Bodola Hsz; BLt]. 1746: *nyargalodzott* [Szentegyed SzD; WassLt Marsinán Juon (45) zs vall.]. **Nyargalózik** 'lovon nyargalászik': 1631: *Niargaloznak* [Mv; MvLt 290. 49b]. 1687: *nyargalozván* [Szilágycseh, GramTr VII Kása Péter (39) miles praesidarius vall.]. 1705: *nyargalóznak* [WIN I, 654]. 1710: *nyargalózik* [CsH 195]. 1719: *nyargalozvan* [M.köblös SzD; RLt Goron Paskuly (50) jb vall.]. **Nyújtózik** 'nyújtózkodik': 1662: *nyújtózni* [SKr 473]. 1710: *nyújtózik* [CsH 431]. 1764: *nyújtózik* [RettE 163]. **Óhajtozik** 'kb. vágyakozik': 1662: *óhajtozik* [SKr 394]. **Okádozik**: 1638: *okadozot* [Mv; MvLt 291. 142a].

-ul/-ül: járul: 1564: *járujon* [ETA I, 21 BS]. 1592: *iarulnank* [UszT]. 1607: *Jarúla* [UszT 20/64]. 1780: *járu* [Taploca Cs; RSzF 228]. **Kerül** 1. 'körbejár': 1572: *keröle* [Dés; DLt 182]. 1586: *kerewlenk* [Kv; TJK IV/1. 563]. 1593: *kerult* [Kv; Szám. 5/XXI. 112–3]. 1605: *kerülnik* [UszT 19/41 Lucas Kouacz de Marefalúa vall.]. 1630: *kerül* [Mv; MvLt 290. 204a]. 1751/1753: *keülniek* [Koronka MT; Told. 78]. 2. 'jut': 1600: *keörwlt* [UszT 15. 89 Zabo Sebestien Wdwarhely (74) vall.]. 1657: *kerülne* [KemÖn. 78]. 1765: *került* [Bh; BfNú. 1785: *került* [M.nagyzsombor K; KLev. Parucza Aleksza (32) zs vall.]. 1786: *kerüljenek* [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 3. 'elkerül vmit, kitér vmi elől': 1657: *kerültem* [KemÖn. 155]. 1779: *kerülni* [K; KLev.]. 4. 'kerülget vkit/vmit': 1619: *került* [BTN² 315]. 1743: *kerülte* [Szászníres SzD; Ks]. 1759: *kerülte* [Altörja Hsz; HSzJP]. 1764: *kerülték* [Kóród KK; Ks 19/1. 6]. **Nyomul** 1. '(víz) akadályt legyőzve ömlik vhová': 1592/1593: *Niomúla* [Szászníres SzD; Ks]. 1722: *nyomulvan* [Algyógy H; JHb XXXII/41]. 1771: *Nyamulni* [Dombó KK; JHb XX/26. 4]. 2. '(nagy erővel) előrehalad': 1653: *nyomulnak* [ETA I, 133 NSz]. 1657: *nyomulván* [Kemlr 317]. 1694: *nyomúl* [NSz; Ks 101 Alvinczi Péter lev.]. 1704: *nyomulván* [Kv; KvE 289 SzF]. 1705: *nyomultanak vala* [WIN I, 428]. 1710: *nyomulni* [CsH 226]. 3. nyomulton ~ 'egyre halad előre': 1662: *nyomultan* – *nyomulna* [SKr 499].

A mediális igék képzői

-kodik/-kedik/-ködik: álmélkodik 1. 'elképed': 1614: *almelkodott* [Nsz; VLt 53/5267 Cyprianul Seyler (23) udv. muzsikussal vall.]. 1761: *almelkodva* [Burjánosbuda K; JHbK XLIII/9]. 2. 'csodálkozik': 1720: *álmelkodontam* [Szentlélek Hsz; Ks 96 Kálnoki Borbára Haller Jánoshoz]. 1743: *álmelkodontak* [Ádamos KK; JHbK XXVII/9]. **Emelkedik** 1. 'felemelkedik': 1584: *emelkedny* [Kv; TJK IV/1. 250]. 2. feljebb ~ 'feltelik': 1723: *emelkedett* [Királyfva KK; MbK 162]. **Ereszkedik** 'vmire bízva magát': 1585: *erezkednek* [Kv; KvLt Vegyes III. 17]. **Eszmélkedik** 'feleszmél': 1768: *eszmelkedni* [Kiskaján SzD; BK. Boka Petre (38) jb vall.]. **Gyengélkedik** 'betegeskedik': 1761: *gyengélkedni* [RettE 130]. 1796: *gyengélkedem* [Koppánd TA; GyL]. **Hivalkodik** 1. 'henyél, tétlenkedik': 1636: *hivalkodnék* [ÖGr 1a]. 1693: *hivalkodik* [SzJk 274]. 2. 'dicsekedik, hengeg': 1747: *hivalkodott* [Torda; TJKT III. 180]. 3. kb. 'hitványkodik, léhaskodik': 1650: *hivalkodnak* [SzO VI, 194 Csz, Gysz és Ksz hat.]. **Nevededik** 'növekedik, felnő, serdül': 1550: *neweködtek* [MNY XXIV, 291–2 Briccius Andro de gyalw et Benedictus gyaber de Lona jb vall.]. **Nevelkedik** 'nő': 1770: *nevelkedik* [MVJk II/1. 203].

-kodik/-kezik/-közik: bontakozik 'omladozik, romladozik': 1677: *bontakozni* [Madaras Cs; CsVh 50]. **Csodálkozik** 'meglepődik': 1578: *chyodalkozott* [Torda/Hidas TA; Thor. V/14 Mathias Pap (80) jb vall.]. 1639: *czodalkozom* [Mv; MvLt 291. 198a]. 1709: *csudalkozom* [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

-odik/-edik/-ödik, -ódik/-ődik: **állapodik** 'véglegeződik, marad': 1578: *állapodot* [Kv; TanJk V/3. 158a]. **Dörgedik** 'mennydörög': 1570: *deorgedyk volt* [Kv; TJK III/2. 139]. **Dugódik** 'feltolul': 1765: *Dugodik* [Széplak KK; SLt évr. Transm. 198]. **Emésztődik 1.** 'megévedik': 1749: *emésztőd(ne)k* [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. **2.** 'senyved': 1794: *emésztődött* [Nagykristolc; JHb]. **Engesztelődik** kb. 'vki iránt/irányában megnyílik': 1772: *engesztelődni* [Koronka MT; Told. 26]. **Járódik:** 1733: *jarodot* [Vasassztiván SzD; WassLt]. **Képzlődik:** 1710k.: *képzlődnek* [BÖn. 448]. **Kezdődik 1.** 'kezdetet veszi': 1651: *kezdodot* [Zoltán Hsz; HSzjP Kovácsi Giorgi vall.]. 1681: *kezdődik* [Hátszeg H; VhU 149]. 1659: *kezdődgyék* [Kv; SRE 42]. 1741: *kezdőttenek* [Dob.; RLt]. 1753: *kezdődöt* [Maksa Hsz; Törzs. Alexius Maksai (32) pp vall.]. 1767: *kezdődöt* [Lapusnyak H; Borb II. Kádár Péter lev.]. 1796: *kezdődik* [Verebes Cs; Berz. 7. 66. V. 1]. **2.** 'vmit tenni/vmi történni kezd/kezdetik': 1757: *kezdődött* [Gyulas KK; Ks 66. 45. 17g]. 1772: *kezdődött* [RettE 280]. 1787: *kezdődnek* [Kövend TA; Borb.]. **3.** 'vmiből/vmin elindul/kezdődik vmi': 1761: *kezdődött* [Branyicska H; JHb XXXV/45. 11]. 1762: *kezdődöt* [Hagymásbodon MT; Told. 48]. 1796: *kezdődött* [Fodorháza SzD; RLt]. **4.** 'vhonnan elindul/kezdődik': 1694: *kezdődik* [Mezőmehes TA; WassLt]. 1715: *kezdődik* [Somlyó Sz; EHA]. 1748: *kezdődik* [Nagyercse MT; EHA]. 1764: *kezdődik* [Szárhegy. Cs; LLt Fasc. 149]. **Lövődik** 'fröccsen': 1745: *lövődik* (vér) [Dombó KK; Ks 5. X. 6 Drágán Todor (50) jb vall.]. **Mocskolódik** 'összepiszkolódik': 1598: *müchkolodot* [Kv; Szám. 7/XVI. 45].

-ozik/-ezik/-özik, -őzik/-őzik: **harapózik** 'terjedezik': 1629: *harapozot* [Kv; TJK VII/3. 201]. 1676: *harapozni* [K; CorpSt I, 297, MNy XXVII, 320–1]. 1780: *harapozzanak* [Ne; DobLev. III/545. 1b].

-ul/-ül: **merül** 'süllyed': 1761: *merülnék* [NyIr 199 Bánffy Farkas álma]. 1770: *merült* [Királyfva KK; JHb LXVII/100].

A medio-passzív igék képzői

-ódik/-ődik: **adódik 1.** 'adatik': 1779: *adodatt* [Nagyesküllő K; RLt]. 1792: *adodott* [Szentbenedek SzD; Ks 67. 49. 41]. **2.** 'hozzáadatik': 1779: *adodatt* [Nagyesküllő K; RLt]. **Bántódik** 'megbántatik': 1615: *bántódik* [KJ]. **Bocsátódik** 'bocsáttatik': 1772: ítéletre *botsátodni* (ítéltessek) [Ádamos KK; Ks 92]. **Boronálódik** 'boronáltatik': 1761: *berenálódik* [Butyásza Szt; TL Pap György lev. gr. Teleki Ádámhoz]. **Büntetődik** 'büntettetik': 1599: *beonteteodik* [Kv; TJK VI/1. 368]. 1625: *buntetődgyék* [UszT 30a]. 1724: *büntetődgyék* [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33]. 1792: *Büntetődöt* [Kv; ÖJk]. **Emelődik** 'megemeltetik': 1772: *emelődgyék* [Kük.; JHb LXVII/219]. 1781: *emelődött* [Mihálcfa AF; Eszt-Mk]. **Fizetődik 1.** 'fizettetik': 1589/XVII. sz. eleje: *fizetodgyék* [Kv; KőmCART]. 1697: *fizetődgyék* [Szentdemeter U; LLt Gyulaffi László sk-ű aláírásával]. 1756: *fizetődik* [Déva; Ks 101]. **2.** 'lerovatik': 1792: *fizetődgyék* [Árapatak Hsz; Ks 94 Vegyes lev.]. 1797: *fizetődik* [Cege SzD; WassConscr. 565]. **Foglalódik** 'hozzáfoglaltatik': 1723: *foglalodott* [M.köblös SzD; RLt]. 1792: *foglalodat* [H; JHb XXXI. 31]. **Fonódik** 'belefonatik': 1645: *fonogiek* [Bács K; BLt 4]. **Gyalázódik** 'gyalázatos hírbe keveredik': 1635: *gialazogiam* [KJ]. 1680: *gyalazodunk* [SzJk 149]. 1756: *gjalázodgyék* [Karatna Hsz; HSzjP Mich. Erdő de Karatna (37) vall.]. **Gyűjtődik:** 1775/1781: *gyűjtődik* [Renget H; JHb LXXI/3. 374]. **Halasztódik** 'halasztatik': 1718: *halasztodott* [Kv; ACJk 108]. 1789: *halasztodnék* [Kv; KvRLt IV. 31]. **Hányódik 1.** 'hányattatik': 1696: *hanjodta(na)k* [Gyf; BfR]. **2.** 'lerakódik': 1770: *hanyodatt* [Sövényfva KK; JHb LXVII/113]. **Hozódik:** 1773: (szo) *hozodott* [Déva; Ks 113. Vegyes ir.]. **Igazítódik** 'beállítatik': 1770: *igazítottik* [Királyfva KK; JHb LXVII. 101–2]. **Látódik** 'tapasztaltatik': 1699: *lábbodgyék* [JHb XLVII/10 fej.]. **Mérődik** 'felosztatik, szétmérődik': 1712/1777: *mérődjenek* [Msz; DobLev. I/79]. **Okozódik** 'okoztatik': 1787: *okozodik* [Torockó; TLev. 3/2. 2a].

A passzív intranszitiv (szenvedő) igék képzői

-atik/-etik: adatik: 1568: *adassik* [Gyf; RLt O]. 1583: *adassanak* [Kv; TanJk V/3. 271a]. 1593: *adassek* [UszT]. 1651: *adassek* [Torda; Borb.]. 1765: *adatatt* [Nagybarcsa H; Ks 71. 52. szám.]. 1774: *adatatt* [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17f]. **Ásatik:** 1776: *ásatatt* [Bálintfva MT; EHA]. **Bíratik:** 1642: *biratot* [Sófva BN; BesztLt Miss. 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. 1758: *biratik* [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1765: *biratik* [Szászsztlászló KK; MúzBeth. 5501]. 1766: *birattathatott* [Torda; TJkT V. 340]. **Fogatik:** 1742: *fogatott* [Kv; Aggm. C 12]. **Hagyatik** 'hagyományoztatik': 1649: *hagyatott volt* [Szeszárma SzD; SzJk]. **Hajtatik:** 1662: *hajtatnék* [SKr 437]. **Hallatik:** 1571: *hallassek* [Kv; TanJk V/3. 38a]. **Hányatik** '(oda)szóratik': 1765: *hányatatt* [Nagybarcsa H; Ks 71. 52. szám.]. **Hívatik 1.** 'meghívatik (ebédre)': 1754: *hivatott* [Altörja Hsz; HSzjP Catharina Márton (15) vall.]. 2. 'idéztetik': 1783: *hivattak* [Perecsen Sz; IB]. 3. 'neveztetik': 1603: *hiuatik* [UszT 17/3]. 1692: *hivatik* [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1746: *hivatik* [Vadasd MT; EHA]. 1776: *hivatik* [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.]. 1781: *hivatnak* [Gyszm; DE 3]. **Hordatik** 'vitetik/szállítatik': 1662: *hordatuan* [Kv; SzCLEv.]. **Hozatik** 'helyreállítatik' 1607: *hazatnek* [Dés; DLt 297]. **Húzatik** 'vonatik': 1761: *huzatot* [Branyicska H; JHb XXXV/45. 11]. **Íratik:** 1554: *íratat* [MNy XXVIII, 319–20]. **Irtatik** : 1769: *íratott* [Gothátya H; BK 260 Goncz Groza (58) jb vall.]. 1797: *íratott* [Pulyon SzD; WassLt Conscr. 532]. **Járatik** kb. 'használtatik': 1748: *járatik* [Koronka MT; EHA]. **Jelentetik 1.** hiv. 'hírvl adatik, tudomására hozatik': 1662: *Jelentetett* [SKr 368]. 1677: *jelentetik* [AC 169]. 2. hiv. 'közöltetik': 1785: *jelentessék* [Kv; SRE 242]. 1793: *jelentetik* [Torda; DobLev IV/714]. 3. 'jeleztetik, megmondatik': 1662: *jelenteték* [SKr 170]. 4. 'kinyilatkoztatik': 1662: *jelentetik* [SKr 694–5]. **Kéretik:** 1662: *kéretik* [SKr 479]. 1796: *kéretik* [Mv, TLev. 5/16 Transm. 63 tábl.]. **Kezdetik** 'vmi kezdődik': 1570: *kezetet* [Kv; TJk II/2. 51]. **Költetik** '(pénz) kiadatik/elköltetik': 1571: *keoltessek* [Kv; TanJk V/3. 29a]. 1781: *kőttetik* [MMatr. 493–4]. **Közelgetik** 'közeledik, közeleg': 1797: *közölgetik* [Gógánvávalja KK; Ks 94 Vegyes ir.]. **Küldetik 1.** 'vki vhová menesztetik': 1670: *küldetett* [TML V, 996–7 Bojér Sigmond lev. Teleki Mihályhoz]. 2. 'vmi vhová eljuttatatik/küldetik': 1661: *küldetik* [TML II, 58 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. 3. 'kivezényeltetik': 1662: *küldettek* [SKr 216]. **Méretik** 'ráméretik': 1662: *méretett* [SKr 371]. **Mondatik** 'vminek neveztetik': 1553: *Mondatik* [Sólyomkö K; KCs].

-tatik/-tetik: ajándékoztatik 'ajándékba adatik': 1799: *ajándékoztatott* [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. **Akadályoztatik** 'gátoltatik, hátráltatik': 1668: *akadályoztassek* [Drinápoly; KJMiss. Székely Moyses portai követ lev. a fej-hez]. 1764: *akadájoztatott* [Udvarfva MT; Told. Fasc. 44]. 1797: *akadályoztassék* [Kosesd H; Ks 115 Vegyes ir.]. **Állítatik** 'gondoltatik, gyanítatik': 1699: *alíttatom* [Jobbágyfva MT; Ks 96 Sárosi János lev. Gyerőfi Borbárához]. **Alkalmaztatik** kb. 'igazítatik': 1681/1748: *alkalmaztatott* [KvAKt Mss. lat. 236]. **Aszaltatik** 'aszalással tartósítatik': 1756: *aszaltatván* [Szakatura SzD; TKI]. **Becstelenítettik** 'gyaláztatik': 1701: *bestelenitenem* (magam) [Gyeke K; Ks 96 Kozmás István Gyerőfi Borbárához]. 1704: *böstelenitessek* [Szárhely Cs; LLt Fasc. 71]. **Becsültetik** 'felértékeltetik/becsültetik': 1585: *beochwlteot* [Kv; Szám. 3/XIX]. 1697: *böczültettek, böczültetett* [Dés; Hr 3/38]. 1727: *becsültette, becsültetett* [Kr; Borb. II vk]. **Bírságoltatik** 'pénzbüntetéssel sújtatik': 1583/XVII. sz. eleje: *bírságoltassek* [Kv; MészCLEv.]. **Bitangoltatik** 'törvénytelenül birtokoltatik/bitoroltatik': 1798: *bitangoltatik* [Buza SzD; CU]. **Bocsáttatik 1.** 'engedtetik': 1620: *bocziatassik* (odamenetelben) [Kv; Borb. I „Nimetty Gergelli usz-i kapitány útilevele]. 2. 'küldetik': 1598: *bochyatattanak* (hadba) [Kv; TanJk I/1. 323]. **Bosszantatik** 'vkinek bosszúság okoztatik': 1731: *bosszontatnek* [Gerend TA; Told. 21]. **Bújtatik** 'bebujásra kényszerítetik': 1597: *bútassek* [Kv; TJk V/1. 134]. 1599: *butassek* [Kv, TJk VI/1. 372]. **Búsítatik** 'kedvetlenítettik, háborgattatik': 1634:

busittassunk [Ks 33. I. 13. fej.]. 1655: *busittatunk* [IB X. 2 a fej. lev. I. Bethlen Domokoshoz]. 1662: *busitatunk* [Told. 1 fej.]. 1701: *busittassék* [Kv; AsztCjk 37]. 1717: *busittassék* [Nsz; Wass gub.]. **Büntettetik** 'büntetéssel sújtatik': 1584: *bewntettessek* [Kv; TanJk V/3. 286a]. 1589/XVII. sz. eleje: *bwntettessek* [Kv; Céhír. II. KömCArt. 20]. 1602: *beontettessek* [Kv; TanJk I/1. 406]. 1665/1754: *büntettessek* [Kv; AsztCArt. 15]. 1681: *büntettessenek* [Szentkirály H; VhU 90]. 1702: *büntettessenek* [Dés; Jk]. 1759: *büntettetett* [Bulzest H; Ks 101]. 1772: *büntettessek* [Hszj *szaladás* al.]. **Csináltatik** 'készítettik': 1586: *chinaltassek* [Kv; TanJk I/1. 27]. 1636: *czenaltatott* [Siménfva U; JHb Inv.]. 1679: *czinaltatott* [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv.]. **Csóváztatik** 'tilalomjellel elláttatik': 1765: *tsovázttatott* (a kaszáló) [Zentelke K; BfN Zentelki cs.]. **Csúfoltatik** 'gúnyoltatik': 1757: *tsufaltassunk* [Torockó; Bosla]. 1765: *tsufoltattunk* [Ompojica AF; Eszt-Mk 19]. **Dicsértetik** 'dicsőítetik': 1680k.: *ditsirtesssek* [Utl]. 1719: *dicsértessék* [Gyergyóújfalu Cs; Borb. II. Solyom István kezével]. 1736: *Dicsértessék* [MetTr 421, 443]. **Ékesítetik** 'díszítetik': 1681: *ékesettett* [Vh; VhU 502, 535]. **Emeltetik** 'megemeltetik': 1772: *emeltetnék* [Dombó KK; JHb LXVII/2. 307]. 1772: *emeltessék* [Kük; JHb LXVII/2. 390–1]. **Engedtetik 1.** 'engedélyeztetik': 1589/XVII. sz. eleje: *engetessék* [Kv; KömCArt. 4]. 1604: *Engettetöt* [UszT 18/151]. 1630: *engettessek* [Törzs. I. Bethlen István, bátyja, Bethlen Gábor halála után rövid ideig kormányzó, majd válsztott, aztán hamarosan lemondott fej. kancelláriájából kikerült irat egykorú, hitelesíthetetlen más.]. 1634: *engedetttven* [SzJk 43]. 1730: *engedetett* [Dés; Jk 398a]. 1743: *engedetetik* [Torockó TLev. 10/1]. 1781: *engedtessek* [Kisalmás H; JHb XXXII, 22]. **2.** 'hagyatik': 1650: *engedetet* [Kv; AkKt 304]. **3.** 'adatik': 1789: *engedetett* [Abosfva KK; GyL Toth Ferentz (45) árendátor kérv.]. **Építetik 1.** 'épül': 1560: *Epitetvén* [Kv; ÖCArt]. 1594: *eppüetet* [Kv; TanJk I/1. 231]. 1626: *eppitetett* [Kv; RDL I. 129]. 1643: *eppetett* [Vh; VhU 502–3]. 1699: *éppetett* [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1715: *éppéténj* [Ks 25. IV. 3M]. 1740: *épitetik* [Gyéresztkirály TA; Ks 89 Inv. 12]. **2.** 'ácsoltatik': 1691: *eppétett* [Vh; VhU 503]. **Eresztetik** 'elengedtetik': 1760: *eresztetett* [RettE 99]. **Erőltetik** 'kényszerítetik': 1761: *erőltetnének* [UszLt XIII/97]. **Erősítetik** 'megerősítetik': 1694: *erössitetet* [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leír.]. **Eskettetik** 'feleskettetik': 1588: *eskwttetet* [Kv; TanJk I/1. 92]. **Evokáltatik** 'perbe fogatik': 1742: *Evocaltatott* [Kisenyed AF; JHb Geor. Petrikovits (46) ns vall.]. **Faragtatik:** 1738: *faragottak* [Szászvevsszöd NK; Born. XX/12]. **Fedeztetik** 'lelepleztetik': 1764: *Fedeztetni* [KS táblai vk]. **Fenyegettetik:** 1670: *fenyegettetet* [Kv; TanJk II/1. 735]. **Fenyítetik** 'büntetetik': 1782: *fenyittessenek* [Torockó; TLev. 4/6]. **Festetik** 'színeztetik': 1761: *festetett* [Szászvevsszöd NK; JHbK XXVIII/1. 206]. **Fizettetik** 'fizetődik': 1772: *fizetessék* [RettE 286–7]. 1781: *fizetessék* [Torockó; TLev. 9/20]. **Fogantatik:** 1570: *fogantattak* [Nsz; MKsz 1896. 366–7]. 1584: *fogantatott* [Kv; TJk IV/1. 226]. 1657: *fogantattam* [KemÖn. 15]. 1766: *fogantatott* [Grohot H; Ks 40/9 Roman Iuon (40) jb vall.]. **Fordítatik** '(vmely célra) (fel)használtatik': 1659: *fordittassék* [EOE XII, 224 egy-i végzés]. **Gátoltatik** 'akadályoztatik': 1776: *gátoltatott* [Nsz; GyL vk]. **Gondoltatik** kb. 'értetődik': 1751: *gondolttván* [Koronka MT; EHA]. 1759: *gondolttván* [Dés; Ks 28. V]. **Gyaláztatik** 'becsméreltetik': 1587: *gyalaztatott* [Kv; TanJk I/1. 57]. 1681: *gyalaztassek* [SzJk 153]. **Gyámolítottatik 1.** 'megtámogattatik': 1692: *gyámolittassék* [Mezőbodon TA; BK. Inv. 7]. 1694: *gjámolittatni* [Borberek AF; BfR. néhai ifj. Bálpataki János kúrialeírásából]. **2.** átv. 'támogattatik': 1771: *gyámolítottatik* [Fejér m.; DobLev. II/428-hoz]. **Győörtetik** 'kínoztatik': 1782: *győörtessék* [RettE 417]. **Háborítottatik** 'zaklattatik': 1710: *háborittatának* [Csíkszereda; Borb.]. 1769: *háborittatván* [Apahida K; JHbK XLII/24]. **Hajítottatik** 'bedobatik': 1662: *hajittatván* [SKr 347–8]. **Hasítottatik:** 1712/1777: *hasittatván* [Vaja MT; DobLev. I/79]. 1732: *hasittassék* [Ne, DobLev. I/149]. 1766: *hasittassék* [Torda; TJkT V. 340]. 1771: *hasittotván* [Fejér m.; DobLev. II/428. 24b]. **Hasonlítatik:** 1626/1770k.: *hasanlittatik* [ItK 1931. 82 Fiátfalvi György Pokolbeli látomása]. **Használtatik:** 1793: *használtatik* [Somlyó Sz; EHA]. **Határoztatik** 'megállapítottatik': 1762:

határozottatott [Halmágyi Nlr. 6]. **Héjaztatik** ‘befedetik’: 1662: *héjjaztatva* [SKr 265]. **Helyeztetik** ‘rakatik, tétetik’: 1751: *Helyeztetett* [Hétfalu Br; EM LI, 123 betl. játék]. 1779: *helyezettettek* [UszLt XII. 87]. **Helyheztetik** ‘van, fekszik vhol’: 1556: *helhezthethwen* [Mikefva KK; BfR VI. 283/3 Barlabasi János zálogosító lev.]. 1692: *heljheztetet* [Szökefva KK; Törzs. Sarosj Janos kezével]. 1760: *helyheztetett* [Novoly K; BLt]. **Hirdettetik 1.**: 1619: *hirdetessék* [BTN² 379]. **2.** ‘vminek nyilvánítatik’: 1662: *hirdettettek* [SKr 114]. **3.** ‘rendeltetik’: 1605: *hirdetessenek* [Kv; TanJk I/1. 507]. **Homlítottatik** ‘(a szőlő) bűjtattatik’: 1694: *homlittatni* [Kisened AF; BfR néhai ifj. Balpataki János urb.]. 1732: *homlittatott* [Erdőszengyel MT; Told. 11/67]. **Hompozttatik** kb. ‘határhalomhányással kijelöltetik’: 1754: *hompozttatott* [Mezőmadaras MT; Berz. 18]. **Horgasítottatik** ‘kanyarítottatik’: 1765/1770: *horgasítottat* [Széplak KK; SLt Transm. 188]. **Hurcoltatik 1.** ‘cipeltetik’: 1662: *hurcoltatott* [SKr 90]. **2.** ‘vonszoltatik’: 1619k./1662: *hurcoltatni* [SKr 103]. 1662: *hurcoltatott* [SKr 491]. **3.** kb. *zaklattatik*: 1781: *hurtzoltassék* [Torockó; TLev. 9/20]. 1786: *hurtzoltattnak* [Torockó; TLev. 4/13. 10]. 1796: *hurtzoltatik* [Mv; TLev. 5/16 Transm. 19 tábl.]. **Idéztetik** ‘perbe hívatik’: 1791: *idéztetvén* [MNY XXXVIII, 206]. **Igazgattatik 1.** ‘kormányoztatik’: 1662: *igazgattassanak* [SKr 69]. **2.** vall. ‘vezéreltetik’: 1678–1683: *igazgattatnak* [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1681: *igazgattatnak* [Szúv; CsVh 106]. **Igazítottatik** ‘elintéztetik/rendeztetik’: 1590: *Igazítottat* [Kv, Szám. 4/XVI. 1]. **Ígértetik** ‘megígértetik’: 1662: *igirtetnék* [SKr 587]. **Iktattatik** ‘birtokba/tulajdonba bevezettetik’: 1662: *iktattattak* [SKr 195–6]. **Illettetik 1.** vmivel ~ ‘vminek az elviselésére kényszerítettetik’: 1686: (fájdalmakkal) *illettetvén* [PatN 47]. 1743: *illettettem* [Szárhegy Cs; LLt]. 1765: *illettetünk* [Szeszcsor F; EszmK Vall. 257]. 1775: *illettetvén* [Örményszékes AF; BetLt 6]. **2.** ‘megületik/ünnepeltetik’: 1677: *illetteszenek* [AC 6]. **Índítottatik** ‘kezdettetik’: 1597: *indittassek* [Kv; TanJk I/1. 290]. **Indultatik** ‘öszönöztetik, indítottatik’: 1570: *Indwltatuan* [Kv; TJK III/2. 122]. **Intetik 1.** ‘felszólítottatik’: 1640: *inteteth* (vmire) [SzJk 48]. 1673: *intetvén* [UF II, 347 Boér Zsigmond fog-i porkoláb esküje]. **2.** ‘vkihez intelem intéztetik’: 1650: *intetett* [Szék SzD; SzJk 182]. 1662: *intetének* [SKr 585–6]. **3.** ‘vkihez figyelmeztetés intéztetik’: 1662: *intetnek* [SKr 397–8]. **Ismertetik** ‘vmi vmilyennek találtatik/minősítettetik’: 1578: *esmertetyk* [Kv; TanJk V/3. 169b]. **Jármoltatik** ‘jármoztatik’: 1773: *jármoltatnak* [M.léta TA; JHb II/3]. **Javalltatik 1.** ‘jónak/helyénvalónak találtatik’: 1662: *javalltatnának* [SKr 237–8]. **2.** ‘ajánltatik’: 1662: *javalltaték* [SKr 535]. **Jutalmaztatik** ‘csatlakoztatik’: 1657: *kapcsoltatnék* [KemÖn. 23]. **Kárhoztatik** kb. ‘vádoltatik’: 1659: *kárhoztatnák* [TML I, 437 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. **Káromoltatik** ‘gyalázkodással/gyalázkodó szóval illetetik’: 1636: *káromlattatik* [ÖGr 7]. 1661: *káromoltatik* [Kemlr. 340]. 1783: *káromaltatnak* [Torockó; TLev. 4/9]. **Károsítottatik** ‘megkárosítottatik vki’: 1766: *károsítottatott* [Torda; TJKt V. 334]. **Kedveltetik** ‘kedvére van vkinek’: 1660: *kedveltetik* [Kemlr. 338]. 1667: *kedveltetett* [TML IV, 160 Baló László lev. Teleki Mihályhoz]. 1799k.: *kedveltetik* [Kv; AggmLt C. 114]. **Kényszergettetik** ‘kényszerítettetik’: 1605: *kenzergettettnenek* [Kv; TanJk I/1. 513]. 1672: *kényszergettetvén* [TML VI, 299 Teleki Mihály lev. a fej-hez]. **Kényszerítettetik** ‘kényszerül vmire, kénytelen vmit megtenni: 1567: *kenzerytettem* [GyF; Ks]. **Kéntelenítettetik 1.** ‘köteleztetik/rászorítottatik vmire’: 1671: *kéтеленítettnek* [CC 35]. 1738: *kéntelenítettnek* [Dés; Jk 490]. 1770: *kénteleníttesssem* [SLt XLIII. 16 Marothi István kezével]. 1795: *kéntelenítettett* [Kv; JHb XX/41]. **2.** ‘kényszerül, kénytelen tenni vmit’: 1646: *ketelenitetet* [Kv; TJK VIII/4. 56]. 1667: *kéтеленítették* [TML IV, 123 Bethlen Miklós lev. Teleki Mihályhoz]. 1735: *kéntelenítetett* [Szécs Sz; Borb. II]. 1740: *kintelenítettetik* [Dés; Jk 527a]. 1751: *kéтеленítettetem* [Szentmihály Cs; ApLt 5 Biális János lev. Apor Péterhez]. 1767: *kéтеленítettetem* [Kv, Ks 11. XLVI. 45]. **Kérdeztetik** ‘vki/vmi felől kérdés tétetik’: 1606: *kerdeztetue(n)* [UszT 20/119]. 1777: *kerdeztetik* [H; Ks 114 Vegyes ir.]. **Köttetik**: 1599: (perengere) *keottessek* [Kv; TJK VI/1. 368]. **Kerekítettetik** ‘kerekítődik’: 1774: *kerekítettett* [Erdősztyörgy MT; ETF 108. 14]. **Kereszteltetik** ‘céhbeli tréfás legényavatás alkalmával

keresztelési ceremónia végeztetik': 1665/1754: *kereszteltessek* [Kv, ACart. 21–2]. **Kergettetik** 1. 'üzetik': 1662: *kergettetnének* [SKr 630]. 2. üldöztetik': 1567: *kergetessenek* [BesztLt Nic. Thomory Beszt. városához]. 1660: *kergettettek* [KemIr. 336–7]. **Kerítettetik** 1. 'kerteltetetik': 1662: *kerítettett* [SKr 423]. **Kerteltetik** 1. 'kerítésbe foglaltatik': 1727: *kerteltetik* [Nagyfalu Sz; ETF 108. 16]. 1766: *kerteltetnék* [Torda; TJkT V. 327]. 2. 'elkerteltetik': 1769: *kerteltessek* [Ne; DobLev. II/407. 2a]. **Késedelmeztetik** 'késleltetik': 1675: *késedelmeztetik* [TML VII, 113 Veselényi Pál, Kende Gábor, Kubányi László lev. Teleki Mihályhoz]. **Késeltetik** 'késlekedtetik': 1631: *keseltetnek* [Kv; ACJk 44b]. **Kínáltatik** 'megkínáltatik vmivel': 1662: *kínáltatnék* [SKr 509–10]. **Kínoztatik** 'gyötörtetik': 1662: *kínoztattak* [SKr 362]. **Kisebbítettik** 'megkicsinyítettik': 1763: *kissebbített* [TKhf 50/1. 480]. **Koholtatik** 'kiagyaltatik/eszeltetik': 1662: *koholtatott* [SKr 105]. 1704: *koholtatott* [WIN I, 142]. **Korbácsoltatik** 'korbáccsal ütetik': 1662: *korbácsoltatott* [SKr 439]. **Korcsmároltatik** 'ital árultatik/mérettetik': 1682: *korcsmarolatott* [Kibéd MT; DLev. 5]. 1721: *korcsmarolatott* [Dés; Ks 26. XIV. 1]. 1739: *korcsomároltatott* [Hátszeg; Ks 83]. 1758: *Kortsomároltatott* [TKI Petki Nagy cs. szám 15b]. 1796: *Kortsomároltatván* [Szentgothárd SzD; WassLt]. **Koronáztatik**: 1710: *koronáztaték* [Csh 206]. **Költöztetik** 1. 'elköltöztetik': 1662: *költöztetni* [SKr 601–2]. 1762: *költözni* [Nsz, Born. XL. 82 vk]. 2. 'átköltöztetik': 1662: *költöztettek* [SKr 519]. 3. 'átszállítatik': 1662: *költöztetett* [SKr 187]. **Könnyebbítettik** 1. 'könnyebbé tétetik': 1570: *kénnebitetnek* [Kv; TanJk V/3. 29a]. 1671: *könnyebbítettessék* [CC 98]. 2. 'tehermentesítettik': 1792: *könnyebítettik* [Egeres K; Ks 89]. **Köteleztetik** 1.: 1662: *köteleztettek* [SKr 279–80]. 1777/1785: *kötölöztetik* [Vajdasztiván MT; MbK X. 48]. 2. 'leköteleztetik': 1678: *köteleztessem* [TML VIII, 105 Teleki Mihály lev. Nalácsi Istvánhoz]. **Követtetik** 'utánoztatik': 1662: *követtetett* [SKr 168]. **Közöltetik** 'tudatik, tudomására hozatik': 1657: *közöltessék* [KemÖn. 221]. 1786: *közöltessenek* [Nagylak AF; DobLev. III/607. 34]. 1794: *közöltetett* [Kv; SRE 296]. **Különöztetik** 'elkülönítettik, különválasztatik': 1756: *különöztetik* [Déva; Ks 92. I. 32 kúrialeírás]. **Láttatik** 'tapasztaltatik': 1587: *lattatik* [Kv; TanJk I/1. 43–4]. **Legeltetik**: 1785: *legeltetnek* [M. valkó K; Born. XXIXb 20/53 Kornis Krisztina conscr.]. **Lötetik** 'lövetik': 1657: *lötetvén* [KemÖn. 34]. **Magasztaltatik** 1. '(meg)magasítottatik': 1772: *magasztaltattak* [Ádámos KK; JHb XX/27. 16]. 2. '(meg)dicsőítettik': 1662: *magasztaltatik* [SKr 424]. 1710k.: *magasztaltatunk* [BÖn. 456–7]. **Magyaráztatik** 1. 'vmilyen magyarázat adatik/találtatik': 1710k.: *magyaráztattak* [BIm. 991]. 2. 'neveztetik': 1600: *magyaraztassek* [UstT 15/125]. **Málháltatik** 'vmire (rá)csomagoltatik/kötöztetik': 1662: *málháltattak* [SKr 373]. **Méltóztatik** 'méltóztatik': 1566: *miltoltatnek* [SzO II, 186 a székely főemberek és lófők foly. a fej-hez]. **Méltóztatik** 1. 'szíveskedik': 1566: *meltoztassek* [SzO II, 191 a székely főemberek foly. János Zsigmondhoz]. 1630: *meltoztassék* [JHbK LVII. 31]. 1636: *meltoztassék* [LLt Ditrai Balykó Balázs kérése a fej-hez Palfi Istuan aláírásával]. 1654: *Miltoztassek* [Dés; DLt 435]. 1764: *meltoztatnék* [Szu; LLt Fasc. 160]. 1794: *meltoztasson* [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor lev. gr. Teleki Imréhez]. 2. 'vmire méltónak tart': 1710k.: *meltoztatnak* (vmire) [BÖn. 420]. 3. gúny. 'kegyeskedik': 1781: *meltoztatának* [RettE 126]. 1798: *meltoztatnak* [MNY XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából]. **Métáztatik** 'körülhatároltatik': 1773: *métáztatott* [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 63]. **Míveltetik** 1. '(föld) megműveltetik': 1777/1780: *miveltetni* [Alparét SzD; JHbK LII/3. 95]. 1785: *miveltetik* [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/592 Kornis Krisztina conscr.]. 1787: *miveltetik* [Désakna SzD; EHA]. 1793: *miveltetik* [Kakasd MT; DLev. 2. XIIIB/b. 16]. 2. '(szőlő) megmunkáltatik': 1757: *miveltetnek* [Dámján KK; LLt Fasc. 129]. 1783: *miveltetik* [Buza K; LLt Csáky-per 110. L. 17]. 3. '(bánya) kitermeltetik': 1762: *miveltetnek* [Torockósztyörgy TA; TLev. 8/7]. **Mocskoltatik** 'szidalmaztatik, gyaláztatik': 1681: *motskoltassek* [SzJk 153]. 1718: *mocskoltatom* [KJ Rétyi Péter lev. Fog-ból]. **Nagyságotlatik** 'nagyságosnak szólíttatik': 1710k.: *nagyságotlatni* [BÖn. 874]. **Neveltetik**

1. 'felneveltetik': 1662: *neveltetett* [SKr 78]. 1711: *neveltetett* [CsH 463]. 1770: *neveltetett* [RettE 225]. 1774: *neveltetett* [RettE 336]. 1776: *neveltetni* (vmilyen hitben) [Szentdemeter U; GyL br. Lud. Révai (40) vall.]. 2. 'tápláltatik': 1657: *neveltetik* [KemÖn. 36]. 3. 'növesztetik, sarjasztatik': 1794: *Neveltettek* [Msz; BKG vk]. 4. 'nagyobbztatik, nő': 1662: *neveltettek* [SKr 528]. 1670: *neveltetik* [TML V, 134 Teleki Mihály lev. a fejedelemhez]. **Neveztetik** 'hívatik': 1550: *Neweztetnek* [BesztLt 21]. **Nyilaztatik** 'nyilakra felosztatik': 1770/1771: *nyilaztassék* [Fejér m.; DobLev. II/428. 2a]. **Nyittatik** 1. '(kapu) kinyitattik': 1575: *Nitassek* [Kv; TanJk V/3. 122a]. 2. 'nyitódik': 1648: *nyittatnak* [Komána F; UF I, 932]. 1737: *nyittatik* [Széplak KK; ETF 108. 10]. 3. 'létesíttetik': 1757: *nyittattak* [Guraszáda H; BK ad nro 144]. **Nyújtatik** 1. 'adatik': 1675: *nyújtatik* [TML VII, 113 Wesselényi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László lev. Teleki Mihályhoz]. 2. 'biztosíttatik': 1675: *nyújtatott* [TML VII, 38 Teleki Mihály Béli Pálhoz]. **Okoztatik** 1. 'hibásnak/vétkesnek tartatik, vádoltatik': 1666: *okoztassunk* [TML III, 557 a fej. lev. Teleki Mihályhoz]. 1681: *okoztatnek* [VhU 118]. 1698: *okoztassam* [Dés; Jk]. 1705: *okoztassek* [Dés, Jk]. 1718: *okoztassunk* [Kv; ACJk 106]. 1745: *okoztatnak* [Nsz; SzO VII, 436]. 2. 'előidéztetik': 1795: *okoztatik* [Vécke U; BálLt 1]. 3. 'szereztetik': 1767: *okoztatott* [Koronka MT; Told. 19/29]. 4. 'tétetik': 1781: *okoztatik* [ErdO II, 457 II. József erdőrendtartásából]. 1786: *okoztatni* [Torockó; TLev. 9/23]. 1795: *okoztatik* [Ádámos KK; JHb XX/18]. **Olcsóíttatik** 'olcsóbbíttatik': 1792: *olcsoíttatik* [Egeres K; Ks 89]. **Oltalmaztatik** 1. 'birtokában védelmeztetik': 1663: *oltalmaztatik* [JHbK XIX/21 fej.]. 2. 'katonailag védelmeztetik': 1662: *oltalmaztatnának* [SKr 570]. 3. 'betegségtől megóvatik': 1586: *otalmaztatnek* [Kv; TanJk I/1. 33]. 4. 'romlástól/pusztulástól megvédtetik': 1739: *otalmaztassék* [Dés; Jk 526a]. **Olvastatik** 'felolvastatik': 1662: *olvasztatott* [SKr 516]. 1791: *olvasztatik* [Kv; TanJk IV/8. 54].

A ható ige képzője

-hat/-het: **adhat** 1.: 1555: *adhassa* [Szu; SzO II, 121]. 1570: *attham, atthatom atthatyak* [Kv; TJk III/2. 7. 70]. 1595: *adhattya* [UszT 10/84]. 1650: *adhattuk* [UszT 13b]. 2. 'árulhat': 1598: *adhassak* [Kv; TanJk I/1. 313]. **Adózzhat** 'adót fizethet': 1744: *adozhatának* [Nagyajta Hsz; INyR 37]. **Ajándékozhat** 'ajándékot adhat': 1774: *ajándékozhattam* [Szentdemeter U; LLt vall. 67]. **Akadályozhat** 'gátolhat, hátráltathat': 1776: *akadályozhassa* [Szentdemeter U; GyL br. Lud. Révai (40) vall.]. 1796: *akadályozta akadályozhatta* [Apahida K; JHbK XLII/24]. **Akadhat** 'juthat, találhat': 1796: *akadhatott* [Msz; BK vk]. **Alhatik** 'aludhatik': 1584: *alhatik* [Kv; TJk 4/1. 280]. 1727: *alhatnám* [Szentbenedek SzD; Ks 32. XXXII]. 1744: *alhatott* [Középajta Hsz; INyR]. 1767: *alhatnék* [Demeterfva MT; Ks 20. XIV. 9]. **Alkhatik** 1. 'megegyezhetik': 1573: *alkhatnak* [Kv; TanJk V/3. 81b]. 1593: *alkhatnak* [Kv; TJk V/1. 367]. 1596: *alkhattunk* [Szu; UszT 11/10]. 1604: *alkhatnak* [Szolokma U; UszT 20/124]. 1643: *alkhassanak* [Szováta MT; LLt 96/1]. 1722k.: *alkhatik* [Beresztelke MT; GörgJk 79]. 2. 'egyezhetik, összeférhet vkivel': 1570: *alkhatot* [Kv; TJk III/2. 109]. 1598: *alkhattik, Alkhatik* [Malomfva U; UszT 13/95]. 1630: *alkhatnak* [Lövete U; UszT 20/310]. 1723: *alkhatván* [Hévíz NK; JHbT]. 1738: *alkhatnak* [K 14. XLIIa Kornis István végr.]. **Állhat** 1. 'bír/tud állani': 1572: *Alhatok* [Kv; TJk III/3. 86c]. 2. '(meg)maradhat': 1714: *állhatot* [Mv; Berz. 13. II/33]. 3. '(el)szenvedhet/tűrhet': 1585: *Alhatam* [Kv, TJk IV/1. 419]. 1724: *állhattya* [M.királyfva KK; BK]. 1765: *állhatván* [Szépkényerüsztmárton SzD; Esz-Mk Vall. 61]. 1795: *állitván* [Mv, Told. 47]. **Apadhat** '(mennyiségből) veszíthet': 1797: *apadhatott* [Újtorda; IB Boer András ref. kántor lev.]. **Arányozhat** 1. 'ítélhet, vélhet': 1661: *aranyoszhatta(m)* [Sófva BN; Ks 41. K]. 2. 'becsülhet, hozzávethet': 1655: *aranyzhatam* [Kv, CartTr II Laurentius Szigyárto zs vall.]. **Arathat:** 1633: *arathatunk* [Mv; MvLt 290. 133b/2]. 1735: *Arathatyak* [Kv; TL Mihály deák lev. Teleki Ádámhoz]. 1775/1781:

arathatni [Algyógy H; JHb LXXI/3. 355]. **Árnyékolhat** 'fedezhet/falazhat vkinek, védelmezhet vkit': 1782: *árnyékolhatták* [Sólyomkö K; Eszt-Mk]. **Árthat** 1. 'ártalmat okozhat': 1572: *arthata* [Bedecs K; KP]. 1757: *árthatunk* [Torockó; Bosla]. 2. '(varázslással) rontást okozhat': 1592: *arthac* [Kv; TJK V/1. 220a]. 1698: *árthasson* [SzJk 3/2]. 1769: *árthassan* [T; Told. 3a]. **Árulhat** 1. 'árusíthat': 1573: *arwlhassa* [Kv; TJK III/2. 180]. 2. 'kiárulhat': 1611: *arolhat* [Kv; RDL I. 88]. 1791: *arulhatnának* [Szilágycseh; IB]. **Aszalhat** '(élőfát kérge lehántolásával vagy más módon) kiszáríthat': 1667: *aszalhassa* [Szentamás Cs; SzO VI, 316]. **Átkozhat**: 1678: *átkozhattya* [Csekefva U; Ks]. **Bajolhat** 'bajlódhatik, vesződhetik': 1795: *bajolhasson* [Mv; Told. 47]. **Ballaghat** 'vándoroghat': 1585: *ballaghatot* [Kv; TJK IV/1. 496]. **Bánthat** 'bántalmazhat': 1585: *banthatot* [Kv; TJK IV/1. 479]. **Becsülhet** 'felbecsülhet': 1582: *Beochywlhwitte* [KvLt VII/4 a km-i konvent okl.]. **Bírhathat** 1. 'birtokolhat': 1540: *birhassak* [Sebesvár K; MNy XXXV, 55]. 1552: *birhattak* Byrhatna [Mezőszengyel TA; BfR]. 1557/1585: *Birhassa* [Gyf; JHbK XXVIII/29]. 1568: *birhassa* [Gyf; JHbK XII/8]. 1573: *Birhassa* [Fog.; Törzs, Bekes Gáspár aláírásával]. 1598: *birhassa* [Gerend TA; Törzs. Gerendi Pál végr.]. 1602: *birhassak* [Vaja MT; Törzs.]. 1627: *birhassa* [Kisgörgény MT; Ks]. 1666: *birhassák* [Imecsfa Hsz; LLt]. 1766: *birhattya* [Torda; TJKt V. 336]. 1798: *birhattya* [Csegez TA; Borb I]. 2. 'rávehet': 1615: *birhatak* [Cs; BLt 4]. **Bízhat** ~ vkihez/vmihez 'bizakodik vkiben/vmiben': 1597: *byzhatunk* [Kv; TanJk V/3. 20a]. 1686/1696: *bizhattam* [Harasztos TA; JHbK XXXII/30 Felvinczi Zsigmond lev.]. 1718: *bizhatni* [Fog.; KJMiss. Rétyi Péter lev.]. 1738: *biszhatunk* [Szamosfva K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. **Bizonyíthat** 'állítást igazolhat': 1591k.: *byzonythattok* [UszT]. 1592: *bizonythatok* [UszT]. 1599: *byzonyitthatok* [Szinye SzD; Ks]. 1604: *bizonyithatnak* [Szinye SzD; Ks 17/13]. 1628: *biszonyithattnak* [SzJk 20]. 1635: *bizonythatta* [Abrudbánya; Törzs]. **Bővelkedhetik** 'bőviben lehet vminek, dúskálhat vmiben': 1643: *bwveolkeodhessik* [Dés; DLt 408]. **Bővíthet**: 1784: *bővithessék* [Köröspatak U; ETF 107. 34]. **Búsíthat** 'kéréssel terhelhet/háborgathat': 1629: *busithatod* [Bál. 64]. **Büntethet**: 1563: *büntetheti* [ETA I. 21 BS]. 1578: *bwnthetny* [Kv, TanJk V/3. 173b]. 1616: *büntethesse* [Lozsád H; Törzs]. 1654: *büntethessenek* [KemLev. 430]. **Csalhat** 'rászedhet, csalást követhet el': 1738: *tsalhat* [Faragó K; GyL]. **Csaphat** 'megüthet': 1634: *Cziaphata* [Mv; MvLt 291. 29a]. 1638: *Czaphacza* [Mv; MvLt 291. 122a]. **Cselekedhetik** 1. 'tehet': 1574: *chelekedhetyk* [KV; TJK III/3. 369]. 1581: *chyelekedheznek* [Kv; TanJk V/3. 245a]. 1582: *chelekedhetik* [Kv; TJK IV/1. 38]. 1606: *czelekedhetted* [UszT 20/17]. 1625: *celekethetek* [UszT 142b]. 1709: *cselekedhettyük* [Fog.; KJMiss.]. 1748: *Cselekedhetném* [Gagy U; Ks 83 Péterffy Sándor lev.]. 1762: *cselekedhetném* [Szentgothárd SzD; Wass]. 2. 'elkövethet': 1585: *chelekedhetmed* [Kv; TJK IV/1. 480]. 3. 'eljárhat (vmilyen dologban)': 1584: *chelekedhessenek* [Kv, TanJk V/3. 282b]. 1606: *czyelekedhettem* [Kálnok Hsz; UszT 20/13]. **Csendesíthet** 'csillapíthat': 1598: *csendesithetik* [Kv; TJK I/1. 316–7]. 1659: *czendesithessük* [UszLt 20 fej.]. 1696: *csendesithessük* [Balázsfva AF; BK Veniczai Sándor lev. Bethlen Gergelyhez]. **Csépelhet** 'cséppel dolgozhat': 1712: *Csipelhet* [WLt]. **Cserélhet**: 1568: *cherelhetetth* [Gyf; JHbK XII/8]. 1636: *czierélhénék* [Mv; MvLt 291. 72b]. 1710: *cserelhessek* [Szentkirály Cs; BCs]. **Csikázhat** 'csikot halászhat': 1676: *Csikázhatná* [MNy XXXVIII, 56]. **Csinálhat** 1. 'készíthat': 1597: *chinalhatnak* [Kv; Szám. 7/XIV. 109 Masass Thamas sp kezével]. 1600: *chenalhatok* [UszT 15/124 „Bencze Albertne Anna, Almasi vall.]. 1663/1728: *csinalhattja* [Szentmihály U; Törzs. Jakab János más.]. 1723: *csinalhattam* [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (31) jb vall.]. 2. 'építhat'. 1560: *chynalhasson* [Mv; JHbK XII. 7]. 1587: *chinalhasson* [Nagykend NK; LLt]. 3. 'tehet, rakhat': 1584: *chinalhasson* [Kv, TJK IV/1. 375 Keomywes Imreh vall.]. 4. 'szerkeszthet, készíthat': 1710: *Csinálhatnak*, *Csinálhassanak* [Csíkszereda; Borb]. 1766: *tsinálhat* [Torda; TJKt V. 325]. 5. 'rendezhet': 1711: *csinálhat* [Kissolymos U; BLev.]. **Csodálhat** 'furcsállhat': 1634: *chudalhattyá* [Wass 73/1 Cegei Vass János végr.]. **Delelhet** 'déli pihenőt tarthat': 1768: *Delelhessenek* [Ákosfva MT; EHA]. **Dolgozhat(ik)** 1. ts is 'munkálkodhatik'.

1746: *dolgozhassék* [Torockó; Bosla]. 1756k.: *dolgozhat* [Born. XXXVIII. 8 abrudbányi bányászok törv.]. 1762: *dolgozhassék* [Kv; ÖCLev.]. **2.** 'képes/tud dolgozni': 1754: *dolgozhatot, dolgozhata, dolgozhatik* [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1774: *dolgozhassék* [Mocs K; KS Conscr. 28]. 1788: *dolgozhatván* [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. 1791: *dolgozhatván* [Szilágycseh; IB]. **3.** 'lehetősége van dolgozni': 1791: *dolgozhassék* [Bencenc H; BK]. **Dőzsölhet** 'dorbézolhat, tivornyázhat': 1765: *dőzsölhetett* [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 163]. **Dughat**: 1769: *dughatom* [Bukuresd H; Ks]. **Dúlhat** 'foglalhat': 1596: *dúlhassanak* [Kv; TanJk I/1. 288]. 1608/1623: *dulhasso(n)* [LLt Fasc. 75]. 1619: *dulhasson* [Kv; TJK VII/3. 144]. 1664: *Dulhason* [Kisiklód SzD; Törzs.]. 1672: *dulhasso(n)* [Vice SzD; Ks 41 E]. **Egyezhetik** **1.** 'megállapodhatnak': 1740: *egyezhetnek* [O.csesztve AF; Ks 99]. 1774: *egyezhetnek* [Szépenyerüsztmárton SzD/Mocs K; Ks Conscr. 102–3]. 1792: *egygyezhetünk* [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. **2.** 'vmi vmivel összeegyeztethető': 1673/1681: *egyezhessen (vmivel)* [Vh; VhU 465]. **Ehetik**: 1592/1593: *ehetik* [Szentmargita SzD; Ks]. 1597: *ehetnek* [Kv; TanJk I/1. 29405]. 1637: *ehessek* [Mv; MvLt 291. 78b]. 1638: *ehetünk* [Torockó; Thor. XVI/1. Mich. Krise (29) jb vall.]. 1752: *ehetem* [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. **Ejthet** **1.** 'leteríthet': 1708: *ejthette(ne)k* [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. **2.** halált ~ 'halált okozhat': 1653: *ejthetnének* [ETA I. 138 NSz]. **3.** módját ~i 'szerét teheti, sort keríthet rá': 1701: módját *elythettem* [Ks 96 ifj. Cegei Wass György lev. Kemény Katához]. **Élhet** 'használhatja a földet': 1577: *elheti* **Énekelhet** 1643: *enekelhetik* [GörgJk 342]. 1696: *enekelhettyűk* [Vécs MT; TKI Kemény Simon lev. Teleki Pálhoz]. **Engedhet** **1.** 'engedelmeskedhetik': 1610: *engedhetek* [UszT 20/223]. **2.** 'hagyhat': 1573: *Engethette* [Kv; TJK III/3. 188]. 1582: *engedhetem* [Kv; TJK IV/1. 65]. 1632: *engedhetem* [Ks 41. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. 1791/1792: *engedhetem* [Mezőkövesd MT; MbK XII. 81]. **3.** kb. 'helyt adhat (vki kívánságának)': 1635: *engedhetek* [Kv; Céhir. I. 12]. **4.** 'engedélyezhet': 1734: *engedhet* [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. **5.** 'megengedhet': 1792: *engedhetik* [Zilah; Borb. II. hiv.]. **Enyhíthet** 'könnyíthet': 1703: *enyhíthetem* [Ne; MvRK Alvinczi Mihály lev.]. **Építhet** **1.**: 1569: *Epithesse* [Mányik SzD; BfN VI. 225/13]. 1580: *Epythet* [Kv; TanJk V/3. 217a]. 1612: *epithessenek* [Kv; PLPr 1612–1615. I/3]. 1662: *epithetek* [JHb I/4]. 1732: *epithet* [Budorló K; Told. 11/70]. 1747: *epithessen* [Déva; KS 73. III. 18. 1/2]. **2.** 'építkézhet': 1672: *epithenek* [Alvinc AF; Incz. IV. 11a]. **3.** 'emelhet, állíthat': 1759: *építhetet* [Marosludas TA; TKI Gurutza Ignát (30) jb vall.]. **4.** 'telepíthet': 1694: *eppithetni* [Kövár, JHb Inv.]. **5.** kb. 'művelés alá foghat': 1692: *epíthet* [Mezőbodon TA; BK Inv. 37]. **Épülhet** **1.** kb. 'rendbeszedődhetik': 1580: *epwlhesse(n)* [Kv; TanJk V/3. 231b]. **2.** 'erőre kaphat': 1725: *épülhetek* [Darlac KK; Ap. 2 gr. Haller János lev. br. Apor Péterhez]. 1742: *épülhetett* [Kv; Aggm. C. 12]. **3.** 'gyarapodhatik, tollasodhatik': 1653: *épülhessenek* [Cege SzD; Wass]. **Érdemelhet**: 1679: *erdemelhetne* [SzJk 142]. **Erdőlhet** **1.** '(erdőből) fát vághat és hordat': 1555/1836: *erdőlhessenek* [Szárzajta Hsz; HSzjP]. **2.** ts '(erdőn/erdőből) fát (vághat és) hordhat' 1729: *erdőlhetik* [Kálnok Hsz; SVJk]. **Eredhet** 'keletkezhet': 1761: *eredhetet* [Branyicska H; JHb XXV/45. 8]. **Ereszthet** **1.** 'engedhet, bocsáthat': 1761: (vért) *ereszthet* [Torda; TJKT V. 35–6]. **2.** 'süllyeszthet': 1772: *ereszthetnék* [JHb LXVII/2. 390]. **Érthet** 'érthetően/tisztán hallhat': 1569: *erthette* [Kv; TJK III/2. 172b]. **Eshetik**: 1572: *eshetem* [Kv; TJK III/3. 7–8]. **Fáradhat** **1.** 'fáradtságosan/üggel-bajjal mehet vhoval': 1758: *faradhattam* [Szűna v. Nyárló; Mk III. XXIV/464]. **2.** 'fáradozhat': 1605: *faradhatos* [UszT 1962]. **Faraghat**: 1768: *faraghatnanak* [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. **Farsangolhat** 'farsangot ülhet, farsangon szórakozhatik': 1716: *fársangolhatnak* [Ap. 2 Apor Péter feleségéhez NSz-ből]. **Fejhet**: 1584: *feyhettek* [Kv; TJK IV/1. 248]. 1684: *fejhet(ne)k* [Radnót KK; UtI]. 1745: *fejhetem* [Szentbenedek SzD; Ks]. **Férhet** **1.** 'elférhet': XVIII. sz. köz.: *férhetünk* [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69]. **2.** 'hozzáférhet': 1731: *férhetnek* [Pálos NK; Ks 83 Géczy László lev.]. 1771: *férhet* [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. **3.** 'hozzájuthat': 1715: *férhettünk* [Fog.; UtI]. 1776: *férhetett* [RettE 370–1]. **Férkezhet** 'férközhetik, kerülhet': 1755: *ferkezhettünk* [Ks 96

Baló Antal lev. Nsz-ből]. **Fizethet**: 1591k.: *fizethetenek* [Dés; DLt 233]. 1695: *fizethett* [Gyf; KaLt Apor István ir. Recsey István lev.]. 1722: *fizethetett* [Kecsed SzD; TL. Prov. Fodor György (50) vall.]. 1780: *fizether* [Torockó; TLev. 8b]. **Fogadhat** 1. '(fel)vállalhat': 1561: *fogadhasson* [Kv; ÖCArt. Mut.]. 2. 'szegődtethet': 1595: *fogadhasson* [Kv; TanJk I/1. 263]. 1596: *fogathatom* [Kv; Szám. 6/XXIX. 171 Bachi Tamás sp kezével]. 1765: *fogadhattak* [Náznánfva MT; Berz. 13. V/12]. 3. 'bérelhet': 1629: *fogadhatnak* [Mv; MvLt 290. 150b átírásban]. 4. 'be/felfogadhat/vehet': 1741: *fogadhatnak* [Dés; Jk 553b]. **Foghat** 'elcsíphet/foghat': 1591: *foghatiuk* [UszT]. **Foglalhat** 1.: 1584: *foglalhassa* [Kv; TanJk V/3. 284ab]. 1616: *foglalhassa* [Hsz; Borb. I]. 1778: *foglalhassan* [Mezőbánd MT; MbK X. 51]. 2. 'igényelhet': 1794: *foglalhat* [Ádámos KK; JHb XIX/40]. **Folyhat** 1.: 1593: *folihasson* [Szászníres SzD; Ks]. 1764: *follyhatott* [Vajdasztván MT; JHb IX/46]. 1772: *foljhat* [Kük.; JHb LXVII. 278 vk]. 2. 'végbemeget': 1701: *follyhasson* [UszLt IX. 77. 31 gub.]. 1715: *follyhatott* [Fog.; UtI]. 1747: *follyhat* [Torda; TJkT III. 125]. 3. '(per) lefolyhat': 1784: *follyhattnak* [Torockó; TLev. 2/6. 4a]. 4. '(pénzösszeg) befolyhat/gyűlhet': 1756: *follyhasson* [Déva; Ks 101]. 5. ~ a kocsmá 'állhat/működhetik a kocsmá': 1773: *follyhatott* [Mezőerked K; LLt]. **Fordíthat** '(vmely célra fel)használhat': 1623: *fordíthattniak* [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. **Fordulhat** 1. 'foroghat': 1582: *fordolhatot* [Km; KvLt]. 1602: *fordulhat* [UszT 16/10]. 2. 'alakulhat, történhet': 1644: *fordulhat* [Mv; MvLt 290. 404a]. **Formálhat** 1. 'alakíthat': 1786: *formálhatnának* [Torockó; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev.]. 2. *juszt* ~ 'jogigényt emelhet/támaszthat': 1796: *formálhatnának* [Mv; TLev. 5/16 Transm. 51–2]. **Foroghat** 1.: 1666: *foroghat* [A.torja Hsz; Borb. I]. 1746: *foroghat* [Ádámos KK; JHb XIX/7]. 1766/1770: *foroghatnak* [Széplak K; SLt évr. Transm. 281]. 1771: *foroghatnak* [JHb LXVII. 166]. 2. 'járhat, működhet': 1636: *foroghat* [Siménfva U; JHb Inv.]. 1713: *foroghat* [Marosillye H; UtI]. 1723: *foroghat* [Szilágytő SzD; Ks 25. IV. 5]. 1730: *foroghat* [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4]. 1734: *foroghat* [Dés; Jk 444a]. 1787: *foroghat* [Nagyrapolt H; JHb XXXI/25]. **Főzhet** 1.: 1732: *főzhetet* [Kv; MvRK]. 2.: 1739: *főzhet* [Dés; Jk 511]. **Futhat** 1. 'szaladhat': 1725: *futhat* [Velkér K; Ks 7. XV. 12b Szamosán Juon (40) vall.]. 2. 'menekülhet': 1555: *fwthaturk* [LLt]. **Függhet** 'vki vkivel függő viszonyban lehet': 1681: *függghessenek* [TMAO VI. 230 a havaselvi vajda a fej-hez]. **Gátolhat** 1. 'gáttal eldughat': 1666: *gátolhassák* [Imecsfa Hsz; LLt]. 2. 'akadályozhat': 1717: *gátolhat* [Nagyrapolt H; JHb XLVII/18]. **Gondolhat** 1. 'elgondolhat/képzeltet': 1542: *gondolhatywk* [Fog.; LevT I. 20]. 1596: *gondolhattia* [Törzs – A fej. lev. Keresztúry Kristófhöz]. 1711: *gondolhatya* [Vacsárcsi Cs; BCS]. 1767: *gondolhatni* [Fintoág H; Ks 79. XXXIX. 1]. 1795: *gondolhattam* [Szentbenedek SzD; Ks 34 Szászníres I. 8 gr. Kornis Zsigmond kezével]. 2. 'véltet': 1667: *gondolhattjuk* [SzJk 10]. 1718: *gondolhatom* [Branyicska H; JHb]. 1764: *gondolhatya* [Középlak K; BfR]. **Gyalázhat** 'becsmérelhet, mocskolhat': 1585: *gialazhatnak* [Kv; TJk IV/1. 490]. 1617: *gialazhatnanak* [Kv; RDL I. 11]. **Gyalmolhat** 'kerítőhálóval halászhat': 1644: *gialamolhatni* [Tasnád Sz; MNy X. 369]. **Gyaníthat** 1. 'sejdíthet, sejtethet': 1799: *gyaníthatom* [Ne; DobLev. IV/810 Szántó Sándor lev.]. 2. vkire ~ 'vkire vmit gyanúval ráfoghat': 1584: *gianíthatta* [Kv; TJk IV/1. 251]. **Gyarapíthat** 'növelhet': 1774: *gyarapíthatták* [Szentdemeter U; GyL. Vall. 119]. 1776: *gyarapíthatta* [GyL. „Adalbertus Biro sculus ex. Csik Kartzfalca nunc residens in Pago Csokfalva vall.]. **Gyógyíthat**: XVIII. sz. eleje: *gyogyíthátyak* [JHb 17/10 lótarási ut.]. **Gyógyulhat**: 1573: *gyogyulhatna* [Kv; TJk III/3. 115]. **Győzhet** 'bírhathat': 1676/1681: *győzhetik* [Vh; VhU 660]. 1703: *győzhetünk* [Fog.; UtI]. 1716: *győzheti* [Szamosfva K; Ks 95 Bíró Márton lev.]. 1739: *győszhetjük* [Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1774: *győzhettem* [Fületelke KK; LLt Vall. 219]. **Gyűjthat** 'gyűjtogathat, felégettethet': 1585: *Gyujthat* [Gyf; Törzs. Barcsai Ádám kezével]. **Gyűjthet** 1.: 1574: *gywthetnek* [Kv; TJk III/3. 324]. 1680: *gyűjthetett* [Dob; Ks 41. G]. 1796k.: *gyűjtött* [Banyica K; IB Gombos István kezével]. 2. '(szénát) takarhat': 1593: *gyithetünk* [Kv; Szám. 5/XXIII. Casp. Schemel sp kezével]. 1775/1781: *gyűjthetnek* [Bózes H; JHb LXXI/3. 391]. 3. 'összegyűjthet': 1620: *giöthettem*

[Récse F; Szád. Stroya Morar (35) fej. jb vall.]. 1715: *gűjthetek* [Tövis AF; Ap 1 A Bartos Josef kezével]. 4. 'szedhet': 1621: *giwthessen* [Kv; Szám. 15b/XI. 47]. **Gűlhet** 'egybetakarodhatik': 1715: *Gűlhetett* [Sárkány F; UI]. **Háboríthat** 'zaklathat': 1590: *haborithatta* [UszT]. 1616: *haborithasson* [HSzj falu-örzés al.]. 1640: *haborithassa* [Msz; Törzs. Vajai Daczo István végr.]. **Hagyhat** 'itt/ott hagyhat': 1584: *hagyhato(m)* [Komlód K, WLt Petrichewich Kozma foly. a fej-hez]. **Hajolhat** kb. 'vmire hajlandóságot mutathat': 1662: *hajolhatnának* [SKr 82]. **Haladhat** 'halasztódhatik': 1710: *haladhat* [BÖn 750–1]. **Halászhát**: 1625: *halazhattia* [UszT 176]. 1667: *halászhasson* [Szenttamás Cs; SzO VI, 316]. 1768: *halászhattott* [Tóhát TA; JHb XI/22. 6]. 1772: *halászhattunk* [Ádámos KK; JHb XX/28. 13–4]. **Halaszthat** 1. 'elhalaszthat': 1657: *halaszthatta* [ETA I, 163 NSz]. 2. 'halogathat': 1709: *halaszthassa* [Impérfva Cs; BCs]. 1752/1785: *halaszthassa* [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 265]. 3. kb. 'feledhet': 1650: *halaszthattja* [Sófva BN; Ks 41. B]. **Hálhat** 'közösülhet': 1653: *halhatna* [SzJk 71]. 1774: *hálhat* [RettE 326]. **Hallhat** 'hírül vehet': 1573: *hallhatna* [Kv; TJk III/3. 218]. **Hányhat** kb. 'lerakhat': 1770: *hányhatta* [Dombó KK; JHb LXVII/137–8]. **Harangozhat**: 1733: *harangozhattott* [Hévíz NK; JHbT]. **Haraphat**: 1574: *haraphat* [Kv; TJk III/3. 345]. **Használhat** 'vkinek/vkin vmi segíthet': 1573: *hasznalhatnak* [Kv; TanJk V/3. 94b]. **Határolhat** '(vmely föld) határát kijárhathatja': 1606: *hataralhattiak* [UszT 19/32 Paulus Nagy de Zent lazlo lib. vall.]. **Hazudhat**: 1724/1779: *hazudhat* [Gerend TA; KS Bethlen Ágnes Székely Ferenc lev. sajoin gondviselőhöz]. **Híhat** 1.: 1591: *hihatalak* [UszT]. 1606: *hihattiak* [UszT 20/227]. 2. 'elhívhat': 1584: *hihata(m)* [Kv; TJk IV/1. 245]. 1600: *hihat* [Uszt 15/200]. **Hihet** 1. 'elhihet': 1772: *hietni* [Fejérviz H; JF 36 Balt. Herna szb jel. a főispánhoz]. 1775: *hihetni* [DobLev. II/461. 1b–2a]. 2. 'hitelt adhat vkinek/vminek': 1618: *hihetünk* [BTN² 83]. 1619: *hihetnek* [BTN² 264]. **Hordhat** 1. 'vihet, szállíthat': 1577: *hordhassak* [Mv; Bállt 79]. 1636: *hordhattya* [Siménfva U; JHb Inv.]. 1700: *hordhatnok* [UszLt XIII/94]. 1733: *hordhatnak* [Dés; Jk 433a]. 1767: *hordhasson* [Vaja MT; EHA]. 1780: *hordhatná(na)k* [Torockó; TLev. 7b]. 2. '(termést) betakaríthat/gűjthet': 1592: *horthatanak* [Kv; Szám. 5/XIV. 174]. 1737: *hordhassa* [Dés; Jk 483b]. **Hosszabbíthat**: 1711: *hoszabbíhattya* [Ks 96 Kornis István lev. feleségéhez]. **Hozhat**: 1560: (Igenessegbe) *hozhatnok* [Ebesfva KK; Ks 101]. **Hűzhat** 1. 'vkin vmit vehet/zsarolhat': 1763: *huzhasson* [Udvarfva MT; Told. 44/15]. 2. ujjat ~ vkivel 'ellenkezzhet/kötekedhetik': 1798: *huzhatván* [Ádámos KK; JHb XIX/58]. 3. vhová ~ja magát 'vhol meghűzhatja magát': 1783: *huzhatta* [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. **Idézhethet**: 1592: *idezhesse* [Kv; DiósyInd. 40]. **Igazgathat** 'intézhethet': 1584: *igazgathatt* [Torda; DLt 212]. **Igazíthat** 1. 'intézhethet, rendezhet': 1699: *igazíthassák* [Kv; SRE 54]. 1752: *igazíthattya* [O.kocsárd KK; Ks 8. XXIV. 14]. 1799: *igazíthatták* [Torockó; TLev. 5]. 2. nyomába ~ 'nyomába vezethet vminek': 1756: *igazíthatnánk* [Kv; Mk IX. Vall. 62]. 3. ~ja magát 'tisztázhatja magát': 1595: *igazíthattya magát* [Mv; MvÁlt APol I. 79. B]. **Ígerhet**: 1618: *ígerhetem* [BTN⁴ 95]. **Igyekezhetik** 'iparkodhatik, törekedhetik': 1636: *ügyekezhekk* [ÖGr Aj.]. 1675/1681: *igyekezhekk* [VhU 474 Thököly Imre vál.]. **Ihatik** 1.: 1573: *Ihassek* [Kv; TJk III/2. 68]. 1582: *ihatnek* [Kv; TJk IV/1. 83]. 1752: *ihatták* [Gyagy U; Ks]. 1773: *ihatom* [RettE 317]. 1773: *ihassanak* [M.léta TA; JHb]. 2. 'szeszest italt fogyaszthat': 1573: *Ihatnek* [Kv; TJk III/3. 278]. 1631: *ihatom* [Mv; MvLt 290. 241b]. 1708: *ihatik* [Fog.; KJ Fogarasi János lev.]. 1756: *ihassanak* [Bencenc H; BK. Vegyes ir. 1143 Mokis Laszer (50) jb vall.]. **Iktathat** 1. 'iktatással birtokba vehet': 1597: *iktathatta* [UszT 12/88]. 2. 'juttathat, küldhet': 1604: *iktathatna* [Gerend TA; Ks 38. I. 10 Sarmassagy Zsigmond Petki Jánoshoz]. **Illethet** 1. 'megillethet vkit, járhat vkinek': 1677: *illethetne* [AC 13]. 1682: *illethetné* [Sárvár SzD; Ks 21. XVII. 6]. 1722: *illethették* [KJ. Rétyi Péter lev. Fog.-ból]. 1764: *illethetne* [Torda; TJkT V. 187]. 2. 'érintheset vkit, vonatkozhatik vkire': 1623: *illethetne* [DobLev I/5]. 1712: *illethetne* [Nagylak AF; DobLev. I/76]. **Imádhathat** 'rajongva tisztelhet': 1677: *Imadhassak* [Fog.; Szád. Bojer Sigmund kérv.]. **Indulhat** 'útra kelhet': 1571: *Indwlhassanak* [Kv; TanJk V/3. 52a]. 1599: *indulhassanak* [Kv; TanJk I/1.

343–4]. 1613: *indulhasso(n)* [Törzs fej-i rend.]. 1664: *indulhassunk* [WassLt fej.]. 1677: *indulhassanak* [AC 150]. 1723: *indulhatnanak* [ApLt I Apor Péter lev. feleségéhez Kóródsztmártonból]. 1759: *indulhason* [TL Miss.]. **Intézhet** 1. 'dönthet, ítéltet': 1595: *intezhetek* [UszT 10/58]. 2. kb. 'rendelhet': 1583: *intezhetek* [Kv; TJK IV/1. 180]. 3. 'becsülhet, hozzávethet': 1637: *intézhettwk* [UF I, 400]. 1761: *intézhettyük* [Branyicska H; JHb XXXV/34. 11]. 1776: *intézhetem* [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. **Inthet** 'vhová/vki elé szólíthat': 1583/XVII. sz. eleje: *Inthesse* [Kv; MészCLev.]. **Irányozhat** 1. 'hozzávethet, vélekedhetik vmiről': 1635: *araniozhatom* [Kvh; HSzJP Gara Mihály de Eadem (70) pp vall.]. 2. vmit vkinek ~ 'vmit vki birtokának ítéltet, vélhet': 1777: *irányozhattuk* [Magura TA; Ks 89]. **Írathat** 1.: 1623: *Irathattak* [Megyesfva MT; DLev. 1. II. 32]. 1659: *irathatna* [TML I, 415 Rédey Ferenc lev. Teleki Mihályhoz]. 1677: *irathatnak* [AC 185]. 2. -ja magát vminek 'vminek nevezetetheti magát': 1588: *Irathattam* [Somlyó Sz; WLt]. 1748: *irathattam* (magamat): [Torda TJKT III. 228]. **Írhat** 'írásban közölhet vmit': 1553: *Irhatok* [Alparét SzD; SLt V. 4 Mich. Borlobassy kezével]. **Irigyelhet**: 1661: *irigyelhetik* [TML IV, 100 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. **Irigykedhetik**: 1662: *irigykedhetnek* [SKr 99]. **Irthat**: 1587: *Irthasson* [Nagykend KK; LLt]. 1589: *Irthassanak* [Kv; TanJk I/1. 118]. 1715: *irthatanak* [Bucsum TA; WH. Bárb Jákob (56) jb val.]. 1746: *irthaton* [Torockó; Bosla]. 1767: *orothatta* [Hídvég Hsz; Eszt-Mk]. **Ismerhet** 'észrevehet/(meg)láthat/felfedezhet vmit': 1570: *esmerhetek* [Kv; TJK III/2. 72]. **Javallhat** 1. 'jónak találhat': 1590: *lowallhatnak* [Kv; TanJk I/1. 145]. 2. 'ajánlatosnak/tanácsosnak találhat': 1718: *jovalhatom* [Ks 96 Apor Péter lev.]. 3. 'ajánlhat, javasolhat': 1676: *jovalhatom* [TML VII, 130 Wesselényi Pál lev. Teleki Mihályhoz]. 1729: *jovalhatná* [ApLt I gr. Haller János lev. gr. Kálnoki Borbárához Nsz-ből]. **Javulhat** 'gyógyulhat': 1763: *gyavulhatt* [Nagyida K; Told. 9]. **Jelenthet** 1. 'tudathat': 1584: *yelenthethem* [Komlód K; WLt]. 2. 'hírül adhat': 1784: *jelentessek* [Krakkó AF; Halmágyi Nlr. 670 Komáromi József szb jel.]. **Juthat** 'vki (oda)érkezhetik': 1619: *juthat* [BTN² 263]. **Kacaghat** 'nevethet vmin': 1667: *kaczaghatják* [TML IV, 229 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. **Kapálhat**: 1771: *kapálhatunk* [RettE 252]. 1772: *kápalhatják* [RettE 277]. **Károsodhatik** 'károsulhat': 1774: *károsodhatot* [Told. 23]. **Kaszálhat**: 1685: *kaszálhatta* [Altörja Hsz; Borb. II]. 1696: *kaszalhattyak* [Alfalu Cs; GyHn 16]. 1744: *kaszálhatni* [Szentdemeter U; EHA]. **Kenhet** 'rákenhet': 1570: *kenhessek* [Nsz; MKsz 1896. 372]. **Kényszeríthet** 1. 'vmire rábíthat/vehet': 1587: *kenszerithetik* [Kv; TanJk I/1. 47]. 1716: *kénszeríthét* [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 2. 'vmire rászoríthat, kötelezhet': 1585: *kenzerithetne* [Kv; TanJk I/1. 16]. 1595: *kenzerithessek* [Kv; TanJk I/1. 258]. 1665/1754: *kénszerithesse* [Kv; ACArt. 17–8]. 1785: *kénszerithetnének* [Torockó; TLev. 4/11. 2b]. **Kényteleníthetik** 'köteleztethetik': 1677: *kételenithetik* [AC 63]. **Keresztelhet** 'keresztvíz alá tarthat': 1668: *keresztelhettünk* [TML IV, 350–1 Bánfi Ágnes lev. Teleki Mihályhoz]. **Kergethet** 'üldözhet': 1563: *kergetheti* [ETA I, 21 BS]. 1594: *kergethesse* [Méhes TA; WassLt]. 1597: *kergethessik* [Páncélcseh SzD; RLt O. 5]. 1610: *kergethesse* [Bordos U; UszT 52]. 1618: *kergethessenek* [Botháza K; SLt Y. 33]. **Kérhet**: 1586: *kerhet* [Kv; TanJk I/1. 32]. 1592: *kerhessenek* [Kv; DiósyInd. 25]. 1610: *kerhetiónk* [UszT 4. 9d]. 1717: *kérhessenek* [Vajasd AF; DobLev. I/93]. 1773: *kirhattunk* [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf lev. Apor Péternéhez]. 1797/1799: *kérhesse* [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 416]. **Készíthet**: 1650: *készíthetni* [KJ]. **Készülhet**: 1657: *készülhetne* [TML I, 81–2 Bornemisza Susanna lev. Teleki Mihályhoz]. **Kételkedhetik** 'bizonytalanságban lehet vmi felől': 1603: *ketelkedhetek* [Csapó KK; JHb XXV/23]. **Kínozhat** 'vallató kínzásnak vethet alá': 1592: *kenozhassak* [Kv; DiósyInd. 33]. **Kóborolhat** 1. 'kóboroghat': 1662: *kóborolhatnának* [SKr 243]. XVIII. sz. v.: *koborolhat* [EM XX, 498 Sándor János énekgyűjt.]. 2. 'rabolhat': 1662: *kóborolhatnnának* [SKr 546–7]. **Kockázhatik**: 1756: *kozkázhatom* [Kv; Mk IX. Vall. 132]. **Koldulhat** 'kéregethet': 1629: *koldulhatott* [Mv; MvLt 290. 145a]. **Korcsmárolhat** 'italt árulhat, mérhet': 1584. *korchimalhasson* [Kv; PolgK 11]. 1595: *korchomarlohasson* [Kv; TanJk I/1. 263]. 1671: *korcsomalhassanak* [CC

38]. 1772: *korcomárolhatták* [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 81]. **Kölcsönözhet** 'kölsönkérhet': 1788: *költsönözhetett* [Solymos K; BfN Kátai Mihály lev.]. **Kötözhet** 1. 'hozzáköthet': 1623: *keöteözhessenek* [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 2. '(boszorkány)rontással megköthet': 1584: *keoteozhessek* [Kv; TJK IV/1. 256]. **Követhet** 'megkövethet': 1589/XVII. sz. eleje: *keouethetik* [Kv; KőmCART. 21]. **Közelíthet**: 1745: *közölíthettünk* [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1771: *közölíthetett* [Roskány H; JHb 93. XIX. 6]. 2. ts 'megközelíthet vmit': 1657: *közölíthetnők* [KemÖn. 236]. 3. 'fölfoghat, megérthet': 1710k.: *közölíthessünk* [BÖn. 450]. **Közölhet**: 'tudathat': 1672: *közölhettem* [TML VI, 226 Thököly Imre lev. Teleki Mihályhoz]. 1710k.: *közölhessük* [BÖn. 410]. **Közösülhet** 'nemi érintkezést folytathat': 1716: *közösülhessen* [Nagyida K; Told. 22]. **Küldhet**: 'vmit vhová eljuttathat/küldhet': 1569: *Kwlthem* [Gyalu K; BeszLt 31 Haraklyany Lazlo gyalay Wdwarbyro a best-i bíróhoz és polgárokhöz]. **Láthat**: 1570: *lathatta* [Kv; TJK III/2. 22]. **Latorkodhatik** 'garázdálkodhatik': 1613: *latorkodhassek* [Szentimre MT; KJ. Joan Csanalasy assz. kezével]. **Legelhet**: 1754: *legelhet* [F.oroszi MT; CU]. 1775: *Legelhet* [Mihálcfa AF; EHA]. **Lephet** 'meglephet': 1657: *lephesse* [KemÖn. 67]. 1710: *lephetné* [CsH 231]. **Léphet, Léphetik** 1. 'bír lépni': 1669: *léphetik* [TML IV, 418 Bánfi Dienes lev. Teleki Mihályhoz]. 1710k.: *léphetett* [BÖn. 683]. 2. átv. 'mehet': 1671: *lephetwnk* [Borb. I ogy-i biz. jel.]. 1679: *lephetünk* [Dés; Jk 39b]. 1718: *léphetik* [Kv; JHb VII/1]. 3. 'juthat, kerülhet': 1733: *léphetnék* [Borberek AF; Berz. 17. XII]. *léphessék* [K; Ks vk]. 4. átv. 'vmibe juthat/kerülhet': 1786: *léphetik* [Kf Dálnoki Teleki Mihály lev. gr. Kendefi Elekhez]. **Lophat** 1.: 1618: *lophatok* [BTN² 120]. 1649: *lophatta(m)* [Kv; TJK VIII/4. 422]. 1687: *lophattott* [Szilágycseh; GramTr VIII Nagy László Szabad Legény (30) vall.]. 1764: *lophass* [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. 1774: *lophattott* [Egerszeg MT; Berz. 15. XXVII/21]. 2. időt ~ vmire 'időt szakíthat vmire': 1735: *lophattam* üdőt [ApLt 1 gr. Haller János lev. br. Apor Péterné gr. Kálnoki Borbárához Nsz-ből]. **Magasztalhat** 1. 'dicsérhet': 1619: *magasztalhatom* [BTN² 245]. 2. 'dicsőíthet': 1657: *magasztalhassunk* [Kemlr. 334]. **Magyarázhat** 1. 'megértethet vkivel vmit': 1772: *magjarázhatnok* [Kük; JHb LXVII. 233]. 2. vmire ~ 'vminek minősíthet/tarthat': 1797/1799: *Magyarázhassa* (Illusiora) [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 423]. **Maradhat** 'szolgáltatban megmaradhat': 1570: *Maradhatot* [Kv; TJK III/2. 128]. **Menthet** 1. '(vaddal szemben) megvédhet/védelmehet': 1595: *mentheti* [UszT 10/100]. 2. kb. 'felmenthet': 1670: *menthettyűk* [SzJk 107]. 3. ~i magát: 1605: *menthetik* [Kv; TanJk I/1. 513]. **Mérhet** kb. '(kárt) vkire háríthat': 1621: *merhettem* [Kv; Szám. 15b/VII. 13]. **Meríthet** '(ki)merhet': 1694: *meríthetennek* [Kv; KvE 221 BP]. 1753: *meríthet* [Illyefva Hsz; HSzJP]. **Mészárolhat** 'mészároskodhatik': 1559: *Mezarolhasson* [Kv; TanJk V/1. 57]. 1583: *meszarolhasson* [Kv; MészCLev.]. 1595: *mezarolhasson* [Kv; TanJk I/1. 260]. 1597: *mezarolhasson* [Kv; TanJk I/1. 300]. 1642: *mészarolhasson* [Kv; MészCLev.]. **Metélhet** 'kivághat, felhasíthat': 1591: *metelhessen* [Kv; TJK V/1. 137]. **Mitigálhat** 'enyhíthet': 1675: *mitigálhattya* [Kv; TJK VIII/12. 104]. **Mívelhet** 'kézműves munkát végezhet': 1561: *Mielhessen* [Kv; ÖCART 18]. **Mondhat** 'állíthat': 1572: *mondhassa* [Gyf; BeszLt 3737 Lucas Pistakj Gr. Daum besz-i bíróhoz]. **Moshat** 1. 'mosást elvégezhet': 1732: *moshatot* [Kv; MvRKLev.]. 2. '(víz) elhordhat/sodorhat': 1768: *moshottya* [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a]. **Mozdíthat** 1. 'mozoghat, megmozdíthat': 1584: *mozdíthatom* [Kv; TJK IV/1. 244]. 2. 'tehet/csinálhat vmit': 1662: *mozdíthasson* [SKR 641]. 3. 'serkenthet, ösztökélhet': 1772: *mozdíthatja* [Kük.; JHb LXVII. 230]. **Mozdulhat** 1. 'mozoghat': 1765: *mozdulhattak* [Kisened AF; Eszt-Mk Vall.]. 2. 'távozzhat': 1662. *mozdulhatna* [SKR 485]. 1770: *mozdulhatok* [Mezőbánd MT; DobLev. II/421. Szántó Sándor lev. édesapjához]. 1777: *mozdulhatván* [Asz; Ks 89]. **Mozoghat**: 1771: *mozoghatot* [Sövényfva KK; JHb LXVII. 172]. **Múlhatik** 1. 'elmúlhat': 1662: *múlhatott múlhatnék* [SKR 155, 558]. 2. semmibe ~ 'nem teljesülhet, nem történhetik meg': 1578: *mulhatik* [Kv; TanJk V/3. 166b]. 1582: *múlhatik* [Kv; TJK IV/1. 67]. **Mutathat** '(igazolást/iratot) elő/felmutathat': 1587: *múthatatunk* [Kv; Szám. 3/XXVI. 11 Suweges Gergely isp. m. kezével]. **Nehezíthet**

‘súlyosbíthat’: 1672: *nehezítheti* [TML VI, 288 a fej. lev. Teleki Mihályhoz]. **Neheztelhet** ‘haragudhatik’: 1677: *neheztelhet* [TML VII, 526 Teleki Mihály lev. Baló Lászlóhoz]. 1788: *neheztelhetnek* [Bencenc H; BK Bara Ferenc lev.]. **Nevelhet** 1. ‘módjában áll nevelni/sarjasztani’: 1782: *nevelhetnek* [Torockó; TLev. 4/6]. 2. ‘(fizetést) emelhet’: 1679: *nevelhettyük* [Dés; Jk 39b]. 3. ‘gyarapíthat, öregbíthet’: 1662: *nevelhesse* [SKr 513]. **Nevethet** 1. ts ‘módjában áll nevetni vkin/kinevetni vkit’: 1668: *nevethessék* [TML IV, 325 Teleki Mihály lev. Lónyai Annához]. 2. ‘nevetőre foghat vmit’: 1584: *Newethette* [Kv; TJK IV/1. 227]. **Nevezhet** 1. ‘elősorolhat’: 1572: *neuezhette* [Gerend TA; BK]. 1662: *nevezhetsz* [SKr 710–1]. 2. ‘valaminek minősíthet/tarthat’: 1710k.: *nevezhetjük* [BÖn. 458–9]. **Nézhet** ‘vmire törekedhetik, vmivel törődhetik’: 1619: *nézhette* [BTN² 274]. **Nőhet** ‘(vmely terület) benőhet’: 1592/1593: *Neohette* [Bálványosváralja SzD; Ks]. **Nyalhat**: 1680/1715k.: *nyalhadd* [Rosnyai, HorTrc. 181]. 1718: *njalhattya* [Abosfva KK; Ks 96 Mátyás István lev.]. **Nyeghet** ‘panaszolkodhat’: 1634: *nyeghet* [Mv; MvLt 291. 12a]. **Nyírhet** ‘(gyapjút) lenyírhat’: 1749: *Nyrhetni* [Kv; Szám. 26/VI. 480]. **Nyithat** 1. ‘(kaput) kinyithat’: 1574: *Nitthata* [Kv; TJK III/3. 369]. 2. ‘(bányát) megnyithat’: 1677: *nyithasson* [AC 47]. 3. kaput/utat ~ vmihez/vmire ‘lehetőséget nyújthat vmire’: 1662: *nyithasson* [SKr 531]. 1795: *nyithassan* [Aranyosrákos TA; Borb.]. **Nyomhat** 1. ‘(sajtot) lepréselhet’: 1623: *Nyomhattnak* [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 2. ‘elérhet’: 1657: *nyomhatnának* [KemÖn. 212]. 3. ‘háríthat’: XVIII. sz. v.: *nyomhassa* [Kissolymos U; Márkos lev.]. **Nyomozhat** ‘kideríthet’: 1781/1785: *nyomozhattam* [Forró AF; DobLev. III/596. 193 Vonya Opris (60) zs. vall.]. **Nyúlhat** ‘hozzáfoghat/kezddet vmihez, foglalkozhatik vmivel’: 1584: *Niulhatnanak* [Kv; TanJk V/3. 282a]. **Nyúzhat** ‘(állatot) leölhet/mészárolhat’: 1592: *Niuzhattatok* [UszT]. 1631: *niuzhatna* [Mv; MvLt 290. 46b]. **Obviálhat** ‘megakadályozhat’: 1736: *obviálhattam* [Dés; Jk 185b]. **Okozhat** ‘okolhat, hibáztathat’: 1662: *okozhat* [TML II, 316 Teleki Mihály lev. Wesselényi Ferenc nádorhoz]. **Oltalmazhat** ‘anyagi javakat megőrizhet/védhet, gondját viselheti’: 1552: *oltalmazhatna* [Mezőszengyel TA; BfR]. **Olvashat**: 1637: *oluashassak* [Kv; RDL I. 24].

Továbbképzett származékok

1. A cselekvő igék képzőinek kapcsolódásai

1.1. gyakorító + gyakorító:

-eng + -ez: *kerengez* ‘kerülget’: 1671: *kerengezed* [Nyújtód Hsz; HSzjP Üke Marton (25) jb. vall.].

1.2. mozzanatos + gyakorító:

-t + -gat/-get: *köszöntget* ‘felköszöntget’: 1704: *köszöntgetvén* [WIN I, 84]. 1705: *köszöntgetni* [WIN I, 633].

2. A tranzitív (műveltető) képző kapcsolódásai

2.1. gyakorító + műveltető:

-csol + -tat/-tet: *dugacsoltat* ‘tömögtet’: 1786: *dogotsoltattam* [Gernyeszeg MT; TL Málnási László ref. Főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].
-dal/-del + -tat/-tet: *furdaltat* ‘kifúrat’: 1586: *fwrldattunk* [Kv; Szám. 3/XIV. 34].

-dos/-des/-dös + -tat/-tet: **bujdostat** ‘bujdokoltat’: 1600: *budustattia* [Farkaslaka U; UszT 15/268]. **Dugdostat** ‘dugosgattat, rejtegettet’: 1605: *dugdostatta* [UszT 19/10 Antonius Kouacz de Zentkiraly pp vall.]. **Fogdostat** ‘összefogat/fogdostat’: 1750: *fogdostatta* [Mocs K; Ks 83 Csegezi T. Gergely lev.]. 1754 *fogdostattya* [Told. 3a]. 1778: *Fogdostatják* [RettE 390]. **Kapdostat** ‘rajta-rajtaütet’: 1657: *kapdostatván* [KemÖn. 148]. 1662: *kapdostatni* [SKr 228–9]. **Mardostat** ‘harapdáltat’: 1751: *mardostottam* [Vályebrád H; Ks 62/22]. 1773: *mardostatta* [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

-doz/-dez/-döz + -tat/-tet: **kapdoztat** kb. ‘kapdosva legeltet (marhát)’: 1646: *kapdosztattuk* [Torboszló MT; MvÁlt Bereczki lev. 39]. **Lövöldöztet** ‘lödöztet’: 1613: *lövöldözteté* [ToldE 223]. 1667: *lövöldöztetett* [TML IV, 150 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz].

-gál/-gél, -igál + -tat/-tet: **hajigáltat** ‘hajítgattat’: 1662: *hajigáltának* [SKr 607]. 1763: *hajigáltatta* [Egerpatak Hsz; HSzJP].

-gat/-get + -tat/-tet: **foldgattat** ‘javíttatgat’: 1595: *foldgattatta* [Kv; Szám. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. **Háborgattat** ‘zaklattat’: 1598: *haborgattattjak* [Kv; TJK V/1. 263]. 1625: *haborgattata* [Bethlenfva U; UszT 163a]. 1666: *haborgattassa* [Ne, Incz. III. 5b]. **Hallgattat** ‘hallgatást parancsol’: 1586: *halgattacz* [Kv; TJK IV/1. 577]. **Hasogattat** ‘szabdaltat’: 1753: *hasogattattam* [Illye, Born. XXXIX. 50 Hodor József kezével]. **Irtogattat**: 1678: *irtogattassanak* [Vh; VhU 669]. 1782: *Jrtagattatta* [Koronka MT; Told. 4]. **Jegyezgettet** ‘jegyeztetett’: 1605: *Jetczegettenessenek* [Kv; TanJk I/1. 512]. **Kísérgettet** ‘kifürkésztet’: 1662: *késérgettetvén* [SKr 218]. **Látogattat 1.** ‘megnézet/vizsgáltat’: 1634: *latogattat* [Mv; MvLt 291. 27a]. 1704: *látogattatám* [WIN I, 635]. **2.** ‘felkerestet, meglátogattat’: 1659: *látogattat* [TML I, 313 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1704: *látogattatta* [WIN I, 237].

-kod/-ked/-köd + -tat/-tet: **csapkodtat** ‘sújtat’: 1586: *chapkottatot* [Kv, TanJk I/1. 40]. **Gazdálkodtat** ‘ellátásáról gondoskodtat’: 1609: *gazdalkodtasso(n)* [Kv; Szám. 12b/IV. 319]. 1621: *gazdalkottassan* [Kv; Szám. 15b/IX. 59]. 1679/1681: *gazdalkottasso(n)* [Vh; VhU 678].

2.2. mozzanatos + műveltető:

-ít + -tat: **állíttat** ‘eléállíttat’: 1720: *allittata* [Folyfva MT; Told. 76]. 1741: *állittata* [Kv; BLt]. **Boríttat** ‘bevonat’: 1587: *Boritatta(m)* [Kv; Szám. 3/XXX. 33]. **Fordíttat 1.** ‘(fel)használtat’: 1679: *fordittatta* [Dés; Jk]. 1741: *fordittattuk* [Dés; Jk 547b]. **2.** ‘lefordíttat’: 1601: *fordittassa* [Hurm. XII, 1203 Gyerőffi János Beszt-hez].

-t + -et: **köszöntet:** 1619: *köszönteti* [BTN² 243]. 1711: *köszöntett* [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. 1733: *köszönteti* [Borosbocsárd AF; Borb. Récsei Boer Samuel lev.]. 1749: *köszöntet* [Bodok Hsz, Daniel Ad. 274 Hidvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. 1781: *köszönteti* [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsanna lev.].

2.3. visszaható + műveltető:

-ódik + -tat: **munkálódttat 1.** ‘dolgoztat’: 1700: *munkalodtatván* [Kv; ACJk 35]. 1782: *munkálodtatott* [Nagyrapolt H; JHb XXXI/21. 4]. **2.** ‘megműveltet’: 1742: *munkálodgya, munkálodtatni* [Szászerked K; LLt Fasc. 97].

2.4. műveltető + műveltető:

-aszt + -at: **akasztat** ‘felakasztat’: 1653: *akasztassa* [Ne; KemLev. 1394 Joannes Kovacz de Ilosva (38) nb vall.]. **Forrasztat** ‘hegesztet’: 1587: *Forraztattam* [Kv; Szám. 3/XXXIV. 2–3 Zabo György isp. m. kezével]. 1717: *forrosztattam* [Darlac KK; Ks 96 Fogarasi Péter lev.]. **Marasztat 1.** ‘marasztaltat’: 1672: *marasztatni* [TML VI, 114 Bánfi Dienes Teleki

- Mihályhoz]. 2. 'hivatalában tartóztat': 1667: *marasztassam* [TML IV, 11 Teleki Mihály Veér Judithhoz]. 1669: *marasztassa* [TML IV, 625 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. 1692: *marasztattya* [Kv; SRE 3]. **Olvasztat** 'kiolvasztat': 1587: *olwaztattam* [Kv; Szám. 3/XXX. 37 Seres István sp kezével].
- at/-et + -tat/-tet: adattat** 'adat': 1586: *adattata* [Kv; Szám. XXIV/3. 14]. 1587: *adattator* [Kv; Szám. 3/XXX. 20]. 1653: *adattotni* [Cege Szd; Wass 18]. **Állattat** 1. 'állítat': 1659 *Allattata* [BK Misc. 1143]. 2. 'ki/odaállítat': 1598: *allattatta* [Kv; Szám. 8/V. 44]. **Bíratatt**: 1720 k.: *birattatni* [JHb XVIII/3]. 1745: *birattattja* [Torda; TJkT II. 42]. 1757: *birattatta* [Gyszm; DE 3]. **Dugattat** 'vettet, zárat': 1774: *dugatotta* [O.zsákod KK; LLt 198]. **Fedettet**: 1600: *fedettetne(m)* [Kv; Szám. 9/ XIII. 4 Damakos Máté isp. m. kezével]. **Fogattat** 1. '(földet) művelés alá fogat/felfogattat': 1744: *fogattattak* [Koronka MT; Told. 26]. 2. 'hozzákezdett/fogat': 1742: *fogattatok* [Szemerja Hsz; Ap. 4 Gazda Mihály Apor Péternéhez]. **Fonattat** '(vkivel fonalat) fonat': 1754: *fonotatta* [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. **Főzettet**: 1774: *főzettetünk* [Kvh; HSzjP]. **Fúratatt** 'fúrat': 1592: *furattatunk* [Kv; Szám. 5/XIV. 28]. **Hányattat** 'rakat, rakattat': 1674: *hanyattatunk* [F.szovát K; SLt Q. 13]. **Hívatatt** 'hívat': 1599: *hywatassa* [Kv; TanJk I/1. 346]. **Hozattat** 1. 'hozat': 1586: *hozattattam* [Kv; Szám. 3/XXIV. 32]. 1597: *hozattatunk* [Kv; Szám. 7/III. 3]. 1625: *hozattattam* [Kv; Szám. 16/XXXIV. 236]. 1755: *hozattatatt* [Vaja MT; VH]. 1761: *hozottatott* [Kémend H; JHb XXXV/39. 30]. 2. 'vkivel (magához) kísértet': 1752: *hozattata* [Ks 5. XI. 9 Mathian Ursz (85) jb vall.]. 3. 'kerített': 1761: *hozattatni* [RettE 130]. **Íratatt** 'írat': 1578: *irattatwan* [Uzon Hsz; Kp I]. 1616: *irattattam* [Tövis Af; Béllt 40]. 1633: *irattatott* [F.venice F; Szád. Sztan Paszerey (45) vall.]. 1649: *irattattam* [Kv; TJk VIII/4. 424]. **Irtattat** 'irtat': 1780: *irtottatta* [Algyógy H; BK ad nr 450 Romptsa Vasilia (70) jb vall.]. 1781: *irtattatni* [Perecsen Sz; BfR]. **Itattat**: 1767: *itattotta* [Koronka MT; Told. 19/2]. 1769: *itattatta* [Mezőmadaras MT; BK]. **Járatatt** 'járat': 1586: *Jarattat* [Kv; Szám. 3/XXIV. 41]. **Kérettet** 'feleségül kéret': 1662: *kérettetné* [SKr 159]. **Lesettet**: 1778: *lesettette* [H; JHb XXXI/51. 6 vk]. **Mérettet** 1. '(földet) felmérlet'. 1733: *mérettetők* [Kiskerek AF; JHb XXXVI/42]. 1777: *méretesse* [Msz; BetLt 6 vk]. 2. '(mérve) árultat': 1576: *Merettesse* [Kv; TanJk V/3. 138a]. **Mosattat** 1. 'kimosat': 1794: *mosattatta* [Koronka MT; Told 42/1.]. 2. 'le mosat': 1702: *mosatasd* [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. **Nyomattat** 1. 'letapodtat': 1571: *Nyomattatna* [SzO II, 337 fej-i rend. az usz-I királybírákhoz]. 1594: *niomottatnak* [Kv; TanJk I/1. 236]. 2. '(agyagot) meggyúrat': 1586: *niomattattam* [Kv; Szám. 3/XXIV. 39]. 3. 'odanyomat/döntet': 1700: *nyomattatni* [Dés; Jk 3f6a]. **Nyugodtat** 'pihentet': 1597: *Niügotattak* [Kv; Szám. 7/XII. 108 Filstich Lörinc sp kezével].
- tat/-tet + -tat/-tet: etettet** 'étet, lelegeltet': 1764: *étettetik* [Polyán H; JHb XXXII/36. 9]. **Folytattat** '(hivatalos eljárást) levezettet': *folytattatta* [M.hermány U; RszF 207]. **Fúttattat** '(vasat) fújtattat': 1746: *futtattatott* [M.hermány U; Berz. 16. XLIX. 23]. **Köttettet** 'abroncsoztat': 1599: *keotetetünk* [Kv; Szám. 8/XVI. 49]. **Legeltettet**: 1758/1785: *legeltettetni* [Szentbenedek Af; DobLev. III/596. 275]. **Nyittattat** 'nyíttat, vágat': 1597: *nitattatunk* [Kv; Szám. 7/III. 24]. **Nyomtattat** '(könyvet) kinyomtatattat': 1662: *nyomtattatván* [SKr 349]. 1664 *nyomtattatta* [TML III, 114 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].
- lal/-lel + -tat/-tet: hizlattat**: 1. 1623: *hizlattasso(n)* [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1676/1681: *hizlattasso(n)* [Vh; VhU 659]. 1681: *hizlattatni* [VhU 49]. 1774: *hizlattattat* [Mocs K; KS]. 2. 'tömet': 1722: *hizlattat* [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

3. Az aktív intranszitiv (visszaható) képző kapcsolódásai

3.1. gyakorító + visszaható:

- dos-des/-dös + -ódik/-ődik:** **bujdosódik** 'bujdosik, bujdokol': 1742: *bujdosódott* [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 93].
- doz/-dej/-döz + -odik/-edik/-ökik:** **hordozkodik** 'hurcolkodik': 1573: *hordozkodyk* [Kv, TJK III/3. 199]. 1662: *hordozkodni hordozkodnak* [SKr 495–6].
- doz/-dej/-döz + ódik/-ődik:** **hordozódik** kb. 'fáradozik': 1590k.: *hordoszodek* [UzsT].
- gat/-get + -ódik/-ődik:** **duggatódik** 'rejtegetőzik, rejtekezik, rejtőzködik': 1747: *duggatodtak* [A.várca Sz; Ks 27/XVII].
- gat/-get + -őzik/-őzik, -ődik:** **hallgatódik** 'fülel': 1756: *halgatodván* [Kv; Mk-Rh IX Vall. 180]. 1760: *halgatodzott* [Kóród KK Ks 17. XXXI]. **Hallgatódik** 'fülel': 1631: *halgatozotis* [Mv; MvLt 290. 239a]. 1635: *hálgatózni* [Mv; MvLt 291. 51a]. 1731: *halgatozni* [Kv; TJK XV/9. 12]. 1774: *halgatozni* [Bábalma KK; Ks 19. VII].
- al/-el, -ol/-öl + -odik/-edik/-ökik:** **huzalkodik** 'dulakodik': 1771: *huzoldotak* [Dés; DLt 321. 8 Barbara Bányai cons. Andreae Pap (40) vall.]. 1783: *huzalkodtak* [Agárd MT; Told. 10]. 1794: *huzalkodtak* [Dés; DLt 1799. évi iratok közt]. **Leselkedik 1.** 'vki után/vkire leselkedik': 1740: *leselkedet* [Torda; TJKT I. 181]. 1741: *leselkedik* [Szilágycseh; IB III 106/16]. 1756: *leselkedött* [H; BK Misc. 1143 vk]. 1771: *leselkednénk* [Bukuresd H; Ks 114. 61. 114]. 1779: *Leselkedtek* [LLt 79/3]. **2.** 'leskelődik': 1774: *leselkedtél* [Bábalma KK; Ks 19. VII]. 1781: *leskedve* [Torockó; TLev. 2/5].
- ol/-öl + -ódik/-ődik:** **húzóódik** 'dulakodik, huzakodik': 1799: *huzolodtunk* [Berz. 4. 31. N. 27]. **Kötölődik** 'civakodik, huzakodik': 1786: *kötölödvén* [Torda; KW].
- ol/-öl + -őzik/-őzik, -ődik:** **kötölődik** 'kötekedik, beleköt/akaszódik vkibe': 1781: *kötölödött* [K, KLev.]. 1792: *kötölődik* [Szováta MT; Berz. 16. XL/5]. 1796: *kötölödöttek* [Déva; Ks 75. VIIIb. 142]. **Kötölődik 1.** 'kötekedik vkivel': 1785: *kötölözne* [Feltorja Hsz; HSzjP Dávid Szóts (55) jb vall.]. **2.** 'beleakaszódik/köt vkibe': 1762: *kötölöztek* [Peselnek Hsz; HSzjP vk]. **3.** 'civakodik, huzakodik': 1768: *kötölözni* [Dés; DLt Liber Inventionis]. 1776: *kötelezetek* [Katona K; Born. VI. 14].
- kal/-kél, -kol/-kel/-köl + -ódik/-ődik:** **áskálódik** 'titokban vádaskodik, furkál': 1741: *áskalodott* [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1753: *askalodott* [Szováta MT; Told. 3a]. **Hánykolódik** 'civakodik, civódik': 1783: *hánkalodik* [Udvarfva MT; Told. 44/54].

3.1.1. gyakorító + gyakorító + visszaható:

- og/-eg/-ög + -ol/-el/-öl + -ódik/-ődik:** **morgolódik 1.** 'zsörtölődik, veszekedik': 1597: *Morgolodanak* [Kv, Szám. 7/XIV. 16 Masass Thamas sp kezével]. 1626: *morgolodik* [Szentgyörgy Cs; BLt]. 1633: *morgolodik* [Mv; MvLt 290. 135a/2]. 1745: *morgolodot* [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. **2.** 'elégedetlenkedik': 1662: *morgolódni* [SKr 539].
- ol/-el/-öl + -oz/-ez/-öz + -odik/-edik/-ődik:** **kötölezedik** 'kötekedik': 1590: *keoteolezedgyel* [Kv; TJK V/1. 10].

3.2. mozzanatos + visszaható:

- ad/-ed + -ozik/-ezik/-őzik:** **éledezik** kb. 'leledzik': 1762: *éledezett* [Torda; TJKT V. 89].

3.3. műveltető + visszaható:

- at/-et + -kodik/-kezik/-közik:** **fogyatkozik** 'vmiben hiányt szenved': 1585: *fogiatkozzek* [Kv; TanJk I/1. 16].

- at/-et + -ozik/-ezik/-őzik: mulatozik** 'vhol időz, tartózkodik': 1590: *mulatozek* [Kv; TJK V/1. 48].
- at/-et + -odik/-ődik: adatódik** 'adattatik': 1729: *adatodott* volna [Dés; Jk]. 1757: *adatodott* [TL Teleki Ádám költségnaplója 107b]. 1776: *adatodgyék* [H; Ks 114 Vegyes ir.]. **Értetődik 1.** 'értődik': 1769/1802: *ertetődnek* [Torda; TJKT III. 45]. **2.** kb. 'hallatik': 1587: *ertetodnek* [Kv, TanJk I/1. 48]. **3.** 'számítódik, vevődik': 1735: *ertetődven* [Kendilóna SzD; TKI Beniamin Cseh de Akna (29) nb vall.]. 1761: *ertetődik* [Szirb H; JHb LXX/3. 182]. 1794: *ertetődven* [Asz; Borb. I]. **Hagyatódik** 'meghagyattatik': 1727: *hagyatodnek* [Dés; Jk]. **Hallgatódik** 'hallik, hallszik, hallatszik': 1775: *halatodat* [László H, Ks 113 Vegyes ir.]. **Íratódik** 'íratatik': 1789: *iratodni* [Mv; ConscrAp. 52]. **Kezdetódik 1.** 'kezdődik': 1677: *kezdetődven* [AC 73–4]. 1689: *kezdetődék* [ApLt 6 Lázár Erzsébet férjéhez, Kálnoki Sámuelhez]. 1715: *kezdetődött* [K; Ks 5. X. 6 vk]. **2.** 'vmi vhonnan/vmitől elindul/kezdődik': 1690/1745: *kezdetődik* [Kük.; Ks 67. 46. 21]. **Mutatódik 1.** 'látszik': 1632: *mutatodnek* [Mv; MvLt 290. 108b]. **2.** kb. 'feltűnik, megjelenik': 1662: *mutatódnek* [SKr 167].
- tat/-tet + -odik/-ődik: Legeltetődik** 'legeltettetik': 1780: *legeltetődnek* [F.lapugy H; Ks 80. XLVIII. 4].

4. A passzív intranszitiv (szenvedő) képző kapcsolódásai

4.1. gyakorító + szenvedő:

- cangol + -tatik/-tetik: marcangoltatik** 'megtépáztatik': 1662: *marcongáltatván* [SKr 205].
- doz/-dej/-döz + -tatik/-tetik: hordoztatik** 'hurcoltatik': 1662: *hordoztatván* [SKr 184]. 1759: *hordoztottván* [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.].
- gat/-get + -tatik/-tetik: háborgattatik 1.** 'zaklattatik': 1655: *háborgattatnék* [SzO VI, 199–200]. 1718: *háborgattassék* [Dés; DLt 508]. 1751: *háborgotni* [H; Ks 62/5]. 1796: *háborgattani* [Mv; TLev. 5/16 Transm. 6. 1 tábl]. **2.** 'veszélyeztetik': 1585: *háborgattatnek* [Kv; TanJk I/1. 20]. **Halogattatik** 'halasztgattatik': 1662: *halogattatván* [SKr 308]. **Hasogattatik:** 1797: *hasogattatván* [Pujon SzD; Conscr. 531]. **Látogattatik:** 1662: *látogatattott* [SKr 307]. **Mutogattatik:** 1784: *mutogattattak* [Gyertyános H; JHb XXXI/51. 35].
- kod/-ked/-köd + -tatik/-tetik: munkálkoddatik** 'előmozdítottatik': 1662: *munkálkoddattott* [SKr 414 Tartalomjelző fejezetcímből].

4.2. mozzanatos + szenvedő:

- al/-el + -tatik/-tetik: forraltatik** átv. 'főzetik, terveltetik': 1764: *Forraltattak* [KS tábl. vk].
- t + -atik/-etik: köszöntetik 1.** 'vmilyen tisztségben üdvözöltetik': 1662: *köszönteték* [SKr 109]. **2.** 'vkinek vmiben vmi tulajdonítatik': 1710k.: *köszöntetik* [Bim. 991].

4.3. műveltető + szenvedő:

- at/-et + -tatik/-tetik: adattatik** 'adatik': 1589/XVII. sz. eleje: *adattassanak* [Kv; Céhir. II. KőmCArt. 20]. 1617: ne *adattatnek* [KJ]. 1781: *adatattanak* [Mv; D. XXXVI. 1]. 1791: *adattassék* [Várfva TA; Borb. II]. **Ásattatik:** 1756: *ásattassék* [Balavásár KK; Ks 17. LXXXI. 20]. **Bíratatik 1.** 'birtokoltatik': 1588: *birattassek* [Kv; Szám. 4/IV. 2]. 1630: *birattassanak* [Törzs egykorú, hitelesítetlen más I. Bethlen István aláírásával]. 1714: *birattatott* [Búza SzD; JHb V/9]. 1738: *biratatik* [Hr 10/8]. 1762: *birototott* [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1766: *birattassék* [Torda; TJKT V. 304]. **2.** 'bír': 1589/XVII. sz. eleje:

birattatni [Kv; KvLt Céhir. II KőmCArt. 13]. **Bízattatik** 'bízatik': 1673: *bizattatot* [Szentpál KK; Ks 90]. 1763: *bizattatott* [Torda; TJKT V. 159]. **Csapattatik** 'verettetik': 1748: *tsapattatván tsapattassék* [Torda; TJKT III. 208]. **Fogattatik** 'alkalmaztatik': 1576: *fogattassek* [Kv; TanJk V/3. 135b]. **Hallattatik** '(vminek híre) hallik, hallatik': 1671: *hallattassanak* [SzJk 117]. 1702: *hallattassanak* [UzLt IX. 77. 4. 5. gub.]. 1776: *hallattattak* [Négerfva szD; BfN Bánffy Péter lev.]. **Hányattatik** 'rakatik': 1782: *hányattatott* [Fzssuk K; SLt XLII. 5. 10]. **Húzzattatik** 'vonattatik': 1774: *húzzattatott* [Erdősztyörgy MT; ETF 108. 14]. 1776: *huzzattatván* [Kiskáján SzD; BK Molnár István molnár vall.]. **Írattatik 1.** 'íratik': 1578: *irattattak* [Várhegy; Kp I]. 1612: *jrattatat* [Mv MRLt]. 1729: *irattassék* [Kv; SRE 157]. 1756: *irattatik* [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. 2. 'be/feljegyeztetik': 1663/1687k.: *irattattak* [Szentistván MT; MMatr. 182]. 1766: *irattatik* [Torda; TJKT V. 301]. **Járatattatik 1.** kb. 'használtatik': 1756: *járatatni* [Branyicska H; JHb LXX/2. 43]. 2. 'küldöztetik': 1662: *járatatván* [SKr 322]. 3. 'legeltetik': 1766: *járatassik* [Torda; TJKT V. 337]. **Kérettetik 1.** 'vki vmire kéretik': 1662: *kérettetik* [SKr 365]. 2. 'kéretik vmi': 1677: *kérettessék* [AC 99]. 1796: *kérettetik* [Mv; Tlev. 5/16 Transm. 63 tábl.]. **Mérettetik** 'elosztatik': 1718: *meretesek* [Kál MT; Berz. 2. 47. 134]. **Nyomattatik** 'visszaszorítottatik': 1662: *nyomattatott* [SKr 412]. 2. 'megterheltetik': 1795: *nyomottatunk* [Dobra vid. H; Ks]. 3. átv. 'szorongattatik': 1748: *nyomottatván* [Ne; Incz. X. 28a].
-ít + -tatik/-tetik: állíttatik 'rendeltetik, tétetik': 1694: *alitattam* [Fog; Szád.]. 1792: *állittatván* [Zilah; Borb. II].
-lal/-lel + -tatik/-tetik: foglaltatik 'lefoglaltatik': 1657: *foglaltatik* [Kv; PolgK 127]. **Hizlaltatik**: 1681: *hizlaltatik* [Eszmény SzD; Told. 29]. 1767: *hizlaltatik* [Kilyén Hsz; LLt].
-aszt/-eszt + -atik/-etik: akasztatik 'függesztetik': 1759: *akasztattanak* [Tomnátyek H; Ks 112 vegyes ir.]. **Fiiggesztetik** 'akasztatik': 1759: *fügesztettvén* [Bulzest H; Ks 112 Vegyes ir.]. **Gerjesztetik** 'gyűjtatik': 1764: *gerjesztetett* [Torda; TJKT V. 244]. **Halasztatik** 'halasztódik': 1675: *halasztatott* [Kv; TJK VIII/12. 121]. 1694/1784: *halasztatott* [Forró AF; DobLev. III/586. 43]. 1745: *halasztatott* [Torda; TJKT II. 88]. 1794: *halasztassék* [Kv; IB. Sándor István kezével]. **Marasztatik 1.** 'marasztaltatik': 1662: *marasztatnának* [SKr 681]. 2. 'hivatalában tartóztatik': 1671: *marasztatnának* [CC 1]. 1766: *marasztatott* [GörgJk 209].
-tat/-tet + -tatik/-tetik: jártattatik 'kiküldetik/menesztetik': 1662: *jártattatván* [SKr 252].

VIII. Bibliográfia

E. ABAFFY ERZSÉBET

- 1973 *A képzők osztályozásának problémáiról.* In: Adalékok a magyar nyelv életrajzához. Nyelvtudományi dolgozatok. 14. Bp. 7–18.
 1974 *Szónégyrendszerünk az ő- és ómagyar korban. A szónégyi redukálódás.* MNy. 70, 4: 430–440.
 1977 *A műveltető igékről.* MNy. 73, 1: 9–19, 2: 176–188.
 1978 *A mediális igékről.* MNy. 74, 3: 280–293.
 1981a *Igerendszer és igeragozás összefüggése az ősmagyar korban.* MNy. 77, 1: 22–33.
 1981b *A képzőrendszer leírásának gondolatai a történeti grammatikában.* In: Hajdú Mihály – Kiss Jenő (szerk.): Tanulmányok a magyar nyelv múltjáról és jelenéről. Emlékkönyv Benkő Loránd születésének 60. évfordulójára. Bp. 17–25.

ALBERTI GÁBOR

- 1996 *Passzivizálási művelet a magyarban.* In: Büky László – Maleczky Márta (szerk.): A magyar nyelv leírásának újabb módszerei. II. Néprajz és Nyelvtudomány 37. JATE, Szeged 7–46.

ANTAL LÁSZLÓ

- 1959 *A morfémáról.* MNy. 55, 1: 16–23.
 1965 *A magyar esetrendszer.* NyelvÉrt. 29. Akadémiai Kiadó, Bp.
 1966 *A jelentés kérdései.* NyK. 68, 2: 279–325.
 1994a *Képző, rag, jel.* In: Keszler Borbála (szerk.): A mai magyar nyelv. I. (Cikk- és tanulmánygyűjtemény) Tankönyvkiadó, Bp. 27–50.
 1994b *Jel, jelentés, jelölés.* In: Keszler Borbála (szerk.): A mai magyar nyelv. 2. (Cikk- és tanulmánygyűjtemény) Tankönyvkiadó, Bp. 210–228.

ANTILLA, RAIMO

- 1972 *Grammar Change: Analogy.* In: Raimo Antilla (Ed.): An Introduction to Historical and Comparative Linguistics. The MacMillan Company. New York – London 88–107.

BABOSS R. ERNŐ

- 1938 *A causativ igeképzés.* MNyTK. 61.

BACHÁT LÁSZLÓ

- 1991 *Az 1864. év két híres nyelvtana (Szvorényi József és Riedl Szende munkája).* In: Kiss Jenő és Szűts László (szerk.): Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Akadémiai Kiadó, Bp. 57–61.

BALÁZS JÁNOS

- 1956 *A nemzeti nyelvek nyelvtanirodalmának kialakulása.* Magyar Tudomány 7–12: 313–332.
 1958: *Ki írta az első magyar nyelvtant?* Filológiai Közöny 4, 1, 116–120.
 1961: *Nyelvtanirodalmunk előzményei és kezdetei.* In: Sulán Béla (szerk.): Nyelvtani tanulmányok., Bp. 180–190.
 1967 *Szinkrónia és diakrónia, változás és egyensúly a magyar nyelv rendszerében.* In: Imre Samu és Szathmári István (szerk.): A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai. NyelvÉrt. 58: Akadémiai Kiadó, Bp. 70–74.
 1979 *A magyar szenvedő szerkezet, az ikes ragozás és a műveltető igeképzés eredete.* MNy. 75, 1: 42–55.
 1991 *A magyar nyelvtudomány történeti fejlődésének eszmei alapjai.* In: Kiss Jenő és Szűts László (szerk.): Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből. Akadémiai Kiadó, Bp. 62–68.

BANČZEROWSKI JANUSZ

- 1995 *A jelentés értelmezési módjairól.* Nyr. 119, 3: 263–285.

BÁRCZI GÉZA

- 1955 *Bevezetés a nyelvtudományba.* Tankönyvkiadó, Bp.
 1963 *A magyar nyelv életrajza.* Gondolat, Bp.

BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND – BERRÁR JOLÁN

- 1994 *A magyar nyelv története.* Tankönyvkiadó, Bp.

D. BARTHA KATALIN

1955 Az „-ng” gyakorító képző keletkezése. MNy. 51, 1: 24–32.

1958 A magyar szóképzés története. Tankönyvkiadó, Bp.

1991 Az igeképzés. In: Benkő Loránd (főszerk.), E. Abaffy Erzsébet és Rácz Endre (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana – A korai ómagyar kor és előzményei. Akadémiai Kiadó, Bp. 60–103.

1992 Az igeképzés. In: Benkő Loránd (főszerk.), E. Abaffy Erzsébet (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana – A kései ómagyar kor – Morfematika. Akadémiai Kiadó, Bp. 55–118.

BENKŐ LORÁND

1954 Egy hangfestő igecsoport. MNy. 50, 3–4: 254–274.

1957 Magyar nyelvjárástörténet. Tankönyvkiadó, Bp.

1961 Felvilágosodáskori nyelvtanaink szerepe az írásbeliség normáinak alakulásában. In: Sulán Béla (szerk.): Nyelvtani tanulmányok. Bp. 185–202.

1980 Az Arpád-kor magyar nyelvű szövegeimlékei. Akadémiai Kiadó, Bp.

1984a A magyar fiktív (passzív) tövű igék. Akadémiai Kiadó, Bp.

1984b A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III. Benkő Loránd (főszerk.), Kiss Lajos és Papp László (szerk.). II. kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp.

1988 A történeti nyelvtudomány alapjai. Tankönyvkiadó, Bp.

BERRÁR JOLÁN

1965 Szóképzés, lexika, szintaxis. ÁNyT. 3: 35–42.

1967 A képző funkciójáról vallott felfogások fejlődése a magyar szakirodalomban. ÁNyT. 5: 69–78.

1974 Új szempontok és módszerek a szóképzés vizsgálatában. In: Rácz Endre és Szathmári István (szerk.): Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből. Tankönyvkiadó, Bp. 99–124.

BERRÁR JOLÁN – KESZLER BORBÁLA – RÁ CZ ENDRE

1994 A toldalékmorfémák meghatározásáról. In: Faluvégi Katalin, Keszler Borbála, Laczkó Krisztina (szerk.): Magyar leíró nyelvtani segédkönyv. Tankönyvkiadó, Bp. 27–28.

BITNITZ LAJOS

1837 Magyar nyelvtudomány. Pest.

BUDENZ JÓZSEF

1872 A magyar szóképzés tárgyalásához. Nyr. 1, 1: 4–12.

CORBIN, DANIELLE

1987 Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique. Vol. I. Max Niemeyer Verlag Tübingen. Linguistische Arbeiten 193.

CSANÁDY SÁNDOR

1916 A -dos és -doz képző régi irodalmunkban. Nyr. 45, 1: 20–23.

CSÜRY BÁLINT

1929 Érintkezésen alapuló névátvitel. (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. XXIV. kötet. 12.), Bp.

DOMOKOS LAJOS, BENEDEK MIHÁLY, SZIKSZAI GYÖRGY, GÁL ANDRÁS:

1795: Debreceni Grammatika, mellyet készített Debreczenbenn egy magyar társaság. Bécs.

DEME LÁSZLÓ

1958 A nyelv működésének és fejlődésének objektív dialektikája. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, Bp. 309–327.

DUBOIS, JEAN

1962 Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain. Paris.

ÉDER ZOLTÁN

1999 Verseggy Ferenc nyelvtudománya és az utókor. In: Túl a Duna-tájon. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp. 197–204.

FABÓ KINGA

1978 Gyakorító és mozzanatos képzők a mai magyar nyelvben. MNy. 74, 4: 453–464.

1989 A gyakorító és mozzanatos igék morfológiája és szemantikája. ÁNyT. 17: 31–48.

FEJÉRVÁRI SÁMUEL

1770 előtt/1998 Institutiones. In: Lörinczi Réka (szerk.): Kéziratos magyar nyelvtanok. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp. 89–255.

FISCHER IGNÁC

1875 *Az „ít” igeképző.* Nyr. 4, 5: 211–216.

1876 *Az „ül, ül” igeképző.* Nyr. 5, 10: 433–440.

FOGARASI JÁNOS

1843 *Művelt magyar nyelvtan elemi része.* Pest.

FOKOS DÁVID

1914 *A műveltető -l képzőhöz.* Nyr. 43, 4: 188–189.

FÖLDI JÁNOS

1790/1912 *Magyar grammatika.* Közzéteszi Gulyás Károly. Az MTA kiadása, Bp.

B. GERGELY PIROSKA

1997 *Az Erdélyi magyar szótörténeti tár használhatósága a beszélt nyelv történeti vizsgálatához.* MNy. XXXIX: 65–74.

2000 *Szóhasználati párhuzamok Heltai Gáspár fabuláinak és a korabeli Kolozsvárnak beszélt nyelvéből.* MNy. XXXVIII. 41–51.

GAMKRELIDZE, TH. V.

1987 *Language Change and Diachronic Linguistics.* In: Preprints of the Plenary Session Papers. XIVth International Congress of Linguists 10–15 August 1987. Berlin 350–365.

GELEJI KATONA ISTVÁN

1645: *Magyar Grammatikácska A' vagy Az igaz magyar írásban és szollásban kívántato néhány szükséges Observatiok...*, Gyulaféhérvár.

GOMBOCZ ZOLTÁN

1926 *A magyar történeti nyelvtan vázlata. IV. Jelentéstan.* (Tudományos Gyűjtemény. 16.), Pécs.

GREENBERG, JOSEPH H.

1979 *Rethinking Linguistics Diachronically.* In: *Language* 55, 2.

GYARMATHI SÁMUEL

1794 *Okoskodva tanító magyar nyelvmester.* A' Nagy Erdélyi Országai T. N. Rendek Költségével Nyomtatott Hochmeister Márton Tsász. K. Dicast. Könyvnyomtató és priv. Könyvtáros Betüivel, Kolozsvár.

GYÖRKE JÓZSEF

1943 *Tő, képző, rag.* MNy. 39, 2: 111–133, 3: 176–195.

HADROVICS LÁSZLÓ

1992 *Magyar történeti jelentéstan.* Akadémiai Kiadó, Bp.

HAJDÚ PÉTER

1976 *Bevezetés az uráli nyelvtudományba. (A magyar nyelv finnugor alapjai).* Tankönyvkiadó, Bp.

1981 *Az uráli nyelvészet alapkérdései.* Tankönyvkiadó, Bp.

HATTEN, ROBERT S

1980 *Explaining Style Growth and Change.* In: *A Richet Semiotic Model. Semiotics. Compiled by Michael Herzfeld–Margot D. Lenhart.* Plenum Press. New York – London 185–194.

HOENIGSWALD, H. M.

1987 *Historical Linguistics. Explanation of Language Change.* In: Preprints of the Plenary Session Papers. XIVth International Congress of Linguists 10–15 August 1987 Berlin 366–383.

HORGER ANTAL

1897 *Ráskai Lea nyelvjárása.* MNy. 26, 5: 193–202, 6: 245–251.

1929 *A mozzanatos -int képző történetéhez.* MNy. 25, 5–6: 174–177.

JAKAB LÁSZLÓ

1991 *Számítógépes nyelvtörténeti kutatások a Kossuth Lajos Tudományegyetemen.* In: Kiss Jenő és Szűts László (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből.* Akadémiai Kiadó, Bp. 306–309.

JAKOBSON, ROMAN

1969 *A szinkronia és diakronia egysége.* In: *Hang – jel – vers.* Gondolat, Bp. 159–167.

KÁLMÁN BÉLA

1976 *A népetimológia.* NytudÉrt. 89: 165–169.

KÁROLY SÁNDOR

1961 *A szóelemek általános kérdései. Az igeképzők.* In: Tompa József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere.* I. Akadémiai Kiadó, Bp. 295–312.

- 1964a *A magyar nyelv történetének főbb szakaszai*. A kultúra világa. 7: 40–75.
- 1964b *Adat és probléma szerepe a nyelvtörténetben és a nyelvleírásban*. In: Benkő Loránd, Ligeti Lajos és Pais Dezső (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből*. NytudÉrt. 40. Akadémiai Kiadó, Bp. 165–176.
- 1965a *Egy morfológiai szerkezetten vázlata*. ÁNyT. 3: 85–96.
- 1965b *A szóképzés grammatikai jellegéről, szuffixumfajták elkülönítéséről és a képzőproduktivitásról*. NyK. 67, 2: 273–289.
- 1966a *A lexikológiai egységek fejezete a generatív grammatikában*. ÁNyT. 4: 91–104.
- 1966b *Megjegyzések a „jelentés” kérdéseihez*. NyK. 68, 2: 328–342.
- 1967 *A magyar intranszítív–transzítív igekepzők*. ÁNyT. 5: 189–218.
- 1969 *A történeti és a leíró nyelvtudomány kapcsolatának újabb fejlődése*. NytudÉrt. 65: 159–179.
- 1970 *Általános és magyar jelentéstan*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- 1972 *Nyelvtörténet és kommunikáció*. ÁNyT. 8: 119–131.
- KASSAI JÓZSEF
1817 *Magyar nyelv-tanító könyv*. Sárospatak.
- KELEMEN JÁNOS
1971 *Mi a jelvtudomány?* Valóság. 10: 16–29.
- KENESEI ISTVÁN
1996 *Képző vagy nem képző?* In: Terts István (szerk.): *Nyelv, nyelvész, társadalom*. Emlékkönyv Szépe György 65. születésnapjára. JPTE PSYM Projekt Programiroda, Pécs 92–95.
- 1998 *A toldalékmorfémák meghatározásáról*. Nyr. 122, 1: 67–80.
- KESZLER BORBÁLA
1993 *A szinkronia és diakronia viszonya a képzők és a képzett származékok vizsgálatában*. In: Horváth Katalin és Ladányi Mária (szerk.): *Állapot és történet – szinkronia és diakronia viszonya a nyelvben*. Tankönyvkiadó, Bp. 99–103.
- 1997 *Képző-e a -hat, -het?* Nyr. 121, 1: 86–90.
- 2000a *A szóképzés*. Nyr. 124, 1: 59–73.
- 2000b Keszler Borbála (szerk.): *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 214.
- KIEFER FERENC
1989 *A jelentéskutatás újabb irányzatai*. MNy. 85, 3: 257–271.
- 1998 *Alaktan*. In: Kiefer Ferenc, É. Kiss Katalin és Siptár Péter (szerk.): *Új magyar nyelvtan*. Osiris, Bp.
- 2000 *A szóképzés*. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan. 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- KIEFER FERENC – LADÁNYI MÁRIA
2000a *A szóképzés*. In: Kiefer 2000: 137–164.
- 2000b *Morfoszintaktikailag semleges képzések*. In: Kiefer 2000. 165–214.
- KIRÁLY PÉTER
1974 *A társadalmi fejlődés, mint a jelentésváltozások egyik indítéka*. NytudÉrt. 83: 287–289.
- KISS JENŐ
1970a *A nyelvtörténet leíró szempontú képzővizsgálatáról*. MNy. 66, 2: 210–213.
- 1970b *A rábaközi Mihályi igekepzői*. NytudÉrt. 69.
- KLEMM ANTAL
1942 *A magyar szenvedő ige*. In: Emlékkönyv Melich János hetvenedik születésnapjára. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványa. Bp. 186–195.
- KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGY
1655/1866 *Hungaria Illustrata, Hoc est brevis methodica naturae et genii linguae hungaricae explicatio, anungarus in discenda lingua ista facilitans, promovens et hungaros efficiens*. In: Toldy Ferenc (szerk.): *Corpus Grammaticorum*. Bp. 331–402.
- KOMLÓSY ALADÁR
1989 *Fókuszban az igék*. ÁNyT. 17: 171–182.
- KOVÁCS FERENC
1991 *Egy „elfelejtett” magyar grammatikus*. In: Kiss Jenő és Szűts László (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Akadémiai Kiadó, Bp. 419–423.
- KÖRÖSI SÁNDOR
1882 *Élő meg elavult képzők*. Nyr. 10, 11: 13–17.

- A. KÖVESDI MAGDA
1953 *Képzőtanulmányok Sopron megyei nyelvjárásokról*. MNy. II. 71–106.
- KÖVESDI PÁL
1686/1866 *Elementa Lingvae Hungaricae*. In: Toldy Ferenc (szerk.): *Corpus Grammaticorum*. Bp. 549–584.
- LAZICZIUS GYULA
1942 *Altalános nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Bp.
1985 *Magyar értelmező kéziszótár. I–II*. Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós (szerk.). Akadémiai Kiadó, Bp.
- MALMBERG, BERTIL
1967 *Synchronie et diachronie*. X-ème Congrès International des Linguistes 28 août – 2 septembre. Különnyomat.
- MARTINKÓ ANDRÁS
1956 *A tulajdonnév jelentéséhez*. In: Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Akadémiai Kiadó, Bp. 189–195.
- D. MÁTAI MÁRIA
1991 *A szófaji rendszerezés elveinek változása a magyar grammatikatörténetben*. In: Kiss Jenő és Szűts László (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Akadémiai Kiadó, Bp. 456–461.
- MURVAI OLGA
1982 *Szempontok a szövegjelentés és a modalitás kapcsolatának vizsgálatához*. In: Szabó Zoltán (szerk.): *A szövegvizsgálat új útjai*. Kriterion, Bukarest 53–83.
- NAGY FERENC
1969 *A lexikális szóképzés*. ÁNyT. 6: 329–357.
1972 *A képzőproduktivitás kísérleti vizsgálata*. NyK. 74, 1: 209–220.
- NAGY ZSIGMOND
1917 *A szóképzés történetéhez. A -tat/-tet mint gyakorító ige képző*. Nyr. 46, 3: 93–95.
- NYÍRI ANTAL
1974 *A szójelentés történeti szempontú vizsgálatához*. NytudErt. 83: 421–425.
- PAIS DEZSŐ
1945 *A hat ige és a -hat, -het képző*. MNy. 41, 1–5: 19–27.
1961 *A jelentésváltozások rendszerezéséhez*. MNy. 57, 2: 144–148.
- PAPP FERENC
1967 *A strukturális leírás és a nyelvtörténet kapcsolata*. ÁNyT. 5: 137–246.
1994 *A magyar nyelv szövegmutató szótára*. II. kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp.
- PAPP ISTVÁN
1953 *A szó nyelvtani jellege*. MNy. 49, 3–4: 359–370.
- PÉNTÉK JÁNOS
1988 *Teremtő nyelv*. Kriterion, Bukarest.
- PERESZLÉNYI PÁL
1682/1866 *Grammatica Lingvae Hungaricae*. Tyrnaviae. In: Toldy Ferenc (szerk.): *Corpus Grammaticorum*. Bp. 403–548.
- PETE ISTVÁN
1997 *A szóképzés kompozicionális jellegéről*. Nyr. 121, 4: 470–475.
- PÉTER MIHÁLY
1967 *A strukturális szemléletű történeti nyelvtan kérdéséhez*. ÁNyT. 5: 247–268.
- RÉVAI MIKLÓS
1806 *Elaborator Grammatica Hungarica*. Bp.
- REY-DEBOVE, JOSETTE
1998 *La linguistique du signe. Une approche sémiotique du langage*. Armand Colin, Paris.
- ROSÉN, H. B.
1969 *Intervention to the Paper of Bertil Malmberg „Synchronie et Diachronie”*. Al. Graur et al. (red.): *Actes du Xe Congrès international des linguistes*. Vol. I. Ed. de l'Académie. Bucarest. 33.
- RUZSICZKY ÉVA
1958 *Problémák a képzők szinkrón vizsgálatával kapcsolatban*. Nyr. 82, 2: 200–208.

- 1961a *A szóképzés*. In: Tompa József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere*. I. Akadémiai Kiadó, Bp. 333–420.
- 1961b *A képzők rendszerbe foglalásának, illetőleg tárgyalási sorrendjének néhány kérdése*. In: Sulán Béla (szerk.): *Nyelvtani tanulmányok*. Tankönyvkiadó, Bp. 155–164.
- SÁMSON EDGÁR
- 1943 *-dés összetett gyakorító képzős igéink*. MNy. 39, 2: 104–111.
- 1952 *A magyar nyelv -dez végű gyakorító képzős igéi*. NyK. 53, 1: 184–210.
- 1956 *Az érdek-féle igék nyelvtörténeti tanulságai*. In: Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Akadémiai Kiadó, Bp. 160–165.
- SAUSSURE, FERDINAND DE
- 1967 *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Gondolat, Bp.
- SIMONYI ZSIGMOND
- 1878 *A visszaható igének egy különös használata*. Nyr. 7, 7: 481–493.
- 1881 *A magyar gyakorító és mozzanatos igék képzése*. NyK. 16, 2: 237–269.
- 1883 *A magyar gyakorító és mozzanatos igék képzése*. NyK. 17, 1: 46–65.
- 1895 *Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon*. Balassa József közreműködésével. I. Magyar hangtan és alaktan. MTA kiadása, Bp.
- 1905 *A magyar nyelv*. Atheneum, Bp.
- 1916 *A -kod gyakorító képző*. Nyr. 45, 1: 18–20.
- 1917a *Koronáz vagy koronáztat?* Nyr. 46, 1–2: 8–10.
- 1917b *A szóképzés történetéhez*. Nyr. 46, 1–2: 95–99.
- T. SOMOGYI MAGDA
- 1988 *A kötött tövű szócsaládok köznyelvi és nyelvjárási tagjai*. In: Kiss Jenő és Szűts László (szerk.): *A magyar nyelv rétegződése*. II. Akadémiai Kiadó, Bp. 893–901.
- 1991 *Az -l műveltető képző vizsgálatának története, különös tekintettel az eredetkutatásra*. In: Kiss Jenő és Szűts László (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Akadémiai Kiadó, Bp. 618–621.
- SCHWARTZ ERZSÉBET
- 1942 *Magyarországi latin grammatikák és szótárak a XVI. században*. In: *Értekezések a magyarországi latinság köréből*. Bp. 5.
- SYLVESTER JÁNOS
- 1539/1989 *Sylvester János latin–magyar nyelvtana*. Vladár Zsuzsa (ford.): MNyTK. Bp. 185.
- SZABÓ DÉNES
- 1955: *A mai magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Bp.
- SZABÓ T. ATTILA
- 1972 *Az erdélyi magyar nyelvtörténeti és nyelvjárástörténeti kutatás feladatai*. In: *Nyelv és múlt*. Kriterion, Bukarest 370–382.
- 1975–2000: *Erdélyi magyar szótörténeti tár*. I–X. (a VIII–X. kötet főszerkesztője Vámszer Márta) Kriterion – Akadémiai Kiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadványa, Bukarest – Budapest.
- SZABÓ ZOLTÁN
- 1958: *Szemetel*. NyIrK. 2, 2: 199–200.
- 1960a *Az igeképzők jelentése és az igék történéstartama*. Nyr. 84, 1: 78–80.
- 1960b *Egy ritka képzőalakulási módról*. MNy. 56, 2: 357–358.
- 1961a *A szóképzés stilisztikai minősítéséhez*. Nyr. 85, 3: 284–299.
- 1961b *Észrevételek a képzők szinkron vizsgálatáról*. NyIrK. 5, 2: 161–164.
- 1961c *A régi nyelv igeképzőinek vizsgálódási szempontjairól*. *Studia* 47–53.
- 1962 *La typologie linguistique et l'histoire du système des suffixes de la langue hongroise*. *Cahiers de linguistique théorique et appliqué*. I. 235–245.
- 1965 *A kalotaszegi nyelvjárás igeképző-rendszere*. *NyudÉrt*. 48.
- 1967 *A képzők leíró vizsgálatának néhány lehetőségéről*. NyIrK. 9, 1: 5–10.
- 1969 *A lexikológiai és a grammatikai szóképzésről*. MNy. 65, 1: 39–45.
- 1977 *A mai stilisztika nyelvelméleti alapjai*. Dacia, Kolozsvár.
- 1994 *A szóképzés stíláriai lehetőségeiről*. (Előadás az Egerben tartott Magyar Nyelvészeti Kongresszuson, Kézirat).
- 1998 *A magyar szépírói stílus történetének fő irányai*. Corvina, Bp.

- 1999 *A stilsztika mint a szövegtan társtudománya*. In: Békési Imre, Petőfi S. János, Vass László (szerk.): Szemiotikai szövegtan. JGYF Kiadó, Szeged 48–63.
- SZATMÁRI ISTVÁN
- 1967 *A nyelvi elemek stilusértékéről*. Néprajz és Nyelvtudomány 11: 35–42.
- 1968 *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Akadémiai kiadó, Bp.
- SZEGFÜ MÁRIA
- 1992 *Bevezető fejezet a névszóképzésről szóló kandidátusi értekezéséhez*. (Kézirat)
- SZENCZI MOLNÁR ALBERT
- 1610/1866 *Novae Grammaticae Vungaricae*. In: Toldy Ferenc (szerk.): Corpus Grammaticorum. Bp. 115–290.
- SZÉPE GYÖRGY
- 1969 *Az alsóbb nyelvi szintek leírása*. ÁNyT. 6: 359–466.
- SZILASI MÓRICZ
- 1894 *Kombinált műveltető és mozzanatos ígéképzés*. NyK. 24, 2: 409–442.
- SZILY KÁLMÁN
- 1912 *Nyelvtörténeti adatok (a -kod/-ked/-köd-ről)*. MNy. 8, 6: 328–329.
- SZILI KATALIN
- 1996 *A mediálisokról az -odik, -ődik funkciói kapcsán*. Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv köréből. 33. ELTE BTK Központi Magyar Nyelvi Lektorátus kiadványa, Bp.
- 1999 *Valahol a passzívum és a mediálisok között...* Nyr. 123, 3: 350–357.
- SZINNYEI JÓZSEF
- 1929 *A mozzanatos -nt képző és változatai*. MNy. 25, 7–8: 241–244.
- TSÉTSI JÁNOS
- 1708/1866 *Observationes Orthographico-Grammaticae*. In: Toldy Ferenc (szerk.): Corpus Grammaticorum. Bp. 661–688.
- H. VARGA MÁRIA
- 2000 *Egyszerű vagy összetett képzők?* Nyr. 124, 4: 514–519.
- VELCSOV MÁRTONNÉ
- 1968 *A szóelemek általános kérdései*. In: Rácz Endre (szerk.): A mai magyar nyelv. Tankönyvkiadó, Bp. 87–113.
- VERSEGHY FERENC
- 1818 *Magyar Grammatica avagy Nyelvtudomány*. Buda.
- VÉRTES O. ANDRÁS
- 1974 *Ómagyar hangváltozások akusztikai vetületéről*. ÁNyT. 10: 197–202.
- ZELLIGER ERZSÉBET
- 1991 *Az ige-tövek*. In: Benkő Loránd (főszerk.), E. Abaffy Erzsébet és Rácz Endre (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana – A korai ómagyar kor és előzményei. Akadémiai Kiadó, Bp. 41–59.
- 1992 *Az ige-tövek*. In: Benkő Loránd (főszerk.), E. Abaffy Erzsébet (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana – A kései ómagyar kor – Morfematika. Akadémiai Kiadó, Bp. 17–54.
- ZSILKA JÁNOS
- 1968 *Mozgás és állapot viszonya a nyelvben*. NyK. 52, 2: 409–426.
- ZSILKA TIBOR
- 1988 *Nyelv és hagyomány*. In: Kiss Jenő és Szűts László (szerk.): A magyar nyelv rétegződése. II. Akadémiai Kiadó, Bp. 1064–1071.
- ZSIRAI MIKLÓS
- 1937/1994 *Finnugor rokonságunk*. Trezor Kiadó, Bp. (Az 1937-es első kiadás utánnomása).
- 1945 *Alapszó-besugárzás a szóképzésben*. MNy. 41, 1–5, 1–11.

IX. A dolgozatban előforduló deverbális igeképzők mutatója

- acskál/-icskál**, 17, 20, 21, 26, 38, 41, 63, 66, 89, 92
- ad/-ed, -od/-öd**, 18, 41, 43, 44, 55, 56, 62, 68, 72, 79, 86, 89, 92
- al, -all/-el, -ell**, 43, 44, 69, 78, 79, 86, 105
- ál/-él, -ol/-el/-öl**, 18, 42, 62, 68, 70, 74, 77, 102
- amik**, 43, 44, 62, 78, 79, 104
- amlík**, 17, 43, 44, 62, 78, 79, 104
- amodik**, 17, 43, 44, 64, 78, 79, 104
- an/-en**, 16, 18, 23, 43, 44, 56, 62, 68, 69, 78, 79, 86, 90, 104
- ant/-ent**, 18, 21, 44, 78, 79, 105
- ap**, 18, 20, 44, 62, 78, 79, 105
- aszt/-eszt**, 19, 21, 23, 46, 47, 48, 55, 61, 65, 80, 90, 108, 141
- at/-et**, 9, 14, 16, 18, 21, 23, 31, 45, 46, 47, 48, 54, 61, 65, 80, 90, 105, 138, 139, 140
- atik/-etik**, 45, 54, 60, 66, 68, 70, 83, 87, 91, 125, 140, 141
- cangol**, 9, 20, 21, 24, 25, 28, 40, 41, 63, 65, 72, 75, 90, 92, 140
- cikál**, 9, 20, 21, 24, 26, 40, 41, 63, 64, 72, 75, 90, 92
- col**, 9, 19, 21, 24, 26, 40, 41, 63, 64, 66, 72, 75, 84, 92
- cong**, 19, 25, 40, 41, 63, 72, 75, 89, 90, 92
- csol/-csel/-csöl**, 17, 19, 22, 23, 26, 38, 41, 63, 69, 90, 92
- dácsol**, 17, 20, 21, 24, 37, 41, 42, 63, 64, 66, 72, 75, 84, 90, 92
- dal/-del, -dál/-dél**, 19, 23, 35, 36, 39, 41, 63, 66, 92
- dút**, 16, 19, 21, 22, 43, 44, 56, 62, 68, 69, 78, 79, 86, 89, 104
- dogál/-degél/-dögél**, 17, 20, 21, 23, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 61, 65, 66, 69, 70, 92
- dok/-dek/-dök**, 9, 19, 21, 23, 35, 41, 42, 62, 90, 93
- dokol/-dekel/-dököl**, 17, 20, 21, 23, 35, 37, 39, 40, 41, 62, 63, 93
- dos/-des/-dös**, 19, 21, 23, 31, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 63, 65, 66, 69, 70, 84, 93, 137
- doz/-dez/-döz**, 19, 22, 23, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 63, 67, 69, 70, 84, 95, 137, 139, 140
- dul/-dül**, 19, 21, 23, 25, 43, 44, 56, 62, 68, 69, 78, 79, 86, 89, 104
- gáll/-gél, -igál, -gol/-göl**, 22, 39, 40, 41, 76, 96
- gat/-get**, 9, 14, 15, 16, 19, 22, 23, 27, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 61, 64, 65, 67, 69, 70, 73, 76, 85, 90, 96, 136, 137, 139, 140
- gódozik/-goldozik**, 9, 26, 37, 41, 64, 90, 96
- gődzik/-gődzik, -gődik**, 50, 51, 64, 117
- hat/-het**, 14, 17, 19, 21, 23, 29, 30, 34, 54, 55, 58, 60, 65, 66, 83, 91, 129
- int**, 16, 18, 21, 22, 44, 59, 64, 68, 78, 79, 86, 105, 144
- ít**, 16, 17, 18, 21, 22, 25, 27, 28, 44, 46, 47, 48, 56, 61, 62, 65, 78, 79, 80, 89, 90, 105, 108, 137, 141
- kál/-kél, -kol/-kel/-köl**, 19, 23, 36, 37, 38, 39, 41, 63, 68, 69, 101, 139
- kod/-ked/-köd**, 35, 42, 63, 101, 137, 140, 148
- kodik/-kedik/-ködik, -kódik/-kődik**, 48, 51, 61, 117
- kos**, 9, 19, 38, 42, 63, 73, 76, 90, 102
- kozik/-kezik/-közik**, 48, 49, 50, 51, 52, 61, 65, 81, 82, 90, 120, 123, 139
- lal/-lel**, 9, 17, 19, 21, 23, 39, 42, 46, 48, 63, 65, 74, 77, 80, 90, 102, 108, 138, 141
- logat**, 17, 20, 21, 24, 26, 42, 63, 68, 74, 77, 85, 102
- odik/-edik/-ödik, -ódik/-ődik**, 48, 49, 51, 53, 61, 120, 124
- og/-eg/-ög, -ag**, 18, 20, 23, 39, 41, 56, 62, 67, 70, 76, 84, 96, 139
- ong/-eng/-öng, -ing**, 17, 18, 21, 24, 36, 42, 63, 68, 69, 77, 85, 102
- os**, 18, 21, 38, 42, 62, 65, 66, 74, 77, 90, 102

- oz/-ez/-öz*, 18, 21, 24, 37, 42, 63, 69, 74, 77, 85, 103, 139
- ozik/-ezik/-özik*, -*ózik/-őzik*, -*ódzik/-ődzik/-ádzik*, 51, 61
- rcsel*, 9, 19, 26, 38, 42, 63, 68, 74, 77, 85, 102
- sekel*, 20, 21, 24, 36, 40, 42, 63, 70, 74, 77, 85, 102
- sz*, 9, 11, 14, 15, 18, 21, 26, 40, 42, 48, 62, 63, 65, 74, 77, 90, 102
- t*, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 36, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 54, 55, 60, 61, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 74, 77, 78, 79, 80, 83, 85, 86, 87, 90, 91, 94, 102, 105, 109, 125, 136, 137, 138, 140, 141, 143, 145, 146
- tat/-tet*, 16, 17, 19, 21, 23, 45, 46, 47, 48, 54, 61, 65, 66, 80, 90, 109, 136, 137, 138, 140, 141, 146
- tatik/-tetik*, 45, 54, 60, 61, 65, 66, 68, 70, 71, 83, 87, 91, 125, 140, 141
- tol*, 19, 22, 24, 25, 36, 42, 55, 63, 68, 74, 77, 85, 91, 102
- ul/-ül*, 18, 22, 23, 25, 48, 49, 51, 52, 56, 59, 61, 65, 81, 82, 90, 123, 124

X. Tartalom

Előszó.....	5
I. Bevezetés.....	7
1. A vizsgálat tárgya, célja.....	7
2. A kérdés története.....	7
3. Az anyaggyűjtés és feldolgozás szempontjai.....	9
4. Kitekintés.....	12
II. Az igeképzés régi magyar grammatikáinkban.....	13
III. Az igeképzők hangalakja.....	17
1. A képzők hangtani felépítése.....	18
2. A képző és fő viszonya. A kapcsolódás alaki vonatkozásai.....	20
2.1. Csonka főhöz járuló képzők.....	20
2.2. Teljes és csonka főhöz egyaránt járuló képzők.....	22
3. Az igeképzők illeszkedése.....	22
3.1. Nem illeszkedő képzők.....	22
3.2. Palatális-veláris illeszkedésű képzők.....	23
3.3. Labiális-illabiális illeszkedést is mutató képzők.....	23
4. A képzők hangalakváltozatai.....	24
1. Magánhangzók.....	25
2. Mássalhangzók.....	26
5. A képzők egymáshoz való viszonya. Kapcsolódási szabályszerűségek.....	26
1. A cselekvő ige képzőinek kapcsolódásai.....	27
2. A tranzitív (műveltető) képző kapcsolódásai.....	27
3. Az aktív intranszitiv (visszaható) képző kapcsolódásai.....	27
4. A passzív intranszitiv (szenvető) képző kapcsolódásai.....	28
IV. Az igeképzők funkciói.....	30
1. A funkció általános problematikája.....	30
2. A képző funkciójának megítélése a szakirodalomban.....	32
3. Az Erdélyi magyar szótörténeti tár igeképzőinek funkciói.....	34
3.1. A cselekvő ige képzői.....	34
3.1.1. A gyakorító ige képzői.....	34
3.1.2. A mozzanatos ige képzői.....	43
3.2. A cselekvő alanyhoz és a cselekvés tárgyához való viszony kifejezése.....	45
3.2.1. A tranzitív (műveltető) ige képzői.....	45
3.2.2. Az aktív intranszitiv (visszaható) ige képzői.....	48
3.2.3. A mediális ige képzői.....	52
3.2.4. A passzív intranszitiv (szenvető) ige képzői.....	54
3.3. A ható ige képzője.....	54
4. A képzők funkcionális oppozíciói.....	55
V. Az igeképzők produktivitása, gyakorisága és használati köre.....	57
1. Produktivás-gyakoriság-funkció általános problematikája a magyar szakirodalomban.....	57
2. A XVI–XVIII. századi igeképzők produktivitása.....	59
A produktivás típusai.....	60
1. Teljes körű produktivás.....	60
2. Korlátozott produktivás.....	60
3. Nem produktív képzők.....	62
3.1. Teljes improduktivás.....	62
3.2. A kevésbé improduktív képzők.....	63

3. A XVI–XVIII. századi igeképzők gyakoriságvizsgálata	65
4. Az igeképzők használati köre a különböző nyelvi szinteken	66
1. A beszélt nyelvi szint	66
1.1. A cselekvő igék képzői	66
1.2. A passzív intranszítív (szenvető) ige képzője	68
2. Magánlevelezésben	68
2.1. A cselekvő igék képzői	69
2.2. A passzív intranszítív (szenvető) ige képzője	70
3. A hivatali nyelv	70
3.1. A cselekvő igék képzői	70
3.2. A passzív intranszítív (szenvető) ige képzője	70
Mellékletek	72
VI. Összegzés	89
VII. Adattár	92
VIII. Bibliográfia	142
IX. A dolgozatban előforduló deverbális igeképzők mutatója	149

evitáltatik / excessus halott - Tor
parancsolat (keresztelő) temetés o/o
Amiis szoross parancsolatunk
lévén, hogy Városunkban) feles
számú Congregatiók evitáltassa
mfak, úgy mint Halott temetéshez
keresztelőkor, és egyéb alkalomassá
gokkal; kivált képpen Tor, indiffe-
renter ne telebráltassék, olly ma-
1739 Lás JK 524b

Az Erdélyi magyar szótörténeti tár kezdő szerkesztőjeként nem volt nehéz felismernem, hogy milyen gazdag nyelvi anyag kincsestárával dolgozhatom nap mint nap.

A témaválasztásban két elv vezérelt: egyrészt felhasználni tudományos vizsgálódás kiindulópontjaként a mérhetetlen gazdagságú forrásanyagot, másrészt pedig a XVI–XVIII. századi deverbális igeképzők rendszeres vizsgálatát megvalósítani az anyagon, amely kínálta ezt a lehetőséget. Annál is inkább, mert a Szótörténeti tárnak szerkesztési elve, hogy minden származékszót felvesz anyagába, és ugyanúgy nyomon követhetjük életüket a különböző történeti adatok segítségével, mint az alapszavak esetében.

Munkámban igyekeztem úgy meghatározni a képzők egyes funkcióit, hogy érzékeltessem a különböző kategóriák közötti átjárhatóságot, a funkció és produktivitás egymásra való hatását, valamint azokat az összefüggéseket, amelyek ezeket a nyelvi jeleket – a deverbális igeképzőket – azokká teszik, amiknek lenniük kell a valóságban: a mondanivaló minél pontosabb kifejezésének nélkülözhetetlen eszközeivé.